

HASAN İZZETTİN DİNAMO KUTSAL BARİŞ

ULUSAL KURTULUŞ SAVAŞI SONRASININ GERÇEK HİKAYESİ

KUTSAL BARIŞ (4) Ulusal Kurtuluş Savaşı Sonrasının Gerçek Hikâyesi / Hasan İzzettin Dinamo / Kapak : Ferit Öngören / Tomurcuk Matbaasında dizilip, basılmıştır.

Hikâye / Roman Dizisi

22

2. Basım - Ağustos 1978

MAY YAYINLARI
Babıâli Caddesi No: 19
Cağaloğlu/İSTANBUL
Telf. : 27-71 61

HASAN İZZETTİN DİNAMO

KUTSAL BARIŞ

—Ulusal Kurtuluş Savaşının
Gerçek Hikayesi—

4

MAY YAYINLARI

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

— 1 —

YAŞASIN CUMHURİYET

Cumhuriyet, özellikle kimsesiz-
lerin kimsesidir.

MUSTAFA KEMAL

25 ekim 1923 gecesi, kabine, Çankaya'da hem Büyük Millet Meclisi Başkanı hem de Başkomutan Mustafa Kemal'in başkanlığında toplanmıştı. Halk Partisinin oylarıyla oluşmuş olan bu kabinenin başında da bu gece uğursuz yeller esiyordu. Mustafa Kemal'in ayıklaya-ayıklaya «kız gibi bir Meclis» durumuna getirdiğini sandığı ikinci Meclisin doğurduğu kabinede de güçlü bir muhalif grup türemişti. Bu grup, Kâzım Karabekir, Ali Fuat, Refet Paşalarla Rauf'un güçlü kişilikleriyle besleniyor, onlara dayanıyordu. Mebus seçimini tek elden yöneten, bütün muhalifleri böylece Büyük Millet Meclisinden dışarı püskürtmek isteyen Mustafa Kemal, ulusal kurtuluş savaşının bu büyük başlarını Halk Partisinin bağrından söküp atamadığından muhalefetin temel kaynağı, ikinci Meclisin içinde de büyük bir güç olarak kalmıştı. Yalnız, bunlar, Mustafa Kemal'in, bütün gücüyle kendilerine karşı çalıştığını bildiğinden, Mecliste kalıp hırpalanmamak için ordu müfettişliklerine çekilmişler, bu arada Meclis ikinci başkanı olan Ali Fuat Paşa da Konya'daki ordu müfettişliğine gitmişti. Halk Partisinin Meclis grubunda yeniden örgütlen-

miş olan muhalefet, kabineye elden geldiğince muhalif kişiler sokabilmek uğruna davranmış, ilk iş olarak Başbakan Ali Fethi'nin üzerinde bulunan İçişleri Bakanlığını alarak muhaliflerden Erzincan Mebusu Sabit'e vermiş, direnişi daha da ileri götürerek ordu müfettişliğine giden Ali Fuat Paşa'nın yerine de bu sırada İstanbul'da siyaset dinlenişinde bulunan eski Başbakan Hüseyin Rauf'u seçmişti. Adım-adım Cumhuriyeti ilân etmeğe doğru giden Mustafa Kemal, bu yeni pürüz karşısında yine bir şeyler yapmak zorunda kalmıştı. İrikırım ulusal kurtuluş savaşı paşaları, bu oyunlara gelmemeyi, ilerde hırpalanmamış bir toplu güç olarak ülke hizmetinde çalışmayı kararlaştırmışlardı. Ordu müfettişliklerine çekilişlerinin nedeni buydu. Bu da Mustafa Kemal için sürpriz olmuştu. Bir yandan da önünü boşalttıklarından dolayı onların bu davranışları, Mustafa Kemal'in işine gelmişti. Ali Fuat Paşanın orduya çekilme kararını da orduyu güçlendireceği övgüsüyle süslemişti. Ancak, bu sırada Mustafa Kemal'in hiç hoşuna gitmeyen gerçek, ağulu bir dikenlik gibi yolun üstünde duruyordu. Meclis, İstanbul'da yan gelmiş, muhalefet eylemleri hazırlayan Hüseyin Rauf'u Meclis ikinci başkanlığına, türkçesi, Meclis başkanlığına getirdiği gibi çok önemli bir yer olan İçişleri Bakanlığına da koyu muhalif Sabit'i getirmişti. Demek oluyordu ki, kabine, yeni bir temizlik istiyordu.

Mustafa Kemal, ilk iş olarak Hüseyin Rauf'la Sabit'e oy vermiş olan Halk Partililerin adlarını incelemeye başladı. Bütün kabine üyeleri gibi Mustafa Kemal de bu sırada çok sinirliydi. «Kız gibi» bir duruma getirdiğini sandığı Meclis, durmadan umacılar doğurarak onu şaşırtıyordu. Bir zamandan beri adlar üzerinde kafa yoran Mustafa Kemal'i göz hapsine alan Başbakan Ali Fethi de bir o kerte sinirliydi. O da pek iyi biliyordu ki, Mustafa Kemal'in istemediği adları kabineye sokmak, kabineyi, dolayısıyla Mustafa Kemal'in pek hızlanmış olan çalışmalarını, bu arada sezilen Cumhuriyetin ilânını sabote etmektir. Bütün kabine üyelerinin gözleri, elindeki listeyi gözden geçiren paşanın üzerindeydi. Paşa, en sonra başını kaldırdı. Başbakana şunları sordu:

«Sabit beyle birlikte çalışabilecek misiniz?»

Kabinesini günlerden beri bozguna uğratmak üzere kulis yapıp duran Meclis muhaliflerinin düşüncelerini yakından bilen Fethi, bu yamalı bohçayla hiçbir iş görülemeyeceğini bildiğinden en doğru işin çekilmek olduğunu düşünüp duruyordu. Bu soruya hazırlıklı olduğundan şu yanıtı verdi:

«Kabinenin bütünüyle çekilmesi daha doğru olacaktır.»

Eski arkadaşını uzun uzadıya süzen paşa, ona şu soruyu yöneltti:

«Bugünkü Teşkilâtı Esasiye yargıları içinde daha güçlü bir kabinenin kurulmasını olağan görüyor musunuz?»

Bu konu üzerinde ileri geri konuşulup tartışıldıktan sonra bütün kabine üyeleriyle birlikte Mustafa Kemal de Fethi de özdeş bir kararda birleştiler: Kabinenin bu durumda çalışması düşünülemezdi, çekilmeliydi. Gerekçede de şöyle özetleniyordu:

«Türkiye devletinin karşısında bulunduğu, iç ve dış önemli ve güç görevlerin kolaylıkla üstesinden gelmek üzere çok güçlü ve Meclisin bütün yardımını sağlamış bir Bakanlar Kuruluna kesinlikle gereksinim vardır.»

Yazılan çekilme, iki gün sonra Mustafa Kemal'in başkanlığında toplanan Halk Fırkası Meclis grubunda okundu. Bu çekilme beklenmiyor değildi. Yine de büyük yankılar yaptı. Mecliste pek çok kişi, bakan olmanın düşüni! gördüğünden açık, gizli tutkular çarpışmağa başladı. Halk Fırkasının Yönetim Kurulundan çıkacak bakanlar listesi, sonsuz bir ilgiyle bekleniyordu. Artık, bütün mebuslar, Mustafa Kemal'in, kendisini en ufak anlamda tedirgin edecek kişileri bir yana iterek yönetimin iplerini bir elde toplamanın arkasında olduğunu anlıyorlardı. Artık, onun önünde hiçbir rakip kalmamıştı. Paşalar, ordunun kalabalığı arasında yitmiş gibiydiler. Mustafa Kemal'in tehlikeli bir sel gibi akmağa başladığını böyle bir zamanda önünde bulunmak aptallığını göstermeyecek kerte görgülüydüler. İştahlarını başka zamana saklamamanın hesabı içindeydiler.

Aday listesini yapan Parti Yönetim Kurulu, görünürde, büsbütün serbestti. Yönetim Kurulundaki gizli hasımlarını

açığa çıkarmak uğruna onlara sözde bir seçim olanağı veren Mustafa Kemal, akşama dek büyük bir sabırsızlığın ateşi içinde kıvranarak en sonra sonucu görmek üzere Meclise gitti. Fethi'nin elindeki aday listesini, düşüncelerini belli etmemeye çalışarak, dikkatle gözden geçirdikten sonra, eski başbakanı şöyle bir soru sordu:

«Bu kişiler, çekilenlerden daha güçlü müdür?»

Ali Fethi gülerek şöyle dedi:

«Bu adaylar listesinde Bakanlar Kurulu Başkanı olarak Ali Fuat Paşa bulunuyor. Çekilen kabinede de başkan bendim. Güç konusunda konuşabilir miyim? Hem bu listedekilerden daha grup genel kuruluna sunulmadan önce çekilenler bile İktisat Bakanlığına aday gösterilen Mahmut Celâl bey (Bayar) ile Dışişleri Bakanlığına aday gösterilen Yusuf Kemal bey (Tengirşek), kendilerinin mazur görülmesini istadiler.»

Bunları dinleyen Mustafa Kemal, bir süre hiçbir şey demeden düşündü. Sonra, şöyle dedi:

«Listeyi grubun yarınki toplantısına sunalım.»

Bu sırada, Mustafa Kemal'in Meclisteki odasına Millî Savunma Bakanı Kâzım (Özalp) paşanın girdiği görüldü:

«Paşam, Halit paşayla Kemalettin Sami paşa, sizi ziyaret etmek üzere izninizi diliyorlar.»

Bu ziyaret işi, Mustafa Kemal'i çok ilgilendirdi.

«Ya! buyursunlar» dedi.

Deli Halit Paşayla Kemalettin Sami Paşa içeri girince Mustafa Kemal, onları ayakta karşıladı. Bu iki komutan, onun gözünde ulusal kurtuluş savaşının en değerli askerlerinden ikisiydi. Mustafa Kemal, onları ayakta karşıladıktan sonra, oturmayarak şöyle dedi:

«Hep birlikte Çankaya'ya çıkalım. Size yemekte önemli bir haber vereceğim.»

Mustafa Kemal, bunları söyleyerek odadan çıktı. İsmet, Kâzım, Halit, Kemalettin paşalar, eski Başbakan Fethi ile bir otomobile doluşarak Çankaya'ya çıktıklarında orda onları Rize Mebusu Fuat Bulca ile Afyon Mebusu yazar Ruşen Eşref karşıladı. Hemen sofraya geçildi. Büyük coşkunluklarla

yüklü en güzel konular, ancak orda konuşulup tartışılabilir-
di. Ancak, görünürde yine birkaç gündür temcit pilavı gibi
kotarılıp duran konularda geziniliyordu. Kabine bunalımı bir
kez daha yineleni. Ortaya atılan yeni düşüncelerin başlıcası
şuydu: Bakanlar, ayrı ayrı Meclisin oylarıyla seçildikçe tu-
tarlı bir kabine kurulamazdı. Araya ister istemez mızıkçılar
karışacak, yapılmak istenen işleri engellemeğe çalışacaklar-
dı. Tutarlı bir kabinenin kurulabilmesi uğruna neler yapıla-
bilirdi? Mustafa Kemal, bunu biliyorsa da bir kez de sofrada-
kilerin ağzından işitmek istiyordu. Kabinenin Meclisçe se-
çilmesinin sakıncası üzerinde diretenlerden biri de İsmet Pa-
şaydı. Elbette, bu konu üzerinde daha önce «aziz şef»i ile
uzun boylu görüşmüş, yetiştirilmişti. Burda da bu konuyla
ilk kez karşılaşmış gibi davranıyordu.

Mustafa Kemal, sofradakilerin düşüncelerini dinledikten
sonra ortaya şöyle bir soru attı:

«Grubun yarın neye karar vereceğini tahmin ediyorsu-
nuz?»

Ali Fethi, Mustafa Kemal'in sorusuna şu yanıtı verdi:

«Saptanan aday listesinin çoğunlukla kazanması olasılı-
ğı vardır, paşam.»

Ancak, gülümseyen Mustafa Kemal'in kanısına göre, Mah-
mut Celâl'le Yusuf Kemal'in adaylıktan çekilmeleri, bu ka-
bineyi daha baştan başarısızlığa itiyordu. Gülmesini sürdüren
Gazi, kanısını şu sözlerle açıkladı:

«Celâl beyle Yusuf bey, bu seçim biçimi üzerinde tutar-
lı bir hükümetin kurulamayacağını görgüleriyle bilirler.»

Mustafa Kemal, bundan sonra, biraz durdu, bütün sofra-
dakilerin gözlerine kararlı bakışlarla bakarak şunları söy-
ledi:

«Karar günü geldi, arkadaşlar. Yarın, Cumhuriyeti ilân
edeceğiz.»

Bu söz, beklenmeyen bir şeyi anlatmıyorsa da yine de
sofradakilerin yüzlerinde bir şaşkınlık rüzgârı eser gibi ol-
du. Hemen hepsi, şöyle bir silkinmiş, başlarını kaldırmıştı.
Mustafa Kemal'in kırmızı yüzünden altın bir coşkunluk dal-
gası geçiyordu. Gözlerinin içinde en büyük coşkunluk anları-

nı yaşıyan insanların gözlerindeki ölümsüz mutluluğun ışıkları oynayıyordu.

Bu sözleriyle konuklarını sersemletir gibi olan Mustafa Kemal, şaşkınlığa benzer durumun geçmesini bekledikten sonra, hepsine birer birer ortaya attığı karar üstüne düşüncelerini sordu. Bütün konuklar, onun kararını desteklediklerini bildirdiler.

Ruşen Eşref:

«Bu karar, ulusal savaşın en mutlu sonucudur» dedi. Mustafa Kemal, ona şu yanıtı verdi:

«Sanıyorum ki burada bulunmayan arkadaşlarımız da bizim gibi düşüneceklerdir. Ülkeyi bugünkü durumunda kararsız bir biçimin bunalımlarıyla karşı karşıya bırakamayız.»

Geç vakit konuklarını uğurlayan Mustafa Kemal şunları söyledi:

«Bu hazırlığımızın, grubun görüşmelerinden önce yayılmaması yararlıdır.»

Konuklar, Yunanlılardan ganimet olarak alınan T model Ford arabasının içinde Ankara'ya inerlerken, Kemalettin Sami Paşa, Deli Halit Paşa'ya şöyle sordu:

«Önemli karar, değil mi?»

«Çok önemli. Tanrı ülkeye hayırlı etsin.»

Bunu söyleyen Halit Paşa, Kemalettin Sami Paşa'nın kolunu tutarak şunları ekledi:

«Ben, bu siyaset işlerinden anlamıyorum. Yine orduya dönmek istiyorum.»

Kemalettin Sami Paşa, arkadaşının yüzüne şaşkın şaşkın bakarak bununla ne demek istediğini iyice anlamak ister gibi yaptı:

«Bütün komutanlar aynı zamanda mebus. Sonra, sen Ardahan mebususun. Kurtarılmasına bunca çalıştığın bu kent halkı, mebusluklarını bırakırsan sonra sana gücendir.»

29 ekim 1923 günü öğleden önce Grup Yönetim Kurulu Başkanı Ali Fethi'nin başkanlığında toplanan Halk Fırkası Grubu, Bakanlar Kurulu'nun seçimi işini görüşmeğe başladı.

Mustafa Kemal'in, kabinenin seçimi işini salt gruba bırakarak uzaktan seyirci kalır gibi davranmasında iş vardı: Böylece bunalım bir süre daha sürecek, başı dara gelen grup, en sonra paşanın yargıcılığına başvurup ondan yardım isteyecekti. Öyle olunca da paşa, tek kurtuluş yolunun Cumhuriyeti ilân etmek olduğunu onlara benimsetmek üzere önemli bir fırsat yakalayacak, bundan her ne pahasına olursa olsun yararlanacaktı. Bu sonuçsuz gibi görünen kabine bunalımı görüşmelerinin anlamını anlayan tek kişi de Ali Fethi idi.

Hazırlanan yeni liste de sürmekte olan siyaset bunalımını sürdürecekti: Bakanlar Kurulu başkanı olarak yine Ali Fuat Paşa ileri sürülüyordu. Mustafa Kemal'in onun üstüne son düşüncelerini bildikleri halde grup üyelerinin çoğunluğu başbakanlık adayı olarak yine Ali Fuat Paşayı göstermişti. Ali Fethi, aday listesini Meclise sunarken şunları söyledi:

«Yönetim Kurulu ancak idarî nitelikte bir hükümet listesi hazırlayabildi. Kesin bir şey saptayamadık. Müsaade ederseniz bu liste okunsun. Karar, sayın kurulunuzundur.»

Cumhuriyetin ilânına ancak birkaç saat kalmıştı. Yine de Mustafa Kemal'in istediği ortam oluşmamıştı. Ali Fethi, Fuat Paşa'dan sonra icra bakanları kuruluna aday gösterilenlerin adlarını da birer birer okudu. İktisat Bakanı adayı Mahmut Celâl (Bayar), söz alarak şöyle konuştu:

«Ulusun bizlerden büyük ve tarihi görevler beklediği şu sırada Bakanlar Kurulu seçimi olağanüstü önem almıştır. İlk olarak düşüneceğimiz şey, Bakanlar Kurulu içindeki tutarlılık ve program ortaklığı bilincidir. Bu listede adları görülen kişiler, çekilenlerden daha güçlü değildir. Bizden rahatlık ve reform isteyen bir ulus var. Herhalde yeniler eskilerden daha güçlü olmalıdırlar. Seçimlerde ivedi davranmayalım. Özellikle Bakanlar Kurulu Başkanı seçimi için düşünelim (...) Ancak bir sistem kararlılığıyla sorum alacak hükümet biçiminin çözüm olacağını benimseyelim. Bu kanıma dayanarak, benim, İktisat Bakanlığına seçilmememi ve bağışlanmamı dileyeceğim. Tek-tek düşünelimlere dayanarak ve ortak sonuçların, büyük ve köklü reformlar isteyen ülkeyi doyuracağına

inanmıyorum. (...) Benim kanıma göre ortada bir kabine bunalımından çok bir rejim ve sistem bunalımı vardır.»

Bu sırada birçok mebus oturduğu yerden kabine bunalımının çözümü üstüne düşün yürütmeğe başladı. Kozan mebusu Ali Saip:

«Meclis başkanlığına Fethi bey, Bakanlar Kurulu başkanlığına İsmet Paşa seçilmelidir» dedi.

Aldı, Lazistan Mebusu Ekrem:

«Yeni kurul eski kurulun boşluğunu doldurabilecek mi? Bu konudaki düşüncelerini reis paşa hazretleri (Mustafa Kemal) beyan buyursunlar, aydınlanalım» dedi.

Aldı, Diyarbakır Mebusu Zülfü:

«Görev, Fırka Divanınındır. Bu hak, Grup Yönetim Kurulunun değildir. Divan toplansın.»

Aldı, Mehmet efendi (Bolu):

«Seçilecek Bakanlar Kurulu, ancak bir ay sürebilir. Seçimlerin böyle sık sık yenilenmesi ülkeyi, ulusu kötü ve güç bir duruma götürür. Bakanlar Kurulu çekilişinin nedenini açıkça anlatamazsa herhangi bir Bakanlar Kurulu seçimine katılmam. Nedenini anlayalım. Sonra, seçelim.»

Aldı, Faik (Tekirdağ):

«Listede gösterilen adlar, öncekilerden daha güçlü değildir. Divan toplanıp bu sorunu çözümlenin.»

Aldı, Vasıf (Saruhan):

«Ülkeyi, ulusu neden bırakıyor? (İsmet Paşayı anlatıyor). Liderimiz bizi aydınlatmamıştır. Sayın başkanımız (Mustafa Kemal), bizi neden aydınlatmıyor?»

Aldı, Necati (İzmir):

«Ülkenin dayandığı kişilerin bizi bırakıp ayrılmasını benimseyemeyiz. Sayın başkanımız (Mustafa Kemal) aydınlatсын, uyarsın, içerden, dışardan güçlü bir Bakanlar Kurulunu gereksemekteyiz.»

Aldı, Ali Fethi:

«Grup Yönetim Kurulunun yaptığı bu liste, ne paşanın ne de Yönetim Kurulundur.»

Aldı, Doktor Fikret (Ertuğrul):

«Vasıf ve Necâti beylerin düşüncelerine katılırim. Ülke sütünman değildir. Herhangi bir biçimde yapılacak seçime bırakmak olmaz. Güçlü kişilerden oluşan bir kurul seçilmelidir.»

Aldı, Recep (Kütahya):

«Arkadaşlar, sözlerini bitirsinler. Sonra Gazi Paşa Hazretleri söylesinler.»

Aldı, İlyas Sami (Muş):

«Sayın başkanımız Gazi Paşa Hazretleri, düşüncelerini anlatsınlar. Bunalımın doğduğu gün, çözümlenmesi daha yararlıdır. Askıda bırakmak şiddetlenmesine yol açar. Bir Bakanlar Kurulu Başkanı seçelim, yirmi dört saat mühlet verelim. Arkadaşlarını bulsun, güçlü bir hükümet oluşsun.»

Aldı, Abdürrahman Şeref (İstanbul):

«Kimi arkadaşlar kaygulanıyorlar. Bu, her ülkede olan bir şeydir. Hepimizin amacı yurdun mutluluğudur. Bir makina kurup tıkr tıkr işletemiyoruz. Bu da doğru. Güçlü bir hükümet nasıl bulmalı hastalığı nasıl uzaklaştırmalı? Teşkilâtı Esasiye kanunumuzu göz önüne alalım. Hükümetin görevini belirleyelim. Meclis, kanılarını söylesin. Ondan sonra, başbakan paşamız da düşüncülerini açıklasınlar. Bir sonuç çıkaralım. Herkes bir işe yarar. Herkes yaradığı işte kullanılmalı. Kişilerden sözetmeyelim. Yüksek makamda ortamız, başkan paşa hazretleri düşüncülerini açıklasınlar.»

Aldı, Eyüp Sabri (Konya):

«Gerekli bir seçim karşısındayız. Eski Bakanlar Kurulu, seçilse bile yine benimsemeyeceklerine karar verdiklerini işitiyoruz. Bu kararı yüksek Meclis kaldırmalıdır.»

Aldı, Recep (Peker-Kütahya):

«Üç temelli noktadan sözedeceğim. Birincisi biçim, ikincisi eksik çalışma, üçüncüsü manevi bağlarımızda oluşan gektir. Biçimlerde eksiklik olursa iyi sonuç vermez. Eldeki listede değerli arkadaşlar, hangi zamanda ne koşullar altında çalışacaklardır bilinmiyor, güçlü bir kişinin kendi arkadaşlarını bularak güçlü bir hükümet kurması gerekir.»

Aldı, Talât (Ardahan):

«Recep ve Abdurrahman beyler pek güzel açıkladılar. İç-

ra vekilleri kurulunun görevi nedir? Görev ve sorum kanununun şimdi dahi çıkaramadık. Gazi Paşa hazretleri bizi aydınlatınsınlar.»

Ali Fethi görüşmelerin yetersizliğini oya koymak üzereydi ki, Kemalettin Sami Paşa, dün gece Mustafa Kemal'den aldığı Cumhuriyet muştusunun verdiği esinle bir öneri hazırlayarak başkanlığa sundu. Meclisteki bütün tartışmalar, dilekler Mustafa Kemal'in istediği olgunluk kertesine ulaşmıştı. Bunun yemişlerini hemen toplamak gerekiyordu. Kemalettin Sami Paşanın verdiği öneri işte, bu doğrultuydu:

«Bakanlar Kurulunun aldığı gidiş ve yön, bu sorunun sık sık yinelenmesinin önüne geçecek çözümün saptanmasını zorunlu kılmaktadır. Grupta başkan paşa hazretlerinin düşüncesi ve görüşlerini öğrenmek isteği geneldir. Kendilerinin genel başkan olarak sorunun çözümüyle görevlendirilmesini ve sonuç üstüne bundan sonra karar alınmasını bildirir ve öneririm.»

Bu öneri, Mustafa Kemal'in atacağı büyük adımı bilenlere durumu bildirmiş ve onları alâma geçirmişti. Ali Fethi de Kemalettin Sami Paşanın bu önerisinin taşıdığı yıldırımı hemen sezmişti. Bu yıldırımın düşeceğini önerinin sahibiyle ancak başka birkaç kişi biliyordu. Ali Fethi, görüşmelerin yeterliğini oya koymak üzereyken Recep (Kütahya) söz alarak kürsüye çıktı. O da birkaç yakını gibi, Mecliste Mustafa Kemal'in mikrofonlarındandı. Recep Peker, kürsüde dinleyicileri oyalarırken, Ali Fethi, Recep Zühtü'yle Mecliste konuşulanlarla Kemalettin Sami Paşanın önerisini Mustafa Kemal'e iletmesini rica etti. Mustafa Kemal, Mecliste geçen konuşmaların kendisine yarar bir noktaya geldiğini görerek sevindi. Kemalettin Sami Paşanın önerisinin de kendisine kurnazca bir kapı araladığını anladı, bunu doğruladığını söyledi. Önerinin oya konulmasını istedi. Ali Fethi, doktor Fikret'in görüşmelerin yetersizliği önerisini oya koyduysa da kimi mebuslar, sorun çözümlenmeden görüşmelerin kesilmesini istemediklerini söylediler. İşte, bunu fırsat bilen Ali Fethi, Kemalettin Sami Paşanın önerisini oya koymaya kapı açmak üzere şunları dedi:

«Bir dakika müsaade ediniz, efendim, bu öneriden sonra bunalımın çözümü için «şifalı» tedbirler öneren öneriler vardır, onları onayınıza sunacağım.»

Bu «şifa getiren» tedbirlerin ne olacağını merak eden grup, bu önerileri öğrenmek istedi. Ali Fethi de hemen Kemal'in Sami Paşanın önerisini öne sürdü. Bu önerinin ancak Mustafa Kemal'in onayıyla verilebileceğini bilen grubun çoğunluğu, öneriyi benimsedi. Bunun üzerine Mustafa Kemal'in Meclise gelmesi gereği ortaya çıktı. Ali Fethi, Çankaya'da bulunan Paşanın Meclise çağrılacağını bildirdi.

Ortada çok büyük bir şeylerin döndüğünü sezen mebuslar, verilmiş olan bir saatlik arayı nasıl geçireceklerini bilemediler. En sonra, bu geçmez gibi görünen zaman da bitti. Bütün üyeler, yerlerini alarak otoriter bir öğretmenin gelişini bekleyen öğrenciler gibi sıralara gömülerek tıs çıkarmadan beklediler. Bugün verilecek bir kararın Türk tarihinin yazgısına ölümsüz damgalarından birini daha vuracağını seziyorlardı. Mustafa Kemal, en sonra, Meclise girdiğinde büyük bir ürperti geçirdiler. Doğru kürsüye çıkan Mustafa Kemal'in de, görgülü bir göz, saklamağa çalışılan çok büyük bir heyecan içinde olduğunu anlayabilirdi.

«Efendiler, Bakanlar Kurulu seçiminde bir düşün dağınıklığı olduğu anlaşılmıştır. Bir saat müsaade buyurun, bulacağım çözümü size bildiririm.»

Mustafa Kemal, kürsüden inerek Meclis yapısında Halk Fırkası Genel Sekreteri için ayrılmış olan odaya çekildi. Gerçekli kişileri katına çağırarak dün gece hazırlanmış olan Teşkilâtı Esasiye Kanununun değiştirgeleri ile Cumhuriyetin ilâhını tasarısını onlara okudu. Sonra, öğleye doğru kalkıp Meclis salonuna girdi. Kürsüye çıktı. Şöyle konuştu:

«Sayın arkadaşlar, çözümünde güçlüklerle uğradığınız sorunun nedeninin bütün arkadaşlarca belirlenmiş olduğu kamınısındayım. Eksiklik, izlemekte olduğumuz biçimdedir. Gerçekten de Teşkilâtı Esasiye Kanununa uygun olarak bir Bakanlar Kurulu seçimine giriştiğinizde, bütün arkadaşların her biri, Bakanlar ve Bakanlar Kurulu seçmek zorunda bulunmanız da, görülen güçlüklerin çözümü zamanının geldiğini

göstermektedir. Geçen dönemde de benzer güçlülere rastlanıyordu. Görülüyor ki, bu yöntem kimi zaman büyük karışıklıklara yolaçıyor. Yüksek kurulunuz beni bu güçlüğün çözümüyle görevlendirdi. Ben de bildirdiğim kanıdan esinlenerek düşündüğüm biçimi saptadım. Bu sunacağım önerim benimsenirse güçlü ve dayanışmalı bir hükümet kurulabilecektir. Devletimizin biçim ve niteliğini saptayan ve hepimiz için amaç olan Teşkilâtı Esasiye Kanunumuzun kimi noktalarını açıklamak gereklidir. Öneri şudur:

Mustafa Kemal, böyle diyerek elindeki kâğıdı Ruşen Eşref'e o da Kütahya Mebusu Kâtip Cevdet'e verdi.

1923 yılı ekim ayının 29. gününün saat 18.30'unda açılan oturum, Büyük Millet Meclisinin en önemli oturumlarından biriydi. Bunda Türk Ulusunun tarihçil kararı verilecekti. Bütün mebuslar, Mustafa Kemal'in biraz önceki sözlerini dinlerken nasıl uslu birer öğrenci gibi yerlerinde put kesilmişlerse şimdi de öyleydiler. Hemen hepsi, bol ışıkla aydınlanmış bir tarih sahnesinin üzerinde bulunduklarını anlıyor, bunun verdiği görünür görünmez coşkunlukla sarsılıyordu. Mebusların hemen hepsi, kendi dirençleri dışında bir oldubittiye sürüklenmekte oldukları önsezisi içindeydi. Mustafa Kemal'in direnci öyle coşkun bir ırmaktı ki, onları çöp gibi sürükleyip götürüyordu. Bunu da derinden seziyorlardı. Buna karşı ellerinden bir şey gelmediğini de biliyorlardı. Ne olacaksa olacaktı. İşte bu yeni sürprizin heyecanı hepsini alâma geçirmişti. Kulakları dikilmiş, dinlemeğe hazırlanmışlardı. Kâtip Cevdet, tutanağı şöylece okumağa başladı:

«Ulusumuzu rahatlığa ve mutluluğa ve eksiksiz bağımsızlığa ulaştıran fedakârca savaşta ulus egemenliği ilkesi, kesin biçimde benimsenmiş ve her zaman buna uyulageliniştir. Bu yöntemin soylu Türk Ulusuna ne büyük başarılar sağladığı açıktır. Egemenliğin kısıtsız koşulsuz ulusa özgü oluğu ve yönetmek yönteminin kendiliğinden ve eylemce yönetmek ilkesine dayalı bulunması zaten Cumhuriyet demek olduğundan birey saltanatını kesinlikle iteleyen bu sözcüğün kullanılışı ve Türkiye devletinin biçimi Cumhuriyet olması üstüne Teşkilâtı Esasiye Kanununun özel maddesinin bir fık-

ra ile açıklanması hukukça ve maslahatça gerekli görülmüştür.

«Bir Cumhuriyet kurulduktan sonra bu Cumhuriyetin temsilcisi olacak bir başkanlık makamının da kurulması doğaldır.

«Bundan başka, hükümeti kuracak olan başbakanın Cumhurbaşkanı atanması sorununun saptanması bakımından birey işlerindendir.

«Bundan dolayı, bugün var olan devlet biçimi saptamak üzere ve dokuzuncu maddeleri ilerdeki değiştirge, açıklama ve devletimizin dini islâm dini ve dili türkçe olduğuna değgin özel bir madde konulmuştur. Sözügeçen maddeleri, kanun durumuna getirmek üzere yüksek kurula sunularak ve hemen görüşülmesini dileriz.»

Mustafa Kemal'in konuşmasında hiçbir biçimde sözü edilmeyen Cumhuriyet sözcüğünün burda birkaç kez yinelenmesi, bütün mebuslara bir sürpriz biçiminde durumu anlatıvermişti. Durumu daha önceden bilen birkaç kişi dışında hemen hepsi yaşayışlarının en önemli olayıyla karşı karşıya geldiklerini anlayarak donmuş, pusmuş. ne diyeceklerini şaşırmışlardı. Bu ancak Mustafa Kemal gibi bir kişinin yapabileceği bir oldubittiydi. Bundan dolayı da, aşağı tükürseler sakal, yukarı tükürseler bıyıktı. Yine de hemen herkesin içinden eleştiriler yapmak hevesleri yükseliyordu. Ancak, Meclis de birinci Meclis olmadığından bunlar pısırsık birtakım hevesler olmaktan ileri geçmiyordu. Bu kocaman göktaşının düşüşü, hemen herkesi şaşkınlıktan sindirdiyse de Mustafa Kemal'in bilinçli militanları, alârmdaydılar. Bu şaşkınlıktan yararlanarak bozguncu eleştirileri daha başlamaıan susturmak gerekiyordu. Tutanağın okunması biter bitmez Yenigün Gazetesi sahibi Kanuni Esasi Encümeni Başkanı Yunus Nadi (Abaloğlu), hemen kürsüye çıktı. Encümen adına Teşkilâtı Esasiye Kanunu üstüne birkaç söz söyledikten sonra şunları ekledi:

«Kanuni Esasi Encümenimiz ivedilikle şimdilik birtakım maddelerin açıklamasını, değiştirgenmesini ve bitirilmesini istiyor. Bu maddelerin birincisi, yönetim biçimimizin ulus-

lararası sahip olduğu adın aşılmış olan adlardan birisini alması gerekmektedir. Biz, egemenliğı kısıtsız koşulsuz ulusa veren bir hükümet biçimi benimsemişizdir. Bu yönetim biçiminin adı Cumhuriyet biçimidir.»

Yunus Nadi'den sonra söz alarak kürsüye çıkan Vasıf (Çınar Saruhan) şöyle konuştu:

«Arkadaşlar, dört yıl önce, yurdun dört yanı yanıyor ve yurdu ellerine geçirmek isteyenler, bir hayvan yırtıcılığıyla ülkenin her yanını yıkmağa uğraşıyorlardı ve bütün bu facialara karşı kaygusuz duran bir şey vardı: Sarayla, Sultan.

«O sarayla Sultan, gözünün önündeki bütün iniltilerle çığlıklara göz yummuş, kulak tıkamıştı. Ve o Sultan kendi dirimi uğruna bütün kutsallıkları elden çıkarmıştı. Ne var ki, bu ülkede uğradığı kötülükler altında yaşayan bir Türk Ulusu vardı. Ve o, tarihte her zaman efendi olarak yaşamıştı. Ve o Türkün inanındaki güç sarsılmadığındandır ki, o inan bugünkü hükümeti kurmağa önayak olmuştu. Ülke, her zaman bununla övünür. Yeni devlet kurulurken kutsal bir amaç vardı: Ülkeyi çiğneyen düşmanı kovmak. Bu amacın karşısında hükümet biçimi sözkonusu olamazdı.

«Ordularınız yengiden yengiye koştuğundan, düşman topraklara gömülerekten yurt kurtarıldı. Kurtarıldı, ancak, Sarayla Sultanın çevresinde bir grup vardı ki onlar, dirim ve çıkarları sözkonusu olunca yurdun, kutsallıklarının sözkonusu olamayacağını örneklerle gösterdiler.

«Düşmanı denize döken ulusumuzun, bundan sonra bir tacın ve bir sultanın isteklerine tutsak olamayacağını bildirmesi zamanı gelmiştir ve encümen başkanı beyin açıkladığı gibi var olan biçim, bir Cumhuriyet biçimidir. Bunu açıklamaktan çekinmek bir güçsüzlüğü gösterir. Bu güçsüzlüğü göstermekse, çıkar ve hırs düşkünlerine fırsat verir. Anlatmak gerekir ki artık Türk ulusu, taç benimsemez.

«Benimsemez, o mert bağımsızdır efendidir (alkışlar). Bugün, verilecek olan bir kararla kişi çıkarları peşinde do-laşan ne kerte (muhteremler) varsa hepsi de birlikte yıkılacaktır. Türkiye devletinin ve hükümetinin biçimi, bundan sonra Cumhuriyettir. Buna aykırı taçlılarla kişiler bilsinler

ki ulusun bu isteği karşısında, kararlılığı karşısında yıkılıp gideceklerdir.»

Kürsüye Eyüp Sabri (Konya) geldi. O, daha önce parti grubu toplantısında da Cumhuriyet yönetimini şiddetle savunmuştu. Şimdi de gruptaki savunmasının sonunu getirircesine konuştu:

«Arkadaşlar, hükümetimiz bugün Cumhuriyet biçimini almamıştır. Yıllardan beri bu biçimdedir. Ancak, birtakım hırslıların kastına engel olmak üzere gizlenmiştir. Bugün gerçek adını almak için bir engel kalmamıştır.

«Basında birtakım tartışmalar görüldü: Meclisin böyle değiştirmeye yetkisi var mıdır? diye tartışmalar oldu. Meclisin böyle bir yetkisi olmadığı, varsayılırsa yönetmeliğimizin ve yönetmeliğimize göre kurulan Kanuni Esasi Encümeninin de varlığına neden kalmaz. (Doğru sesleri.) Biz, Cumhuriyetten başka bir hükümet kuramayız.

Bütün bilim ve hukuk adamları bu konuda düşünmüşler ve hükümete üç biçim verebilmişlerdir. Biz, bu üç biçim arasında çıkarlarımıza uygun olanı seçmek zorundayız. Acaba bu biçimler arasında bize uygun olan nedir, monarşi mi? İşte, geçmiş ve işte sınırlarımızın hali. Ulus kendisiyle ilişkisi olmayanlara yönetim hakkını veremez. (Bravo sesleri, alkışlar). Hükümdarlar şimdiye dek hangi gün geldi de ulusumun durumunu sordu? Bunu ileri süren olabilir mi? Bu kanun bizim usul ve meşru bir biçimde kurulan hükümetimize bir bilim giyneği veriyor: O da Cumhuriyettir. Bu güçsüz arkadaşınız bu sözcüğe daha okul sıralarında hukuk dersi okurken aşık olmuştur. (Bravo sesleri). Bu yasada bir yarar daha var:

«Bizim eski yöntemimizde, örneğin, bir İçişleri Bakanı seçeceğiz, ben kimi seçeyim bilmiyorum, bir arkadaşa soruyorum, o da bana açık bir yanıt veremiyor. İşte, bu yasa bu güçlüğü de çözümlüyor. Ben, oyumu büsbütün güvendiğim bir kişiye verebileceğim.

«Bir ayak önce bu yasanın ivedilikle benimsenmesini ve benimsendikten sonra da yüz bir pare top atılmasını öneriyorum.»

Ondan sonra kürsiye gelen Rasih hoca (Kaplan-Antalya) şunları söyledi:

«Sayın arkadaşlar, ben de içinde olarak, Kanuni Esasi Encümeninin katınıza getirdiği şu öneri var olan biçimimizin saptanmasından ve söylenmesinden başlıyor. Teşkilâtı Esasiye Kanunu, ulusun yüzyıllardan beri haklarını geri almak uğruna savaşılarak elde ettiği bir haktır.

«Bugün o yasanın kimi maddelerini açıklamakla o hakkın ulusun elinde ölümsüz olduğunu ulusa bir daha bildiriyoruz. Ulusun, Teşkilâtı Esasiye Kanunu ile kurduğu devlet, kendi devleti ve hükümetidir. O devletin başkanlığını şimdiye dek devleti merkezde toplandığından onun başkanlığı Meclis başkanlığını da temsil ediyordu. Devlet biçimini Cumhuriyet olarak ilân etmekle yine Meclisimizin başkanlığını, önerilen başka bir maddeyle kendisini hizmetiyle tanıtanlara veriyor.

«Türk devleti bundan sonra başkanlığında veraset (kalıtım) yoluyla oturmuş kişi görmeyecektir. Türk devleti, çalışmasıyla kendisini ulusu tanıtanlara o başkanlık görevini verecektir. Bu hakkını bugün dolayısıyla dünyaya bildiriyor.

«Ulus, bütün eylemlerinde geçmişten ibret dersleri aldığı gibi her şeyde iktidarı olan dininden de ders aldı. Din, en uygun hükümet biçiminin Cumhuriyet olduğunu da söylüyor ve bugünkü biçim, egemenlik hakkını ulusa veren biçim, o bilim ilkelerine de çok uygundur. Mutlak olan, meşrut olan hükümetler sonuç olarak kişinin demektir. Oysa, Teşkilâtı Esasiye Kanuniyle ilân olunan biçim, egemenlik hakkının kendi kendinin yönetimiydi. Bu ilkelerle kendisine başkanlık edecek kişiyi de, kendisi için çalışan, kendisini tanıtan kişiler arasından ayırmak istiyorsunuz. Devleti böylece ileride de güvenli yollar yürütmek ilkelerini benimsiyorsunuz.»

Rasih (Kaplan) biraz konuşmasına ara vererek, Meclisi gözden geçirdi, sonra, şöyle haykırdı:

«Yaşasın Cumhuriyet!»

Mustafa Kemal'in yakın suflörlüğünü pek güzel yapan Rasih Kaplan'ın yankısı gibi bütün Meclis bir ağızdan haykırdı:

«Yaşasın Türkiye Cumhuriyeti!»

Bu güzel yankıya bir de «Türkiye» sözcüğü katılmıştı. Hayırlısıyla bu iş de olup bitmişti. Kaç yıllık demokrasinin adı, en sonra konmuştu. Hem de ne çekingenlikler içinde. Cumhuriyet sözcüğünün büyüğü yankıları bütün mebusların kulaklarında çınlayıp durduğu sırada Türk şairi Mehmet Emin. kürsüye çıktı, mavi gözleri, güzel iyi insanlara özgü tatlı yüzüyle Meclisin üzerinde iyi bir etki bırakarak şöyle konuştu:

«Arkadaşlar, Batı Roma İmparatorluğu, Kuzey Cermenlerinin ellerinin altında ezildikten ve Sezarların fuhuş ve sefahat meydanları ölümle tehdit edildikten sonra doğuda iki kanlı saltanat kalmıştı: İran devleti, Doğu Roma İmparatorluğu, Bu hükümetlerin yönetimini asayı ellerine alan başları kanlı katiller sürülerinin çoban postuna bürünmüş kurtlarından başka bir şey değillerdi.

«Saray bahçelerinde Doğu Roma İmparatorluğunun yazgısı, güzelliğiyle geçinen kadınların ellerinde kaldığı gibi, İran da babalarını ok kırılarıyla boğan katillerin ellerin de kalmıştı.

«Tanrı, tutkuyu ve çalımı cezalandırmak üzere bir elinde kılıç, öbür elinde asa olarak yeryüzüne bir peygamber gönderilmesini gereksedi ve gönderdi. O kılıçla zalimleri cezalandırttığı gibi asasıyla de kanlı tahtları yerin dibine geçirtti. Tutsağa özgürlük ve yoksula mutluluk verdirecek bir hükümet kurdurttu. Onun adı Cumhuriyettir.» (Alkışlar).

«On dört yüzyıl sonra ikinci mucizesini yaptırmak üzere en büyük bir ulusu seçmiştir. O da Türk Ulusudur. On dört yüzyıl önce Hazreti Peygamberin Mekke'de kurduğu hükümeti, bugün Türk Ulusu Ankara'da kurmuştur. Ben, bu yaşlı arkadaşınız, bu hükümet temelinin, dünyanın yaşınca sürmesini dilerim. Ve bu duanın kanatlarının altında ayağa kalkarak ve yaşasın Cumhuriyet haykırılarıyla bu biçimi kutlamanızı da dilerim.»

Şairin bu coşkun ünlemesi üzerine bütün Meclis gürül gürül akan bir su gibi birden ayağa fırladı, yaşayışları boyunca yaptıkları, yapacakları en şiddetli alkışlarla avuçlarını patlatarak, üç kez:

«Yaşasın Cumhuriyet!»

«Yaşasın Cumhuriyet!»

«Yaşasın Cumhuriyet!»

Diye haykırdılar. Mehmet Emin, bütün coşkunkuluklarıyla bağırarak birçok mebusun gözlerinde uzaktan uzağa elmas parçacıkları gibi parlayan gözyaşları gördü. Bu gözyaşlarını kendi gözlerini kaplayan gözyaşları perdesinin ardından görüyordu. Bu sevinç gözyaşları, mebusların kirpikleri üzerinde henüz kurumadan oylanarak maddeler ivedilikle benimsendi. Sonra, Urfa Mebusu Şeyh Saffet efendi, söz alarak şöyle konuştu:

«Teşkilâtı Esasiye, bütünüyle islâm dininin ilkelerine uygun olduğu halde her nasılsa onun düzenlenmesi sırasında ki o zaman salt yenginin elde edilmesi isteniyordu— bu ikinci maddenin konulması unutulmuş oluyor. Gerçi Kanunî Esasî’de bu biçim vardı, ancak, onu belirsizliğe götüren maddeler vardı.»

Emin (Sazak-Eskişehir):

«Meclisin seçim devresi iki yıl olacağına göre böyle bir seçim güç olacaktır. Bu ulus rûştünü ispatlamıştır. Bu ulus herhangi bir usça davranışın, ülke güvenliğine yönelmiş davranışların övgüsü olduğunu eylemce göstermiştir. Onun için halktan kuşkulandırmak hazzettireceğiz diye bir biçim düşüneceğimize, hiç olmazsa iki yıl yerine daha çok bir süre yani iki seçim devresi için Cumhurbaşkanı seçimi benimsenmelidir ve Cumhurbaşkanı bütün ulusun malı olmalıdır. Başbakan, çoğunluk partisinden ulusun malı bulunmalıdır. İlk Meclisin kurulmasında ulaşacağımız amacı herkes gibi ben de takdir ediyorum. Kamuoyu varacağımız amacı takdir etmektedir. Varacağımız ereğe bir ayak önce varalım.

«Bendeniz, Cumhurbaşkanı seçimini yaptıktan sonra Reîsicumhur hazretlerinin başvekil seçimi Fransa’da, Amerika’da (ne görevimiz sesleri.) zaten ne olacaksa oluyor. Biz, işimizi sürdürelim.»

Süleyman Sırrı (Bozok):

«Şu maddenin son fıkrası okununca kaygılanmıştım. Şundan ki, ulusun en çok sevdiği şey Meclisin ömürlü olma-

siydi. Maddenin son fıkrasında Meclisin toplanmadığı zamanlardaki biçime ilişkin bölümünü görünce kaygulanmıştım. Yaşama gücünü birçok kez saptayan bir Meclis, acaba bir tatil devresi mi geçirecek diye ikircikleniyordum. Ancak, başkan bey bu ikirciği ortadan kaldırdı. Teşekkür ederim. Madde olduğu gibi benimsensin.»

Süleyman Sırrı'nın bu sözü gülüşmelere yol açtı. En sonra, kanunun bütün maddeleri oylanarak benimsendi. Bütün eller havaya kalkarak kanunu onaylarken bütün ağızlar da hep birden bir kez daha şöyle haykırdı:

«Yaşasın Cumhuriyet!»

Ne var ki, bu haykırış yeni haykırışlar için bir başlangıç oldu. Ondan sonra, gökgürültüsünü andıran coşkun haykırışlar, Meclisin tavanından tozlar dökerek dışarlara taşıtı. Çok yüksek kayalardan dökülen gürbüz su yığınları gibi kulakları sağır edencesine gürlledi durdu. Meclis saati bu sırada 20.30'u gösteriyordu.

Hemen Cumhurbaşkanının seçilmesi için öneriler verildi. Yapılan hızlı seçimde, beklendiği gibi, Mustafa Kemal, Cumhurbaşkanlığına seçildi. Meclis başkanlığı kürsüsünde bulunan İsmet bey, seçimden on beş dakika sonra sonucu bildirmişti:

«Türkiye Cumhuriyeti Başkanlığı için yapılan seçime 158 üye oybirliğiyle Ankara Mebusu Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerini seçmiştir.»

Bunun üzerine Mustafa Kemal, ağır ağır yerinden doğruldu ölçülü adımlarla kürsüye doğru ilerledi. Kendini çok zorluyorsa da büyük bir heyecan duyduğu anlaşılıyordu. Bu, yaşayışının en büyük olayıydı. Meclis, bir tek insan olmuş, bir çift göze dönmüş, yüzlerce gözünü büyülenmiş gibi ona dikmişti. Ses soluk kesilmişti. Hemen herkes, yaşayışının en büyük olaylarından birini yaşadığını duyuyor gibiydi. Mustafa Kemal, herazaman yaptığı gibi kendisini en yüksek yönetim yerine getirmiş olan 158 üyenin gözlerine gözlerini diktirek hepsine bakışlarıyla teşekkür eder gibi davrandıktan sonra, Cumhurbaşkanlığı nutkunu söylemeğe başladı:

«Sayın arkadaşlar, önemli olağanüstü dünya olayları kar-

şısında saygıdeğer ulusumuzun gerçek uyanıklığına bir değerli belge olan Teşkilâtı Esasiye Kanunumuzun kimi maddelerini açıklığa kavuşturmak üzere özel encümençe yüksek kurulunuza önerilen kanun önerisinin benimsenişi dolayısıyla yeni Türkiye Devletinin zaten dünyaca bilinen, bilinmesi gereken geçmişi, uluslararası bilinen adıyla anıldı. Bunun doğal gereği olmak üzere bugüne dek doğrudan doğruya Meclisin başkanlığında bulundurduğunuz, arkadaşınıza yaptırdığınız görevi Cumhurbaşkanı adıyla yine o arkadaşınıza verdiğiniz. (Esağfurullah, hakkınızdır sesleri).

Tunalı Hilmi: «Gazi arkadaşımız».

«Bu münasebetle şimdiye dek yineleyerek hakkımda göstermiş olduğunuz söyleşi, içtenlik ve güveni bir kez daha göstermekle yüksek değerbilirliğinizi ispatlamış oluyorsunuz. Bundan dolayı yüksek kurulunuza ruhumun bütün içtenliğiyle teşekkürler ederim. (Esağfurullah, tanrı başarı versin sesleri).

«Efendiler, yüzyıllardan beri doğuda zulme uğrayıp dünyanın ulusumuz, Türk ulusu, gerçekte sahip bulunduğu karakterlerden yoksun sanılıyordu. Son yıllarda ulusumuzun eylemce gösterdiği yetenek, eğilim, anlayış kendi üstüne bu sanıdan bulunanların ne kerte uykuda ve ne kerte incelemekten uzak, götünüşe aldanmış insanlar olduğunu pek güzel kanıtladı.

«Ulusumuz, taşıdığı niteliklerle, değerini hükümetin yeni adıyla yeryüzü uygarlığına daha çok kolaylıkla göstermeyi başaracaktır. (İnşallah sesleri). Türkiye Cumhuriyeti, yeryüzünde aldığı yere yakıştığını yapıtlarıyla kanıtlayacaktır. (İnşallah sesleri). Arkadaşlar, bu yüksek kuruluşu oluşturan Türk ulusunun son dört yılda kazandığı yengi, bundan sonra da birkaç katıyla kendini gösterecektir. (İnşallah sesleri). Acizleri, ulaştığım bu güvene yakışmak üzere pek önemli gördüğüm bir noktadaki gereksinimi bildirmek zorundayım. O gereksinim, yüksek kurulunuzun benim üstüme olan sevgi ve güvenin ve yardımının sürmesidir. (Hiç kuşku yok, her zaman sesleri).

«Ancak böylece tanrının yardımıyla bana verdiğiniz ve

vereceğiniz görevleri güzelce yapmayı başarabileceğimi umarım. (Tanrı başarı versin sesleri). Her zaman sayın arkadaşlarımın ellerine çok içten, sıkı bir biçimde yapışarak onların kişilerinden kendimi bir an bile müstağni görmeyerek çalışacağım. Ulusun sevgisini her zaman dayanak noktası bilerek hep birlikte ileriye gideceğiz. Türkiye Cumhuriyeti mutlu, başarılı ve muzaffer olacaktır.»

Mustafa Kemal, nutkunu söyledikten sonra yine ağır ağır kürsüden inerek yerine gitti.

Avni (Bozak):

«Bir duâ yapılsın.»

Bir çok ses birden:

«Duâ edilsin.»

Sonra, Afyonkarahisar Mebusu Kâmil Hoca. Türkiye Cumhuriyetinin sonuna dek yaşaması, mutlu olması üstüne bir duâ etti. Bütün üyeler bu duâyı ayakta dinleyerek yüksek sesle aminler çektiler.

Oturum sona erdiğinde gecenin saat yirmi biriydi.

CUMHURİYET'E KARŞI BİR TOPLANTI MI?

«Cumhuriyet sizden «fikri özgür, vicdanı özgür, bilgisi özgür» kuşaklar ister.»

MUSTAFA KEMAL

27 ekim 1923'te mebusluktan, türkçesi siyaset yaşayışından ayrılarak Konya'daki ordu müfettişliğine gitmek üzere davranan Ali Fuat Paşa, Çankaya'da Mustafa Kemal'i görmeğe gitti. Paşa, onu çok içten karşıladı:

«İkinci ordu müfettişliğine gitmenizle muzaffer ordumuz sizden çok şeyler kazanacaktır, başarılar dilerim, benim sevgili arkadaşım» dedi.

Oradan geç vakit ayrılan Ali Fuat Paşa, birkaç saatçık uykuya benzer içkili zaman geçirdikten sonra 28 ekim sabahı erkenden kalkan trenle, görev yerine gitmeden önce, annesini görmek üzere, İstanbul'a yollandı. İstanbul'a gidişinin nedenlerinden biri de babasının Ankara'daki mezarının İstanbul'a taşınması için annesiyle görüşmekti. Sonra, ikinci ordu müfettişliğine eksik birçok öteberi alıp gönderecek, bu ara da yeni general üniformasını da iyi bir terziye diktirecekti. Çoktandır siyaset adamı olarak görev gördüğünden, eski paşa giynekleri bir kenarda güvelere yem olup gitmişti. Görünürde amaç böyle olmakla birlikte Mustafa Kemal'in tek başına aldığı yolun ülkeyi nelerce götürmekte olduğunu so-

ruşturarak söyleşmek, bu kenara itilmişliğe bir çıkaryol aramakttı. Bundan dolayı İstanbul'a giderken kendisini birkaç eski değerli arkadaşının orda dört gözle beklediğini biliyordu. Tren yolculuğunu içkili, küskün, karamsar, kızgın, öfkeli geçiren paşa, Haydarpaşa İstasyonunda üzgün bir gülümseyiş yayılan yüzleriyle eski kavga arkadaşlarını görünce, gecenin karadüşleri birden dağıldı. Gara kendisini karşılamaya gelenler arasında Hüseyin Rauf, Adnan (Adıvar) Refet paşa göze çarpıyordu. Paşa, arkadaşlarının yüzündeki sonsuz meraki, kayguyu hemen okuyarak bunun anlamını da pek güzel anladı: Ankara'da pek ilginç şeyler oluyordu. Onlarsa bu oluşların dışında kaldıklarından çok üzgündüler. Türkiye gemisinin nereye doğru yol aldığını şöyle biliyorlarsa da en yeni bilgilere can attıkları görülüyordu. Peronda kucaklaşıp öpüşürlerken birkaç söz fısıldaşıtlarsa da kalabalık arasında izlenmek belkisini de göz önüne alarak en yakın bir arkadaş evinde söyleşip dertleşmeğe karar verdiler. Bu öneriyi Ali Fuat Paşa yapmıştı. Hüseyin Rauf:

«Biz de seninle birlikte Refet Paşanın Kalamış'ta oturduğu köşkte bir öğle yemeği düşünmüştük. Uygun görürsen hemen oraya gidelim» dedi.

Onları bekleyen otomobillere binerek yola çıktılar. On dakika sonra Kocabaş Arif'in Kalamış koyuna bakan ünlü köşkünün bahçesindeydiler. Yolda geçen kimi sözlerden, Ali Fuat Paşa, Hüseyin Rauf'un da bu köşkte kaldığını anlar gibi olmuştu.

Kahveler içilip te sudan sağlık konuları üstüne birkaç sözedildikten sonra dört arkadaş da temel sorunlar üzerinde konuşmak üzere sabırsızlanmaya başladı. Özellikle İstanbuldakiler, paşadan en yeni Ankara haberlerini almak için bayağı çırpınıyorlardı. İlk soruyu doktor Adnan (Adıvar) sordu:

«Hükümetin, Meclisin ikinci başkanlığına ve İçişleri Bakanlığına gösterdiği adaylar yerine, Fırka grubunun ikinci başkanlığa Rauf'u, İçişleri Bakanlığına Sabit beyi aday göstermesi karşısında hükümet neden çekildi ve neden çekilmekte diretti? Yeni kabine neden kurulmuyor?»

Paşa bu sorulara şöyle yanıt verdi:

«Bugünkü hükümet bunalımı Fırka grubunun hükümet adayları yerine başkalarını seçmesiyle başlıyor. Daha ekim ayında İstanbul'un kurtuluşu dolayısıyla gönderilen mebuslardan oluşan kurulun Haydarpaşa İstasyonunda karşılanmaması, bunalımın başlangıcıdır. Hükümet merkezinin Ankara olduğunu bir kanunla saptamak işinin önemli hükümet işi olması gerekirken. Dışişleri Bakanı İsmet Paşanın, Malatya mebusu olarak ve birçok mebus arkadaşlarıyla Meclise bir kanun önerisinde bulunması, Ankara çevresinde Fethi beyle İsmet Paşa arasında, gerek bu sorunda gerekse öbür sorunda önemli anlaşmazlıklar olduğu söylentisini ortaya çıkardı. Bu arada Rıza Nur beyle İsmet Paşa, belki de Fethi bey arasındaki anlaşmazlıklardan da söz ediliyordu. Fırka grubu, hükümetin adaylarını benimsemeyince, hükümet çekilmek zorunda kaldı.»

Doktor Adnan sordu:

«İsmet Paşa, Fevzi Paşa, hatta sen Ali Fuat Paşa, çekilmekte direten Fethi beyin yerine hükümet kurabilirdiniz. Neden kurmadınız? Hükümet bunalımını uzatmakta ne anlam vardı?»

«Sorun yeni bir hükümet kurmak olsaydı, ileri sürdüğünüz kişilerden biri, özellikle İsmet Paşa, bunu yapar, fırka grubu da hoşnutlukla benimsendi. Temel sorun bu değil, krizi sürdürerek İcra Vekilleri Kanunu üstüne olan kanunda değiştirmeye yapılmasıdır. Cumhuriyetin ilân edileceği günlerin arifesinde bulunduğumuzu sanıyorum.»

Doktor Adnan, şöyle sordu:

«Cumhuriyet, yeni Teşkilâtı Esasiye Kanununun benimsenişinden sonra ilân edilemez miydi?»

«Edilirdi. Ben de böyle düşünüyorum. Ancak, olmayacak.»

Bunun üzerine Rauf, konuştu:

«Müsaade ederseniz, çekilişim sırasında ve ondan sonra olup bitenleri bir daha özetleyeyim:

«Barışın imzasına dek, benim bildiğim, aramızda önemli, derin anlaşmazlık olmamıştı. Denetimden dönen Gazi Paşaya ilkönce Sivas'a, sonra İstanbul'a yapacağım yolculukların ne-

denleri üstüne yine bilgi verdim. Gezimi uygun buldular, ancak, çekilmekten vazgeçmemi yine rica ettiler. Yapılmasına sağlığımın olanak bırakmadığı bu görevi sürdürmeyi doğru bulmadığımı söyledim. Lozan görüşmelerinin ikinci evresinde, eski ve çok içten arkadaşım İsmet Paşa ile durmadan yapılan haberleşmeden oluşan yanlış anlamalarla görüş ayrılığından dolayı çekilmekte direttığımı sanarak İsmet Paşayı Dışişleri Bakanlığından ve dolayısıyla İcra Vekilleri Kurulundan uzaklaştırmayı üzerine alacağını söyledi. Ben, tersine, İsmet Paşanın hükümette bulunmasının ülkenin güvenliği bakımından çok gerekli olduğunu bildirdim. Yapılan antlaşmaların iyi bir biçimde uygulanmasının, İsmet Paşanın herhalde, özellikle Dışişleri Bakanlığında kalmasını zorunlu kıldığını söyledim ve Sivas'a yollandım.

«O zamana dek Gazi Paşayla gerek devlet işleri, gerekse ülke savunması yüzünden temeli hiçbir anlaşmazlığı hatırlamıyorum. Ulusal savaşın başlangıcından beri kendisini baş tanıdık ve sonuna dek kendisini güvenle izledik.

«Sivas'tayken Gazi'nin yine başkanlığa seçildiğini haber alır almaz kendilerini kutlayarak ayrıca üç ay izin verilmesine aracılık etmesini diledim. Aldığım yanıtta, hem teşekkür ediyor, hem de Meclisin izinliliğini benimsediğini bildiriyordu. Aynı zamanda çekilme mektubum da Meclise sunulmuş bulunuyordu.»

Refet Paşa, şöyle konuştu:

«Sadrazam Tevfik Paşanın çekilmesiyle İstanbul'un ulusal hükümete bağlanması üzerine yönetimi üzerime almak zorunda kalmıştım. Bu davranışından daha doğal bir şey olamazdı. Bu yüzden Mecliste ve dışında benim üstüme kuş-kular uyandıracak dedikodular yapılmamış değildi.»

Doktor Adnan, şöyle sordu:

«Son işe karışmam olacak. Ankara'da size karşı artmış olduğunu söylediğiniz kuruntu ve iftiralardan neyi anlatmak istiyorsunuz?»

Rauf:

«Şimdiden bir şey söylenemez. İleride bunlar öğrenilebilecektir.»

Doktor Adnan:

«Görüyorum ki şimdilik görüşülecek bir şey kalmadı. Yakında yine görüşmek üzere hepinize vedağ ve sizleri akşama bize çağırıyorum. Gelecek olursanız Halide Edip de çok sevinecektir.»

Gerçekten de görüşülecek çok temelli sorunları kalmamış gibiydi. Ancak, bundan sonra, kendilerine karşı dikilecek bir yığın barikadı aşmak üzere sınıksız kenetlenilecek, Türkiye'de eski birer Kuvayı Milliyeci olarak yaşayabilmenin, kendi düşüncülerine göre ülkeye bir gidiş kazandırmanın yollarını aramağa çalışacaklardı. Mustafa Kemal'le Ethem beyin yaptığı korkunç iktidar savaşına benzeyen yeni bir iktidar savaşı şimdi, iri kıyım Kuvayı Milliyecilerle yine Mustafa Kemal arasında başlamak üzereydi. Zarlara atılmıştı. Mustafa Kemal, pek hızlı atılımlarla en yüksek tepeleri tutmağa, sökülüp atılmaz savunaklar yapmağa çalışıyordu.

Dört arkadaş da böyle düşünerek birbirinden ayrıldı. Ali Fuat Paşa, annesinin elini öpmek üzere Kuzguncuk'taki evlerinin yolunu tuttu.

FIRTINA KOPARAN RÖPORTAJ

**Cumhuriyet düşün özgürlüğün-
den yanadır.**

MUSTAFA KEMAL

1 kasım 1923 günü Tevhidi Efkar, Vatan Gazeteleri muhabirleri eski Başbakan Hüseyin Rauf'u bir yerde kısıtırarak Cumhuriyet konusu üstüne konuşturdular. Rauf, şöyle konuşuyordu:

«(...) Meclis ikinci başkanlığına seçilişim üzerine bu seçimden yana olmayan Bakanlar Kurulunun çekildiği üstüne olan habere şaşmaktayım. Seçileceğimden haberim yoktu. Bakanlarla aramızda hiçbir anlaşmazlık yoktu.

«Gazi Paşayla aramızda yıllardan beri arkadaşlık ve kardeşlik duyguları vardı. Kendilerine karşı olan yüksek saygı duygularımı bozacak hiçbir olayı hatırlamıyorum. Gazi Paşanın seçilişime karşı olması bence hiç sözkonusu olamaz. İşte, bu nedenler dolayısıyla hükümetin çekilişinin, seçilişim yüzünden olduğuna inanmak istemiyorum.

«Cumhuriyetin ilanı biçimine gelince, dünya kurulduğundan bugüne dek kurulan hükümetlerin iki ayrıncı niteliği vardır: Bunlardan birincisi, monarşi, hükümdarlık biçimidir. Bunun kötülüğü anlaşılmış, en sonra hükümdarların yetkileri kısıtlanmıştır. Son yıllarda ulusumuz, benzeri yola gitmiş ve Meşrutiyet didişmesiyle başlayan kendi işini kendi görmek ve kendi karar vermek amacına doğru yürümüştür.

«Meşrutiyetin nimetlerinden bütünüyle yararlanılamaması, dışardaki saldırganların ve içerdeki yönetimsizliklerin sonucudur. Yakın geçmişteki olayları gördükten sonra, monarşi rejimiyle bireyci yönetimden yana olmak aptallıktır.

«Kanımca en doğru biçim, gücünü salt ulustan alan yönetim biçimidir. Bu ilke durdukça ad değişmesi, ereği ve amacı değiştirmez.

«Cumhuriyetin apansızın kararlaştırılarak ilân edilmesine gelince, bu, halk arasında sorumsuz kişilerce bir oldubitti biçiminde yapıldığı düşünce ve kaygusunu yarattı.

«Yürürlükteki Teşkilâtı Esasiye Kanunu, yeni hükümet biçimine göre değiştirmeli ve bütünlenmeli, Mecliste geniş görüşmeler ve tartışmalar yapılmalıydı.

«Buna müsaade verilmeden Cumhuriyetin ilânına karar verilmiştir.

«Parti liderlerince ve icra vekilleri kurulunca ivedi olarak Cumhuriyetin ilânına kesin zorunluluk verdiyse, hiç olmazsa Cumhuriyetin ilânından sonra, Meclisin mütehasıs encümeninin, Teşkilâtı Esasiye Kanununun bu gücünü eline alarak hemen derinlemesine incelemesi gerekirken, ne yazık ki Meclis ve encümenleri bu önemli işi olduğu gibi bırakmışlardı. Hiç olmazsa hükümet, bu durumu ortadan kaldırarak bildiriyle davranmalı, girişime geçmeliydi. Daha önceki geçmişte Meclis dışında sorumsuz sayılan «merkezi umumiler» ce karar verilerek Meclisin bulunmadığı zamanlarda geçici kanun biçiminde davranışları yüzünden halk zarar görmüştür. Yine o yöntemin yinelenmesi belkisini, halk, elbette hoş görmedi. Yineliyorum: Bu ivediliğin nede-nini Meclis ve hükümet açıklamalı ve kanıtlamalıdır ve kanıtlayacaktır.

«Kabine yöntemi üstüne sorunuza gelince, birinci Mecliste kimi arkadaşlar, bu düşünüşü benimsetmek istemişlerse de çoğunluk bunu saltanata doğru gericilik olarak almıştı. Hükümeti oluşturan kişilerin birbirini daha temelli tanıyarak işe başlamaları öbürlerinden yeğdir.

«Güçlü hükümetten ne anlıyorsunuz? Benim bundan anladığım, görgülü, görev ve yetkisini, bunların gereklerini bi-

lir, ulus egemenliğini kendisine mal edinmiş bir kurul demektir.

«Kimilerinin güçlü hükümetten yumrukla işleri yöneten bir hükümet anladıklarını işiterek şaşım.

«Cumhuriyetin ilânı ivedi olmuştur. Şundan ki Teşkilâtı Esasiye Kanununun değiştirgenip tartışılmadan oldubitti biçiminde yapılmıştır.»

Ali Fuat Paşa, arkadaşı, şimdi de yoldaşı Hüseyin Rauf'un Tevhidi Efkar'la Vatan Gazetelerinde çıkan konuşmasını okuduğunda hem bir ürperti geçirdi, hem de sevindi. Şundan ki, kendisi de tıpkı onun gibi düşündüğü halde Mustafa Kemal'in manevi otoritesini çiğnemek pahasına böyle bir konuşma yapamazdı. Evet, paşa da içinden öyle yiğitçe düşünüyorsa da ortalığı bulandırmak anlamına gelen bu yiğitliği hiçbir zaman yapamazdı. İri-kıyım Kuvayı Milliyeci arkadaşlarıyla konuşurken sözlerinin tonu hiç de aşağı perdeden çıkmıyordu: «Çoğunluk, Cumhuriyetin ilânında bir düşüncede idi. Şundan ki zamanı gelmişti. Ancak, yürürlükteki Teşkilâtı Esasiye Kanununun birtakım maddelerini değiştirmekle değil, ülkemize uygun bir Cumhuriyetin kurulmasında düzenleyici olacak eksiksiz ve gelişmiş bir Teşkilâtı Esasiye Kanununun yapılmasından sonra Cumhuriyetin ilânında herkes anlaşmıştı.

«Büyük Millet Meclisi hükümeti, iç ve dış düşmanlara karşı ülkeyi kurtaran kurucu Meclis biçiminde bir ulus yönetimi idi. Teşkilâtı Esasiye Kanunu ile kurulmuş olan Büyük Millet Meclisi yönetimi, kuşkusuz ulus egemenliğine ve yönetimine göre kurulmuş kurucular Meclisi niteliğini taşıyordu. Bu Cumhuriyet demek değildi. Şundan ki güney Amerika devletleriyle Bolşevik devletleri de birer Cumhuriyetti, ancak bunlar bütün anlamıyla birer diktatörlüktü.

«Biz, diktatörlüğü getirmeyecek ilkelere dayanan bir Cumhuriyet istemiştik. Bunların türlü örnek ve biçimleri, Birleşik Amerika'da, Fransa'da öbür ülkelerde görülmektedir. Bu örneklerden esinlenerek yeni Cumhuriyetimizin Teşkilâtı Esasiyesi yapılacaktı. Yürürlükteki Teşkilâtı Esasiye Kanunumuz, bir devlet başkanı olmadığına göre düzen-

lenmişti. Yapılan değiştirmeye de ise, temel örgütler korunacak, hem bir devlet başkanı makamı hem de kabine yönetimi kurulacaktı. On birinci maddede: «Cumhurbaşkanı gerekli gördükçe Meclise ve Bakanlar Kuruluna vekalet eder» deniyordu. Oysa, devlet başkanı olan bir kişinin Meclise ve Bakanlar Kuruluna gerekli gördükçe başkanlık etmesi, Cumhuriyet ve Demokrasi ilkelerine büsbütün aykırıydı.»

İşte, Cumhuriyet kavramı üstüne böyle düşünen Ali Fuat Paşa, bütün ülke muhalefetine bir elden alkışladığı Hamidiye kahramanını görmek üzere bir kez daha Refet Paşayla onun birlikte oturduğu Kalamış koyunun mavi sularına bakan köşke uğramaktan kendini alamadı. Paşa, günlerinin çok nazik, diken üstünde olduğunu bilerek ağızdan kaçırılan en küçük bir sözün nerelere dek gideceğini hesaplayarak Hüseyin Rauf'tan başbaşa görüşebilecekleri bir saat vermesini istemişti. Zavallı Hamidiye kahramanının röportajı Ankara'da tefe konmuş çalınıyor, gürültüsü ayyuka çıkıyordu. Muhalefet olarak Meclisin, eylemin dışına püskürtülmüş olan kişiler üstüne en olumsuz propagandalar, sövüntü sayıntılar, gemi azıya almış sürüp gidiyordu. Hüseyin Rauf adlı kişi bayağı haritadan silinip gitmek üzereydi. Paşa, bütün bunları bilip bilmediğini Rauf'tan öğrenmek istiyordu. Çırpıntılı denizin üzerinde oynayan kayıklarla martılara dalarak pencerenin önündeki koltuklara karşılıklı kuruldular. İkisi de heyecanlıydı. Belâlı bir yaşayış dönemine gelip dayandıklarını anlıyorlardı. Eski büyük arkadaşları Mustafa Kemal, gemisine doldurduğu bir yığın yeni bürokrat arkadaşıyla kendi düşüncelerinin doğrultusunda bir rota üzerinden başını almış gidiyordu. Şimdi, şurda Kalamış koyunun mavi çırpıntılı sularında gözlerini dinlendiren iki eski savaşıyla birlikte bir yığın daha onun gibiler, sahra gibi gemiden kaldırılıp azgın dalgalara atılmışlardı. Geminin mavi gözlü kaptanı, onları, onların dostluklarını, her türlü niteliklerini gözden çıkarmışa benziyordu. Eski dost, savaş arkadaşı, şef, artık bu gemiyi sağ oldukça hiç kimseye bırakacağına benzemiyordu. Türkiye gemisinin içindeki bütün yolcular, artık onun buyruğundaydılar. Kaptanı, bi

yük okyanus dalgaları arasından kurtardığı bu geminin bütün yolcularını bir mutluluk ufkuna ulaştıracağına inanarak, hiçbir şeye kulak asmadan kaptan köşkiine yerleşmişti. Şu sırada denizin azgın dalgaları arasındaki kalasalara tutunan iki denize düşmüş kişiden başka bir şey olmayan iki eski savaş arkadaşı üzgün-üzgün derdleşmeğe başladı. Ali Fuat Paşa, kahvesini hüpürdetirken Hüseyin Rauf'a şöyle sordu:

«Yanlış anlayışları düzeltmeyi düşünüyor musunuz?»

«İlk işim, Gazi Paşayı ziyaret etmek olacaktır. Başbakan ve öbürleriyle aramızda bir yanlış anlama olmuşsa bunu Meclis başkanı katında açıklama yaparak düzeltmeğe çalışacağım.»

«Ankara'da size karşı yapılan propagandaları siz de benim gibi işitmişsinizdir. Güya siz, Cumhuriyete karşıymışsınız. Halk Fırkasıyla didişmek üzere muhalif bir Fırka kurmuşsunuz ya da kuracaktıydınız. Olmayan ve olmayacak şeyler uydurarak Gaziyle aranızda girmek isteyenler bulunabilir. Sizin gibi bir arkadaşı Gazi'den ayırmak nasıl usa gelebilir? Melunca bir düşünce! Bugün size yaptıklarımı yarın bize de yapmak isteyeceklerdir. Buna meydan veremeyelim. Benim bildiğim Rauf bey, ulus egemenlikçisidir. Anlatımdan hiç Cumhuriyete karşılık anlam çıkmıyor. Siz de hepimiz gibi Cumhuriyetin bir parti toplantısından sonra ivedilikle hazırlanan bir iki maddelik bir kanun önerisiyle Meclise bir iki saat içinde benimsettirilmesi biçimine karşı bulunuyorsunuz, değil mi?»

«Yorgundum, hastaydım. Üç ay izin almıştım. Bu durumum, temelli, önemli bir parti toplantısına çağrılmama engel olmamalıydı. Benim durumumda dışarda bulunan öbür arkadaşlarımdan hepsi adlarıyla çağrılmışlardı. Yalnız ben çağırılmadım. Bunun, elbette, bir nedeni olacaktı. Bu gibi önemli anlar da beni Gazi'den ve partimizden uzakta bulundurmamak isteyenler eksik olmayacaktır.

Ben monarşiye karşı ancak, ulus egemenliğini iyice temsil eden bir Cumhuriyet yönetiminden yanayım. Bilinen ilkelerele seçilmiş olan bizler nasıl muhalif bir parti kurabi-

liriz? Öğrendiğime göre, Ankara'da hükümet çevrelerinde, benim islâm birliğinden yana olduğum söylentileri yayılıyormuş. Fuat Paşa, siz, törensel ve özel işlerimizi iyi bilirsiniz. Benim bu konuda Gazi'yle İsmet Paşadan çok ilgi göstermediğimi bilirsiniz. Türk devletinin çıkarlarını yüzlüstü bıraktıracak en küçük bir dikkatsizlik yapmadığıma tanık olmuşsunuzdur. Kazanılan ulus davamızı bu gibi yalanlarla zayıflatmağa hiçbirimiz müsaade edemeyiz.»

«(...) Ben olumsuz propagandaların ankasında, başta siz olmak üzere, bizi Gazi'den uzaklaştırmak isteyenler bulunduğunu seziyorum. Buna fırsat vermeyelim.»

Görüşme burda bitmişti. Hüseyin Rauf, son kerte tehlikeli bir gidiş almış olan kendi durumunu, dolayısıyla arkadaşlarının durumlarını aydınlığa çıkarmak, gerekirse bu uğurda karşıtlarıyla boy ölçüşmek üzere ertesi gün Ankara'ya gidecekti.

Hüseyin Rauf, Ali Fuat Paşa ile yaptığı konuşmadan sonra biraz daha rahatlamıştı. Bir dar boğaza gelip dayandığını anlıyorsa da omuzbaşında Ali Fuat Paşa vb. gibi güçlü kişilerin varlığı, ona bu dar boğazın karanlık tehlikelerini unutturuyordu. Ankara'ya gidecekti. İzni dolmuştu. Ne var ki, ayakları hep geri geri gidiyordu. Sanki, Mustafa Kemal, Cumhurbaşkanı olduktan sonra, onu, onun gibileri Ankara'dan uzak bulundurmak istiyormuş gibi geliyordu. Mustafa Kemal'in çevresini alan bir yığın küçümencik bürokratlar, onun savunucusu kesilmiş, onun çevresinde ateşten duvarlar çevirmişlerdi. Yarın sabah, trenle Ankara'ya gidecekti. Gazetelerde çıkan konuşmalarını orda savunmağa çalışacaktı. Ancak, bu konuşmanın olumsuz yankıları Ankara'yı kendisi için bir çakırdikenliğine çevirmişe benziyordu. Mustafa Kemal'i sahiplenene yeni kadrolar, herhalde ona haddini (!) bildirmeğe hazırlanıyorlardı. Kulağına çalınanlara göre durum böyleydi. Geç vakit yatağa girdiyse de uyuyamadı. Öteden denizin güz azgınlığı sesleniyordu. 29/30 ekim gecesini bir daha andı: Yine, böyle bunalımlı bir geceydi. Herkesin bir şeyler beklediği kritik gecelerden biriydi bu. Yine de geç vakit yatağa girmiş, uyumağa çalışmış, uyur

gibi de olmuştı. İstanbul'un merkezinden üstüste top sesleri gelmeğe başlamıştı. Hemen ilk top sesinde uyanmıştı. Merakla kulak vermiş, top seslerini saymağa başlamıştı. Heyecandan kalbi duracak gibiydi. İçinde sevinçle üzüntü, acı, kara kucak dövüş ediyordu. Cumhuriyetin ilânında o nasıl olur da uzaklarda bırakılırdı? Cumhuriyeti hep birlikte ilân etmenin sevincini, bütün eski Kuvayı Milliyeciler hep birlikte tatmayacaklar mıydı? asıl olmuştı da çoktan beri ilânını bekleyip durduğu Cumhuriyet, yangından mal kaçırılır gibi ilân edilmişti? Bu güzel iş, gündüz gözüyle yapılamaz mıydı? Geceyarısı. bütün Türkiye tatlı uykularındayken bu işin yapılmasının gereği var mıydı? Kimden korkulmuştu? Bu parlak, ıııklı rejimin geceyarısı getirilmesinin ne anlamı vardı? Kısaca, top seslerini sayan Hüseyin Rauf, yüz bir pare olduğunu anlayınca Cumhuriyetin ilânının kutlandığını anlamış, içinde kabaran acı dalgalarını bir yana iterek şöyle söylenmişti: «Mutlaka Cumhuriyettir, öyleyse ülkeye ve ulusa hayırlı, uğurlu olsun!»

Sabaha dek battaniyesine sarınarak sigara üstüne sigara yakmış, günün ısımasını, sabah gazetelerini iple çekmişti. En sonra gazeteler de gelmiş, büyük manşetlerde kocaman-kocaman Cumhuriyet sözcüğünü gözleriyle de görmüştü. Ancak, Cumhuriyetin ilânından böyle iri puntolarla sözeden gazeteler, aşağıda bunun hiç de beklenen bir olay olmadığını yazarak kışkırtıcı bir ağız kullanıyorlardı. Oysa, bu, Hüseyin Rauf için hiç de sürpriz değildi. 23 nisan 1920 de Büyük Millet Meclisi açılıp da çalışmağa başlandığundan beri yaşanan rejim, eylemce bir Cumhuriyet değil de neydi? Ancak, kimi zorunlu nedenlerle bunun adı konamamıştı. O nedenler de biliniyordu. Şimdi, o nedenler ortadan kalkınca çocuğun adım koymak zamanı da gelmiş demekti. Kimi gazeteler, Cumhuriyetin ilânında ivedi davranıldığı üstüne yaygaraya benzer yazılar yazıyordu. Oysa, üç yıl önce, işlem görmeğe başlayan Cumhuriyet rejimi, üç yıl sonra gereken adı almıştı. Usu başında kişiler de, Hüseyin Rauf da böyle düşünenler arasındaydı, bu işin yangından mal kaçırılırcasına yapılmasına tutuluyordu. Kamuoııı

Cumhuriyet olayına pek güzel hazırlanabilir, bu iş coşkun bir biçimde bütün ulusça yapılabilirdi. Hiçbir şey bilmeyen ulus, bu apansız başlarına düşen şeyin bir taş mı, yoksa nimet mi olduğunu nerden bilecekti? Halkı, böylece kaygulandırmanın âlemi var mıydı? Hemen o gün Hüseyin Rauf'un ziyaretine gelen Vatan, Tasviri Efkar Gazeteleri başyazarları Velit Ebüzziya ile Ahmet Emin de tıpkı halk adamları gibi ona bu soruları sormuşlardı. Hüseyin Rauf, bir ay önce, onlara şu yanıtı vermişti:

«Neden kaygulanıyorsunuz? Saltanat filan kaldırıldığı zaman da yine böyle kaygular olmuş, ancak, Mecliste konuşulunca sorun anlaşılmıştı. Şimdi, bu da Mecliste konuşulunca anlaşılabacaktır. Bu ivediliğin, elbette, hükümetçe zorunlu görülen bir nedeni vardır. Hiç kuşkulanmıyorum ki, sorumlu devlet adamları, bu konuda en yetkili karar yeri olan Meclis aracılığıyla ulusu aydınlatıp usların merakını dindirecektir. Kamuoyunun bunu bilmesi de doğal hakkıdır.

«(...) Bence, Cumhuriyet sözcüğü üzerinde düşün yürütmek, tartışmak doğru değildir. Benim düşüncem, her ulus gibi özgür ve rahat yaşamağa lâyık olduğunu tarihte örneklerine çok az rastlanır bir biçimde kanıtlayan soylu ulusumuzun bağımsızlık ve rahat yaşamasının bütünlüğünü sağlayan rejimin en doğru olacağı kuraldır. Gücünü yalnız ve yalnız ulusun oy ve onayından alarak ve başka hiçbir etki ya da gücün karşısında eğilmeyerek, en uygun kararlariyle ulusu ve ülkoyi hergün arta arta mutluluk ve güvenliğe yükselteceğine zerrece kuşku olmayan hükümet biçimi, işte budur. Ulus zaten bu hükümet biçimini hakedip yengisiyle sağlamıştır. Elverir ki, sorunlar ulusumuzca düşünülecek bilinsin. Sonuç, kesinlikle halkın mutluluk ve rahatlığına yolaçacaktır. Bu ilkeler durdukça, ad değişikliği, gerekçe amacı bozamaz değiştiremez. Bundan başka, geçmiş bir hükümet biçiminin yerine gelen bir hükümetin yaşaması, ancak, gideni aratmayacak bir biçimde, halkın büyük çoğunluğunun isteklerine uygun davranışı ve mutluluklarını sağlamak ve yurdun bağımsızlık ve onurunu hakkıyla korumak yolundaki başarıyla olabilir.

«Yoksa, ad ya da üst katta biçim değiştirmekle gerçek gereksinimlerin sağlanmış olacağını sanmak, özellikle en yakın geçmişte gördüğümüz bunca acı görgülerden sonra büyük bir yanılığa olur.»

O gün, yine Hüseyin Rauf, kendisine sorulan «Güçlü hükümet nasıl olur?» sorusuna da şu yanıtı vermişti:

«Benim anladığım güçlü hükümet, görev ve yetkilerini ve bunların gereklerini bilen, ulus egemenliği ilkesini benimsemiş, kanılarını ve uğrayacağı zorlukları ancak ve ancak Millet Meclisinde içten ve açık söyleyişlerle çözümlemek ilkelerine bağlı ve görgülü, olgun bir kuruldur demektir. Yoksa, kimilerinin sandıkları gibi kol gücüyle, yumrukla iş görmek isteyen bir kurula güçlü hükümet demek aslâ doğru olamaz. Gerçi, geçmişte ulus, bütün ve olgun olarak denetleme yapamadığından böyle hükümetler görmüşse de artık bu gibi cüretlere yer kalmamıştır. Esasen, Büyük Millet Meclisi, sürekli olarak toplantı durumunda var olup, eskisi gibi görevini yüksek direniş ve fedakârlıklarla yapmayı sürdürdükçe bu gibi kaygulara da yer kalmaz.»

Hüseyin Rauf'un kendi içten duygularına tercüman olarak anlattığı bu düşünceler, onu siyaset sahnesinden silmek üzere bir şeyler düşünüp duran Ankara'daki militanları hemen mal bulmuş mağribi gibi hep birden ayağa kaldırmıştı. O, şimdi de bir Halk Fırkalıydı. Onu yuvalandığı bu yerden temelli söküp atacaklar, rahatlayacaklardı. Şundan ki o bu kalenin içinde bir yabancı, tehlikeli öge olarak tanıtılıyordu. Aşırı Ankaralı militanlar, Rauf'un bu konuşmasını gerçekten bulunmaz bir ganimet sayarak kollarını sıvamış, onun yolunu bekliyorlardı. Hüseyin Rauf'un bu gazete konuşmasını ele alan Topçu İhsan, onun bu konuşmasıyla Cumhuriyeti zayıflatmak, değerden düşürmek, sonra üyesi bulunduğu Halk Fırkasını ikiye bölmek niteliği binlinmeyen bir başka parti kurmak istemekle suçlayan bir öneri hazırlayıp parti grupuna sunmuş, bir meydan savaşı için yeşil ışık yakmıştı. Bütün bu çabaların gerçek amacı, İsmet Paşanın karşısında rakip bir başbakan adayı gibi görünen Hüseyin Rauf'u büsbütün sahneden silerek İsmet Paşanın yıldızını parlatmaktı.

Hüseyin Rauf'un Ankara'ya dönmekte olduğunu anlayan ufak çaplı bütün militanlar, ilerde uzun süre nimetlerinden besleneceklerini umdukları yeni bir düzenin gelmekte olduğunu anlamışlardı. Mustafa Kemal de yolunun üzerindeki bütün irili ufaklı engelleri süpürmeğe kararlı bulunduğundan onların çabalarına doğrulayıcı bakışlar fırlatıyor, ya da ufak fısıltılarla onları örgütüyordu. Hüseyin Rauf, Ankara'ya giderken bütün bunları biliyordu. Mustafa Kemal'in dışında çarpışacağı bütün gladyatörleri, evvel allah, kolayca yere sereceğini de biliyordu. Çok eski arkadaşı, İsmet Paşa da, elbette bu gladyatörlerin başında yer alacaktı.

Hüseyin Rauf, Haydarpasa Garında Ankara'ya gitmek üzere trene binerken kendisini uğurlayan büyükçe bir kalabalığa biraz üzgünce gülümsüyordu. Bu kalabalıkta Ali Fuat Paşayla Refet Paşa kalabalık denizciler, deniz esnafiyle işçi dernekleri göze çarpıyordu. Bütün bunlardan başka, Hüseyin Rauf'un yanbaşında Halife Abdülmecit'in yaveri de dikiliyordu. Halife adına onu uğurlamağa gelmişti.

Parti grubunda yapılacak görüşmeler 19 Kasım 1923 günü için kararlaştırıldıysa da Hüseyin Rauf'un Ankara'da bulunmayışı yüzünden bu tarih geriye, 23 Kasım 1923'e alınmıştı. Yeni savaşçılar, bundan sonra, nimetini paylaşmayı düşündükleri nimetler bahçesini eski Hamidiye devine karşı savunmağa çalışacaklardı.

Rauf, Ankara İstasyonunda trenden inip de biraz hava alır almaz ilk işi Gazi'yi görmek üzere Çankaya'ya gitmek oldu. Köşk, çok sessizdi. Herkes, ayaklarının ucuna basarak dolaşıyordu. Konuk, köşkte bir kişinin, büyük olasılıkla Mustafa Kemal'in, hasta olduğunu düşündü. Yaverler onu büyük nezaketle salona aldılar. Latife, onu üzgün bir nezaketle karşıladı:

«Paşa çok hasta, Rauf beyefendi!» dedi.

Hemen Paşaya onun geldiğini bildirdiler. Konuk, yatak odasına girdiğinde gerçekten de Paşanın yorgan döşek yattığını gördü:

«Geçmiş olsun, paşam-!» dedi.

«Sağ ol, Raufcuğum. Bu yıl birtürlü hastalıklardan belimi doğrultmadım. Yapılacak kıyamet kadar da iş var.»

«Cumhuriyetimiz, ayrıca Cumhurbaşkanlığınız kutlu olsun.»

«Teşekkür ederim.»

Hüseyin Rauf, kahvesini içtikten sonra, paşanın gizli bir ateşle yanan ellerini sıkarak ona sağlıklar diledi. Latife'nin sonra yaverlerin kılavuzluğunda köşkten ayrıldı. Oysa, buraya birçok yanlış anlamaları düzeltmek amacıyla gelmişti. Mini mini kişilerin kendi üstüne olur olmaz biçimde konuşmalarından, bunun bir haksızlık olduğundan yakınacaktı. Gazetelerle yaptığı konuşmanın özünü anlatacaktı. Ne var ki, hasta bir adama bunları anlatmağa çalışmak olacak iş değildi. Paşanın kafasında yerleşen soruları silebilseydi, Mecliste daha büyük bir moralle dövüşürdü. Mustafa Kemal, olsa olsa orda bir yargıcı olurdu.

Çankaya ziyaretinden sonra, aradan on gün geçmiş, en sonra Meclis görüşmeleri günü gelip çatmıştı. Bu süre içinde Hüseyin Rauf, Mustafa Kemal'le bir daha konuşmamıştı.

En sonra, görüşmelerin başlamasından bir saat önce onu Meclisteki çalışma odasında buldu. Mustafa Kemal'in sağlığı iyi görünüyordu. Ayrıca militanlarının ayyuka çıkardığı gürültülerden hiç haberi yokmuş gibi görünüyordu. Konuşuna karşı yine çok eskiden olduğu gibi dostça gülümseyordu. Üstünde Cumhurbaşkanlığının serpintisi olması gereken gururdan, çalımdan bir kırıntı bile göze çarpmıyordu. Bu, Hüseyin Rauf'a yüreklilik verdi. Kahvesini içerken, yeni Cumhurbaşkanı'nın dostluğuna, içtenliğine güvenerek şöyle bir dilekte bulundu:

«Benim tutumum bugünkü grup toplantısında sözkonusu olmaktadır. Size karşı söz söylemeyeceğimi bilirsiniz. Görüşmelere katılmamanızı rica edebilir miyim?»

Mustafa Kemal, eski arkadaşının dileğini ikirciksiz benimsedi. Rauf, bunun üzerine epeyce ferahladı. Kendisini genç, haşarı bir kurdun inine girip dövüşmek zorunda kalacak yaşlı bir kurda benzetiyordu. Bundan dolayı, oraya gherken biraz taktik filân kullanmanın gerektiğini anlamış-

tı Mustafa Kemal'in sahnedan uzak bulunuşu, genç kurtların epeyce hızını kıracaktı. Genç kurtlar, pek hızlıydılar. Yaşayış boyu besin olanağı sağlamanın arkasında olduklarını görülmüyordu. Hüseyin Rauf, Gazi'nin yansızlığını sağlamayı şöyle böyle sağladığını sezerek bir dilek daha ileri sürmek yürekliliğini gösterdi:

«Görüşme salonuna da girmeyiniz» dedi.

Mustafa Kemal bunda biraz ikircik geçirdi. Şunları söyledi:

«Nasıl olur? Ben partinin genel başkanıyım. Partinin izlediği siyasetin temel çizgileri üstüne görüşmeler olacak. Görüşme salonuna girerim, ancak görüşmelere hiç katılmam.»

Hüseyin Rauf, bunu sağlayınca, ağır siklet olarak karşısında bir tek İsmet Paşanın kalacağını anlamıştı. Ancak, Mustafa Kemal'in Hüseyin Rauf'a böyle bir ödünde bulunduğunu öğrenen İsmet Paşa da davrandı. Görüşme sırasında gruba başkanlık edince Rauf'la karşılaşamayacağından o gün için grup başkanlığının üstünden alınmasını o da Mustafa Kemal'den rica etti:

«Anlaşıyor ki Rauf bey, beni muhatap olarak almak istiyor. Bu biçimi sevinçle benimsiyorum. Grup toplantısında başkan vekili baylardan birisinin başkanlık etmesine müsaade buyurunuz, ben de hükümetin tutumu üstüne iddialar ortaya atıldığında siyasetimi savunabileyim.»

Mustafa Kemal, onun bu isteğini benimsedi. Ancak, bu sırada grup toplantıları gereklerine, geleneklerine göre davranılması koşul olarak benimsenecekti.

Parti grubu 22 kasım 1923 günü İsmet Paşanın başkanlığında toplandı. Hüseyin Rauf da Meclisteki yerini almış, kırkpınar güreşlerine çıkacak başpehlivanların heyecanı ile bekliyor, bir yandan da kara gözlerinden ateş saçan eski arkadaşları, bugünkü rakibi İsmet Paşayı karışık duygularla süzüyordu. Bütün üyeler de göz ucuyla çaktırmamağa çalışarak iki dövüşçüyü kaçamak bakışlar atıyorlardı. Kürsüdeki İsmet Paşa, Rauf'tan yana hiç bakmamağa çalışarak şunları söyledi:

«Arkadaşlar, bugün gündemimizde olan soru önergesi, partimiz içinde geçtiğine tanık olduğumuz olayların içyüzünün ortaya konulması aşaması gösterebilir. Bu nedenle benim de kürsüde söz almam gerekebilir. Doğrularsanız başkanlık makamını başkan vekillerinden bir arkadaşla tuzakacağım.»

İsmet Paşa, bunları söyleyerek kürsüden indi. Ondan sonra Kel Alı (Çetinkaya), kürsüye çıkarak ucu Rauf'a dokunan sözler söyledi. Dövüş sahnesini kızdırtmak üzere çığırkanlık yaptı. Daha sonra, kürsüye gelen Topçu İhsan da önergesini destekler biçimde yine Hüseyin Rauf'u erek alan kavgacı bir konuşma yaptı. Rauf'a karşı saldırıya benzer şeyler söylerken onu bir çoğul olarak niteledi: «Kendisi gibi düşünen ve davrananlara karşı» deyimini kullanarak bugün bu hizipçilere karşı savaş açılmakta olduğunu anlatmış oldu. Hüseyin Rauf, bunları dinledikten sonra, hepsinin bir kaynaktan yönetildiğini anladı. Bu kaynağın kendisini, sonra kendisine benzeyen birkaç ünlüyü siyaset sahnesinden silmek çabasında olduğunu da anladı. Bunun Mustafa Kemal olduğunu biliyorsa da birtürlü bu adı kendi kendine bile söyleyemiyordu. Bunu usuna sığdıramıyordu. Şimdi, şu kürsüde konuşan kişiler, ufak birer maşadan başka bir şey değildi. Öğretilerek oraya, karşısına çıkarılmışlardı. İş, böyle olduğuna göre, çok sıkı durmak, okkanın altına gitmemek gerekiyordu. Her iki hatibin dediklerini dikkatle not ederken hiçbir öfke izi göstermiyordu. Yanbaşında oturan Sabit (Erzincan), Feridun Fikri (Düşünsel-Dersim) ara sıra onunla fısıldayarak konuşuyorlardı. Son hatipde kürsüden indikten sonra daha çok beklemeyi doğru bulmayan Hüseyin Rauf, söz alarak kürsüye fırladı. Hemen bu sırada Mustafa Kemal'in kapıdan salona süzüldüğünü gördü. İçinde zorla tuttuğu kızgınlığı, üzüntüyü bir yana iterek şöylece konuşmağa başladı:

«Efendim, yüksek Meclisin saygıdeğer katından uzak bulunduğum bir sırada yapılmış olan konuşmam dolayısıyla kimi arkadaşlarla aramızda anlaşmazlık çıktığından üzgünüm. Ankara'ya geldiğim gün, büyük başkanımızı ziya-

ret ederek hiç sarsılmamış olan saygılarımı sunarken kendilerine üzüntülerimi ve bu anlaşmazlığın yüreğimde açabileceği yaraları açıklamak istedim. Ancak, bir kardeş gibi anlatamayacağım kerte ruhumla bağlı olduğum o büyük adamın uğradığı hastalık, beni kendimden geçirdi ve kendilerine durumumu anlatmayı, ülkenin ve yüksek amacımızın güvenliği adına sakıncalı gördüm. İkinci bir çözüm vardı ki, o da hiç kuşku yok ki, her zaman karşılıklı bir saygı ile yaşadığımız, beni tanıyan ve benim tanıdığım siz arkadaşlarımla konuşmak ve bunu genelleştirerek sonuçlandırmaktır.

«(...) Hiçbirimiz kendimizi melek sayacak kerte düşüncesiz değiliz. İnsanız. İnsanda sevmek de, sevmemek de vardır. Ben, birtakım kişileri sevmeyebilirim, kimi kişiler de beni sevmeyebilirler. Hattâ hiçbir neden göstermeden de bu böyle olabilir. Bundan dolayı böyle önemli sorunda, sorunu kişi olarak incelemek ve kişilerle yapıtı ölçüştürmek sizin de düşüncelerinizden çok uzak bir yargılama biçimi olduğuna inanıyorum. Bizim eğer eleştirmek istediğimiz bir nokta varsa, o da yapıttır. Yapıtı eleştirirken ya da yapıt üstüne düşün yürütürken sevsek de sevmesek de her zaman kişiliklerin ve düşüncelerin saygıdeğer olduğu ilkesini benimsemekte ortak olduğumuzdan kuşku yoktur. Benim kutsal duygularım, Cumhuriyet yönetiminden başka hiçbir yönetimden yana olmama elverişli değildir. Esasen (Türkiye hükümetinin biçimi nedir?) sorusuna karşı büyük başkarnımızın bu kürsüden olumlu yanıt olarak (Büyük Millet Meclisi hükümetidir, şundan ki, biz bize benzeriz, bize özgü bir yönetimdir.) demiş olduklarını da hatırlarsınız. Bu, benim vicdanımı doyuran en yüksek bir anlatımdı. Ve buna karşı durmak usumdan dahi geçmemiştir. Bu doyurucu, kesin anlatımdan sonra, bu yönetime son kabine bunalımı yüzünden yürütülemez bir biçim alış üzerine (Cumhuriyet adının verilmiş olmasına karşı durmak nasıl usuma gelebilirdi? Bir ulus ki Cumhuriyetten yanadır ve ulus egemenliği kısıtsız koşulsuz egemen oldukça Cumhuriyetten başka bir şey istemiyor, ancak, bunu bütün varlığıyla isterken ge-

reği gibi uygulayamazsak diye, kayguya düşerse, arkadaşlar, bundan hoşnut mu yoksa hoşnut olmamak mı gerekir? Evet, bu ulus ki, Cumhuriyet yönetimini kısıtsız koşulsuz ulusun egemenliğini sağlayan Cumhuriyet yönetimini bu ülke için güvenlik ve mutluluk nedeni olacak biricik yönetim olarak benimsemiştir. Vekilleri bulunduğu İstanbulluların da aynı düşünüş ve inanda olduklarını görmekte övünmekteyim ve mutluyum. İlke olarak, İstanbul halkı, Cumhuriyete karşı olsaydı, hemen vekilliklerinden, mebusluklarından çekilir ve düşünüşüme uygun olan Cumhuriyete bir er gibi çalırdım. Bu ulus egemenliğinin kısıtsız koşulsuz olması gerekeceğine inanmış bir arkadaşınız olarak Cumhuriyet biçimini benimsemek de bir yurt ve namus borcudur, diyorum.

«Bu soylu ve iyi ulusun sancağı altında ve onuru uğrunda yaşayışı boyunca dirimini vermekten çekinmeden çalışmış bir insan olarak şu sırada yüreğimden gelen tek dilek, birlikte başladığımız bu kutsal davanın, yine birlikte mutlu sonuca vardığını görerek tanrıya ruhumu vermektir.»

Hüseyin Rauf'a saldırmak üzere bir süreden beri birçok hatip hazırlanıyordu. Bunlar, birer-birer kürsüye çıkıp kurtlarını döktüler. Hemen herkes, bir kendini gösterme, beğenilme yarışına girmiş gibiydi. Dönemin en güçlü adamı belli olmuştu. Bundan sonra, başarıya ulaşmak uğruna ona kendini beğendirmekten başka çıkaryol yoktu. Kürsüye çıkanlar arasında hatip Hamdullah Suphi şunları söyledi:

«(...) Rauf bey diyorlar ki Cumhuriyet kararı sorumsuz ellerden çıktı. Bir oldubitti olarak çıkarıldı. Eğer böyleyse, yâni, Cumhuriyet kararı Rauf beyin dediği gibi, sorumsuz ellerle bir gün içinde bir tür zorlamayla çıkarılmışsa, oluşan yapıtın da kanunsuz olması gerekir. Benim bildiğimse, Cumhuriyet kanununu mebuslar görüşmüşlerdir. Encümen olarak toplanan mebuslardan oluşan bir kurul arasında kanunsuz kişilerin kimler olduğunu öğrenmek isterim. Bunun bir anda çıkması konusuna gelince, hatırlarsınız bundan yirmiyirmi beş gün önce yine söyledim. Geç kalıyoruz dedim. Ben, geç kaldığımız düşüncesindeyim. Keşke Cumhuriyeti dört beş

ay önce ilân etseydik! Geçirdiğimiz aylar, yitirdiğimiz aylardır.»

Hatip, düşüncelerini sıralarken, Rauf'un İstanbul'da bulunduğu sırada Halife Abdülmecit'i de ziyaret edişini suçlama amacıyla ortaya attı. Böylece onun padişahçı, Halifeci olduğunu belirtmek istedi.

Ondan sonra, kürsüye çıkan Kars Mebusu Ağaoğlu Ahmet de ağırbaşlı bir konuşma yapmağa çalıştı:

«Rauf beyin konuşmasında ilke olarak can alacak biricik nokta, bir tümce vardır ki, o aydınlığa çıkarsa, her şey de aydınlığa çıkar. Rauf beyefendi, eğer bilerek, isteyerek o anlamı vermiş olmak için o tümceyi kullanmışsa, elbetteki arkadaşlığımız bu dakikada bitmiştir. Yook, Rauf bey kürsüye çıkar ve sözlerimi sizin anladığınız anlamda söylemedim, sürçü lisan vardır, derse, sorun yoktur. Rauf beyin bu tümcesi şudur: «Cumhuriyet sözcüğünün önemi yoktur. Cumhuriyet demekle bir ulusun rahatlığı ve mutluluğu sağlanamaz. Herhangi bir yöntem bu mutluluğu sağlarsa en iyi yönetim biçimi odur» sözüdür. İşte, bunları başka anlamda kullandığını anlatırsa bendeniz de Rauf beyefendinin içtenliğine ve mevkiine inananlardan birisi olduğumdan bu içtenliğine de inanacağım ve Rauf beyle kıyamete dek arkadaşlığımız sürecektir ve birlikte yürüyeceğiz. Yook, inat eder ve düşüncesinde diretirse hemen içtenliğimize son vereceğim.»

Bunun üzerine, kürsüye çıkan Rauf, sözcüklerle bunların taşıdıkları anlamlar üzerindeki yanlış anlamalardan söz etti. O, kısıtsız koşulsuz ulus egemenliğini sağlamayan herhangi bir yönetimi Cumhuriyet olarak benimsemedi. Usul başında hiçbir kişinin de bunu benimsemeyeceği kanısındaydı. Cumhuriyet sözcüğünün de bundan başka bir anlamı yoktu. Yoksa Güney Amerika ülkelerinde olduğu gibi ulus egemenliğini hiçe sayarak hüküm sürülmesinin Cumhuriyet sayılmayacağı açıktı. Hüseyin Rauf, İstanbul'da Halife'yi ziyaretini de şöyle anlattı:

«Hilafet makamında oturan saygıdeğer kişi, Büyük Millet Meclisince seçilmiştir. Ve bu Meclis, bu makamın da-

yanığıdır. Bana söz çakıştıranlar bilmelidirler ki bu mevki ve durumda bulunan kişi, beni çağırırsa, ben bu çağrıya gitmeyi bir din, ahlâk, ulus görevi bilirim. Şunu da söyleyeyim ki ben son İstanbul mebusan Mec'isine Mustafa Kemal Paşanın arkadaşı ve Kuvayı Milliye'nin temsilcisi olarak gittiğimde, şimdi yurtsever sayılan birçokları benimle görüşmekten çekinerek benden kaçtıkları halde, bugün Halife ve o zamanın veliahtı olan o kişi, bir toplantıda yanıma gelip içtenlikle elimi sıkarak bana «Neden görüşemiyoruz?» dedi. Açık söyledim: Cesaret edemedim, çekiniyorum. Görüşsem sizi güç duruma sokabilirim» dedim. «Hayır, önemi yok, görüşelim» dedi. Direterek beni çağırdı. Bu yiğitliği gösteren kişi, hele Büyük Millet Meclisi kararıyla Halife seçildikten sonra, beni çağırır da gitmezsem dünyanın en saygısız adamı olurum. Gittim, efendiler. Yarın çağırırsa yine giderim. Ama, Parti kararından söz ediyorlar, hangi karardır bu bilmiyorum. İlkece partinin henüz saptanıp belirlenmiş bir programı dahi yoktur ki, ben onun dışında davranmış olmakla suçlanayım. Yanılgılarım olabilir, yanılgılarım, hatta suçlarım bile olursa açıkça söylerim. Yalnız inanışım dışında başkalarının isteklerine göre davranmak yeteneğini bende görmek isteyenler, düşüncülerini düzeltmelidirler. Ben, bunu yapamam.»

İlatibin bu sözleri kimilerince:

«Bravo!»

Diye kimilerince de gürültülerle karşılandı.

Hüseyin Rauf, kürsüden inince, İsmet Paşa, oturduğu yerden kalktı, kürsiye doğru giderken pek sinirli, heyecanlı görünüyordu. Ağır, boğuk, güçlü sesiyle şöyle konuşmağa başladı:

«Temelli bir devlet biçimi söz konusu olduğundan düşünüş ve duygular aramızda kalmaz. İzleyen bütün bir dünya vardır.»

İsmet Paşa, bunları dedikten sonra çok yüksek bir sesle doğrudan doğruya Hüseyin Rauf'a ünlledi:

«Rauf bey, Rauf bey, siyaset yapıyoruz. Yanılgıları birer birer söylemeliyiz. Hatta basit bir iktisat girişimi sahibi

gördünüz mü ki, işe başlarken sermayesini tehlikeye koyduğu kanısında bulunsun» ve başaramayacağım diye sermayesini tehlikeye atsın? Bir işe başlayan adam, her zaman sonunun güvenliği olacağına inanarak başlar. Özellikle böyle devrim zamanlarında hükümet adamları, herhangi bir kuşku göstermez, yanlıştır. Siz yanlışlık yaptınız, Rauf beyefendi.

«Siz konuşmanızda, bir üst katta biçim değiştirerek devletin çıkarlarını sağlamayı düşünmek büyük yanlışlıktır» buyurmuştunuz. Oysa, asıl büyük yanlış olan, bu kerte nazik günlerde bir nokta üzerinde toplanması gereken manevi güçleri, devrim güçlerini şu ya da bu noktada ikirciğe düşürmektir. Bilerek ya da bilmeyerek, isteyerek ya da istemeyerek sizin yaptığınız büyük yanlışlıktır, Rauf beyefendi.

«Devlet başkanlığı sorununu çözümleyecektiniz, peki nasıl çözümleyecektiniz? Kaç olasılık vardı? Cumhuriyetin ilânında ivedi davranıldı, diyorsunuz olağan sayılan bir sonucun ilânında ivedilik söz konusu olamaz. Cumhuriyet ivedi olarak ilân edildi denmekle, o gün ilân edilmemiş olsaydı da altı ay sonraya kalsaydı, belki başka bir biçim olurdu anlamına yol açılır ve ancak bu anlam ile ivedi davranılmıştır, denmiş olur. Aynı zamanda bizim Cumhuriyet ilânındaki hareketimizi eski İttihat ve Terakki merkezi umumi işleri gibi göstermek istiyorsunuz. Merkezi umumi yaşayışını bu ülkede yaşamış ve yıllarca savunmuş olanlar, sizin görüşünüzü ellerinde silâh olarak kullanıyorlar. Bu talih-sizliktir, Rauf beyefendi.

«Halifeyi ziyaret etmek, Halife'yi tanımak, ona paye vermek ve hilafeti bir sorun durumuna getirmek demektir. Tarih'in herhangi bir döneminde bir Halife, kafasından bu ülkenin yazgısına karışmak isteğini geçirirse biz o kafayı kesinlikle koparacağız.

«Varmak istediğimiz sonuç: Güçlü hükümet yapmaktır. Bunu nasıl yapacağız? Biz, hükümet yönetiminde düşün özgürlüğü, basın özgürlüğü konusuna da hükümet yönetiminin düşün ve basın özgürlüğüne dayandığı doğru inanışın-

dayız. Bütün bu akımlara karşı düşündüğümüz şudur ki, bu ulus zulüm altında bulunduğundan ötürü özgürlüğün ne olduğunu gereği gibi anlayamamıştır. Şimdi, meydana bütün boş bırakacağız söyleyecekler, yazacaklar ve en sonra, kendileri de anlayacaklardır ki, siyaset özgürlüğü, düşün ve basın özgürlüğü bu değildir. Bunu yapabilmek, gerçekleştirebilmek iki şeye bağlıdır: Birisi, ufak tefekle yılmayacak kerte güçlü olmamız, öbürü de görev ve sorumda yanılğı ve yüzüstü bırakmayı bağışlamamak ve bağışlamayacağız. Böylece en sonra, olağan durum oluşturacağımız kanısındayız. Görev ve sorum her işte, ülkenin bütün siyaset yaşayışında görülecektir.

«(...) Cumhuriyet ilân edildiği günlerde ulus davasının hizmetlileri ve örneği sayılan başlar arasında anlaşmazlık görülürse, o görünüş, Cumhuriyetin ilânından dolayı başların ikiye ayrılması demektir.

«Her olay için özel bir neden bulunabilir. Ancak, bütün olaylar bir anlam anlatır. Yeni bir devrimin ateşiyle ayağa kalkmış olan bir ulusun, devrim günlerinde en dayanıklı sayılması olağandır. Sakarya savaşından önce iki subayın bağışlanmasını benden dilediklerinde, on gün sonra savaşın başlayacağını, bu savaşta ulusun yazgısının sözkonusu olacağını düşünerek, geçen savaşlardaki yanılğların ve tutumların hakkını vermek, gelecek çatışmanın başarılması ve yengisi demek olduğundan: «Divanı Harp yargısına karşı hiçbir yetkim yok, karışmam» demiştim.

«Bizim ülkede şimdiye dek görülen görünüş, anarşi ya da istibdattır. Meşrutiyetin ilânından sonra, basınla dünyanın durumunu bilirsiniz. Yine o görünüşü anlıyoruz, yine o sonuca varacağız diye hiç kaygu duymuyor musunuz? Biz, hükümet yönetiminin düşün ve basın özgürlüğüne dayandığına inananlarız. Bugünkü görünüş, bu değildir.

«Cumhuriyet yönetimi, başarı sağlayacak mıdır? Sağlamayacak mıdır? Yapıtlarını görelim, başarı kazanırsa sağlam bir yönetim olacağına inanırız...» diyorlar. Biz, öyle bir kura katılmıyoruz. Bütün güçlükleri yeneceğiz. Cumhuriyeti

ilân ettiğimizde hiç kimse bu yolun geleceği elde edeceği başarıyla ölçülebilir, diyemez.

«Bir yönetim biçiminin doğruluğu başarılarla ölçülür kuramını çürük bulurum. Yeni bir yolun yolcusu, o yolun sonunun kesinlikle kurtuluşa varacağı inancını göstermelidir. Rauf bey, herhangi bir mebusumuz, herhangi bir devlet adamımız, bu görüşü gözünün önünde bulundurmak zorundadır.

«Böyle devrim zamanlarında, hükümet adamları, bir siyasetçi devlet adamı gibi herhangi bir kuşku gösteremez. Terisi, davranış yanlışlıdır. Yanılıya düştünüz, Rauf beyefendi.

«İvedilik ilkesini hiçbir zaman benimseyemeyiz. Bu konuda kendileriyle karşıt durumdayız. Sorumsuz kişilerce oldu-bitti yapıldığından söz ediliyor. Sorumsuz kişiler kimdir? Bir Meclis oldu-bitti durumunda Cumhuriyeti benimsemeye nasıl zorlanabilir? Dirimcil günlerde siyasal devlet adamı olan kişiler bütün ulusa karşı bunları söyler mi? Bu bakımdan Rauf beye bütünü karşıt durumdayız.

«Cumhuriyetin ilân edildiği tarihcil anda, usu başında bir adam göremezsiniz ki, ulus egemenliği sarsılmıştır, diye düşünsün. Birbirine eklenen söylentiler, Rauf beyin çevresinde bir muhalefet partisinin kurulduğu zeminindedir. Bunu bilirken, Rauf beyefendiyle aynı düşünüş sahibiymiş gibi, aynı parti içinde bulunmak, ülkeyi anarşi içinde yürütmek demektir. Bu sorunu çözümlemek gerekir. Rauf beyefendi bütün içtenliğiyle birlikte çalışmak istiyor ve böyle bir şey yoktur, diyor. Arkadaşlar, bunu bizim aramızda söylememiz gerçek durumu değiştiremez. Bunu yeter görürsek yaran düşünüşü yapmış oluruz. Orduya komuta ederken en yakın arkadaşlarımdan görevimin çetin ve zor işleriyle ayrılmak zorunda kaldım. Siyasette de bu böyledir.

«Cumhuriyetin ilân olunan maddelerini, yönteminde doğmuş olarak benimsiyoruz. Kendileri böyle mi düşünüyorlar? Konuşmalarını hertürlü yanlış anlamayı önleyecek biçimde iteleyecek olurlarsa, «Bu, böyle söylenmiştir, yalanlarım» derlerse, Rauf beyefendinin çevresinde muhalif bir parti kuruluyor ya da kurulmuştur, inancı ortadan kalkmış olur.

«Memurlar, subaylar, komutanlar, bunların ağızlarını kanunun güçlü mühürleriyle mühürleyeceğim. Balkan savaşındaki orduyu bilmez misiniz? Birtakım seçkin binbaşılar, teğmenler, sorumlu olan komutanlara komuta ederlerdi. Sonuç ne oldu? Düşününüz bir devlet ki Balkan ordusuna benzetmek durumunda bulunsun. İlk önce siyasetten anarşiyi yok edelim.

«Rauf beyefendi, konuşmasında gördüğümüz noktaları geri alarak bu parti içinde yaşamak kararında mıdır? Yoksa siyaset konuşmalarında bizimle büsbütün karşıt olan görüşleri koruyarak partimizin dışında ve Mecliste bizimle karşı karşıya çalışmak kararını mı verecektir? Karar, kendilerindir. Biz, önerimizden dönmeyiz. Siyaset durumundaki anarşi, ancak bu biçimde yokedilir. Bunu bitirdikten sonra, mebus olan komutanların durumu ve ordunun siyasetten ayrılması konusunda encümenlerde çalışmış bir kanun var mıdır? O kanunu bir ayak önce çıkarıp uygulamaya başlayacağım.»

İsmet Paşa, son sözünü söyleyerek kürsüden inerken bütün gözler Hüseyin Rauf'a çevrilmişti. Rauf, ağır ağır yerinden kalkarak kürsüye doğru ilerlerken Meclisten yüzlerce çift göz onu daha çok sempatiyle, acımayla karışan bir bakışla izliyordu. Kürsüye çıkan eski başbakan, güçlü sesiyle şöyle konuşmağa başladı:

«Başbakan, birtakım ilkeleri açıklayarak yorumladı. Kendi görüşüne göre birbirine bağlayarak Rauf'un sözlerini geri alması biçiminde genel kurula sundular. Ben, Cumhuriyet ilân edildiğinde, ülkede bir yangın gibi tehlikeler belirdiğine inanan bir arkadaşınız değilim.

«Başbakan durumun bir bölümünde kaygulu göründü. Öbür bölümünde böyle bir durum yoktu ki, kaygulansınlar, dedi. Anlatımlarıyla başlar arasında anlaşmazlık var gibi gösterdiler, buyurdular. Konuşmamla saygı duyduğum arkadaşlara en yüksek dostluk ve namus üzerine dayanarak söyledim. Bundan başka ne istiyorsunuz?

«İnanışımı, düşüncemi söylemeyi namusluluk siyasetinde de ilke sayanlardanam. Hiçbir vakit ikilik yoktur. Bu kay-

gular yersizdir. Cumhuriyetin şurası sakat, burası sakat düşüncesi verildiyse bu hükümetin kesinlikle susmayı gerekli görmüş olmasından gelmiş olabilir. Rauf'un konuşmasından değildir.

«Hükümetten soruyorum: Bütün tehlikeleri Rauf'un sırtına yükledikleri halde kendilerine hiçbir görev düşmemiş midir? Yalanlasın, sözlerini geriye alsın ve ille de kararımız kesindir, demek, insafla ne kerte bağdaştırılabilir?

«Konuşmamla ben, hükümetle aramda anlaşmazlık olmadığından sözettim. Hükümet, bir dakika zahmet edip neden aynı biçimde konuşmayı doğrulamadı? İkircik oluşunca buraya gelmedi, hak ileri sürmeliydi, dediler. Meclis başkanlığından her mebusun adına çağrı gelmişti. Adresim Meclis başkanlığınca biliniyordu. Hastalığım yüzünden İstanbul'da kaldığım da biliniyordu. Benimle o kerte içten görüşüp konuştuklarını söyleyen başbakan paşa, sorumlu devlet adamı olarak bu tehlikeyi görünce bir dostuna yazıp Rauf'u da çağırabilirdi. Rauf, yanılıyor da hükümet yanılmıyor mu?

«Bu Rauf ne büyük adamdır, bütün kanunları bir konuşmayla yıkıyor, bunu başbakan paşa, yansız gözüyle görüyor. Bu, doğru değildir.

«Rauf'u suçlayarak «Bu iş bunların yüzünden oldu» demekle herşey olmuş bitmiş değildir. Rauf'u kendi söylediğini yalamağa zorlamak, ülkenin gerçek çıkarlarıyla bağdaştırılmaz.

«Rauf'u partiden çıkarma kararını verirsiniz. Rauf, Rauf kalacaktır.

«İsmet Paşa, saltanat üstüne düşünüşlerimize ve meşrutiyetteki yenilgilere işaret buyurdular. Ben, biçim üzerinde oynamıyorum. İçten bir arkadaş olarak yargılıyorum. Bu yolun yeni yolcusu değilim. Yurdun mutluluk ve kurtuluşuna mebuslar aracılığıyla kısıtsız koşulsuz egemen olmasında direten bir arkadaşınızım. Partiniz benim de partimdir. Benim duymadığım, bilmediğim şeyler, başka ilkeler varsa İsmet Paşaca anlatılıyor, beni bağışlasınlar.

«Bana söz hakkı vermeden, ilkeler koyarak insana yük

yükletilemez. Paşa hazretleri, yanıldığımı bana hatırlattılar. Yanılmadım. Ben buna kesinlikle inanıyorum.

«Bana buyurdıkları gibi «Yanılıyorsunuz, paşa hazretleri» demiyeceğim. Kendi anlattıkları gibi, eski bir arkadaşta bugünkü hükümet başkanı karşısında okul çocuğuymuş gibi «yanılıyorsunuz» diye ünlemek, işi kişiliğe dökmektir.

«Kesinlikle muhalif parti yapmamızı istiyorlar. Yapmayacağım. Yargı sizindir, karar sizindir. Vicdan benimdir. Beni partiden atarsanız yapacağım şey, izin alıp gitmektir.

«Karar sizindir. Ben burdan çıkıp gidiyorum. Kararınızı özgür olarak veriniz. Hemen Tanrı ulusumuza rahatlık ve mutluluk versin. Kişiler ölümsüz değildir, düşünler, her zaman yaşarlar.» (Alkışlar).

Rauf son sözü söyledikten sonra hiç bir yana bakmadan kürsüden indi, Meclisten çıktı gitti. Onun gidişinden sonra, İsmet Paşa yine kürsüye çıktı:

«(...) Konu şudur: Bir parti içinde temel sorun üzerinde inanışlar birlik midir, değil midir? Bunu çözümlemek istiyoruz. Görülen görünüş bize aynı inanışta olduğumuz düşününü vermiş olsa da dünya hepimizin başka başka inanışlarda olduğumuzu anlar. Bunu ancak Rauf beyefendi yalanlayabilir. Bunu yalanlaması yeter. Konuşmasının hepsini yalanlamasın, «Cumhuriyet, yönteminde ve Büyük Millet Meclisince bütün olarak ilân edilmiştir» desin.»

Başbakanın sonra kürsüye çıkan Hatip Hamdu'llah Suphi de şunları söyledi:

«Rauf beyin anlatımlarında istediğimiz anlatımların hepsi vardır. Bir törensel bildiri için gereken ilkeleri de bu konuşmada bulabiliriz.»

Hatipin bu sözleri, bütün Meclisi etkiledi. Her yandan doğrulama sesleri yükseldi. Sekiz saat süren bu şiddetli söz düellosu hemen herkesi yormuştu. Meclisin çoğunluğu da Rauf'tan yana bir durum almıştı. Ortada yaklaşmakta olan demir yumruk biçiminde bir güçlü hükümetin kokularını hemen bütün mebuslar almağa başlamıştı. Bu, bütün anlamıyla bir diktatörlüktü. Hüseyin Rauf'un dilinin altında daha birçok şeyler olduğu halde o, bundan sonra bütün serbest

düşünceye, tartışmaya kapılarını kapayacağı anlaşılan bu diktatörlük düşüncesine karşı savaşır görünüyordu. Türk ordusunun iki büyük komutanı, demokratik ilkeleri kullanarak bütün rakiplerini tasfiyeye uğratılmış, tek başlarına demir yumruklu bir hükümet kurmağa, yerleştirmeye hazırlanıyor, hazırlanıyor değil, bunun dövuşünü yapıyorlardı. Bu demir yumruklu hükümetin kadrosu dışına püskürtülmüş bütün eski Kuvayı Milliyecilerle Hüseyin Rauf da böyle düşünüyordu. Bu sekiz saat süren tartışmalı toplantıda partiden uzaklaştırılması uğruna her şey yapıldığı halde Hüseyin Rauf dayanmış. kendisine karşı hazırlanmış bütün silâhların atışlarını boşa çıkarmıştı. Şu sırada partinin dışına düşmekle karaya vurmuş bir balığa döneceğini anladığından rakipleri, hasımlarıyla onların yuvasında dövüşmeyi yeğ görmüştü. Dışarı düştüğünde kendisiyle en ufak bir tartışma olanağı dahi bırakmayacaklarını biliyordu. Demir yumruklu hükümet düşüncesi, demir tekerlekli arabasını bütün Kuvayı Milliye'nin başları üzerinde çoktan koşturmağa başlamıştı.

Halk Partisi grubu, 25 kasım 1923 günü şu bildiriği yayımladı:

«Parti üyelerinden İstanbul mebusu Rauf beyefendinin kasım tarihli Vatan ve Tevhidi Efkar Gazetelerine verdiği bildiri üyelerden bir kişinin önerisi üzerine, partimizin 22 kasım tarihli toplantısında tartışıldı. Birçok hatip bildirinin türlü bölümlerini öne sürerek kendisinden açıklama istedi. Rauf beyefendi, yanıtlarında geniş açıklama yaparak bütün anlamıyla cumhuriyetçi; ve meşrutiyetçi saltanata karşı olduklarını, partiden ayrılmayacaklarını söyleyerek ve bildirinin yanlış yoruma ve anlamaya elverişli bölümleri üstüne partiye doyurucu bilgi vermişlerdir. Bunun üzerine parti, ayrılık bulunmadığını görerek görüşmenin yettiğine karar vermiştir. Bu oturum üstüne tutanakların olduğu gibi yayımlanması parti kararı gereğidir.»

Ali Fuat Paşa, İstanbul'da annesini gördükten sonra, 30 kasım sabahı Ankara'ya döndü. Mecliste Başbakan İsmet Paşayla Rauf arasında sekiz saat süren boğuşma biçimindeki söz düellosunun ayrıntılarını çok merak ediyordu. Eskilerin-

den çok daha bunalımlı bir dönem başlamıştı. Leyleğin yuvasından attığı yavru biçimi, Parti Hüseyin Rauf'u kolundan tutup dışarı atmak istemişse de şimdilik bunu başaramamıştı. Rauf, coşkun dirim gücüyle eline geçen kayalara öyle tutunmuştu ki en sonra onu olduğu yerde bırakmak, yeni bir hesaplaşma günü beklemek zorunda kalmışlardı. Trenden uykusuz inen Ali Fuat Paşa, Hüseyin Rauf'u karşısında görmek isterken göremedi. Onun yerine birçok komutan arkadaşıyla Meclis arkadaşı kendisini sevgiye benzer duygularla karşıladı. Rauf'un istasyona gelmeyişi, paşayı çok kuşkulan-dırmış, üzmişti. Bunca yabancı gelirken o nasıl olur da gelmezdi? Sordu. Adresini bilen yoktu. Mebusların söylediğine göre Meclise de gelmiyordu. Paşa da Ankara'da çok kalamayacaktı. Konya'da bulunan ikinci ordu müfettişliğine hemen gitmesi gerekiyordu. Mecliste geçen dirimcil olayların ayrıntılarını dinlemiden de oraya nasıl gidecekti? Kendi kurmay başkanlığına atanan Abdurrahman Nafiz'le birlikte bütün müfettişlik subayları, Konya'ya varıp göreve bile başlamışlardı. Paşanın bir iki gün daha Ankara'da kalmasını gerektirecek bir işi olsaydı ne iyi olacaktı. Konuk kaldığı odada oturmuş, acı-acı düşünüp dururken bir ara kapı çalındı. Dışardan Rauf'un sesi geldi. Birden bire heyecanla, sevinçle yerinden fırlayan Ali Fuat Paşa, gökte ararken yerde bulduğu arkadaşının boynuna sarıldı, yanaklarından sevgiyle öptü. O, yuvadan atılmak istenen bütün leylek yavrularının savaşını tek başına yapmayı göze alan adam değil miydi? Kendileri orudaki inlerine çekilmek zorunda kalmışlar, Meclisi boşaltmışlardı. Şimdi, Mecliste türeyen genç kurtlarla boğuşmak işi salt zavallı Rauf'cuğun omuzlarına kalmıştı. Rauf'a vurulacak öldürücü vuruş orduya çekilen iri kıyım devrimcilerin de hesabını görmek demek olmayacak mıydı? Bu yüzden Rauf'un Meclisteki didişmesi, kendi hesaplarına da yürütülen bir ölüm-dirim savaşından başka neydi? Kendilerinin karşısına geçmiş olan güçler, her gün yavaş da olsa bir ileri mevzie sokuluyor onların dirim alanlarını yavaş yavaş kemirerek daraltıyorlardı. Onlar da mevzilerini kaptırmamak uğruna sonuna dek dayanacaklardı. Onların hepsi, Mustafa Kemal'in,

kendilerini büsbütün haritadan silmeyi gerek alan bir asker diktatörlüğüne gittiği kanısındaydılar. Onun düşüncesi, bu diktatörlük olduğundan kendisine kafa tutabilmek gücünde olan herkesi çevresinden uzaklara sürüyordu. Kâzım Karabekir Paşa, birinci ordu müfettişliğindeki görevine gitmek üzere İstanbul'a vardığında gazetecilerle bir konuşma yapmış, bunda eski arkadaşı, yeni Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'e dokunduran şu sözleri söylemişti:

«Cumhuriyet yanlısıyım, ancak kişi saltanatına karşıyım.»

Kâzım Karabekir'in bu sözü, Cumhuriyetin ilânından beri heyecan içinde çalkanıp duran İstanbul gazetelerinin ağızına yeni bir sakız daha vermişti. Bunlar, Cumhuriyet yönetiminin kurulmasını salt Mustafa Kemal'in diktatörlüğünü sağlama bağlamak üzere bir oyun olarak niteliyorlardı. Bu arada, geleceğini tehlikede gördükleri Hilafet için de ölçsüz lâflar, kışkırtıcı saçmalıklar yapmaktan çekinmiyorlardı. Daha önce Hüseyin Cahit'le Velit, Cumhuriyetin ilânını, türlü nedenlerle sempatik karşılamadıklarını yazıp durmuşlar, kamuoyunu toza dumana boğmuşlardı. Şimdi, Hüseyin Rauf'un yeni didişmesiyle Kâzım Karabekir'in öfkeyle ortaya attığı keskin parola, ortalığı bir kez daha toza dumana boğmuştu. Böylece karşılıklı iki kampın adamlarıyla, amaçları belli olmağa başlamıştı. İstanbul, kamplardan birinin, daha çok muhaliflerin dayanak noktası olarak belirmeğe, bu kez, Ankara, İstanbul gazeteleri de birbirine veristirmeğe, birbirini suçlamağa başlamıştı. Ankara'da çıkan Hakimiyeti Milliye Gazetesi, İstanbul'daki kışkırtıcı mevzileri şöylece bombalama işine girişmişti:

«Egemenlik kutsallığıyla bu kerte oynamasınlar, kendi dairelerinde uydurulan ve aslı temeli olmayan haberlerle, bu haberlerin çevresinde yürütülen kışkırtıcı, bozguncu düşünüşlerle kamuoyunu ağılamak gibi hıyanetlerden vazgeçsinler. Ülke, bugün her zamandan çok erinci, suskunluğu gerekseemektedir.»

İki zora düşmüş eski arkadaş, karşılıklı kahvelerini içerken Hüseyin Rauf, ötekinin son kerte merakla beklediği son günlerin serüvenini ona şöyle aktardı:

«21 kasım perşembe günü Mecliste, görüşme sırasında, İzmir Mebusu Vasıf bey, Halk Fırkası başkan vekili İsmet Paşadan bana bir yazı getirdi. Kâğıtta ertesi gün toplanacak parti grubunda bulunmam bildiriliyordu. Zarfın üzerine «Onur duyacağım» diye yazarak geri verdim. Vasıf beye de parti görüşmesinin dış politikaya ilişkin bölümlerinin onayımıyla çıkarılarak olduğu gibi yayımlanmasını istediğimi söyledim.

«15 kasım sabahı Ankara'ya gelmiştim. Beni karşılamaya gelenler arasında Milli Savunma Bakanı Kâzım Paşa da vardı. Kendisinden Cumhurbaşkanını gidip görmek üzere bir gün ve saat almasını diledim. Aldığı yanıtta Gazi Paşanın beni, yine o gün öğleden sonra saat üçte, istasyondaki Cumhurbaşkanı dairesinde kabul edeceği bildirilmişti.

«Bundan sonra Meclise gittim. Eskiden dost sandığım kimi mebusların benimle görüşmekten çekindiklerini görerek üzüldüm. Buna bir türlü anlam veremedim.

«Öğleden sonra verilen saatte Gaziyi görmeğe gittim. Nasıl hastalandığını anlatınca çok üzüldüm. Bir hayli sarsılmış, bozulmuştu. Politikadan konuşmak isteyince, rahatsız olduğunu, üzüleceğini söyledim. Müsterih olmasını rica ettim. Müsaade buyururlarsa Meclis Başkanı Fethi beyle görüşüp onun aracılığıyla hükümet adamlarını doyurmağa çalışacağımı söyledim. Bu düşüncemi benimsedi. Artık politikadan söz etmedik.

«Sözü İstanbul'daki eski ortak dostlarımıza götürerek bir süre daha Gazi'nin yanında kaldım. Çok yormamak üzere izin istedim. Sağlıklar dileyerek dairesinden çıktım.

«16 kasım sabahı Meclis Başkanı Fethi beyi evinde gidip gördüm. Gazi'yi ziyaretimi, hükümet adamlarıyla aramızdaki yanlış anlamayı kendisinin aracılığıyla çözümleneceğini söyledim. Amacımı anlayanca boynuma sarıldı, bu işe sevinçle çalışacağını bildirdi.

«Üzülerek söylemeliyim ki Fethi beyin karşısında baş-

bakanla görüşmedik. Parti topluluğuna, hükümet adamlarıyla anlaşılmadan gittik. Partide görüşmelerin nasıl geçtiğini ve partinin benim üstüme verdiği kararı, gazetelerde ayrıntılarıyla okumuşsunuzdur. Yeniden ayrıntılarıyla anlatmağa gerek görmem.»

Ali Fuat Paşanın Hüseyin Rauf'la görüşmesi burda bitmişti.

Saat 3'de Genel Kurmay Başkanı Mareşal Fevzi Paşayı görmeğe gitti. Ziyareti uzun sürmedi. Şundan ki, yeni müfettişlik kurmay başkanı Abdurrahman Nafiz, ondan önce mareşali görmüştü. Bu arada direktifleri, evrakı alıp Konya'ya gitmişti.

Mareşal, paşaya ordu müfettişlerinin görevleriyle ilgili yönetmeliklerin hazırlanmış olduğunu söyledi:

«Müfettişler, doğruca Genel Kurmay Başkanına bağlı olacak, her türlü önerilerini oraya yapacaklardır. Müfettişlerin Millî Savunma Bakanlığıyla hemen hiçbir işleri kalmamıştır. Muzaffer ordumuzun daha çok modern ve disiplinli olması için sık sık denetimler yapılması gerekir. Orduda yine arkadaşlık yapacağımızdan çok seviniyorum. Size başarılar dilerim.»

Ali Fuat Paşa, mareşale teşekkür etti, yardımlarını gerekeceğini bildirerek ayrıldı. Çıkarken mareşal, ona ne zaman Konya'ya gideceğini sordu.

Bir haftaya dek gideceğini yine o gün Başkomutan Gazi Paşayı gidip göreceğini söyleyerek ayrıldı. Biraz sonra, onu istasyondaki dairesinde gidip gördü. Başkomutanın yakında geçirdiği kalb krizinin izleri, yüzünde açıkça görülüyordu. Her zaman pespenbe olan yüzünün rengi, eski tazelikliğini yitirmiş, içinde başka renk tonları yüzen hastalara özgü bir görünüş almıştı. Rahat soluyamadığı göze çarpıyordu. Soluk darlığı geçiriyor gibiydi. Kısacası, varlığında genel bir düşgünlük vardı. Bir ay önce sapasağlam bıraktığı adamı bugün böyle bir yıkıntı gibi görünce çok üzüldü. Daha kapıdan içeri girerken onun kendisini bekler gibi bir hali olduğunu gö-

rerek çok sevinmişti. Mustafa Kemal yavaş yavaş yerinden doğrularak eski arkadaşına sarıldı. Sırtında yeni generallik giyneği bulunan Ali Fuat Paşa, eski arkadaş, eski Başkomutan, yeni Cumhurbaşkanının karşısında asker durumunu koruyor, çok üzgün olduğunu saklayamıyordu. Cumhurbaşkanı, eski arkadaşının yanaklarından öptü onu elinden tutarak kanapede yanına oturttu. Odada kısa bir sessizlik egemen oldu. Mustafa Kemal, biraz düşünüp solumalarını düzenledikten sonra, eski arkadaşına şöyle dedi:

«Hastalığımдан çok üzüldüğünü bana söylediler. Üzgünlüğün şimdi bile halinden anlaşılıyor.»

«Nasıl olmayayım? Size ne kerte yakın olduğumu biliyorsunuz.»

«Pek iyi bilirim, kardeşim. Şimdi, çok iyiyim. Artık çokça üzülmene neden yok. Sana başımdan geçenleri bir bir anlatacak olursam, şimdiki durumuma çok sevineceksin. Hele birer kahveyle sigara içelim.»

Zile basarak kahve ısmarlayan Mustafa Kemal, şöyle konuştu:

«Hemen yirmi gün önce, bir gün köşkün bahçesine inmiştim. Bahçede gezindim ve bir kahve içtim. Bu sırada büyük bir yorgunluk duydum. Köşke girip dinleneceğim sırada kendimi büsbütün yitirmiştim. Bundan sonra ne olduğunu bilmiyorum. Gözlerimi açtığımda, kendimi yatağımda uzanmış, güçsüz buldum. Çevremdekileri tanıyabildim. Ancak, kapıda bulunanları tanıyamadım. Kimseye bir şey sormadım, neler olduğunu kendim bulmak istiyordum. Bana öyle geldi ki, ben önce öbür dünyaya gitmişim, sonra mucize olarak yine bu dünyaya dönmüşüm. Ahireti göreceğ gibi öbür dünyada kaldığıma inanmışım. Fuat Paşa, kardeşim, gerçekten büyük bir tehlike atlattım. Gövdem çok sağlamış ki, hem bu krizden kurtuldum, hem de az zamanda ayağa kalkabildim. Bundan sonra, günde bir iki sigara, o sayıda da kahve içebileceğim. Elden gelirse bunları büsbütün bırakacağım. İçkiyi ise ağzıma koymayacağım. Doktorların düzenledikleri liste gereğince yemek yiyorum. Lâife'nin rejim ve perhiz konusunda ne kerte ciddi ve dikkatli olduğunu bilirsin.

Onunla oynamaya gelmez. Çocuk gibi kendisine boyun eğiyorum.»

Mustafa Kemal, bunları söylerken Ali Fuat paşanın kafasından şu düşünceler geçiyordu: Bundan sonra sağlığına çok dikkat etmesi gerekecek. İyileştikten sonra acaba bunu yapabilecek mi? Ülke, daha birçok yıllar Gazi'siz kalamaz. Bu bakımdan sağlığına çok dikkat etmelidir.»

Cumhurbaşkanı, onun içinden geçenleri anlamış gibiydi:

«Paşa, seni çok düşünceli görüyorum» dedi.

«Nasıl düşünceli olmayayım ki bir süre sonra Lâife hanımefendinin dikkat ve özeniyle iyileşeceksiniz. Ancak, hiçbir şey olmamış gibi krizden önceki yaşayışınızdan hiçbir şey feda etmeyeceksiniz. Anlattığınıza göre, geçirdiğiniz, çok önemli bir rahatsızlık, Tanrı korusun, yinelenmesinde tedavisi kolay olmaz. Çok gençsiniz. Doğal yaşayışınızın yarısındasınız. Kendinize dikkat edecek olursanız, daha pek çok yıllar yaşarsınız.»

Ali Fuat Paşa, daha konuşmak üzereydi ki Mustafa Kemal, onun sözünü kesti:

«Sağlığımıza dikkat etmeyeceğimi nereden çıkarıyorsunuz?»

«Müsaade ederseniz size hatırlatayım: Büyük savaşta böbreklerinizden ağır biçimde rahatsızlanarak tedavi için Viyana'ya gitmiş, geldikten sonra hastalığınızın ağırlığını bana yine böylece anlatmıştınız. Doktorların salıkladığı rejimi yapacağınızı da söylemiştiniz. Ondan sonra neler olduğunu elbette hatırlarsınız. Bu kez durumun çok ağır olduğunu söylüyorsunuz. Bir kriz geçirmemiş olsanız bile, hepimizin yaptığımız gibi, birtakım şeylerde perhiz gerekir.»

Mustafa Kemal ona şöyle dedi:

«İnanınız, kardeşim, bu kez eksiksiz rejim yapacağım. Ben yapamadığım zamanlarda Lâife'nin yaptıracağına inanabilirsiniz.»

Sonra gülümsemeye çalışarak işi şakaya vurmağa çalıştı:

«Rakıyı kesinlikle yasakladılar. Abdülhamit de yasaklamıştı o zaman. Sizinle birlikte o zaman birçok kez viski içmiştik. Şimdi bir iki kadeh viski dokunmaz, diyorlar. Ne dersiniz?»

«Afiyette olunuz, sıkılmayınız. Her şeyi sırasıyla yaparız.»

«Sizinle bu akşam bize gidelim. Latife sizi görürse çok sevinir.»

Paşa, sevincini göstererek:

«Olur» dedi.

Bundan sonra iş politikaya dökülür gibi oldu. Cumhurbaşkanı, arkadaşına İsmet Paşayla Rauf üstüne düşüncelerini sordu. Ali Fuat Paşa, şöyle konuştu:

«Siz yargıcı oldukça çevrenizdeki anlaşmazlıklar çok süremez. Bu anlaşmazlığı başından sonuna dek izlemek üzere zaman bulmuştum. Bence Parti grubu, bu anlaşmazlığa en iyi çözümü bulmuştur.»

«Parti grubunun kararı Rauf'a karşı olsaydı sen bunu haklı bulmazdın.»

Bundan sonra, Cumhurbaşkanı, eski arkadaşına Hüseyin Rauf'un Cumhuriyetçi olup olmadığını sordu. O da içten arkadaşısı Hamidiye kahramanı üstüne şunları söyledi:

«Rauf, ulus egemenliği ilkelerinden hiçbir şey yitirmemiş olan Cumhuriyet biçimine ve sizin her türlü örgütün üstünde Cumhurbaşkanı olmanızdan yanadır.»

Mustafa Kemal sordu:

«İngiliz krallığı da ulus egemenliği üzerine kurulmuş bir devlet biçimindedir, ama devlet başkanı bir kraldır. Buna ne dersiniz?»

Ali Fuat Paşa, şöyle yanıt verdi:

«Benim bildiğime göre Rauf, hanedanların, kişilerin, bireylerin zorbalığından çok kötülük geleceğine inanmış bir arkadaşımız olduğundan Cumhuriyeti her zaman krallığa üstün tutmuştur.»

Cumhurbaşkanı, yaptıkları tartışma sırasında biraz yorulmuştu. Çokça kapalı yerlerde kalması da yeni hastalığı yüzünden sakıncalı görülmüyordu. Elden geldiğince açık havada bulunması gerekiyordu. Açık havada biraz dolaşmak isteği gösterdi. Otomobiliyle Çankaya'ya çıkmalarını söyledi. Otomobile bindiler. Hava güneşli olmakla birlikte, soğuk insanın yüzünü bçak gibi kesiyordu. Otomobilden inince Çankaya'-

nın yüksekliğinde soğğun şiddetini daha çok duydular. Çankaya'nın bahçesinde biraz durarak Ankara'ya doğru bakmak bahanesiyle biraz soluk almak istedilerse de keskin soğuk, onları çabucak içeri kovaladı. Yaverlerin arasından geçerek salona girdiler. Burası sıcacıktı. Latife, Ali Fuat Paşayı büyük sevgiyle karşıladı. Mustafa Kemal, onları yalnız bırakarak uzaklaştığında, Latife, paşadan İstanbul üstüne haberler almak isteği gösterdi. Onu bir süre konuşturdu. Hep birlikte sofraya oturduklarında, Ali Fuat Paşa, Latife'nin, titizlikle hazırlattığı perhiz yemeklerini kocasının önüne sürerek onu belli etmeden göz hapsine aldığını gördü. Kadıncağz, kocasının geçirdiği kalb krizinden iyice korkmuştu. O, bu krizin, son günlerin yoğun çalışmalarının verdiği yorgunluktan ileri geldiğini bilmekle birlikte ölçsüz yiyip içme, uykusuz kalma gibi hallerin de bunu hazırlayan en güçlü etkenlerden ikisi olduğunu biliyordu. Mustafa Kemal, yemekte arkadaşına biraz aperatif almasını söyledi. O da içti. Saat on bir buçuğa dek üçü başbaşa yiyip içtiler, söyleştiler. Köşk, çok sessizdi. İçerde yanan sobanın çıtırtısı aşığalarda, trenlerin düdükleri işitiliyor, yöredeki seyrek evlerden köpek havlamaları geliyordu. Mustafa Kemal, arkadaşının kendisini dinlenmeye bırakmak üzere kalkmaya davrandığını görünce kolundan çekip oturuyor, biraz daha söyleşmelerini istiyordu. Oysa, onun rahat, düzgün gece uykuları uyuması gerekiyordu. En sonra, Latife, araya girdi, dinlenme saatinin geldiğini dreterek söyleyince Mustafa Kemal, daha ileri gitmedi. Onun tatlı diktatörlüğüne boyun eğmek zorunda kaldı. Ali Fuat Paşa, hemen yerinden doğrularak Cumhurbaşkanıyla eşine güzel geceler diledi. Mustafa Kemal, eski arkadaşının dost elini elinin içinde sıkarken şöyle sordu:

«Konya'ya ne zaman gideceksiniz?»

«Ne zaman emrederseniz.»

«Beni yalnız bırakma, yine görüşelim.»

Paşa, Mustafa Kemal'in bu son sözlerinden çok duygulanmıştı. Onun kendisini her zaman sevdiğini biliyordu. Son günlerin tehlikeli gürültüsüne, patırtısına bakmadan kendisine olan sevgisini yine de sürdürdüğünü anlıyordu. Bir zaman-

dan beri araya girmiş olan korkunç kara kedicilerin, eski ideal arkadaşıyla arasını açmak üzere fink attığını düşündükçe bunun önüne nasıl olup da geçemediklerini anlayamıyordu. Kurmay okulundan beri sürüp gelen devrimcilik davranışları, onları bu son günlere gelinceye dek şöyle böyle birbirine yakın bulundurduysa da son günlerin karmaşık gidişatı her şeyi bütün eski günlerin güzel yaşama, yaşatma düşlerini süpürüp karanlık unutulmuş okyanusuna doğru götüreceğe benziyordu. Ortada, eski ideal arkadaşlarının sarmaş dolaş olmalarını engelleyen bir şeyler vardı. Bunların kütlesi, boyu bosu gün geçtikçe daha da ağırlaşıyor, büyüyordu. Ali Fuat Paşanın sezdiğine göre, bu durum Mustafa Kemal'i, kendisini olduğundan daha az üzüyordu. Şundan ki, bütün bu işler, onun tekbaşına yeni yaşayışı, tasarıları uğruna kendine ayrı bir yol açmasından ileri geliyordu. O, korkunç bir potansiyel halinde gözlerini diktiği ufka doğru kendisine yol açarken artık çevresindekileri düşünemeyecek kerte kendini işine kaptırmış bulunmaktaydı. Yolunun üzerinde dikildiklerini gördüğü eski arkadaşlarını çiğnemenin geçmek uğruna da çaba harcamadığını hiç kimse söyleyemezdi. Tıpkı, bu gece olduğu gibi bu eski arkadaşları ona lirik, sıcak anı ışıkları gibi çarparak onu duygulandırıyor. Şoför, Ali Fuat Paşayı, Cumhurbaşkanının arabasıyla kaldığı yere bırakmak üzere kente doğru ilerlerken o, bunları düşünüyor, bütün çabalara bakmadan, kendilerini Mustafa Kemal'den uzaklaştırmakta olan feleğin çarklarının büyük uğursuz gürültülerle döndüğünü işitiyordu.

Ali Fuat Paşa, 4 aralıktan sonra iki kez daha Cumhurbaşkanının çağrılısı olarak Çankaya'da bulundu, 9 aralıkta Konya'daki ikinci ordu müfettişliği görevine yollanacağı sırada Mustafa Kemal ona giz gibi 1924 şubat ayı içinde bir savaş oyunu yapılacağını söyledi. Başkomutanlık meydan savaşı sahnesi, Ali Fuat Paşanın bölgesine düşüyordu. Savaş oyunu İzmir'de yapılacaktı. Cumhurbaşkanı, bu arada Büyük Zafere temsil edecek büyük anıtın yapılması üstünde de durdu. Sonra:

«İnşallah, İzmir'de görüşürüz» dedi.

Ali Fuat Paşa, Mustafa Kemal Paşaya teşekkür ederek köşkten ayrıldı. 9 aralıkta Konya'ya doğru yola çıktığında Ankara'nın, gelecek günleri etkileyecek güçte olan bu yeni olayları bir kez daha düşüncesinin süzgecinden geçiriyor, işin bu gidişle nerelere dayanacağını anlamağa çalışıyordu. Kuşkusuz, son günlerin en önemli olayı, Mecliste sekiz saat süren İsmet Paşa - Rauf söz düellosuydu. Herkesin bildiği doğru şuydu ki, İsmet Paşa, bir savaşçı olarak Rauf'la cenkleşirken arkasındaki en yakın mevzide Mustafa Kemal sınıyordu. İsmet Paşa onun sözcüsünden başkası değildi. Cumhurbaşkanı'nın fısıldadığı direktifleri yineliyordu. Ali Fuat Paşayla, arkadaşlarını umutsuz düşüren de buydu. Mecliste sekiz saatlik bir meydan savaşı veren Hüseyin Rauf 4 aralık günü Ali Fuat Paşayı evinde görmeğe gelmiş, uzun boylu görürmüşlerdi. Rauf, bir gün önce, 3 aralık günü, Cumhurbaşkanı'nı Direksiyon'daki dairesinde gidip görmüş, onunla üç saat süren uzun bir konuşma yapmıştı.

Ali Fuat Paşa, bunu öğrenince, eski arkadaşına:

«Gazi'ye inşallah iyi sınav vererek bütün anlamıyla Cumhuriyetçi olduğunuzu kanıtlayabildiniz» dedi.

Hüseyin Rauf sevinç içindeydi. Gazi'nin bu konuda hiç kuşkusu kalmadığını söylemişti. Eski Başbakan sözlerini şöylece sürdürmüştü:

«Gazi, Cumhuriyetin ilânında oldu-bittiği ni, buna neden gerek olduğunu anlattı, sonra, şu açıklamayı yaptı: «İhtisas kurullarından başka, Mebus Ağaoğlu Ahmet, Yunus Nadi, Celâl Nuri, Ziya Gökalp beylerden Türkiye Cumhuriyeti Teşkilâtı Esasiesi üstüne birer proje hazırlamalarını istemiştim. Bunlar, projeleri hazırlayıp bana vermişlerdi. Bu projeleri çok uzun ve ayrıntılı buldum. Yapılacak didişme günlerce, haftalarca uzardı, bu yüzden de Cumhuriyet bir karışıklığa gelebilirdi. Bu nedenle oldu-bittiği yeğ gördüm. Yürürlükteki Teşkilâtı Esasiye Kanununun birtakım maddelerini Cumhuriyet ilkesine göre değiştirgeyerek ve birkaç madde ekleyerek kendim hazırladım. Meclise benimsetebilmek üzere girişime geçtim.»

Ali Fuat Paşa, bütün bu tedirginlik verici düşüncelerden sonra, İstasyonda kendisini uğurlamak üzere İsmet Paşa başta olarak, birçok mebus, bakan arkadaşının sevimli, dost gibi görünen yüzlerini bir kez daha gözlerinin önünden geçirdi. Yoksa, insan unutuluşa doğru yolcu edilirken hep böyle dostça, güler yüzle mi uğurlanıyordu. Konya, koskoca kurtuluş savaşının, sırasında tek adamı gibi, gericilerin saldırılarına Geyve'de göğüs geren koskoca bir asker için bir sürgün yeri değil de neydi? Belki bu güler yüzler, onu ya da onları bir süre daha bu sürgün yerlerinde kalmaya razı edecekti.

Ali Fuat Paşa, 11 aralık 1923 günü Konya'ya vardığında başta vali olarak beşinci kolordu komutanı orgeneral Fahrettin (Altay), ikinci ordu müfettişliği kurmay başkanı Alb. Abdurrahman Nafiz, bütün karargâh, kıta subaylarıyla komutanları, İstasyonda onu karşılamaya gelmişti. Ayrıca, başlarında bir bando bulunan bir asker birliği de selâm resmini yapmak üzere orda bekliyordu. Bu görünüş, paşanın gözlelerinden nerdeyse yaş getirecekti. Çoktan beri bu görünüşte, ordunun bu sevimli yakınlığından uzakta kalmıştı. Hemen kendisini bir yakın boşlukta duymaya başlarken bu görünüş yine yardımına mı geliyordu?

Ordu terhis edildikten sonra cephele, ordu komutanlıkları kaldırılmış, onların yerine üç ordu müfettişliği kurulmuştu. Bunlardan birincisinin merkezi Ankara, ikincisinin Konya, üçüncüsünün de Diyarbakır'dı. Birinci ordu müfettişliğine Kâzım Karabekir, ikincisine Ali Fuat Paşa, üçüncüsüne de Cevat Paşa atanmıştır.

**YİNE FENER PATRİKHANESİNE
KARŞI ULUSAL KURTULUŞ
SAVAŞI (2)**

İnsanlıkta, din üstüne olan ihtisas ve bilgi hertürlü kör inanışlardan temizlenerek bilgi ve teknik ışıklarıyla tertemiz ve olgun bir duruma gellinceye dek, din oyununu aktörlerine her yerde rastlanacaktır.

MUSTAFA KEMAL

Papa Eftim, Ankara'da trenden iner inmez ayağının tozuyla Adalet Bakanlığına koştu. Selam sabahattan sonra, ilk iş olarak Fener Patrikhanesinin vekili olduğunu gösteren vekaletnameyi bakanın masasının üzerine koydu. Sonra, İstanbul'da bütün olan bitenleri özetleyerek anlattı. Adalet Bakanının masasının üzerinde duran vekaletname, Papa Eftim'i oldukça güç duruma düşürmüştü. Türk gazetelerinin yanlış anlamalarını, Anadolu Ajansı ile yayınladığı bildiriyle önlemişti. Adalet Bakanıyle ilişkilerini sıklaştırarak yeni patriğin kilise kanunlarına uygun bir biçimde seçilmesini sağlayabilmek işine girişmişti. Eftim, bir yandan da sık sık mektuplar yazarak patrikhaneyi kontrol altında bulundurmağa, yöneticilerin sapıtmalarını böylece önlemeğe çalışıyordu. Günlerden bir gün, Patrikhaneden gelen bir mektupta tuhaf bir öne-

riyle karşılaştı: «Anadolu'da bulunan hristiyanların boşanma işlerine Şeriye Mahkemeleri karışıyor. Bir ayak önce bunun önüne geçilmesi.»

Eftim, bu bunalımlı zamanda böyle bir öneriyi çok tuhaf bulmakla birlikte araya kara kedilerin girmemesi için durumu ilgili yerlere bildirmeğe karar verdi. Bir gün, başka işleri için gittiği Adalet Bakanına bu mektuptan sözetti. Adalet Bakanı bu isteği olumlu karşılayarak, yakında çıkacak olan uygun kanunun bu işi de çözümleyeceğini, bunu Patrikhane-ye bildirmesini söyledi. O da Adalet Bakanlığından aldığı bu yanıtı hemen Patrikhane-ye bildirdi. Biraz daha sabretmelerini söyleyerek bunu mektuplarla birkaç kez yineledi. Patrikhaneden aldığı mektuplarda kendisini kuşkulandıran kimi tümceler sırtıyor, kafası, uzun uzadıya bunların çözümüyle uğraşıyordu.

Hemen bu sıralarda Yunanlıların Batı Trakya Türklerine işkenceler yaptıkları haberi, yıldırım hızıyla yayılmış, Yunanlılara karşı yine ulusça bir kükreme başlamıştı.

Bu haberlerin doğruluğunu anlatan bir olay da, Ankara hükümetinin bir toplantı yaparak bu işi görüşmesiydi. Bu toplantı, Türk kamuoyunun, Yunanlılara karşı şahlanarak misilleme istemesi üzerine yapılmıştı. Halk, Batı Trakya Türklerine yapılan kötülüklerin benzerinin Türkiye'deki Rumlara yapılmasını istiyordu. Bu yüzden Patrikhane ileri gelenlerinin bir kez daha etekleri tutuşmuştu. Bütün Türk gazeteleri, bu isteği dile getirerek büyük manşetlerle bir ağızdan barbar bağıırıyordu. Hepsi de tıpkı halk gibi, hükümetin misilleme yapmasında diretiyordu. Gazeteler, böyle haykırpı dururken, bir yandan da coşkun mitingler yapılıyordu. Patrikhanenin vekaleti gibi bir belâyı başına sarmış olan Papa Eftim, bu sıralarda iki ateş arasında kalmış, şaşkına dönmüştü. Bu bunalımlı dakikalardaki korkunç, kara düşünceleri arasında birtakım kararlar vermek zorunda kaldı. Bunları, tek başına uygulamayı uygun görmeyerek yine Ankara'ya danışmayı düşündü. Hem zamanın Başbakanı, hem de Dışisleri Bakanı olan İsmet Paşaya başvurmağa karar verdi. Eftim o güne dek İsmet Paşayla hiç karşılaşmamış, görüşememişti.

O günlerde Ankara'da hükümet çevrelerinde büyük gürültüler, patırtılar da olmaktaydı. Bundan dolayı, Papa Eftim, makamında Başbakanı görmeğe giderken bayağı ezilip büzülüyor, çekiniyordu. Bunca önemli işler arasında şimdi bir de şu pis Patrikhane işiyle mi uğraşacaktı? İş, Eftim'in düşündüğü gibi olmadı. İsmet Paşa, onu kırk yıllık tanıdığı, dostu gibi karşıladı, yanında yer gösterip oturtuktan sonra kendisiyle tanıştığından dolayı çok sevindiğini söyledi. Hele Kurtuluş Savaşı içinde ülkeye yapmağa çalıştığı iyiliklerden söz ederek bunlar için teşekkür etmesi, Papa Eftim'i günlerden beri yeyip bitiren korkunç üzüntülerden temelli kurtardı. Günlerden beri ilk kez kendisini dost bir çevrede, anlayışlı bir insan karşısında bulmuştu. İdealist insan ara sıra bu tatlı subaşlarına da rastlamasa hali nice olurdu? O anda, yaptığı savaşın doğru yolda ilerlediğini anlayan Papa Eftim, yine göğsünü yelken gibi şişiren bir yürek gücüne ulaştığını anıyordu. Bunun üzerine coştı. Yunanlılara verdi verişti. Herşeyin düzeltmeye doğru gitmek zorunda olduğu böyle bir zamanda ordaki Türklere zulüm yaparak ortalığı gürültüye boğmak necilik oluyordu? Bu adamların sağduyusu Anadolu'da yedikleri yumrukların etkisiyle büsbütün silinip gitmiş miydi? Hem Türkiye'de bir yığın Rum'un barındığı böyle bir zamanda yapılan bu işler akıl kârı mıydı? Şu sırada İstanbul Rumlarına karşı yapılması istenen misillemeyi bu herifler, orada birazcık olsun sezememişler miydi? Dişe diş düşmenin sürdürülmesiyle bu herifler ne elde edeceklerini sanıyorlardı? İstanbul'daki Rum halkı bu misillemeye lâyık mıydı? Onların içinde de elbette, bırakışma yıllarının azdırdığı pek çok densiz kişi bulunmakla birlikte halk, bütünüyle hiçbir zaman suçlu görülemezdi. Bırakışma yıllarında İstanbul Rumlarının, hatta Anadolu Rumlarının çığırtından çıkmasına yolaçan kişiler, hep Yunanlılardan yana olan Patriklerle onların çevrelerini almış olan kafasızlardı. Bu Yunanlılardan yana olan Metropolitlerle din adamlarını Patrikhannenin avlusundan süpürüp atacağını, oraya Türk dostu, iyi bir Patrik getirme işinin boynunun borcu olduğunu söyleyen Papa Eftim, bu işleri lütfen kendisine bırakmasını baş-

bakana önerdi. Onun bu coşkun konuşmalarını sonsuz bir dikkatle, ağırbaşlılıkla dinleyen İsmet Paşa şöyle dedi:

«Yunanlılarca Batı Trakya'daki Türklere karşı reva görülen zalimce, vahşice davranışlardan her Türk gibi ben de son kerte üzgünüm. Uygar olduğunu bildiğim Yunan ulusuna karşı da çok kırgınım. Türk ulusuyla onu temsil eden Büyük Millet Meclisinin bu olaylardan büyük acılar duymakta olduğunu ve yer yer yükseltilen yakınış ve gösterilerin de haklı olduğunu söylemek isterim. Bununla birlikte suçsuz olduklarını söylediğiniz İstanbul Rumlarına yapılacak özdeş vahşice davranışı insanlığımız ve uygarlığımıza yakıştıramıyorum.»

Paşa, böyle dedikten sonra kara gözlerini Papa Eftim'in yüzünde gezdirerek şunları ekledi:

«Bu zulüm ve işkencenin İstanbul Rumlarına aynıyle uygulaması konusunda Büyük Millet Meclisi başkanlığına verileceği söylenen önerenin yaratacağı şiddetli kaynaşmayı yatıştırmaya ve gereken savunmayı yaparak İstanbul Rumlarının yapılması istenecek misillemenin yaratacağı acı, kanlı sonuçlardan kurtarmaya söz veriyorum. Ancak...»

Usuna başka bir şey gelmiş gibi birdenbire sözünü kesen paşa, gözleri Eftim'in gözlerinde, biraz düşündükten sonra şöyle konuştu:

«Evet, Papa Eftim efendi ancak ve ancak, Yunanlıların bu insanlık dışı ve zalimce davranışlarını, İstanbul Patrikhanesinin de, biraz geç kalmakla birlikte, insanlık gereklerine uyarak, uygarlık dünyasına şiddetli bir protesto ile bildirmesini, duyduğu acıyı ve tiksintiyi açığa vurmasını kesinlikle öneriyorum. Bu davranış, benim Büyük Millet Meclisi kürsüsünde, İstanbul Rumlarını savunmak üzere söyleyeceğim sözleri destekleyecek, bir kat daha güçlendirecektir.»

Başbakanın yanından sonsuz bir sevinçle ayrılan Papa Eftim, doğrudan postahancye giderek Fener Patrikhanesine şu telgrafi çekti:

«Yunanlılarca Batı Trakya Türklerine yapıldığı sizlerce de bilinen zulümlerin insanlık adına Patrikhaneye protesto edilmesi, İstanbul'daki dindaşlarımızın bugünkü ve yarınki

güvenlik ve çıkarları gereği olduğu kanısındayım. Gereğinin hemen yapılmasını dilerim.»

Bu telgraf, uykudaki Patrikhanelileri uyaracağına büsbütün karşı yolda etkiledi. Papa Eftim'e yanıt olarak şu mektubu yolladılar:

«Patrikhane mektubunuzu siyasal nitelikte gördüğünden bu konuda, bildirildiği gibi herhangi bir girişimde bulunmayacağını sizin de temsilcimiz olarak bu gibi işlerle uğraşmanızı Sen Sinod Meclisi buyruğuyla size bildirir, bu bildiriye göre davranmanızı salıklarım.»

Sen Snod Meclisi başkâtibinin imzasını taşıyan bu mektup, Papa Eftim'i çılgına döndürdü. Bu arada onu en çok üzen şey de, İstanbul Rumlarının başında bir belâ gibi dönüp duran bir önergeyi, Lozan antlaşmasının gereklerine uyabilmek kaygusuyla Büyük Millet Meclisine geri aldırması. Böylece, İstanbul Rumlarını bekleyen acı sonuç, ortadan kalkmıştı. Gerek bu pis mektubu gerekse Mecliste İsmet Paşanın tanrının kılıcını andıran o tehlikeli önergeyi iletirmesi haberi Papa Eftim'i bayağı hasta etmişti. Üzüntüden, utançtan, evinin alacakaranlığına kapanarak kara-kara düşünmeğe başladı. Bir kez daha, İstanbul Patrikhanesinin sert vuruşunu yemişti. Yavuz kara cüppeliler, bir kez daha onu nakavt etmişlerdi. Bunun altından nasıl kalkacağını düşünüyor, bir türlü bir çıkar yol bulamıyordu. Lozan antlaşması, bütün o hainleri koruyucu kanatları altına almış, kendisiyle, kendisini izleyenleri üvey evlât gibi bir kenara atmıştı. Onu en çok üzen de buydu. Temsilciliğinden ayrılarak o eşekarıları yuvasını yine tütsüye vermek, ona karşı bir kez daha propaganda yayılım ateşi açarak tedirgin etmek üzere davranmak istiyordu. Onları, cehennem ateşinde yanıyormuşçasına kıvrılırken görmek istiyordu. Zaten bunların hepsi cehennemlik değil de neydi? Bu duygusuz heriflere talih bir kez daha gülümsüyor muydu? Ama, dur sen, henüz her şey bitmiş değildi. Savaşçı Papa Eftim, bu hiyanetler mağarasının karşısına bir kez daha direncinin, usunun, inanının bütün gücüyle dikilecekti. Bunların karşısında yenilgiyi benimsemek de ayrı bir alçaklıktan başka neydi ki? Bir ulusun dirimiyle oynayıp du-

ran bu herifleri, Avrupalı ağa babaları bir kez daha korumuş, kurtarmıştı. Onları, durmadan tedirgin etmek de onun boyununun borcu olsundu. Ancak, onu bir tek şey, eylemden uzak tutuyordu: İstanbul Rum hemşerileri, baştanbaşa kötü olamazdı. Onun açacağı propaganda yayılım ateşi, bu suçsuz insan yığınlarını da tedirgin edecekti. Bir din adamı olarak ilkönce insancıl olmak gerekmez miydi? Bu yüzden de birtürlü davranamıyor, yine de şu Patrikhaneyi ürküterek yola getirecek etkin bir yol arayıp durmaktan da kafasını kurtaramıyordu. Aradan on beş gün geçmiş, yine de bir karara varamamıştı. Hastalanmış gibiydi, Zayıf, çelimsiz gövdesi, gizli bir sıtmayla yanıp tutuşuyordu. Kararsızlık onu yeyip bitiriyordu. Bu, yaşayışının en büyük bunalımıydı. Ulusun Kurtuluş Savaşından sonra, bu eşekarısı yuvası kaldırılıp sınır dışına atılacak derken daha da köklü olarak yerleşip kalmıştı. Avrupalılar, bu ihanet yuvasını ilerde belki birçok kez daha kullanabilmek düşüncesiyle olduğu yerde bırakmak istemişler, bunu da Lozan antlaşmasıyla başarmışlardı. Evet, Lozan antlaşması, Papa Eftim'le bütün izleyicilerinin belkemiğini kırmıştı. Melediyos namussuzu, belki şimdi saklandığı yerde kısıks ona güliyordu.

Keskin'deki evine çekilen üzgün savaşı, İstanbul'dan gelen Ankara'da çıkan bütün gazeteleri aldırarak gözden geçiriyor, kendini oyalamağa çalışıyordu. Artık, yenilgiyi benimsemekten başka yapacak bir şey kalmadığını anlıyor gibiydi. Bir gün İstanbul gazetelerinden birinin birinci sayfasında büyük manşetlerle şöyle bir haber gördü.

«İstanbul polisi, çok önemli bir olaydan haberdar olmuştur. Lozan'da imzalanan antlaşmanın daha mürekkepleri kurumadan, Yunanlılar, İstanbul'da Fener papazlarıyla elele vererek türlü türlü entrikalar çevirmeğe başlamışlardı. İstanbul'a gelen Yunanistan'ın Ankara elçisi Politis, bir bahaneyle Ankara'ya gidişini geciktirmiş, Patrikhane papazlarıyla gizli gizli buluşup yaptığı görüşmeler sonucunda, Kadıköy metropoliti Grigoryos'un Patrik seçilmesi için Sen Sinod Meclisi üyelerinin toplu olarak onaylarını sağlamış ve almıştır. Bu toplantıya yalnız Maçka metropoliti Kirilos katılmaktan kaçınmış bulunmaktadır.»

Bu haberi üstüste birkaç kez okuyan Papa Eftim, çılgına döndü. On beş gün önce aldığı mektuba yanıt olarak Patrikhaneye şu mektubu yazdı:

«Mektubuma türlü gazetelerden kesip iliştirdiğim parçalarda yazılı kara, uğursuz haberleri, hiç kuşku yok ki sizler de okumuş ya da okuyanlardan işitmişsinizdir. İstanbul'daki dindâşlarımızın ve kilisemizin çıkarlarını ve özellikle, insanlığımızın gereklerini düşünerek yapmış olduğum istemle öneriyi siyasal bir niteliğe büründürerek itelediğiniz halde, Yunan elçisiyle, gazetelerin açığa vurdukları biçimlerde, gizli ilişkilerde tutanmanız, yalnız beni değil, bütün ilgilileri şaşkınlık içinde bıraktı ve Patrikhaneye karşı her yanda geniş ölçüde tiksinti uyandırdı. Çılgınlıktan başka bir sözcükle niteleyemeyeceğim böyle bir davranışa ve girişime kalkışmanıza, hele, elçinin salıkladığı Kadıköy metropoliti Grigoryos'un Patriklik koltuğuna getirilmesini benimseyişinize, aramızdaki görüşmelerde verdiğimiz olumlu, kesin kararları anarak pek de inanmak istemiyorum. Ne var ki, Türk basını bu haberleri inandırıcı bir biçimde yazmış, bütün kamuoyunu bulandırmış olduğuna göre, Patrikhane adına biricik yapılacak şey, bu haberin eylemce ve bir ayak önce yalanlanması olmalıdır. Yâni önce konuşup kararlaştırdığımız gibi, dürüst, kanuna uygun bir patrik seçimi yaparak bu haberin hiç de doğru olmadığını açıklamak zorunluğu vardır. Gerçi, bence hepiniz de iyi ve saygıdeğer ve bu gibi girişimlere körükörüne atılmayacak kişilersiniz. Ne var ki, madem ki, gazeteler, bu haberi son kerîe belgesel olduğu saviyle ortaya atıldılar, bunu yalanlayarak kamuoyunu aydınlatmak, bir yandan da, bu toplantıyla karara katılmadığı değerlendirilerek yazılan Maçka Metropolitini patriklik koltuğuna aday göstererek, yapılacak açıklamanın doğruluk ve önemini belirtmek, Patrikhaneyle dindâşlarımızın onur ve güvenliği adına hepiniz için kutsal bir borçtur.»

Papa Eftim, üzerine «mahremdir» diye yazdığı mektubu postaya atarken bunun hiç de bu büyük yaraya ilâç olacağını sanmıyordu. O, bir sürü gözü dönmüşü böyle ufacak kâğıt parçalarıyla yola getirmek, düşünülebilir miydi? Nitekim, dü-

şündüğü gibi de oldu: Mektubun gidişinden bir süre sonra İstanbul'daki Rumca gazeteler, bir yaygaradır kopardılar. Bunlar, Papa Eftim'in, mektubuyle Sen Sinod'u tehdit ettiğini yazıyorlardı. Patrikhanelilerin esinleri, destekleriyle yapılan bu yayınlar, Papa Eftim'i bütün anlamıyla bir yayılım ateş altına almıştı. Adamcağıza türlü iftiralarda da bulunarak onu Türk hükümetinin gözünden düşürmek taktiğini güdüyorlardı. Papa Eftim, bütün gazeteleri okumağa vakit bulamadığından kendisine atılan çirkin iftiralar üstüne iyi bilgi alamıyordu. Kendisini izleyenler, bunların okuyorlarsa da, tedirgin etmemek için bunları ona bildirmiyorlardı.

Bu korkunç iftira kampanyasından haberi olmayan, gönderdiği mektubunun yanıtının gecikmesinden de üzüлп duran Papa Eftim, günün birinde Adalet Bakanı İzmir Mebusu Seyit'i görmeğe gitti. Şurdan burdan konuştukları sırada bakan, masanın gözünden bir İkdam gazetesi çıkararak ona uzattı:

«Şu yazıları oku bakalım bir hele, dedi. Senin için bak, neler diyor Patrikhaneliler.»

Papa Eftim, bakanın gösterdiği yere şöyle bir göz atınca şu manşeti gördü:

«Ankara'daki Patrikhane temsilcisi Papa Eftim, Sen Sinod üyelerini tehdit ediyor.» diye başlayan yazıyı sonuna dek okuduktan sonra yüksek sesle bir:

«Yaaa?» çekti. Sonra, şunları ekledi:

«Demek, öyle ha? Gerçekten anlaşıldı artık. Bu herifler yola gelmeyecekler.»

Adalet Bakanı, gülümsedi:

«Doğru mu bu papaz hazretleri? Tehdit mi ettin sen herifleri?»

Papa Eftim, şimdiye dek Patrikhaneyle aralarında geçenleri bütün ayrıntılarıyla anlattı. Onun gazetedeki bu yazıdan dolayı iyice üzüldüğünü gören Adalet Bakanı, avutucu birkaç söz söyledikten sonra, şunları ekledi:

«Üzme tatlı canını, Papa Eftim. Seni herkesten çok daha iyi tanırım ben... Sen, duygusu ve yüreği pek temiz, ulus ülke işlerinde son kerte titiz bir adamsın. Şimdiye dek ulu-

suna, ÷lkene bu arada din kardeşlerine gerçekten büyük, değerli hizmetlerde bulundun. Şimdi de yapmağa çalışıyor, bunun için de durup dinlenmeden uğraşıp didiniyorsun. Ancak, üzölerek söyleyelim ki, bunların içinde seni anlayacak, izlediğın hak yolunda sana yoldaşlık edecek hiç kimse yok. Bu konuda çok talihsizsin. Bu talihsizlik, Anadolu'da bulunan yüzbinlerce dındaşının vekil ve temsilcisi, daha doğrusu, hepsinin gözbebeğı ve sevgilisi bulunduğın halde, milletvekilleri arasında bir yer almaktan da seni yoksun bıraktı. Bu yoksunlukta, bir Türk kadirbilmezliğı, değil, zamanın, durumların büyük etkisi olmuştur.

«Ancak, şuna da sevin ki, ulusumuz senin çalışmalarını nasıl büyük değerlendirmelerle karşılamışsa bir gün elbette sana yakışan onurlu yere seni yükseltecek, minnet ve şükranlarını herhalde ödeyecektir.

«Gelgelelim, şimdi, Fener papazlarının ve İstanbul'daki dındaşlarının bugünkü şınarıklık ve küstahlıkları sorununa: Senin onlar için beslediğın sevgiyi, onur ve güvenliklerini sağlamaya yönelmiş düşünce ve girişimlerini hiçbiri değerlendirmiyor, daha doğrusu değerlendirmek istemiyor. Şundan ki, onların idealleri seninkiyle tabantabana karşıttır. Seninle anlaşmaları, karşılaşıacaklarını anladıkları zorlukların gereğı, daha açıkçası, gördükleri zorunluluk sonucuydu. Amaçları, seni aldatıp atlatmak, böylece, uğrayacaklarını bildikleri acı sonuçtan kendilerini kurtarmaktı. Bu gafiller, bunda başarı sağladıklarını sanıyorlar. Ne var ki, aldamıyorlar, dındaşlarını da aldatıyorlar.

«Şundan ki, bugünkü Türk ulusu, onların bildikleri dünya Osmanlı Türkleri değildir. Ulus, uyanmıştır artık. Dostlarını ve düşmanlarını şimdi çok iyi biliyor ve tanıyor.

«Ne mal olduklarını eskiden beri bildiğımız Fener papazlarını adım adım izliyoruz. Nasıl yaşıyor ve neler konuşuyorlar, hepsini haber alıyoruz. İstanbul polisinin edindiğı ve bize gönderdiği haberler bütün doğruları anlatıyor.

«Pek yakında göreceğiz ve onlar da göreceklerdir. Türk gazetelerinin yazdığı gibi Megaloidea düşü arkasında koşan Kadıköy Metropolitini, patrik seçtiklerinin tanığı olacağız. Bu,

kesindir, Eftim. Bundan dolayı, size güvenmeyen ve hiçbir zaman da güvenmeleri düşünilemeyecek olan Fener papazlarının vekili olarak onların adına salt sizin iyiniyetlerinizden doğanlar sayılmamak üzere, söyleyeceklerini artık dinlememek ve artık bu duruma son vermek zorundayız. Sizi, bundan böyle Patrikhanenin Ankara temsilcisi olarak değil, içten bir dostumuz ve doğru bir yurttaşımız olarak eskisi gibi, tanıyacağız ve yine elele çalışacağız, serbest serbest konuşacağız, Papa Eftim.»

Papa Eftim, Adalet Bakanı Seyit'in, Fener Patrikhanesini suçlayarak konuşmasını baştanbaşa doğrulayarak dinledi. Gözlerinin yaşarmasını önleyemedi. Birkaç dakika, Adalet Bakanının varlığını unutarak acı, derin düşüncelere daldı. Sonra gözlerini onun dost gözlerine dikerek yalvarıcı bir sesle şunları söyledi:

«O kendini bilmez şımarık ve sapıkların narına yanmalarını hiç istemediğim ve birçoklarının da onların düşüncelerinde olmadığını yakından bildiğim dindaşlarımın hatırları, daha doğrusu, güvenlik ve mutlulukları uğruna...»

Esmer, kuru yanaklarından kapkara seyrek sakallarına yaşlar süzülüyordu. Küçük, kapkara zeytin gibi gözlerini karşısındakinin gözlerine dikerek yalvarıcı bir sesle konuşmasını sürdürdü:

«Pek haklı olan azarlama ve suçlamalarınıza bakmadan müsaadenizle onlar üstüne yine bağışlamanız dileğinde bulunacağım, vekil bey. Şundan ki, bu kuruların yanında yaşlar da yanacak ve onlara pek yazık olacak, efendim. Onlar da bu devletin, bu ulusun çocuklarıdır. Erdem, bu yoldan çıkmış ve boyun eğmez papazları ve yordakçıları düzeltip yola getirmek, geride kalan suçsuzlara da güven ve mutluluk sağlamaktır. Bu uğurda neler yapmak gerekirse lütfen, kulunuza onları emir buyurun.»

Adalet Bakanı Seyit Paşa, Eftim'in bu insancıl düşüncesi karşısında gözyaşlarını tutamadı. İnsanları gerçekten seven, gerçek bir din adamının peygamberce jestiyle ilk kez karşılaştığı anlaşıyordu. Heyecana kapılmıştı. Papa Eftim'e şunları söyledi:

«Bizce yapılacak hiçbir şey yok. Papacığım. Bunları, hak yolu buluncaya dek şimdilik kendi hallerine bırakacağız. Salt kötülüklerinden kendimizi savunacağız. Onlarla uğraşmaya zaten vaktimiz yoktur. Hükümetin kanunlarına aykırı davranışları görüldüğünde, hiç kuşkusuz, benzerlerine örnek ve ders olacak biçimde cezaları verilecektir.

«Onlarla uğraşmayı, törensel olmayarak, size bırakıyorum. Türk yurdu ve ulusu uğruna olduğu gibi, İstanbul Patrikhanesiyle ona dince bağlı olan Ortodoks hristiyan yurttaşların uğruna da çalışacağına, hiç kuşumuz yok, Papa Eftim. Buna kesinlikle inanıyoruz. Hemen İstanbul'a git. Onlarla geniş geniş görüş, çalış, uğraş ve ne istersen yap. Bakalım yola getirebilecek misin onları? Bir deneye daha giriş. Belki başarısın da. Şunu ekleyeyim ki, her iki yan için hayırlı sonuçlar vermesini istediğim bu çalışmada sana her türlü yardımı göstermeye hazırız. Söyle, ne istiyorsun?»

Papa Eftim, Adalet Bakanının bu sözlerini, bundan sonra uygulayacağı direktifler olarak benimsedi. O, artık, Türk hükümetinin, Türk ulusunun, bu uğurda çalışması istenen en güvenli adamıydı. Adalet Bakanının sözleri, ona izleyeceği ana yolu olduğu gibi çizmişti. Bu yol üzerinde bütün varlığıyla çalışacaktı. Amaç, insanlardan öç almak değil, onları kurtarmağa çalışmaktı.

Türk hükümetinin kendisine sözverdiği yardım, sürekli dayanışma, ona, doğru bulduğu yolda son soluğuna dek çalışmak uğruna gereken bütün gücü sağlayacaktı. İnsancıl görevini anladığı günden beri yapmayı düşündüğü en büyük çalışmalar için bu söz senet olabilirdi. Uçuruma sürüklenmekte olan yüzbinlerce insanı hem uçurumdan kurtaracak, hem de ulusun gangrenli bir parçası durumuna gelen, ulus için zararlı olmağa başlayan bu yığınları en bilgili bir doktor gibi bir afet olmaktan uzak tutacaktı. Bir insan için bundan daha büyük bir insancıl dava mı olurdu? Herkes, toplumda karınca kararınca iyi bir iş yapmalıydı. Onun payına da bu düşmüştü. Ta baştan beri üzerine düştüğü bu yolda hem ulusal hem de insancıl, dev bir çalışma kendisini bekliyordu. O

da bir dev olup bu insan gücü üstü dağı devirmeğe çalışacaktı.

Papa Eftim, Adalet Bakanının yanından ayrılır ayrılmaz Patrikhaneye şu telgrafi çekti:

«Son kerte önemli olan birtakım diyeceklerimi bildirmek üzere İstanbul'a gelmek zorundayım. Buyruğunuzu telleyiniz.»

Hemen akşamüstü telin yanıtını aldı. Ancak, bu yanıt öyle sevindirici bir şey değildi. Tersine, bunu okuyunca bütün cinler Papa Eftim'in başına üşüştü. O kara sakallı, düzenbaz din adamlarına karşı duyduğu kin, katran gibi kara, korkunç bir renk almış, içini de cayır cayır yakmağa başlamıştı. İstanbul'dan gelen yanıt şöyle diyordu:

«Şu sıralarda İstanbul'a gelmeniz uygun görülmedi. İkinci bir bildiriye dek Ankara'da beklemeniz Sen Sinod kararı gereğidir.»

Papa Eftim, o kızgınlık içinde hemen Patrikhaneye bir telgraf daha çekerek Patrik seçiminin geri bırakılmasını istedi. Bu arada İstanbul'a gitmekten de vazgeçtiğini bildirdi. Sonra, telgrafta yazdığının tersini yaparak, bütün aile bireyleriyle adamlarını yanına alarak trenle İstanbul'a yollandı.

Çoluk çocuğunu Beyoğlu'nda bir akrabasının yanına konuk ederek hemen Patrikhaneye damladı. Şimdi, Patrikhanenin konuk salonunda elleri arkasında, yine o eski Kuvayı Milliyeci davranışıyle bir aşağı bir yukarı volta vuruyordu. Patrikhaneliler, onun böyle bildirmeden gelişinde bir uğursuzluk sezmiş kaygılanmışlardı. Başkan Kalinikos, ötekilerin sinip pusmasına bakmadan Papa'yla yüz yüze gelmek yürekliliğini gösterebildi. Bu sırada Papa, bu herifleri kurduğu yeni bir tuzağa nasıl düşüreceğini hesaplıyordu. Kalinikos, onunla karşılaşmak yürekliliğini gösterdiyse de Patrikhanenin sözcüsü olmak niteliğini taşıdığından kaşlarını çatıp sesini dikleştirmeyi de unutmadı. Sakallarını sıvazlayarak otoriter olmasına çalıştığı sesiyle şunları söyledi:

«Efendi, siz, Patrikhanenin vekilisiniz, değil mi?» Papa, Kalinikos'un takındığı tutumun yapmacıklığını görerek içinden güldü. Gülümseyerek ona yanıt verdi:

«Evet, aziz başkan baba, vekilinizim sözüm ona.»

«Hem de papazsın.»

«Eh, şöyle böyle.»

«Bizden müsaade almadan İstanbul'a gelmenizin büyük bir suç sayılacağını bilmeniz gerekmez miydi? Söyle bakalım.» Papa, gülümseyişini sürdürerek:

«Ben, mevki ve sıfatımı, görev ve yetkimi gereği gibi bilen, tanıyan bir insanım, başkan efendi. Bana inanmayan güven göstermeyenlerin, hele beni aldatıp oyalayarak el altından entrikalar çevirmek isteyenlerin, bu bir gösterişten başka bir şey olmayan vekilliğini benimseyecek, her dilek ve isteklerine karşı «he» deyip boyun bükcek ve kendimi onlara alet edecek kerte uykuda, daha doğrusu aptal bir adam da değilim» dedi.

İlk önce pek yüksekten atan Kalinikos, bunun üzerine yelkenleri suya indirdi. Sesi, birdenbire tatlılaşmıştı:

«Aman, oğlum, dedi, anlamadım ne demek istediğini. Biz, seni çok severiz. Yalnız saymak değil, her yönden sana inanır, güveniriz de. Çok yorgun görünüyorsunuz, hele biraz dinlenerek yorgunluğunuzu giderin. O zaman daha rahat konuşuruz.»

Papa, başkanı selamlayarak Patrikhaneden çıkıp gitti. O geceyi aile bireylerinin barındığı evde geçirdi. Sabaha dek gözlerini kırpmadan çalıştı. O herifleri yerden yere vurmak uğruna hazırladığı plânları kafasında evirip çevirirken sabah da oldu. Adamlarından birini bir taksi çevirmek üzere gönderdi. Doğru Patrikhaneye gidecekti. Biraz sonra, çıkagelen adamı, onu götürmek üzere, Patrikhane otomobilinin kapının önünde beklediğini söyledi. Papa, kapının önüne çıktığında arabanın şoförü kapıyı açtı, onu içeri buyur ederek şöyle dedi:

«Ankara'ya döneceğiniz güne dek emrinizde bulunmak üzere başkan Kalinikos babamızdan buyruk aldım, papaz hazretleri.» Papa, şoförü anlamlı bakışlarla bombalayarak güldü:

«Yaa, öyle mi? Çok teşekkür ederim, sağ olsun babalar.»

Otomobil, kalabalık caddelerden hızla geçerek Patrikhaneye yöneldi. Patrikhanenin bekleme salonuna alınan Papa

Eftim, bugün, Sen Sinod'un çok erken toplanışına dikkat ederek bunda bir iş olduğunu sezdiyse de ne olduğunu anlayamadı. Bûsbütün düşman bir ortamda bulunduğunu görüyordu. Hiç kimseye sormaz, sorsa bile yanıt alamazdı. Yine uzun saatler, kafese tıkmış bir arslan gibi salonda bir gidip bir geliyor, cansıkıntısından, öfkeden patlayacak gibi oluyordu. Bu, ne uzun toplantıydı. Neyin nesiydi? Böyle dışlerini gıcırdatarak, sinirli sinirli gezip dolaşırken bir ara kapı açıldı. İçeri giren Papa Tor adlı papazdı:

«Ne o Papa hazretleri, sen hala Sen Sinod'dan haber mi bekliyorsun? Tavşan kaçtı, dağları aştı da hala senin haberin yok. Patrik seçimi yapıldı bitti bile. Artık, Senin için yapacak bir şey yok. Çek arabanı burdan.»

Bu sözler, Papa'yı yıldırımla vurulmuş gibi çarptı. Bu, onun için öyle şaşırtıcı bir şeydi ki, bunu söyleyenin üstüne atılıp tokatlamayı bile düşünmeğe vakit bulamadı. Papaz, onun suratına şamar gibi bu sözleri çarptıktan sonra hemen oradan sıvışıp gitmişti. Papa, kendine geldiğinde yine odada kendisini yapayalnız buldu. Sanki her şey çevresinde dönüyordu. Bu son oyun, Fener papazlarının bütün anlamıyla cehennemlik kişiler olduğunu Papa Eftim'e anlattı. Onları ancak cehennem ateşleri düzeltebilirdi. Ne var ki, ilkin dünyanın ateşlerinden geçmeleri gerekliydi. Artık, onların, bu ulusa, bu yurda, bu bir avuç hristiyan toplumuna yararlı olmaları umudu bûsbütün ortadan kalkmıştı. Bunlar, eski Bizans döneminin korkunç entrikacı, hain, alçak, iblisçe yöntemleriyle yetişmiş, dinin bütün erdemlerine sırtını dönmüş canavarlarından başka bir şey değildiler.

Odanın ortasında, kımıldama gücünü yitirmiş gibi kalan Papa, bunları düşünüyor, şimdiye dek yarı buçuk da olsa taşıdığı bütün umutların suya düştüğünü anlıyordu. Bir süre daha böyle sersemlemiş olarak orda dikilip durduktan sonra, silkindi. O, eski bir dövüşçüydü. Bu sersemletici yumruğun acısı da çabucak geçer gibi olmuştu. Pilavdan dönenin kaşığı kırılındı. Kafasında, yeni dövüş plânları, hemen birbirini kovalamağa başlamıştı. Evet, duraklamayacak, dövüş alanını bırakıp bir yana çekilmeyecekti. Bu düzenbaz, ulus,

hristiyanlık, erdem düşmanlariyle sonuna dek dövüşecekti. Türk ulusu da ona omuz veriyordu. Yine de amacına zorla değil, iyilikle, güzellikle ulaşmaktan yanaydı. Papa, yeni didişme yöntemlerini kafasında evirip çevirdiği sırada kapı, birdenbire vurulmadan açıldı, dört metropolit selamsız sabahsız içeri girerek bu patrik odasının bir köşesine çekilip durdu. Papa da onları görmezlikten gelerek odada oflayıp puf-layarak bir aşağı bir yukarı gezinmesini sürdürüyordu. Dört metropolit de gözlerini ona dikmişti. Ara sıra anlamlı-anlam-lı bakışıyorlar, alaylı-alaylı gülüşüyor, fısıldaşıyorlardı. Metropolitlerin, kendisine karşı gösterdikleri bu saygısızlık, pa-pa'yı ayrıca çok kırmıştı. Bu canavarlara karşı şu sırada ne yapabiliirdi ki? Eski bir dövüşçünün, bir din adamının en bü-yük silâhı, soğukkanlılık değil miydi? O da soğukkanlılığının kılıcını eline alarak ağır ağır onların bulunduğu köşeye doğ-ru ilerledi. Karşılarına dikildi. Birkaç kez yutkundu. Yumu-şak, tatlı bir sesle:

«İyi babalar, dedi, yapılan bu oldubitti üstüne beni lütfen aydınlatmanızı dileyeceğim. Sizlerden bu yaptığınız kanun-suz, yakışsız Patrik seçimini kilisemizin hayrına görüp gö-rmediğinizi soracağım. Bu davranışınız, daha önce aramızda konuşmalara, anlaşmalara ve hele, hükümet ve kilise kanun-larımıza aykırı değil midir? Sen Sinodumuza yaptığım bunca yalvarışlara yolladığım birbirinden önemli raporlara nasıl ol-du da gereken değeri, önemi vermeyerek seçimde gümrükten mal kaçırır gibi böyle ivedi davrandınız? Bu tutumunuza ne anlam vereceğimi bilemiyorum. Ulu tanrı ve Hristos adına olsun söyleyin bana, bunu neden yaptınız? Beni yanınıza ça-ğırmanın, yapmak kararını vereceğiniz bu seçim üstüne konuşmamanızın nedeni nedir?

Metropolitler, sanki bu sözler kendilerine söylenmemiş ya da söylenmiş de bunu ilk kez işitiyorlarmış gibi bir durum aldılar. Koyun gibi ona bakıyor, balık dilsizliğini sürdürmeye kararlı görünüyorlardı. Daha da tuhaf bir şey oldu: Kendile-rini kara, ateşler saçan küçük gözleriyle bombardıman edip duran Papa'nın etkisinden büsbütün kurtulmak için hep bir-likte gözlerini yumarak, uyur gibi bir durum aldılar. Biraz

sonra da birer birer odadan çıkıp gittiler. Papa, Sen Sinod-
luların bu davranışlarına bakarak kuşkuya kapıldı! Bunların
gerçekte de Patrik seçiminden bilgileri yok muydu? Oynanan
oyunun, Sen Sinod üyeleri üzerinde etkisi olan öbür üyece
hazırlanmış olabileceğini düşündü. Bu da ona kesin kararını
verdirdi: Artık, bunlarla hiçbir diyalog kuramayacağına, kur-
sa bile onlara dert anlatamayacağına inanarak Patrikhane
temsilciliğinden çekilmeye karar verdi.

Bu durumda Patrikhane temsilciliğinde kalmak, doğru-
su, çok gülünçtü. Bu kirli giyneği bir ayak önce çıkarıp sırt-
tından atmalıydı. Hemen bu işle ilgisini keserek Patrikhane-
den çıkıp gidecekti. Ondan sonra da bu ihanetler yuvasına
karşı nasıl davranılması gerektiği üstüne uzunboy'u kafa yo-
racaktı. Hemen masa başına geçerek, yapılan kanunsuz Pat-
rik seçimini neden göstererek, temsilcilikten çekildiğine deği-
nen bir mektup yazdı, hizmetlilerden birine vererek Sen Sinod
başkanına gönderdi. Papa, çekilme mektubunu gönderdikten
sonra hemen çekilip gitmedi. Bunun yankılarını dinlemek
merakına düşerek orda oturup bekledi. Onun çekilme mek-
tubuna, Patrikhanenin kodamanlarından hiçbiri aldırış eder
görünmediyse de öbür ufak memurlarla hizmetliler, bayağı
kaygulanmışlardı. Papa Eftim, Patrikhaneyi tepeden tırnağa
kuşkulandırmak, tedirgin etmek düşüncesiyle rasgele num-
ra çevirerek birçok kişiye telefon etmeğe, ne konuda olduğu
pek çok merak uyandıran konuşmalar yapmağa başlamıştı.
Bu, Sen Sinod üyelerini de en sonra ilgilendirdi, bundan ne
çıkacak diye beklemeğe başladılar. Hemen bütün Patrikha-
ne, bu numarayı yutmuştu. Papa, kedinin fareyle oynaması gi-
bi, bu temelde çok korkak olan heriflerle oynamayı seviyor-
du. Bu çekiliş mektubunun ardınca gelen telefon görüşme-
leri bir süre sonra bütün Patrikhaneyi kaygulandırdı dene-
bilirdi. Küçük topluluklarla koridorlarda toplanıp görüşme-
ler, kimi zaman gülüşmeler, bu kaygunun sevince doğru yer
değiştirdiğini gösteriyordu. Patrikhaneyi ilk anda kaplayan
koyu sis çabucak silinmiş, yerine papaya karşı bir direniş,
meydan okuyuş havası oluşmağa başlamıştı. Bu havanın es-
tiğini anlayan Papa, çok içerledi, öfkeleni, küplere bindi.

Serde din adamlığı olmasa, bu değersiz heriflere neler yapacağını pek iyi biliyorsa da ne yazık ki elleri kolları bu yüzden bağlıydı. Ancak, bu azgın heriflerin sevinçlerini kursaklarında bırakmanın gerekliliğine inanmağa başlayınca iş değişti. Bütün, bu kodamanları, onların ufacak memurlarını düş kırıklığına uğratmanın zamanı gelmişti. Deminden beri bütün varlığını kaplayan üzüntüden sıyrılmağa çabalayarak sevinçli bir durum takındı. Daha önce kararlaştırılan yerlere edilen telefonlardan sonra bir koltuğa gömülüp sigarasını tütürerek açık kapıdan koridorda gezinenleri kendine güvenen bir kişi gibi seyreden Papa, kendisini bayağı alaylı alaylı seyreden herifleri iyice kuşkulandırdı. Bu küçücük insanlar karşısında demin duyduğu derin üzüntüye şimdi üzülüyordu. Biraz sonra girişeceği işle Patrikhanelilerin sevincini nasıl yarıda bırakacağını düşünerek bıyık altından güliyor, keyifleniyordu. Kendisini koridordan geçerken dikizleyenleri büsbütün kuşkuya düşürmek üzere sık sık saatine bakıyor, ara sıra başını sağa sola sallayarak anlamlı anlamlı gülümseyiyor, güliüyordu. Bu sırada bir tiyatro oyuncusunun duygularını, davranışlarını yaşadığını bilmekle birlikte başkaca yapılacak bir iş olmadığını anlayarak, ağırbaşlı bir din adamının bu hafifliğini bağışlaması için başını yukarı kaldırıp tanrıdan af diliyordu.

Vakit ikindiye bulmuştu. Bütün Patrikhanenin diken üstünde bulunduğunu anlayan Papa, yine tatlı bir gülümseyişle süslediği yüzüyle masa başına geçti. Sabahleyin Patrik seçilen Kadıköy Metropolit Grigoryos'a bir mektup yazmağa başladı. Bu mektubunda gerek kilise gerekse ulus kanunlarına aykırı olarak yapılmış olan bu patriklik görevinden hemen çekilmesini istiyordu. Eğer patriklikten çekilmeyecek olursa, gerek kilisenin gerekse toplumun çıkarları uğruna kendisini patrikhaneye sokmayacağını yazdı. Sonra, yazdığı mektubu, Grigoryos karşındaymış da ona okuyormuş gibi sert bakışları, çatılmış kaşlarıyla, kalın, ürkütücü sesiyle kendi kendine bir kaç kez okudu. Bundan sonra da telefonla aldığı buyruk üzerine geldiğini söyleyip karşısında eğilen bir adamına mektubu vererek Grigoryos'un oturduğu Kadıköy Metropo-

litliğine gönderdi.

Papa Eftim, kendini ne kerte denetlese de içinde köpürüp duran öfkesini önleyemiyor, yüzünün derisi seyiriyor, elleri seyiriyor, bu vurdumduymazlık, bu akılsızlık karşısında çileden çıkıyordu. İnsanlık tarihi boyunca bütün peygamberlerin hep bu aptallık duvarıyla karşılaşmış olduğunu düşünerek biraz avunuyorsa da bu ileri yüzyılda insanoğlunun bu kerte aptal oluşu, onu yine sinirlendiriyordu. Türk ulusunun koynunda bir engerek yılanları yuvasına benzeyen bu kuruluşun daha insanca, insancıl bir aşamaya ulaşması hem Türk Ulusu, hem de kendileri için bir mutluluk değil miydi? Her iki yanın da bu aptallıklar yüzünden kuşkular, acılar, öfkeler içinde yaşaması ne kötü şeydi. Bu küçük Patrikhane adacığının Türk okyanusunda rahat yaşaması, sevilen bir din ocağı durumunda olabilmesi için ufacık fedakârlıklar bile yetip artarken, onun başındaki akılsızlar, işi hep Yunan megaloidacılığına dökerek başlarına dert satın almaktan uzak durmuyor, yâni birtürlü uslarını başlarına devşirmiyorlardı.

Papa, bunları kafasından geçirerek, yine de bir şeyler yapmanın gerektiğini anlıyordu. Bu, akıntıya kürek çekmek olsa bile bunu yapmalıydı. Bütün yeryüzü peygamberleri, hep akıntıya kürek çekmemiş miydi? Ancak, birkaçı başarı sağlayabilmiş, geri kalan, düş kırıklıkları içinde can vermişti. İnsanları doğru yola götürmek isteyen bütün bilgelerin yazgısı, bu değil miydi?

Papa, kapının önünde sıralanan özel adamlarından birini işaretle yanına çağırdı. Sert bir davranışla ona şu buyruğu verdi:

«Şimdi, hiç vakit geçirmeden Patrikhane daire müdürüyle Patrikhanede yatıp kalkan, çalışan bütün memur, papaz, hizmetlilerle kapıcıların odalarını birer birer dolaş, kendilerini görmek istediğimi, hemen yanıma gelmelerini hepsine ayrı ayrı bildir.»

Akşam olmuş, Patrikhanenin üstüne akşamkaranlığıyla birlikte Papa'nın üfleyip durduğu yapay karanlık ta inmeğe başlamıştı. Biraz sonra, Patrikhanenin bütün ufak memurlarıyla hizmetlileri, Papa Eftim'in karşısında dizilmiş, merakla

ne olacağını bekliyorlardı. Papa, ufak tefek gövdesinden nasıl çıktığı hiç anlaşılmayan güçlü, gür sesiyle karşısında sıralanmış kişilere bağırarak şunları söyledi:

«Şu dakikada ortodoks kilise ve toplumları genel vekili ve yetkilisi olarak Patrikhaneye el koymuş bulunuyorum. İşlerinde kalmak, ancak, kiliseye ortodoksluğun hayrına doğrulukla çalışmak koşuluyla isteyenler görevlerini sürdürebilirler.» dedi.

Sonra, Patrikhanenin kapıcılarına da kendisinin müsaadesi olmadıkça dışardan Patrikhaneye hiçbir papazın girmemesi buyruğunu ekledi. Patrikhane daire müdürüne de görevinde çok sıkı davranmasını ayrıca bildirdi.

Papa Eftim, bu işlerle uğraştığı sırada daha önce telefonla çağırdığı özel adamlarıyla toplumlardan kendisini destekleyen kişiler üçer beşer gelmiş, Patrikhanenin içinde gereken yerlerini almışlardı.

Bütün muhafızlarıyla toplumdan kendisini destekleyenlerin gerekli yerlere yerleştiklerini öğrenen Papa, o geceyi uykusuz, bir koltuk üzerinde geçirdi. Gecenin ileri saatlerinde bir iki kez kalkıp, bütün Patrikhaneyi gezerek denetledi. Bu sırada kimi papazlarla hizmetlilerin toplanarak bir odada kumar oynadıklarını gördü. Buna çok canı sıkıldı. Hiçbirini azarlamamağa çalışarak tatlı öğütlerde bulunmakla yetindi.

Geceyi böyle uykusuz, serüvenli geçiren Papa, gün ışıdıktan sonra odasındaki koltuğa gömülerek Patrikhanenin cümle kapısını gözetlemeğe başladı. Akşamleyin verdiği buyruğa bakmadan kapıcıların kendi bildiklerinden şaşmayacaklarını biliyordu. Papa'nın cümle kapısını böyle sıkı denetim altına aldırmasının başlıca nedeni şuydu: Papa Eftim'in adamlarıyla kalabalık muhafızları Patrikhaneye gelmeğe başladıktan sonra, metropolitlerden birtakımı kendilerine kötülük edilir korkusuyla gizlice Patrikhaneden sıvışmıştı. İşte, Papa, bunların içeri girmesini önlemeğe çalışıyordu.

Gözünü kapıdan ayırmayan Papa, en sonra dört metropolitin kapıdan girdiğini gördüyse de çok uzakta olduklarından kim olduklarını tanıyamadı. Demek ki kapıcılar, sıkı buyruğuna aldırış etmeyerek onların içeri girmelerine göz yum-

muşlardı. Artık, Sen Sinod üyelerine olduğu gibi kapıcılara filan da güveni kalmamıştı. Papa Eftim, kapıcılara, sorunca içeri hiçbir papazın girmedığını söylediler. Bunun üzerine, Papa, içeri giren papazları, kendi eliyle koymuş gibi saklandıkları yerden bulup çıkardı. Hem karşısında korkudan titreyen kapıcıların yalancılıklarıyla hem de kodaman papazların küçüklükleriyle yüzlerine karşı eğlenmekten kendini alamadı.

Papa Eftim'in yaptığı şiddetli yasağa aldırış etmeden, kılıklarını da değiştirerek sabahın alacakaranlığında Patrikhane'ye girmek yürekliliğini gösterenlerin üçü Sen Sinod üyesi, biri metropolit, biri de Sen Sinod'un başkatiydi. Bunları dördü de Başdiyakos'un yazıhanesinde korkudan birbirine sokulmuş titrerken yakalanmıştı. Şimdi, Papa Eftim'in, Patrikhane'ye neden müsaadesiz girdikleri sorusuna karşı da diyecceklerini bilemeyerek kekeliyor, saçma sapan şeyler söylüyorlardı. Hepsi de kendine göre bir yalan kıvıradursun Papa Eftim, buna daha çok dayanamadı. Sert bir el davranışıyle dördünü birden susturdu. Sert, acımasız bir tonla onlara şöyle çıktı:

«Beni, dinleyin, babalar, bugünkü şu entrikalı, önce hep birlikte verdiğimiz kararlara aykırı davranışınız, dün yaptığınız seçim oldu bittisi kertesinde beni üzdü. Söyleyiniz, rica ederim, nedir erek ve amacınız ve özellikle benden gizli çalışmanızın nedeni? Düşünce ve kararlarınızı doğru bulursam hemen şimdiden size katılacağım söz veriyorum. Haydi, aydınlatınız beni, yalvarıyorum sizlere.»

Metropolitler, Papa'nın bu sözlerini de anlamlı gülümseyişlerle karşılayarak adamın sabrını taşırdılar. Daha da ileri giderek ordan sıvışmağa da yeltendiler. Ancak, onlara iyi bir ders vermenin gerektiğini anlayan Papa, Sen Sinod başkatiyi Yermanos'a ünleyerek şöyle konuştu:

«Ben seni dürüst bir adam sandığım ve verdiğin söze inandığım için yaptığım son değişiklikte seni Sen Sinod'daki görevinde bıraktım. Ancak, artık, yanıldığımı anladım. Eğer iyiniyet sahibi bir adam olsaydın ne yapıp yapar, yapılan bu oldubittiği pekala önleyebilirdin. Şimdi, karşılaşacağın kötü

işleme, kaypak davranışlarıyla kendin yolaçtın. Kilise ve toplumların yetkili bir vekili olarak şu sırada görevine son veriyorum. Hemen şimdi, edebinle Patrikhaneden ayrılıp gitmeni sana buyuruyorum.»

Kapkara öfke kıvılcımları saçılan gözleriyle Yermanos'un yüzünü dövüp duruyordu. Yermanos, onun, buyruklarına karşı gelmeğe yeltenir gibi yapınca Papa Eftim, demir gibi elleriyle onun koluna yapıştı:

«Haydi, diyorum sana, diye bağırdı. Beni daha çok sinirlendirip, daha kötü davranmak zorunda bırakma. Çabuk, defol git. Bir daha Patrikhanede görmeyeyim seni.»

Papa, böyle bağırarak onu oda kapısına doğru sürüklerken Yermanos işin kötüye gittiğini ilk kez anlar gibi oldu. Koridorlarda dikilip duran kişilerin ateş, kin saçan bakışlarındaki anlamı en sonra anlayarak süklüm püklüm Patrikhaneden çıkıp gitti.

Başkatibin çıkıp gitmesi de Papa'nın öfkesini yatıştırmamıştı. Karşısında süklüm püklüm dikilip duran üç vurdum-duymaz suçlu daha dikilmekteydi. Korkudan, utançtan, öfkeden, kısaca, türlü duyguların etkisiyle yüzleri kızarıp moraran üç metropolitin gözlerine ateş saçan gözlerini dikerek şöyle bağırdı:

«Sizlerin de yola geldiğinizi, doğruları, kiliseyle toplumun çıkarlarını anladığınızı sanmıştım. Ne yazık ki son karar ve davranışınızla beni düş kırıklığına uğrattınız. Aldatıp atlattığınızı da açıkça anlattınız. Mesleğinizi, din görevlerinizi, insanlığınızı bile bir yana bırakarak türlü düşler arkasında koşmağa başladınız. Bu davranışlar yakıştır mıydı sizlere? Neyse, olan oldu. Sizi de kiliseyle toplum kurallarından aldığım yetkiye dayanarak görevlerinizden affettim. Şu sırada artık burada hiçbir işiniz kalmamıştır. Yeniden örgütlenecek Sen Sinod Meclisinin hakkınızda ayrıca vereceği kararı beklemek üzere hemen Patrikhaneden ayrılıp kendi yerlerinize gitmenizi buyuruyorum size. Şunu da biliniz ki Patrikhane, toplum kurallarından birçoğunun onaylarıyla dün akşamdan beri işgalim altında bulunmakta ve işgal işi de törensel ilgililerce onaylanmaktadır. Çok rica ederim, bir daha buraya uğramak

söyle dursun çevremizde bulunmak gafletine ya da cüretine dahi kapılayım demeyin.»

Metropolitler, Papa'nın bu sert uyarısını put kesilerek dinlemişlerdi. Onun davranışlarından da iyice ürkmüşlerdi. Bu tehditlerin arkasının boş olmadığını sezmışlerdi. Papa Eftim boş atıp dolu tutan bir adam değildi. Daha çok elinde olan yetkileri, güçleri kullanıyordu. Üç metropolitte hiçbiri Sen Sinod'un dağıtılması Patrikhanenin işgali gibi korkunç gerçekler üstüne hiçbir aydınlatıcı açıklama istemek yürekliliğini göstermemişlerdi.

Papa Eftim üç metropolitin dut yemiş bülbül gibi susarak odadan dışarı çıkışlarını, Patrikhanenin cümle kapısından da aynı sessizlikle çıkıp gidişlerini sevinçle seyretti. Daha önceki Patrikhane işgallerinde İstanbul'da çıkan Türkçe, Rumca gazeteler kıyameti koparmışlar metropolitlere çok kötü davranıldığını, dövüldüklerini bile yazmıştı. Ancak, bu yazılar gerek hükümet makamlarında gerekse Rum toplumları katında hiçbir olumsuz yankı uyandırmamıştı. Onlar, Patrikhane'de uzun yıllardır cezalandırılması gerekli canavarların varlıklarını yakından biliyorlardı. Papa Eftim'in, bunların başlarında Taurinın gazabı gibi ekşidiğini de biliyorlardı. Bu yüzden ona hiç ses çıkaran olmamıştı. Ancak, Papa, Türkçe, Rumca gazetelerdeki bu suçlayıcı yayımları yadsıyacağına onaylayıcı bir tutum takınmıştı. Bu, metropolitlerin dövüldüğünü söylemek demekti. İşin doğrusunu bilenler arasında Papanın bu tutumu şaşkınlık uyandırmaktan geri kalmamıştı. Papa Eftim'in bu didişmesinin biricik amacı, Patrikhane ile Türk hükümeti arasında tutarlı bir anlaşma sağlamaktı. Bunun ilkeleri de açıktı: Türk ortodoks yurttaşları, bırakışma döneminde Yunanlıların, Pontosçuların ağılu rüzgârlarına kapılarak çığırından çıkmış, Türk yurttaşlığına yakışmayacak bir tutum takınmışlardı. Bu arada bilinen, bilimeven suçlar işlenmiş, Türk - Rum toplumları arasında kanlı bir hava esmeğe başlamıştı. Şimdi, Türk hükümeti, bu yaraları sarmanın, bir daha yinelenmesine engel olacak insancıl bir anlaşmanın arkasındaydı. Papa Eftim'i de bu işle görevlendirmişti. Papa Eftim, büyük bir din adamı da olduğundan,

yanyana yaşamak zorunda olan ayrı dinlerdeki toplumların kardeşçe geçinmelerini sağlamak idealinin arkasındaydı. Bunu hem insancıl hem de ulusal bir ideal edinmişti. İnsanoğlunun acı çekmeden birbirlerine acılar çekirtme kaprislerinden uzak, yanyana yaşamasını, azınlıkların türlü aptallık, akılsızlıklardan arınmasını candan istiyordu. Ne yazık ki Patrikhane denen eşekarıları yuvasında onun bütün bu tertemiz insancıl düşüncelerine tepeden tırnağa karşıt garip, korkunç, küflenmiş yaratıklar, hem de baş olarak yaşıyordu. Bin yıllık kokmuş Bizans düşünün katranlarıyla bulaşmış düşüncelerini, bugünkü mutluluk, erinç isteyen modern topluma benimsetmeğe çalışarak böylece egemenliklerini sürdürmek istiyorlardı.

Papa Eftim, bu karanlık, insan düşmanı ocağa karşı didişip dururken hiç de karşılarındakileri bir canavar olarak görmüyor, onlara karşı en ince duygulu bir din adamının hoşgörülü davranışıyla davranıyordu. Peygamberlerin tarihinde gördüğümüz en şefkatli, en insancıl duygular, onun davranışlarında yer alıyordu. Oysa, karşılarındakiler, her zaman olduğu gibi Yunan ya da Bizans milliyetçiliğiyle beslenmiş uslanmaz, utanmaz, arlanmaz, nemrut kişilerdi. Onun bu savaşta en çok kullandığı silâh, okşamak, nazik davranmak, tatlı konuşmak, gerektiğinde pohpohlayıp daha çok politikaya sapan bir yöntemdi. İnsanoğlunun en zayıf yanının da bu olduğunu çok iyi biliyordu. Bu peygamberce savaş yöntemini hiçbir gün elden bırakmayan papayı, günün birinde, içinde Türk gazeteleri de bulunan birçok Rumca gazete, bayağı enkizisyon işkenceleri yaptığı yalaniyle suçlamağa başlamıştı. Bunların hepsi de Patrikhanece beslenen yalan kumkumalarından başka bir şey değildi. Rumca yayın yapan gazeteler, eskiden beri hep Türk hükümetiyle Papa Eftim'in düşmanı olduğundan asıl onların Eftim üstüne olumlu yayın yapması, onu sevip sayan ortodoks toplumunu kuşkuya düşürebilir, kötü düşüncelere sürükleyebilirdi. Bu yüzden gazetelerin yazdığı işkence hikâyeleri, Papa Eftim'i ancak, sevindiriyordu. Şundan ki bunların yalan olduğunu, onun nasıl bir yalan kampanyası karşısında bulunduğunu bilenlere bir kez daha kanıtlıyordu. Sonra

Türk kamuoyu da Papa Eftim'i onları gerçekten dövdürdüğü sanısına kapılarak eski birikmiş öç duygularını doyuruyordu. Böylece, Türk, müslüman kamuoyunun mayalanmış düşmanlıkları da bir doyum olanağı bularak sönüyor, böylece sahiplerini tedirgin etme gücünü yitiriyordu. Evet, Papa Eftim'in o zaman gazetelere düşmanlarınca yansıtılan dayakla işkence sorunu baştanbaşa yalandı. Ancak, Papa Eftim, düşmanlarının uydu olduğu dayak işinin gazetelere yansımından bir başka neden dolayısıyla de çok seviniyordu: Gerçekten ölesiye dövülmesi gereken bu insanlıktan uzak herifleri hiç olmazsa anlamca dövmüş gibi olarak kendi öcünü almış oluyordu.

Papa Eftim, şimdiye dek bir tek papaza dayak atmak değil, bir tiske bile vurmamıştı. Ancak, o, Patrikhanenin işgali, Sen Sinod Meclisinin dağıtılması işlerinde kimi papazları sürikleyerek dışarı attırmak zorunda kalmıştı. Bunu kişi olarak yaptığı gibi topluca kişilere de yaptırmıştı. Papa Eftim, bu gibi ufak tefek işleri de bu büyük didişme sırasında olğan görüyordu. Papa Eftim, şimdiye dek gerek Türk hükümetine gerekse kendisine karşı türlü oyunlar oynamaya gelmiş olan Patrikhanenin kendisinden üstün rütbeli papazlarına hep gerekli saygıyı göstermiş, onlara: «aziz babaların» diye ünlenmişti. Onların alaycı durumlarına, tehdit edici davranışlarına öfkelenerek soğukkanlılığını yitirmek, benzer biçimde davranmak küçüklüklere hiçbir zaman başvurmamıştı.

Şimdi de Grigoryos adlı Türk düşmanı Metropoliti Patrik seçen bütün metropolitleri patrikhaneden kovarken hiçbirini dövdürüp hırpalatmamıştı. Burdan kovulan metropolitler, Kadıköy Metropoliti Grigoryos'un kilisede toplanarak yeni düzenler kurmağa başlamışlardı. Birkaç toplantıdan sonra, bir kurul olarak İstanbul Valisine başvurup Papa Eftim'den yakındılar. Salt bununla kalmayarak Ankara'ya da uzun, dört başı bayındır bir telgraf döşendiler. Papa Eftim, adamları aracılığıyla onların girişimlerini günüğününe öğrenerek davrandı o da. Gerek kilise gerekse hükümet kanunlarına büsbütün aykırı olarak yapılmış olan patrik seçiminden dolayı, kilise ile toplumlar vekili olarak Patrik-

haneye el koyduğunu, Kayseri'de kurulmuş olan Türk ortodoksları Patrikhanesini İstanbul Patrikhanesine yerleştirmek üzere girişime geçtiğini Ankara'ya bildirdi. Daha Metropolitlerin Ankara'ya başvurmadan önce yaptığı bu girişimin yanıtını bekleyip duran Papa Eftim, bu sırada epeyce tedirgin, kaygulu günler geçiriyordu. Ankara'nın kendisine olumlu yanıt vereceğini yediği ekmek gibi biliyorsa da yine de Yunanlılardan gizlice güç alarak çalışan bu koyu düşmanların karşısında tedirginlik duymaktan kendini alamıyordu. Yine de el altından Kayseri Patrikhanesini İstanbul'a yerleştirmek uğruna bütün adamlarını çalıştırmağa başlamıştı.

Bu son girişimde de Papa'yı, ne yazık ki bir düş kırıklığı bekliyordu. Çok güç, çok nazik bir durum karşısında kalmıştı: Lozan antlaşması gereğince bütün Anadolu ortodoksları, papazlarıyla birlikte Yunanistan'a gönderilecek, oradan da Batı Trakya Türkleri, onların yerine Türkiye'ye getirilecekti. Papa Eftim, şaşkına dönmüştü. Demek ki Patrikhaneliler, bu yüzden kendisine kafa tutuyor, yığıtlık taslıyordu. Demek ki onlar, Yunanlı dostlarından bu durumu daha önce öğrenmişler, direniyorlardı. Onlar, Papa Eftim'in hanümanının söndürülmek üzere olduğunu yakından biliyor, bundan dolayı da bıyık altından gülerек onunla eğleniyorlardı. Papa, bu bilgiyi alınca, bütün düşlerinin yıkıldığını hemen anlamıştı. Anadolu'da kendisine inanan ortodoks yığınları, değişik tokuşla sınırdışı edilince o, elleri böğründe, sürüsüz bir çoban gibi kalacaktı. İstanbul Rumları, zaten Patrikhanedeki düzenbazların boyunduruğunda bulundundan, onlarla hiçbir iş yapamayacağını da anlıyordu.

İşte, Ankara'daki ilgili hükümet adamlarından olumlu buyruklar bekleyen Papa, bu son olumsuz, kötü haberi alınca ne yapacağını, başını hangi taşa vuracağını bilemez duruma gelmişti. Ankara'daki ilgili makam da kendisine ne yanıt vereceğini bilemediğinden şaşırıp kalmıştı. Patrikhane işinin kökünden çözümlenmesi işi de bu yüzden sonrasız geriye kalmıştı. Kendisine yanıt vermesini beklediği makam,

dut yemiş bülbül gibi susuyordu. Susmak zorundaydı. Eftim, bunu pek iyi anlıyordu.

Patrikhaneli kodamanlar, Lozan barış antlaşmasının kendilerine sağladığı hakları öğrenince birer arslan kesilmişti, Eftim'in ufacak varlığına karşı kükremeğe başlamışlardı. Papa, dağıttığı Sen Sinod'u yine kurmak üzere usu başında metropolitlerle gizlice ilişki kurup onları bu işte kullanmak istediye de hiçbiri ona kulak asmadı. Onunla işbirliğinde bulunmanın yeni tehlikelerini gördüklerinden, hepsi, köşe bucak kaçıyor, saklanıyordu. Artık, Fatih Sultan Mehmet'ten bu yana sürüp giden düzenin yine ellerine geçtiğini anlamışlardı. Bu yüzden Papa'nın dağıttığı Sen Sinod üyeliklerine açıkça burun kıvrıyorlardı. Metropolitler, Eftim'in örgütleyeceği Patrikhaneye girmek şöyle dursun, ona karşı sıkı bir savaş açmak üzere örgütlenmeye bile başlamışlardı. Patrik olarak benimsedikleri Yunan idealcisi metropolit Grigoryos'un buyruğunda büyük didişmeye hazırlanıyordu. İlk önce, Papa Eftim'in çevresindeki militanları türlü biçimlerde zararsız duruma getirmek üzere davrandılar. Onları, kendi adamları aracılığıyla tatlı sözlerle kandırmağa, gerektiğinde tehdit yoluyla yolları üzerinden uzaklaştırmağa çalışıyorlardı.

Papa Eftim, Ankara'dan, olumsuz da olsa bir bilgi beklemekteydi. Bu, birtürlü gelmiyordu. Ancak, bu sırada Patrikhanelilerin Papa'dan yakınlıkla Ankara'ya sık sık başvurularına da olumlu bir yanıt gelmiyordu. Papa'yı avutan biricik olumlu şey de buydu. Demek ki kendisinden yana olan Ankara şu sırada, Patrikhane sorunu üzerinde güç durumunda kalmıştı. Ankara, Lozan antlaşmasında Patrikhane belâsını başından atamamanın üzüntüsü içindeydi. Papa Eftim, bunu yakından biliyordu. İtilâf devletleri, birtakım oyunlarla bu eşekarıları yuvasını Türk ulusunun kalbinde bir eskimiş ur gibi bırakmıştı. Türkiye'yi zaman zaman kundaklamak, bir istihbarat yuvası gibi kullanmak üzere, bu kanlı örgütü, bütün eski yöntemleriyle orda bırakmışlardı. Türkiye'de Pontos düşünün dayanaklarından biri olan bu kanlı örgüt, bundan sonra, yine denetimsiz bir kötülükler

ocağı olarak Türk egemenliğini arkadan vurmak uğruna alabildiğine çalışıp duracaktı.

Hükümet, Patrikhanenin eski adamlarıyla Papa Eftim'in didişmesini oranın içişleri olarak görüyor, bu yüzden metropolitlerin Papa üstüne kendilerine yansıyan yakınmalarını yanıtızsız bırakıyordu. Hükümetin, Patrikhane didişmesini kendi haline bırakmak isteyişini Ankara'daki adamlarıyla öğrenen Grigoryos'la adamları, sistemli bir çalışmaya girişmişlerdi. Şimdiye dek su altında giden didişme bundan sonra su yüzüne çıkarılacak, Rumca gazetelerde Eftim'e karşı sıkı bir kampanya açılacaktı. Zaten Lozan antlaşmasının belini kırmak üzere olduğu Eftim'in, yayın alanında paçavrasını çıkaracaklardı. Öyle yüreklenmişlerdi ki, Papa Eftim'i Ankara hükümetinin, Patrikhanenin başına belâ ettiğini de açıkça söyleyip yazdıracaklar, İtilaf devletlerinin kendilerini unutmamalarını isteyeceklerdi.

Yunanistan'da yayımlanan Venizelosçu gazeteler, hemen patrikhanelilerin dertlerine kulak vermiş, onları destekleyen, Papa Eftim'e sövüp sayan yazılar, yalan haberler döşenmeye başlamışlardı. Artık, Grigoryos'un elebaşılığındaki metropolitler topluluğu, yine, eskiden olduğu gibi Yunanlılardan direktif almağa başlamıştı. İstanbul'daki Rumca gazeteler de Atina'daki ağababalarının gazetelerindeki yayınlara paralel bir kampanyaya girişmişlerdi. Papa Eftim, yerden yere vuruluyor, kafasına dayanamayacağı taşlar atılıyordu. Kendisini bir kör noktaya itip getiren dünya ile, yurt olaylarının baskısı karşısında, elleri, ayakları bir kez daha bağlanan Eftim, eylemini durdurmak zorunda kalmış, şimdi, bu zor durumdan kurtulmak, yine eyleme geçmek tutkusuyla yanıp tutuşuyor, alabildiğine bir çıkış yolu arayarak düşünüp duruyordu. İşgali altında bulunan Patrikhane insansız, örgütsüz kalmıştı. Elinin altında çalışmak üzere hiçbir din adamı gelmiyordu. Hepsinin gözleri, bir bir kez daha Yunanistan'daki ağababalarına dikilmişti. Artık, bundan böyle direktifleri, eskiden olduğu gibi yine hep ordan alacaklardı. Kendisiyse hristiyan dininde bir Türk

papazında başka bir şey değildi. Onun kabesi Ankara'ydı. Buyruğu alırsa ancak ordan alırdı.

O, bu olumsuz durumda, artık, Patrikhaneyi daha çok işgali altında bulunduramazdı. Ordan çekilecek, didişmesini dışardan yürütecekti. Bu adamlar, bir kez daha orda Türk düşmanı eylemlerine başlayacak, bir kez daha din dışında bir örgüt oldukları anlaşılabilecek, Türk hükümetiyle, Türk milliyetçiliğiyle karşı karşıya geleceklerdi. İşte, o zaman, Papa da bütün hismiyle hem Türklüğün, hem de tanrının kılıcı gibi onların başına inecekti. Ne var ki, işgal ettiği Patrikhaneyi yine o baykuşlara bırakıp gitmek, Papa'ya ölüm geliyorsa da dinle yurt, ulus varlığı uğruna dövüşen bütün büyüklerin bunun gibi durumlarla karşılaştığını düşünerek avunmaya çalışıyordu. Bu patrikhane öyle belâlı bir yerdi ki, bu yüzden Türkiye ile Yunanistan arasında bir anlaşmazlık bile çıkabilirdi. Bundan dolayı, şimdilik bir sızıltıya yolaçmadan kılıcını kınına koyup ordan çekilmeliydi. Bu arada onurunun hırpalanması, devede kulak bir nedenden başka bir şey değildi. Ulusların karşı karşıya gelmesi, çok daha büyük bir kötülük olurdu.

Patrikhaneden çıkıp gitmeyi göze alan Papa, şimdiden sonra bu bozgun yuvasındakilere karşı saçaacağı çok şiddetli savaşın coşkunuğunu şimdiden duyuyor, bütün gövdesi, dal dal titriyordu. Bu didişmeyi, belki de savaşı yürütebilmek uğruna kendisine inanmış İstanbullu Türk ortodokslarını kullanacaktı. Onun askerleri, bu Türk ortodoksları olacaktı. Patrikhaneye karşı dışarda açacağı cephenin siperlerinde, her zaman Türkoğlu Türk olan, kendisini her zaman Türk ulusunun bir parçası bilecek olan Türk ortodoksları yer alacaktı.

Bu kesin karar veren Papa Eftim, bir gün, bütün adamlarını yanına alarak Patrikhaneden ayrıldı. Bu, çok acı bir olaysa da oldu.

Papa Eftim'in, dışardan en güçlü gibi görüldüğü bir sırada işgali altındaki Patrikhaneyi boşaltıp gitmesini, megalotideacı Rum toplumuyla Yunanlılar, Türk hükümetinin verdiği buyruk sonucu olarak yorumlamışlardı. Buna ger-

çekten inanarak Türk hükümetini alkışlamışlar, Türk ulusuna karşı dostluk gösterilerinde bile bulunmuşlardı. Papa Eftim, onların bu «hüsnükuruntu»sunu da Türk ulusuna bir hizmet saydığından bunu yalanlamayı usundan geçirmedi. Bu olayın, iki toplum arasında olumlu bir sonuç yaratması, onun yaralı yüreği için bir avunuş olmuştu.

Papa Eftim, Patrikhaneden çekildikten sonra Tarlabası'nda bir ev kiralayarak çoluk çocuğuyla oraya yerleşti. Küskün bir durum takınmıştı. Hiç sokağa çıkmıyor, çalışma arkadaşlarından özke hiçbir ziyaretçiye eve almıyordu. Evde de boş durmuyordu. Bu yalnızlığa daha çok hazırladığı bir bildiri uğruna katlanıyordu. Bu uzun bildiriye bitirdikten sonra bastırıp ortodoks toplumuna dağıtacaktı. Bunda, Patrikhane kuruluşunun Türkiye'nin coğrafya, siyaset, hukuk sınırları içinde yaşamak zorunda kaldıkça başeğceği ilkeler anlatılıyor, Türk ulusunun kardeşliğine önem verilmesi baş ilke olarak ileri sürülüyordu. Dışardan buyruk almak hevesleri arkasında koştukça, hem İstanbul ortodoks azınlığı hem de Türk ulusu bundan acı duyacak, mutluluk denen şey, ancak bir zümrütanka kuşu gibi malsallarda uçup duracaktı.

İşte, papa, bu bildiriye yazıp sonuna vardırnış, bastırmağa hazırlanıyordu ki Galata Ortodoks toplumu arasında şiddetli bir siyasal anlaşmazlığın patlak verdiğini öğrendi.

Bu anlaşmazlık, kiliseler merkez kuruluyla kiliseler özel kurulları arasındaydı: Galata toplumundan bir bölümü, Grigoryos'un egemenliğindeki Patrikhaneden yana çıkarak ona karşı büyük bir muhalefet göstermekle tanınmış Galata Merkez Kurulu Başkanı Damyanos Damyanidis'e aykırı bir cephe almıştı. Bunlar, Damyanos'la arkadaşlarını kuruldan çıkarmak, ondan yana olanları da susturmak, böylece Grigoryos'un Patrikhanesine yaranarak orda birer post kapmak istiyorlardı. Toplum arasında Damyanos'a karşı bu düşmanlık, daha önce Türk düşmanı Meledyos'un Patrikliğe kanuna

aykırı olarak getirilmesine karşı durduğundan dolayı doğmuştu. Yunan uyruklu Meledyos'un seçimini tanımadığından dolayı, Damyanos'la birkaç adamı, Meledyos'un egemen olduğu Sen Sinod'ça afaroz bile edilmişti. O zaman, buna son kerte içerleyen Damyanos, bütün Sen Sinod üyelerini mahkemeye vermişti. Mahkeme, Damyanos'u haklı bulmuş, davalarını hapse, para cezasına mahkûm etmişti. Bu mahkeme yargılarının ortodoks toplumu arasında mayalanmış düşmanlıkları körükleyeceği korkusuna kapılan Papa Eftim, o zaman araya girmiş, Damyanos'un gönlünü yapıp onu davasından vazgeçirmiş, böylece Sen Sinod üyelerini de mahkûm olmaktan kurtarmıştı. Bu olay, ilk kez Papa Eftim'in, Patrikhane papazlarıyla anlaştığı, Patrikhane vekilliğini üzerine aldığı zaman geçmişti.

Sen Sinod, o zaman affeder gibi görünerek onun üstüne koyduğu aforozu kaldırırsa da onu bir düşman olarak, hem de başı ezilecek bir düşman olarak tanımaktan uzak kalmamıştı. İşte, şimdi, güçlenir gibi olunca hemen ilk iş olarak Damyanos Damyanidis'i ortodoks toplumunun ayakları altında çiğnemek üzere davranıvermişlerdi. Artık, başlarında tahrımı bir belası gibi ekşiyen Papa Eftim, Türk hükümetinin buyruğuyla bir kenara çekilmek zorunda kalmış, meydan onlara bırakmıştı. Bu fırsatı değerlendiren kinci patrikhaneliler, Galata Ortodoks toplumu arasındaki adamlarını davranıdirmişlar, Damyanos'un kurul başkanlığından uzaklaştırılması kampanyasına girişmişlerdi. Patrikhane, sözde bu anlaşmazlığı bastırmağa çalışarak, temel niyetini gizlemeğe çalışıyordu. Patrikhane metropolitlerinden bir kurul gelip, anlaşmazlığı, sözüm ona, her iki yanı da incitmeyerek insanca çözümleme komedyasına giriştilerse de bu, elbette, Papa Eftim gibi, daha birçok usu başında kişiyi de aldatmadı. Topluma yaptıkları insancıl propagandalarla gerçek davranışları arasında dağlar gibi ayrılık vardı. Öyle ki, bir kat daha karmaşıkleştirarak içinden çıkılmaz bir duruma getirilen olay dolayısıyla halk, durmadan Damyanosla adamlarına karşı kıskırtılıyordu. Halkı, onunla adamlarına karşı bayağı ayaklandıracak son kerte ince Patrikhane yöntemleri kullanıyor-

lardı. Ancak, öbür yandan Damyanos Damyanidis'le adamları da boş durmuyor, savunma, karşı koyma düzenleri alıyorlardı. Özellikle patrikhanelilerin düzencilikleriyle ikiyüzlülüklerini her fırsatta hem topluma yansıtıyor, hem de onların yüzlerine vuruyorlardı. Patrikhanenin militan din adamları, Damyanos'la adamlarını entrikayla filân zararsız duruma getiremeyeceklerini anlayınca, doğrudan doğruya törensel bir komedyayla bu işi sonuçlandırma işine giriştiler: Galata kiliselerinin Damyanos'un elinden kurtarılması için Patrik Grigoryos'a başvurdular. Bu işi onun tepeden çözümlemesini istediler. Ne var ki, Papa Eftim'in Damyanos'u tutması, Grigoryos'un işi ele almasını önledi. Şundan ki, onun şimdi de Papa'dan korktuğu anlaşılıyordu. Onun neler yapıp neler yapmayacağını hiç kimse kestiremezdi. Ancak, Grigoryos, Damyanos üstüne hiçbir karar veremeyeceğini bildirince Damyanos'un düşmanları, bu kez, onunla kendilerinin uğraşmalarına müsaade edilmesini istediler. Grigoryos, onların bu isteklerini yerine getirdi. Onlara, Damyanos'la özel olarak uğraşmaya izin verdi. Patrik, bununla da kalmayarak onlara didişmelerinde yardımcı olmak üzere para yardımı yapmaya da söz verdi. Damyanos'un düşmanları, bunu da yeter görmeyerek, Patriğin Papa Eftim'le anlaşarak her ikisinin birlikte bu Damyanos belâsını ortadan kaldırmasını da istediler. Patrikhane militanlarının bu isteklerini pek yerinde gören Patrik, onlara olumlu yanıt vererek şunları ekledi:

«Damyanos, Damyanidis'ten sizleri ve bizleri kurtaracak kişi, Papa Eftim şöyle dursun, bir Türk dahi olsa, ona dört elle sarılır ve ona ölünceye dek minnettar kahrım. Hay hay. Ona da başvurarak yardım isteminde bulunabilirsiniz. Ancak, bu başvurmayı kurulunuz adına yapmamayı ve işe bizleri karıştırmamayı unutmazsınız elbette.»

Grioryos, kendisine başvuranları ayrı ayrı Papa Eftim'le bu konuda anlaşmaları için uyarmaktan da geri durmadı.

Ne var ki, bütün bu gürültü patırtıdan sonra da kararlaştırılan şeyler, bir türlü uygulanmadı. Papa Eftim'in varlığı, ortada koskoca bir engel gibi duruyordu. Patrikhane-

ce yapılmasına söz verilen para yardımı bile ayaklananları eyleme geçirememişti.

Bu gürültü patırdının en küçük noktasını dahi günü gününe öğrenen Papa Eftim, büyük bir cansıkıntısı içinde dışlerini sıkıp bekleyedursun, günün birinde on sekiz kişilik bir toplum kurulunun, kapısına dayandığını, kendisinden içeri alınmalarını istediklerini gördü.

Tarlabası'ndaki evinde bunları kabul eden Papa, en sonra kendisinin yargıcı olarak aranmış olmasına sevinmişti.

Papa, bu başvuruşa sevinmekle birlikte, bunu ziyaretçilerden dikkatle sakladı. Onlara karşı çekingen davrandığını duyurmaktan da çekinmedi. Kendisinden istenen yardımı, yetkisi olmadığından dolayı yapamayacağını nazikçe söyledi. Yardım istenecek kişinin Patrik Grigoryos olduğunu da sözlerine kattı. Bu politik salığı yaparken de kendisinin patrik üstüne hiç de kötü düşünmediğini anlatmak istiyordu. Onun böyle patrik üstüne dostça konuşması, ziyaretçilerin dillerini çözövermişti. İçlerinden biri hemen, daha önce Patriğe başvurdıklarını, ancak, onun bunun üstüne hiçbir şey yapamayacağını söylediğini anlattı. Başka biri de, Papa Eftim'e başvurulmasını Patriğin salıkladığını söyledi. Papa Eftim, bu uyyuka çıkan gürültü patırtının bütün içyüzünü böylece öğrenmiş, sevinmişti. Yalnız o, bu sırada ağırdan alıyor, onların dileklerini bir türlü benimsemek istemiyordu. Hemen hepsi, söz arasında kendisine karşı besledikleri sevgiden, saygıdan söz ediyor, gururunu okşayarak onu yola getirmeğe çalışıyorlardı. Papa Eftim, kendisine birer çocuk gibi yalvarıp yakaran bu adamları bayağı gülünç buluyordu. Kendisinden bir onay almadıkça evden çıkıp gitmeyeceklerini söyleyerek diretiyorlardı. İçlerinde yalvarırken gözleri yaşaranlar da vardı. Papa Eftim ise bu sırada bu kuruldan ne gibi konularda yararlanabileceğini düşünerek kendince hesaplar yapıyor, gittikçe artan sevincini göstermemek uğruna bayağı güçlük çekiyordu. En sonra, yumuşamış gibi görünerek onlara şunları söyledi:

«Peki, aziz kardeşlerim, önerinizi kısıtsız koşulsuz benimsiyorum. İşinizle ilgileneceğim. Hemen yarın bu işle uğ-

raşmaya başlayacağım. Dileklerinizi yerine getireceğime söz veriyorum. Ancak bana bir vekâletname ile yetki vermelisiniz.»

Bu söz üzerine, ziyaretçilerin asık yüzleri, sevinç ışıklarıyla parladı. Vekâletnameyi hemen noterde yaptırıp getireceklerini söylemekte ivedi davrandılar. Sonra, minnetlerini bildirip Papa Eftim'in ellerini öperek ayrıldılar.

Bu işe artık oldu bitti gözüyle bakan kurul üyeleri, Papa'nın evinden ayrıldıktan sonra, etekleri zil çalarak doğrudan Patrikhaneye koştular. Orda gerekenlerle görüşüp konuştuktan sonra da Damyanos Damyanidis'in evine damladılar. Patrik Grigoryos gibi Damyanos da Papa Eftim'in vekâletini sevinçle karşıladı.

Patrik Grigoryos, Eftim'den alabildiğine çekiniyordu. U-suna eserse bir gün yine Patrikhaneyi işgal ederek kendisiyle adamlarını kapdıysa edebilirdi. Bunun dedikodusu da bugünlerde kulağına gelmeğe başlamıştı. Tedirginlik içindeydi. Bundan dolayı onun bir bölük toplum üyelerinin vekâletnamesini üzerine alışı, patriği çok sevindirmişti. Onun düşman olarak karşısında bulunması, çok sakıncalı, çok tehlikeliydi. Papa'nın bu son davranışını minnetle karşılar görünerek onu Patrikhaneye düşman olmaktan çıkarmak siyasetini uygulamak kararını aldılar. Grigoryos'un bu düşüncesi, metropolit arkadaşlarınca çok iyi karşılanmıştı. Kararın uygulama başlangıcı olarak Grigoryos, o gün özel bir adamıyla Papa Eftim'e beş yüz lira gönderdi. Patrik, bu parayla birlikte, papanın Patrikhaneye karşı beslediği saygının karşılığı olarak kendisine başka zamanlarda, başka biçimlerde de şükran borçlarının ödeneceğini bildirmeyi bir politika, kurnazlık taktiği olarak bildirdi.

Ertesi gün, Galata toplumunun özel kurulu yine Papa Eftim'in evine uğradı. Yaptırdıkları vekâletnameyi ona verirken Patrik Grigoryos'un da bunu onayladığını, bunu pek doğru bulduğunu söylemeyi de unutmadılar.

Papa Eftim, vekâletnameyi alıp şöyle bir düşündükten sonra, pazar günü Galata Kilisesine gidip onların isteklerini yerine getireceğini söyledi. Ancak, kurul üyelerinin, getirdik-

leri vekaletnameyi onayladıklarını bildiren bir tutanak düzenleyerek imzalamalarını, ayrıca bunun toplumun hatırı sayılır kişilerinden birkaç yüz kişiye de imzalatılmasını salıkladı.

Papa Eftim, pazar günü, söz verdiği saatte Galata'da Panaiya Kilisesinin önünde otomobilden indi. Kiliseyi çevreleyen bütün sokaklar, Papa Eftim'i görmek isteyen ortodoks kalabalığıyla dolmuştu. Hele kilisenin önü iğne atılsa yer düşmeyecek gibiydi. Papa Eftim, kalabalığın arasında sıkışıp kalmıştı. Galata toplumu, kalabalığı bir yandan alkışlıyor, bir yandan da:

«Yaşasın Eftim!» diye bağırıyordu.

Papa Eftim, ellerini öpmek üzere kendisine doğru ilerlemek isteyenlerin itişiyile arasına ayaklarının yerden kesildiğini görüyordu. Kendisini en sonra omuzlarına alıp kiliseye öylece götüren halka, din, ulus kardeşlerinin mutluluğu için dualar ediyor, gür sesiyle yaptığı bu dualarla sözlerin çoğu halkın uğultusu arasında güme gidiyordu. Panaiya Kilisesinin geniş taşlarla döşenmiş avlusuna zorla ulaşabilen Papa Eftim, orda Galata merkez kurulu ile bunun başkanı Damyanos Damyanidis'çe karşılandı. Kurul, kilise odasında hemen Papa Eftim'in çevresinde halkalandı. Bütün üyelerin dertlerini uzunuzadıya dinleyen Papa, Damyanos Damyanidis'le özel bir konuşma yapacağını söyleyerek onlardan müsaade alıp başka bir odaya çekildi. On beş dakika süren bu görüşmede, Papa, Damyanos'un düşüncelerini bütünüyle kendisinininkilere yatırmıştı. Bunun üzerine Damyanos'un kendisine karşı olan bağlılığına iyice inanan bel bağlayan Papa Eftim, ayağa kalkıp kapıyı açarak merkez kurulu üyeleriyle Galata toplumunun ileri gelenlerini içeri buyur etti. Bu sırada birkaç yüz kişilik toplum ileri geleninin imzasını taşıyan, gerçekte ikinci bir vekaletname niteliğinde olan tutanak da Papa Eftim'e sunuldu. Bu vekaletnameyi sunan kurul üyeleri, salt bu vekaletnamede imzası bulunanların değil, bütün Galata ile yöresinde bulunan toplum kişilerinin kendisini vekil tanıdıklarını Papa Eftim'e bildirdiler.

Papa Eftim, çevresinde toplanan toplumun sözcülerine çok tatılaştırdığı sesiyle şunları söyledi:

«Çok sevgili evlatlarım, güçsüz kişiliğime karşı büyük bir cömertlikle göstermiş olduğunuz sevgiyle güvenden dolayı size, Galata Ortodoks toplumuna teşekkürler ederim. Başkanınız Damyanos Damyanidis efendi de sizlerin bana gösterdiği güveni aynıyle gösterdi. Her konuda beni kişi olarak da her bakımdan yetkili bir vekil tanıdığını söyledi. Artık, beni vekil belledikten sonra, yorgunluğunu ileri sürerek kurulunuzun başkanlığından şu sırada çekildiğini de sözlerine hoşnutlukla kattı. Bundan dolayı, artık aranızdaki hepinizin benliğini sarsan anlaşmazlık, şu duruma göre çözümlenmiş demektir. Damyanos efendi, istifasını şimdi yazıp kurulunuza sunmak üzere bana verecektir. Vekaletnamelerinizden aldığım yetkiyle, sizlerin ve Damyanos'tan yana olanların atayacağı ikişer kişiden oluşan bir kurul seçmenizi ve bu kurula bütün hesapları ve paraları devrû teslim etlemenizi rica ediyorum.»

Bu sözlerinin etkisini anlamak üzere gözlerini dinleyiciler üzerinde gezdirdikten sonra, sözlerinin arkasını şöyle getirdi:

«Benimsiyor musunuz bu kararımı?»

Hepsi benimsedi. Hemen bir tutanak tutularak karar saptanıp imzalandı. Tutanak da şiddetli alkışlar arasında Papa Eftim'e verildi.

Bu kerte zor görünen bu işin böyle kolayca çözümlenmiş olması, Patrikhaneden yana olanları şaşırtmıştı. Papa Eftim'de bir sihirli yan mı vardı? Bunun için Papa Eftim'e teşekkür üstüne teşekkür ettiler. Bu iş sonucunda, bütün Patrikhane yanlıları onun Patrikhaneden yana olduğu düşüncesinde karar kılmışlardı. Bunun sonucu da şu oldu ki, bütün bu ileri gelenler, Galata Kiliseleri başpapazlığını alması için ona yalvarmağa başladılar.

Papa Eftim, halkın büyük bir istekle ileri sürdüğü bu başpapazlık işini öyle bir ağırbaşlılık, tok gözlülükle, öyle usturupluca iteledi ki, bütün halkın gözünde bir kat daha büyüdü. Bu işi benimsemekte başıslanmasını söylerken öyle

tatlı bir sesle konuşuyordu ki, halk salt iyilik olan bir kişinin karşısında bulunduğunu anlıyordu:

«Ben, buraya aranızdaki anlaşmazlığı kaldırıp sizleri ulaştırmak üzere geldim. Ancak, madem ki beni kendinize baş papaz yapmak ve bana iyi duygu ve niyetlerle manevi bir biçimde de bağlanmak istiyorsunuz, gösterdiğiniz bu dostluğa ve kadirbilirliğe özellikle teşekkür ederim. Ayrıca da bu işin başka zaman yine aramızda görüşülmek üzere geri bırakılmasını rica ederim.»

Papa Eftim'in bu konuşması, dinleyenlerce şiddetli, sürekli bir biçimde alkışlandı. Halk, bu başka bir zamanda yine görüşülmesi deyimini, kendisine vermek istedikleri başpapazlıkla ilgili bir söz veriş olarak benimseyip bunu ona da söyledi.

Galata'daki Panaiya Kilisesine bir anlaşmazlığı çözümlemek üzere giden Papa Eftim, oradan ayrılırken bütün Galata toplumunun gönüllerini çelmişti. Ona gösterilen saygı, sevgi, ancak bir azize gösterilirdi.

Hemen o akşam, Damyanos'un düşmanları, Patrikhane'ye koşarak Eftim'in, kendilerini onun şerrinden nasıl kurtardığını sevinerek anlattılar. Grigoryos, Damyanos'un istifa ettirilişine çok sevindiye de Galata toplumunun Papa Eftim'e gösterdiği saygıdan, dostluktan bir o kerte gocundu. Eski kayguları yine depreşmeğe başlamıştı. Bu Eftim belâsı, ortodoks toplumunun başına belâ olmaktan ne zaman vazgeçecekti. Bir anlaşmazlığı ortadan kaldırmak bahanesiyle yine halkın arasına girmiş, kendisindeki şeytan tüyü yüzünden yine onun gözbebeği olmak durumuna yükselmişti.

Hele, halkın Eftim'i başpapazlığa getirmek uğruna ileri sürdüğü istek, patrik Grigoryos'u pek çok korkutmuştu. Eğer, Eftim, başpapaz olursa bütün toplum kurullarını zamanla birer birer avlayacak, bunlarla kendisine, bütün gelenekten Patrikhane kuruluşuna karşı bir kez daha cephe alacak, onlara yine korkulu günler yaşatacaktı. İşte, bundan dolayı, karşısına dizilen toplum temsilcilerine karşı soğuk bir tutum alarak öfkesini dışarı vurmuştu. Ortallığı sütlimane sevindiklerinden dolayı kendisinden övgü, sevgi bekleyen ku-

rul üyeleri, Patriğin bu anlamsız gibi görünen somurtmasından hiçbir şey anlamamışlardı. Kurul üyeleri bunun şaşkınlığı içindeyken Patrik, kaşlarını yıkarak onları bu düşüncülerinden, Eftim'e başpapaz olması için yaptıkları öneriden dolayı bir güzel azarlamıştı.

Zavallı toplum temsilcilerini bir güzel haşlayıp patrikhaneden kovduktan sonra, hemen Sen Sinod'u topladı. Metropolitlere Papa Eftim'in pek yakında Patrikhaneye karşı saldırıya geçmek üzere düzenler kurmakta olduğunu, iş buna varmadan hemen karşı düzenlerin alınmağa başlanmasını önererek onları uyardı. Patrik, saklamağa çalıştığı korkusunun etkisiyle böyle pek abartmalı konuşmuştu. Hemen hepsi, Papa Eftim'in adından bile şeytan görmüş gibi ürküyordu. Bundan dolayı, Grigoryos'un çevresinde sıkıca halka olarak alınması gereken düzenleri görüştüler. Aldıkları kararda şunlar vardı:

«Papa Eftim'in ruhani nitelik ve yetkisine hemen son vermek. Bir yandan da Damyanos Damyanidis'i elde ederek, sanki onunla işbirliği yapılacakmış gibi görünmek ve Papa Eftim'i Damyanos'a ezdirmek.»

Bu karar verilir verilmez, Patrikhane kodamanları, hemen eyleme geçmişlerdi. İlk iş olarak bir aforoz cezasıyla Papa Eftim'in papazlığına son verildi, bu karar bütün İstanbul ortodoks kiliselerine bildirildi. Arkasından Damyanos Damyanidis'i Patrikhaneye çağırarak bir güzel pırpışladılar. Sonra, Rum ortodoksluğunun büyük bir düşmanı olan Papa Eftim gibi bir herifin düzenine gelerek görevinden çekildiğin'len dolayı çok üzüldüklerini söylediler. Hemen bugünden tezi yok Galata kiliselerine yine el koyarak başpapazlık görevini üzerine almalıydı. Göreve döndükten sonra da hemen Papa Eftim'e karşı eyleme geçmeli, onu ezmeliydi. Eğer salıklanan bu işleri yaparsa ona her türlü yardım yapılacaktı. Damyanos Damyanidis, Patrikhanenin bu buyruklarına mal bulmuş mağribi gibi sarıldı. Patrikhaneden ayrılır ayrılmaz gidip Galata Kiliselerine el koydu. Patrikhaneyi yedekledikten sonra da bir dakika yitirmeyerek Papa Eftim'e karşı türlü iftiralarla yüklü davalar açtı. Bu davaların özü tehdit, aşa-

gölama vb. idi. Böylece de Patrikhanenin, Papa Eftim'e karşı açtığı Haçlı saldırısı başlamış oldu. Daha birkaç gün önce kendisini içinde bulunduğuş güçlükten kurtarmasını dileyerek karşısında elpençe divan duran bu adamın yeni durumu, Papa Eftim'i bayağı tiksindirdi. Bu kişileri yakından tanıdığından, oluşan değışikliğe hiç de şaşmadı. İnsanın mayasını iyi biliyordu. Damyanos'un başlattığı yeni savaşı gü-lümseyişlerle karşılamaktan da kendini alamadı. Gerek Patrikhanenin gerekse Damyanos'un Papa Eftim'e karşı giriş-tikleri bu yeni eylem, İstanbul'un heryanında iyi karşılan-madığı gibi özellikle Galata kurullariyle toplumunu çileden çıkardı. Damyanos Damyanidis'in yine başpapazlığa getiril-mesi, hele Eftim'e karşı didişmeye girişmesi, eski Damyanos düşmanlarını büsbütün ayaklandırdı. Bu davranış, Papa Eftim'e karşı eskiden beri duyulan sevgiyi büsbütün arttır-maktan başka bir işe yaramadı. Bunlar, artık hep Papa Eftim'den yanaydılar.

Ancak, bu bunalımlı günlerde Papaya karşı duymağa baş-ladıkları derin sevgiyle saygıyı daha çok içlerinde saklamaya zorunlu buluyorlardı. Ufak bir olumlu kıvılcım, bütün bu gizli sevgiyi açığa çıkaracaktı. Damyanos Damyanidis'in Eftim'e karşı açtığı davalar, başarısızlıklar sonuçlandığı gün, bu gizli sevgi güneşe çıkacak, papa'nın çevresinde bir aya-ğılı yaratacaktı. Kurtuluş savaşı boyunca Patrikhane canava-rına karşı yığitçe savaşmış olan Anadolu Türk ortodoksları değıştokuşa uyularak sınır dışı edilirken bırakışma, savaş boyunca İstanbul'da sayılmakla bitmez kötülükler, ihanet-ler etmiş olan Bizans artığı Rumlar, yerlerinde bırakılıyor, bunun verdiği sarhoşluk hepsini şımartıkça şımartıyordu. Hele Patrikhane, bu yeni duruma dayanarak bir kez daha gemi azaıya almıştı. İlk iş olarak da en yakın tehlike olarak gördüğü Papa Eftim'i safdışı etmeğe çalışıyordu. Papa'yı ya bir köşeye sindirip susturmak ya da büsbütün dünyadan u-zaklaştırmak hırslıe eyleme geçmişlerdi. Damyanos Damya-nidis, işin politik yanını yönetirken birkaç metropolitin e-lindeki birkaç bıçkın palıkarya da Papa'nın canını almanın peşindeymiş gibi görünüyordu. Papa Eftim'e karşı çalıştırı-

lan bu azgın heriflerden biri, Yunan uyruklu bir diş hekimi Uiko Valasyadis'ti ki, işini çoktan bırakmış, bu katran gibi kara siyaset bataklığına atılmıştı. Niko, Yunanlı Patriğin özel adamlarındandı. İşte, Meledyos'un fedailerinden olan bu adam, şimdi, Tatavla (Kurtuluş), Galata, Haliç Feneri semtlerindeki ortodoks toplumları arasında dolaşıyor. Papa Eftim'e karşı propaganda yaparak, onu toplumdan temelli uzaklaştırmak üzere Patrikhanenin aldığı düzenlerde tanıklık edecek kişiler araştırıyordu. Topladığı tanıklara ne üstüne, ne biçim tanıklık edeceklerine değinen bilgiler veriyor, bunların patrikhanenin direktiflerine uygun olarak yapıldığını da anlatıyordu. Sonra, bu tanıklar, pir aşkına görev almıyorlardı. Niko, hepsinin avucuna Patrikhanenin altınlarından damlalar damlatıyordu. Papa Eftim'e karşı çalıştırılan azgın militanlardan biri de Samsunlu Toma Lefteryadis'ti. Bu, ünlü pontosçulardan Zaharya Lefteryadis'in kardeşiydi. Vaktiyle çok Türk kanı dökmüş, bu yüzden de Yunan propagandasına bağlı pontosçu halk arasında çok büyük ün salmıştı. İşte, bu adamın kardeşi olan Toma Lefteryadis, Papa Eftim'e karşı gösteriler yapacak yığınları hazırlamağa çalışıyordu. Onun hazırladığı çığırtkan ekipler, Papa Eftim'in mahkemeye çağrıldığı günler Tarlabası'ndaki eviyle mahkeme arasındaki yollarda, adliye koridorlarında, sık aralıklarla yer alacak, o geçerken yuha çekecek, gerekirse onun üzerine çullanacak, yüzünü çıkmaz boyalarla boyayarak onu maskara etmeğe çalışacaklardı. Ayrıca, bu ekiplerle çalışacak halktan kişilere de bolca bahşişler dağıtılıyordu. Patrikhanenin öbür iki fedaisi de Teodor Palancidis ile Yuvan Kalivros'tu.

Teodor, o sırada Rum öksüz yurtlarından birinde öğretmendi. Yuvan da Tatavla'daki Vangelestra Kilisesinde ilâhiciydi. Bunların her ikisi de İstanbul'un Rum toplumunca sevilip sayılıyordu. Bu iki kişi de çok tuhaf bir propaganda peşindeydi. Kendilerini Grigoryos'a karşı, Eftim yanlısı gösteriyorlardı. Bunlar, taktıkları bu maske ile Papa Eftim'i tutan, seven halk yığınları arasında dolaşıyor, böylece onları avlamağa çalışıyorlardı. Böylece Papa Eftim'den yana olan-

ların, Papa Eftim'ce aşılanmış olduğunu sandıkları düşünceleri öğrenerek Grigoryos'a taşımağa çalışıyorlardı.

Papa Eftim'i vurmak, ona inananları caydırmak üzere şöyle konuları işliyorlardı: «Papa Eftim, sonuna dek Patrikhanelilerle didişemez. Onlarla sonuna dek boy ölçüşemez. Günün birinde kesinlikle onların karşısında boyun eğecektir, amana gelecek, bağışlanmasını isteyecektir. Bu sonuçtan da en çok kendileri acı duyacaklardır.»

Bu herifler, sureti haktan görünerek böyle konuştuğuça çevrelerinde karamsarlık, inansızlık uyandığını, kendilerine karşı güvenlik duyulduğunu görerek dil değiştiriyor, bu kez, Papa Eftim'in bir aziz olduğunu söyleyerek onu göklere çıkarıyorlar, böylece düzenbazlıklarının anlaşılmasını önlemeğe çalışıyorlardı.

Bu dört Patrikhane militanı, kendilerini körler, sağır-lar dünyasında sandıklarından doludizgin çalışadursun dost da düşman da onların ne yaptıklarını açıkça görüyor, anlı-yordu. Dördü de Mim Mim grubunun yiğit elemanları ara-sında, bırakışma, savaş yılları içinde iyi çalışmalar yapmış Aleko Dimitriyadis'in amansız izleyişi altındaydılar. Aleko Dimitriyadis savaştan sonra, polis istihbarat örgütünün törensel memuru olarak çalışıyor, aldığı bilgileri polis siyasal bölümünde başmemur olan ünlü Sadık Baba (Bulgar Sadık) ya veriyordu. Sadık Baba, Papa Eftim'in korunmasıyla görevlendirilmişti. Aleko'nun Sadık Baba'ya getirdiği bilgiler, günü gününe Papa Eftim'in kulağına gelmekteydi.

Patrikhaneliler, doludizgin çalıştırdıkları bu casusları-nın, Papa Eftim'i dize getireceklerini sanarak tatlı hüylalara daldıkları sırada bunun ham bir düş olduğunu görmek mut-suzluğuna uğradılar. Bütün olanlar, Papa Eftim'in yetmiş yalancı tanıkla mahkemeye sürüklendiği gün oldu: Papa Ef-tim, kendi üstüne açılan birçok davada sorgusu yapılmak üzere törensel olarak çağrıldığı Beyoğlu sorgu yargıçlığına gitmek üzere Tarlabası'ndaki evinden çıktığında, sokakların kendisiyle ilgilenen Rum kalabalıklarıyle dopdolu olduğunu gördü. Bu kalabalıklar, öyle darmadağın değil de grup grup topluluklardı. Papa Eftim, kapıdan dışarı adımını atar at-

maz gençlerin oluşturduğu gruplardan birinden ilk yuha sesi yükseldi. Bundan yüreklenen öbür gruplardan alaylı kahkahalar, sövüntüler geldi. Papa Eftim'e saldıracakmış, onu parçalayacakmış gibi atılımlar yapan palikaryalar görüldü. Nedense bunlar, onun yanına dek sokulamadı. Bu sırada Papa Eftim'in koruyucuları da onun çevresinde bütün saldırışları göğüsleyecek biçimde yer almış olduğundan yakın bir tehlike düşünülemezdi. Kalabalıktan daha çok ayıp sövüntüler yükseliyor, hiç kimse ona saldırmak yürekliliğini gösteremiyordu. Onu parçalamak üzere buraya gelmiş olanlar varsa da Papa Eftim'in Türk ulusal kurtuluş savaşının kahramanlarından oluşunun korkusu, onları durduruyordu. Bu kez doğrudan doğruya Türk hükümetiyle başları belâya girebilirdi. Böylece Patrikhanelilerin kışkırttığı palikarya toplulukları, Papa Eftim'i yuhalarla, türlü dil saldırılarıyla sorgu yargıçlığına dek uğurladılar. Papa Eftim, polislerin özel savunucularının yardımıyla mahkeme kapısından içeri girdiğinde orda da büyük bir kalabalıkla karşılaştı. Hepsi de güdümlü kişilerdi. Ateş saçan gözleriyle Papa Eftim'i yer gibi bakıyorlardı. Bu durgunluk uzun sürmedi. Sokaklarda bu sırada süren bağırışıp çağrışmalar, mahkeme koridorlarına da atladı. İçerde bir itişip kakışma başladı. Savcılık, hemen davranmak zorunda kaldı. Polisle jandarma, düzeni sağlamak üzere durum aldı. İşin çığrından çıkmağa başladığını gören polis müdürü, hemen siyasal bölüm ikinci komiserlerinden Saip ile Lütfü'yü birçok sivil polisle olay yerine gönderdi. Sivil polisler, hemen sokaklarda gösteri yapıp duran saldırgan kalabalıkları dağıttı. Bunların arasından, taşkınlıklarıyla belli olan birkaç Patrikhane militanını da tutuklayarak polis müdürlüğüne götürdüler. Polis müdürlüğünde sorguya çekilen bu militanlar, zaten daha önceki izlemelerden de bilindiği üzere, Patrikhanenin Papa Eftim'e karşı yaptığı bütün gizli çalışmaları bülbül gibi söylediler. Patrikhanenin yine önceki sahipsiz yıllarda olduğu gibi doludizgin Türk düşmanlığı güdüşü, olduğu gibi açığa çıkmıştı. Bu iş, elbette, Patrikhanenin uslanmaz insanlarını biraz ürktütüp korkuttu.

O gün, Papa Eftim'in yerine sorgu yargıçlığında tutuklanmış olan Patrikhane militanlarının sorguları yapıldı. Hepsi de bol bahşişler, ödüllerle kandırılmışlardı.

Yetmiş tanık da türlü iftira, yalan dolandan söz ederek Papa Eftim'i batıracak anlatımlar verdi. Sorgu yargıcı bu kerte kalabalık tanığın varlığına karşı gelemediğinden Papa Eftim için yargılama gerekliliği kararı vermek zorunda kaldı.

Bir gün, yargısı yapılmak üzere mahkemeye çağrılan Papa Eftim, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'e, başbakan İsmet Paşaya, Adliye Bakanı Seyid'e şu anlamda birer telgraf çekti:

«Bu özel amaçlarla bana karşı açtırılan davaları, kendim izlemek, savunmada bulunmak, adaletin sonuçlanmasına yardımcı olmak zorunu karşısındayım. Ancak, mahkemeye gidip gelişim sırasında önce olduğu gibi, düşmanlarımın kışkırtmalarına kapılan bir bölüm Rum'un yine saldırılarına uğrayacağım bellidir. Kendi kişiliğimden ve ruhani mesleğimden daha çok, bağlılığımı övündüğüm Türklüğümün onurunu korumak uğruna bu kez partizanlarımla birlikte bu taşkınlıklara karşılıkta bulunmak kararındayım. Ancak, böylece çıkacak kavganın birtakım çevrelerce kötü biçimde düşüşünüşlere uğraması, bu nedenle ulusuma dil uzatılması olasılıkları beni çok korkutmaktadır. Bundan dolayı davamızın, İstanbul dışındaki kentlerden birine verilmesini yurdumun, ulusumun güvenliği adına dilerim.»

Üç büyük makama gönderilen bu telgraflar, gereken etkiyi yapmış, davaların İzmit ceza mahkemesinde görülmesi kararlaştırılmıştır. Bu karar, temyiz mahkemesince ilgililere bildirilmiştir. Patrikhanelilerle yordakçıları, gerek Papa Eftim'in Ankara'ya başvurusunu gerekse davaların İzmit'e götürülüşünü haber alamamışlardı. Davanın Beyoğlu Ceza Mahkemesinde görüleceği, Papa Eftim'in boğuntuya getirilerek cezaya çarptırılacağını umuyor, yalancı tanıkların birbirini destekleyerek yapacakları genel saldırının önünden Papa'nın kaçamayacağına inanıyorlardı. Eftim'in hapse atılacağına iyice inanmağa başlamışlardı. Papa Eftim'i Beyoğlu

ceza mahkemesinde mahkûm ettirecekleri günü iple çekiyordu.

En sonra, bekledikleri sevinçli gün, yine geldi. Önce olduğu gibi bir kez daha saldırgan kalabalıklar, Papa Eftim'in eviyle mahkeme arasındaki yolları yine doldurdu. Hepsi tetikte bekliyordu. Bu kez, salt aşağılamak, yüzüne tükürmek, yuhalamakla kalmayacak, üzerine atılıp tartaklayacak, üstünü başını yırtacak, yerlerde sürükleyecekler, gerekirse onu öbür dünyaya yollayacaklardı. Yollara sıralanan kışkırtılmış, güdümlü saldırgan kalabalığın davranışlarını pencereden gizlice seyreden Papa Eftim, bunlara kızmaktan çok acıyordu. Onları seyrederken düştükleri bu aşağı durumlara üzüliyor, gözleri yaşıyordu. Bütün tarih boyunca zavallı halk hep böyle aldatılarak doğru yol göstericilerin üzerine atılıp onları parçalamağa çalışmamış, ya da parçalamamış mıydı?

Beyoğlu ceza mahkemesi, temyiz mahkemesinin, davanın İzmit'te görülmesi için verdiği kararı bildirmek üzere Papa Eftim'i de davacılarla birlikte o gün çağırıyordu. Süngülü bir jandarma takımı, kalabalık bir polis ekibi, Papa Eftim'i evinden alarak koruması altında mahkemeye götürdü. Böylece saldırganların iştahları kursaklarında kaldı.

Polisle jandarmanın Papa Eftim'i böyle önemle koruması, yeni bir çingar için hazırlanan Patrikhaneyi de, sokakta görev almış güdümlü palikaryaları da şaşırtıp ürkütmüştü. Birçoğu daha polisi görünce kurtuluşu kaçmakta bulmuştu. Fener Patrikhanesi, umutla bağlandığı bu ikinci gösteri de başarısızlığa uğrayınca, yetmiş yalancı tanığın ağırlığı altında Papa Eftim'i çökertme umuduna sarıldı. Bu sırada mahkeme bekleme salonunda güvenlik güçlerinin korunmasında oturup sırasını bekleyen Papa Eftim, Patrikhanenin yüksek görevlilerinden birkaçının salonda volta vuruşunu seyreliyor, onların kendisini yıldırımlı bakışlarıyla süzmelerine kahkahalarla yanıt vererek jandarmalarla, polislerle tatlı tatlı yarenlik ediyordu. Bunlar, ara sıra duvarların dibine sıralanan yetmiş yalancı tanığı, süklüm püklüm hallerinden kurtarmak için yanlarına gidip moral aşılayıcı fiskoslar ya-

piyor, onları içine düştükleri korku kuyusundan kurtarmağa çalışıyorlardı. Uzun, can sıkıcı bir bekleyişten sonra, mübaşirin çılgık gibi çıkan sesi, ilkin Papa Eftim'in sonra da davacıların adını çağırdı. Hepsi, mahkeme salonundaki yerlerini aldı. Papa Eftim'i çiğ çiğ yemeğe hazırlanan yalancı tanıklarla davacılar, gürül gürül konuşmaya hazırlanırken, o, kendilerine yapılacak olan temyiz mahkemesi bildirgesini bildiğinden dingin oturuyor, hasımlarının yırtıcı yüzlerini seyrediyor, gülümsüyordu. Bir yandan da bütün Türk ulusunun olduğu gibi kendisinin de koruyucusu, savunucusu durumunda olan Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşanın, başkan kürsüsünün arkasına düşen duvarda asılı portresini sevgiyle seyrediyordu. Patrikhanelilerin gözleri de önlerindeki dava kâğıtlarını karıştırıp duran yargıçlarla başkanın üzerindeydi. Yargıcın söze başlamasını bekleyen bu adamlardan bir bölüğü, belki de yalancı tanıklıklarının korkusuyla tir tir titriyordu. Yargıç, biraz sonra dava dosyasından ayırdığı bir kâğıdı kâtibe uzattı. Gözlerini davacılarla davalının üzerinde anlamlı bir biçimde gezdirerek şöyle konuştu:

«Temyiz mahkemesinin davanızla ilgili bir kararı okunacak, dinleyiniz.»

Bu söz, gerek davacıların gerekse mahkeme salonuyla bekleme salonunu tıklım tıklım dolduran meraklıları büsbütün meraklandırdı. Yalancı tanıklarla bunları parayla tutan davacıların benzi de bu sırada kül gibi olmuştu. Bu da neyin nesiydi? Papa Eftim'e karşı açılan davanın temelde Türk ulusuna karşı açılmış olduğunu pek iyi bildiklerinden Türk ulusunun da Papa'yı savunarak kendi haklarını savunmak isteyeceğinden de kuşku yoktu. Korkuları da bundandı. Papa Eftim'in davasının Türk ulusunun davası oluşu, ilk kez kafalarına dank eder gibiydi. İşin içinde mutlaka bir iş vardı. Onlar, türlü kuşkuyla kıvrana kıvrana dursun kâtip Temyiz Mahkemesinin kararını şöylece okumağa başladı:

«(...) Papa Eftim'le karşıtları arasında oluşan davanın ülke güvenliğinin korunması adına İzmit ceza mahkemesine götürülmesi uygun görülmüştür.»

Bu bir satırılık yazı, mahkemeye büyük umutlarla gel-

miş olan Patrikhanelilerle davacıları, yalancı tanıkları, yıldırımla çarpmış gibi etki yaptı. Oysa, Patrikhane, bugün kendisini çok sevindirecek bir haber bekliyordu. Papa'ya öyle bir suç yükleniyordu ki bunların altından hiçbir babayığit kalkamazdı. Bundan dolayı da Papa'nın tutuklu olarak yargılanacağı düşünülüyordu. Bütün mahkeme salonlarıyla koridorlarını mahkeme salonundan Eftim'in evine dek bütün sokakları yine kaplayan Patrikhaneyle bağlı Yunan ortodoksları kalabalığı da bu haber üzerine yıldırımla vurulmuşa döndü. Haber, yıldırım hızıyla Patrikhaneyle ulaşmıştı, Grigoryos'la çevresindeki metropolitleri de şaşkına çevirmişti. Bu başarısızlığın altında Papa Eftim'in şeytanca zekâsının yatmakta olduğunu anlamakta gecikmediler. Papa Eftim, yargılanmayı İstanbul'dan uzağa attırmakla, davacılarla yalancı tanıkları Patrikhaneyle Yunan ya da Bizans ortodokslarının anlamca desteğinden yoksun bırakmış oluyordu. Bu da azbuz başarı değildi. İstanbul sokaklarını Bırakışma ya da savaş yıllarında çılgınlıklarıyla çın çın öttüren palikaryaların Cumhuriyet, zafer döneminde de at oynatmayı düşünmeleri elbette tehlikeli bir serüvendi. Bunu da böylece anlamış olmaları gerekiyordu. Türk ulusunun ilgileri, bütün Ulusal kurtuluş savaşı boyunca Mustafa Kemal'in buyruğunda çalışmış, türki zararlı akımları önlemiş bir kahramanı ufak bir papaz parçası gibi kaldırıp azılı düşmanlarının dışları arasına atamazdı. İşte, bugün olan da buydu. Cumhuriyet döneminin çok görgülü, gün görmüş adamlarını aldatacaklarını, atacaklarını sanan Patrikhaneliler, bu haber üzerine gerçekten yasa büründüler. Oysa, onu zindanlarda inim inim inleteceklerini sanmışlardı.

Papa Eftim, adalet mekanizmasının eliyle karşıtlarına gereken vuruşu vurduktan sonra, içindeki dövüş, doğruları kurtarma, koruma direncinin büsbütün arttığını duydu. Bu gerçek gâvurlarla ölünceye dek didişmek, savaşmak düşüncesinin coşkun dalgaları arasında, dövüşeceği alanları saptamağa başladı: Atıldığı didişmenin nedenlerini bir kez daha uzun uzun düşündü. Bunlar, Fener Patrikhanesinin kalın, yaş, küflü duvarları ardında saklı kalmış gizlerdi. Belli

başı papazların uzun yıllardır besledikleri yıkıcı, dağıtıcı, insanlık dışı düşüncelerdi, megalideaydı. Bunları elde etmek uğruna atıldıkları iğrenç, insanlık dışı girişimlerdi. İşte, Papa Eftim, bu sırada bütün kepezeliklerin, ihanetlerin, alçaklıkların gözler önüne serileceği günün gelmiş olduğunu düşünmeğe başlamıştı. Gerçi şimdiye dek Türk ulusu bunlar üstüne epeyce bir şeyler öğrendiyse de geri kalanı bir bankizin suyun altında kalanı gibiydi. Bu bankizin alt katlarını açığa çıkarıp özellikle kör kalmış pek çok ortodoksun gözlerini açacak, ilerde bu karanlık yüzünden kendilerini bekleyen büyük tehlikelerin varlığını göstererek onları uyarmacaktı. Hiç olmazsa böylece birlikte yaşadıkları Türk toplumu arasında normal birer yurttaş varlığı kazanabileceklerdi.

Papa Eftim, bu kararı verdikten sonra evine kapanarak «Tener papazlarına açık mektubum», bir de «Savunmam» adlı iki küçük kitap yazdı. Sonra bunları bastırarak bütün İstanbul Rumlarına dağıttı. Bu iki kitap Türkçe olarak yazılmış, Rumca harflerle düzenlenmişti. İstanbul Rumlarının pek çoğu bu kitapları okumak olanağını buldu. Böylece birçok karanlık, tehlikeli işleri öğrenerek bayağı ürktüler. Kendi adlarına yapılan pek çok tehlikeli girişimin Rum toplumu hangi çıkmazlara sürükleyebileceğini şöyle böyle anlar gibi oldular. Patrikhanenin şaşmaz, yanılmaz kişilerce yönetildiğine inanan, buna her Rum yurttaşına bir dogma gibi benimsetmeğe çalışan birçok militanın da yüzü kızardı, başları önlerine düştü.

Papa Eftim, broşürlerin dağılışından hemen birkaç gün sonra, bunların yaptıkları etkiyi sonsuz bir merak içinde beklerken ilk haberleri aldı: İstanbul'a yerleşmiş olan Anadolu Türk ortodoksları ilk önce birer ikişer, daha sonra büyücek topluluklarla Papa Eftim'in evine akın etmeğe başladılar. Bütün bu ziyaretçiler, ilkin Papa'nın ellerini öpüyor, kendilerini vaktinde aydınlatıp uyardığından dolayı teşekkür ediyorlardı. Bununla da kalmıyor, onun bir kurtarıcı olduğuna inandıklarını, vereceği buyruklara göre davranacaklarını, bunu ölünceye dek sürdüreceklerini söylüyor, onun çev-

resinde bir ayağılı yaratıyorlardı.

Bunlardan sonra, Papa Eftim'in kapısını Galata kiliseleri başpapazı Damyanos Damyanidis'ten yakınan özel kurullar çaldı. Bunlar da Patrikhanelilerin güder gibi göründüğü Damyanos'tan ayrılıp Papa Eftim'in korumasına sığınmak istediklerini söylüyor, ona sığınıyorlardı. Ancak, papa, bir taktik olarak, bunlara güler yüz göstermekten çekiniyor-muş gibi davranıyordu. Daha önce, Galatahlarla yaptığı işbirliğinde çok kötü sınav vermişlerdi. Yaptığı yardımlara karşılık kendisine vefasızlık göstermişlerdi. Salt vefasızlıkla kalmayarak kötülük bile etmişlerdi. Papa Eftim, onların daha önce kendisine yaptıkları bu densizlikleri ileri sürerek onları acı acı düşündürdü. Kurullar da bu işleri türlü rüzgârlara kapılarak yaptıklarını, derin derin düşünüp kasıtlı yapmadıklarını söyleyerek onun gönlünü almağa çalışıyorlardı. Kendilerini koruması altına alması için hep bir ağızdan yalvarıyorlardı. Papa Eftim, onları ancak birtakım ilkelere bağlı kaldıkları sürece koruyabileceğini söylüyor, ilkeleri de söylece ileri sürüyordu:

«Kendisiyle sıkı bir işbirliği yapacaklar, herhangi bir nedenle kendisini yüzüstü bırakıp gitmeyecekler, Türkiye idealine bağlı kalıp başka ulusların ideallerine kapılmayacaklar, bunları yapacaklarına da din, namus, yurt, şeref gibi kavramlar üzerine ant içecekler, şu iki yüzlü, dinsiz, imansız gerçek gâvurlara karşı kendisiyle birlikte savaşacaklardı.»

Hemen hepsi de Papa Eftim'in sıraladığı bu ilkelere soluma dek bağlı kalacaklarını, bu yurttan yaşayabilmek için bunların kesinlikle yapılması gerektiğine inandıklarını söylediler.

Galata kurullarının böyle sık sık kendisine başvurarak dert yanırları, yakınırları, koruma isterken gösterdikleri içtenlik, en sonra Papa Eftim'i yumuşatır gibi olmuştu. Gözyaşları dökülerek yapılan ant içmeler, doğru bir din adamı olarak inanmaktan başka bir çözüm bulamamıştı. Papa Eftim, bunlara ilk yapacakları işin, Patrikhaneye Damyanos'un arasının açılması olduğunu söyledi. Türlü nedenler yaratıp Fener papazlarını sıkıştırarak yanlış yolda olduklarını

onlara anlatmak gerekti. Kurulların son ziyaretinde Papa, onlara bu görevleri vermişti. Onlar da, ondan ayrılır ayrılmaz bu yeni görevlerine atak bir biçimde başladılar.

Bir yandan Galata kiliselerinin Damyan Damyanidis'in elinden kurtarılması için patrik Grigoryos'u sıkıştırırken bir yandan da edindikleri yeni militanlar aracılığıyla aynı tehdidi Damyanos Damyanidis'e yapıyorlardı. Patrikhaneye yaptıkları baskıyı yürütürken şöyle diyorlardı:

«Bu dileğimiz yerine getirilmezse bütün Galata ile yöresi Rumları ile birlikte Papa Eftim'e katılacağız, artık Patrikhaneyi bir din makamı olarak tanımayacağız. Geleceğimizi, yazgımızı Papa Eftim'e bağlayacağız.»

Militanlar, sözlerinde durmuş, ortalığı öyle bir karıştırmışlardı ki, başta Grigoryos olarak, bütün Patrikhaneliler bu yeni belânın da nerden çıktığını düşünüp duruyor, buna kendilerine çok zararlı olmayacak bir çözüm arıyorlardı. Grigoryos'un şaşkınlığı öbürlerininkinden daha büyüktü. İçine düştüğü güçlükten kurtulmanın ancak, Damyanos Damyanidis'i görevinden uzaklaştırmakla olabileceğine karar verdi. Böylece kurul üyelerinin istemlerini yerine getirmekle her şeyin düzeleceğini sanan Patrik Grigoryos, aldanmıştı. Damyanos'u feda etmekle sözde Papa Eftim'in, bir kama gibi ortodoks toplumuna girmeğe başlayan etkisini önlemeğe çalışmıştı. Evet, Grigoryos, bir kez Papa Eftim'in oyununa gelmişti. Ortodoksların Galata Toplumu, kendilerince seçilen bir başkanının patrikçe işinden uzaklaştırılmasını kendi haklarına saldırı olarak görüp söylenmeğe başladı. Bu söylenmeler, zamanla dozunu artırıp saldırış halini aldı. Damyanos'u işinden uzaklaştırmak, patriğin yetkileri dışındaydı. Bunu nasıl yapabildi.

Patriğin bu kararı vererek hemen uygulamaya geçişi, öbür yandan Damyanos Damyanidis'i çileden çıkardı. Bu, ne iki yüzlü herifti. Damyanos artık Fener papazlarının yoldan çıktığına, onlardan ortodoks toplumuna hayır gelmeyeceğine inanmağa başlamıştı. Bu düşünüşte karar kılan Damyanos, büyük bir hasmı olduğu Papa Eftim'le anlaşıp Grigoryos'la arkadaşlarına karşı didişme yolunu seçti. Evet, Papa Eftim'le

işbirliği etmek, Patrikhanelilere kavuk sallamaktan yeğdi. Hemen davranarak Papa Eftim'e karşı açtığı davalarda avukat olarak tuttuğu Emin'e başvurdu. Papa Eftim'le arasını bulmasını, işlerin sarpa sarmakta olduğunu acındırıcı bir dille anlattı.

Avukat Emin, hemen kendisinden randevu alarak Papa Eftim'in Tarlabası'ndaki evine damladı. Avukat Emin, eskiden beri Papa Eftim'i övgüye değer bulduğunu söyledi. Damyanos'un avukatlığını yapması ise salt bir iş gereği idi. Papa Eftim'in İstanbul Rumlarını Türk toplumuna katmak uğruna harcadığı çaba gerçekten büyüktü, övgüye değerdi.

Avukat Emin, bu başlangıcı yaptıktan sonra işe geldi: Damyanos Damyanidis'le patrikhanenin arası, bir kez daha düzelmek üzere açılmıştı. Damyanos, bundan sonra bütün gücüyle Grigoryos'la adamlarına karşı didecekti. Bundan dolayı da Papa Eftim'in Patrikhanelilere karşı açtığı cephe de kendisine de bir yer verilmesini istiyordu. Bu isteğinin benimsenmesi Damyanos'u çok sevindirecekti. Savaş cephesinde kendisine de bir yer verileceğini umuyordu.

Papa Eftim, avukat Emin'i sonuna dek dinledikten sonra onunla tanıştığından dolayı çok sevindiğini, onun Damyanos'un avukatlığını yapmasının kendisini hiç gocundurmadığını çok nazik bir dille anlattı. Bunun üzerine Avukat Emin, yerinden fırlayarak Eftim'in ellerine sarıldı, öptü, sonra Damyanos'un davalarını ne biçimde aldığının öyküsünü anlattı. Patrikhaneilerin bu konuda oynamak istedikleri bütün oyunları bildiğince anlattı. Bundan sonra, bütün isteklerini birer ödev bilip kendisi için çalışmağa hazır olduğunu söyleyerek Eftim'i çok sevindirdi. Avukat Emin, sözlerinin doğruluğunu kanıtlamak üzere Patrikhanenin kendisine verdiği bir taahhütnameyi çıkarıp Papa Eftim'e gösterdi. Bu iş için Damyanos'un kendisine beş bin lira verdiğini, Papa Eftim'i hapsedtirmiş on bin lira daha vermeğe söz verdiklerini söyledi. Papa Eftim, bundan sonra, avukatın doğru söylediğine iyice inandı. Avukat Emin, bundan sonra yeni bir konuya girerek Damyanos üstüne bir övgü döktürmeye başladı: Damyanos Damyanidis çok iyi, namuslu bir adamdı. Papa Eftimcilik

ideali uğrunda çalışmağa can atmaktaydı. Önce Patrikhane'nin aldatislarına kapılıp bir yanlışlık yapmıştı. Artık, usunu başına toplamıştı. Patrikhanelilerin ne kıratta herifler olduklarını en sonra iyice anlayarak onlarla işbirliği yapmaktan vazgeçmişti. Yaptığı yanlışlıktan dolayı pişmanlık duyarak şimdi Papa Eftim'den bağışlanmasını istiyordu.

Bunun üzerine Papa Eftim, nazikçe avukatın sözünü kesti. Damyanos'a karşı hiç de kırıgın yada kızgın olmadığını söyledi. Yaptığı yanlışlık, belki de birtakım bağışlanacak nedenler dolayısıyla olmuştu. Sözlerine şunları kattı:

«Damyanos Damyanidis, gerçekten iyi bir çocuktur. Çok iyi tanırım onu. Patrik Meledyos'un düşürülmesinde bize de büyük yardımı dokundu. Ancak, her nedense sonradan yanlışlığa düştü. Yine Fener papazları arasında yer alarak bana karşı durdu. Önemi yok bunun. Şundan ki yaşayışında az çok herkes yanılır. Yanılmayan yalnız tanrı babadır.»

Papa Eftim'in gösterdiği bu iyi yüreklilik, Avukat Emin'i çok etkiledi, coşturdu. Hemen yerinden fırlayarak bir kez daha onun ellerine sarıldı, çığlık gibi bir sesle:

«Kutlu ellerinizi müvekkilim Damyanos Damyanidis'in adına öpüyor, size teşekkürlerimi sunuyorum.» dedi. Onun ellerine üstüste birkaç öpüş kondurdu. Sonra, eğer müsaade ederse hemen gidip Damyanos Damyanidis'i getireceğini, onun da Papa'nın ellerini öperek bağışlanmasını isteyeceğini söyledi.

Bunun üzerine Papa Eftim, uzaklara dalarak şöyle bir düşünmek zorunda kaldı. O, Patrikhaneye karşı açtığı savaşta Damyanos Damyanidis'ten pek çok yardım görebilirdi. Ancak, ortada bir pürüz vardı: Galata kiliselerinin özel kurulları ona karşıttılar. Çoktan beri de onunla didişip duruyorlardı. Sonra, bu kurullar, son günlerde Papa Eftim'le anlaşmış, Patrikhaneye karşı, salt Damyanos'u tuttuğundan dolayı savaş açmışlardı. Eğer bugünlerde Damyanos Damyanidis'i kendi evine alıp onunla konuşursa bütün savaş düzeni altüst olabilirdi. Damyanos'la içli dışlı olduğunu gören bu kurullar, Papa Eftim'i yüzüstü bırakıp giderlerdi. Papa Eftim, bunları düşünerek Avukat Emin'e Damyanos'u kendisi-

nin belirleyeceği başka bir zaman ile yerde görüşmeye çağıracağını söyledi. Zeki bir adam olan Avukat Emin, Papa'nın bu söz verişini değerlendirerek görüşmenin kendi evinde yapılmasını önerdi.

Hiçbir zaman elinden düşürmediği tesbihini üçer beşer çeken Papa Eftim, ona şöyle dedi:

«Bu da olabilir, Emin beyefendi. Ancak, bu görüşmemizin bir süre için gizli tutulması birçok nedenle pek zorunludur. Bu zorunluluğu, hiç kuşku yok ki siz de anlarsınız, değil mi?»

«Ona kuşku yok, aziz Papam. Bu konuda bana göstereceğiniz güvene değdiğimi pek yakında anlayacak ve beni övgülerinizle değerlendireceksiniz. Bu kesin olarak böyledir. Buna inanmanızı rica ederim. Bu, aramızda bir giz olarak kalacaktır.»

Görüşmeyi ertesi güne bıraktılar. Sabahleyin Papa Eftim'i bir otomobille evinden alan Avukat Emin, Ortaköy Yaliboyundaki köşküne götürdü.

Papa Eftim, geceyi sevinçten uykusuz geçirerek ondan önce oraya gelmiş olan Damyanos Damyanidis'le karşılaştı. Başpapaz, hemen koşarak Papa Eftim'in ellerini öpmeğe, ondan af dilemeğe, bundan sonra bütün varlığıyla kendisine bağlandığını, merkez kurulundaki bütün arkadaşları, yanlılariyle onun buyruğunda olduklarını, buyruklarını günün gününe yerine getireceklerini söyledi. Bu sözleri en yüksek antlarla perçinlemeğe çalıştı.

Bu içten davranışlarından anlaşıldığına göre Damyanos, artık yola gelmişti. İçinden bir ses Eftim'e böyle diyordu. Papa, karşısındakinin heyecanını yatıştırdıktan sonra, bundan böyle kendisiyle birlikte çalışmağa karar verdiğini bundan bir onur, zevk duyacağını söyledi. Bu muştunun arkasından şunları ekledi:

«Sana gereken direktifleri, bundan sonra Avukat Emin bey aracılığıyla göndereceğim. Şimdilik salığım şu: Kurul başkanlığından uzaklaştırıldığına ilişkin patrikhanece gönderilecek tezkereye hiç kulak asma. Görevinden sakın ayrılma. Arasına gerektikçe burda buluşur görüşürüz. Geçmişte olan-

lardan sözetmenin hiç gereği yok. Haydi, yolun açık olsun, yardımcın ulu mevlâ olsun, Damyanos.»

Papa Eftim, bu gizli görüşmeden sonra İstanbul Rumları arasında Patrikhaneye karşı hazırladığı halk cephesini biraz daha güçlendirmiş olduğuna inanıyordu. Artık, eldeki toplulukları bir düzene sokarak savaş safları durumuna getirmek gerekiyordu. Bunların eldeki kanunlarla uygun bir düzen almasına çalışılmalıydı.

Papa Eftim, az zamanda Galata kiliselerinin özel kurullarıyla, Damyanos Damyanidis'in başkanlığı altındaki merkez kuruluyla ondan yana olanları Patrikhaneden soğutup uzaklaştırmayı başardı. Bu kurulların herbirinden birlikte çalışacaklarına ilişkin birer sözleşme senedi aldı. Bunları hatırı sayılır Galata toplumu ileri gelenlerine imzalattı. Bütün bunlar olup bittikten sonra, son adımı attı: Bütün bu kurulları temsil eden merkez kurulu ile, yani Damyanos Damyanidis ve arkadaşlarıyla ilk kez açıktan görüştü. Onlara hemen Patrikhaneye olan bütün ilişkilerini kesmelerini buyurdu, bunu da bir yazı ile Patrikhaneye bildirmelerini istedi.

Merkez Kurulu, Eftim'in bu istemini buyruk olarak benimseyip görüşmeye oturdu. Sonra, Patrikhaneye olan uzak yakın bütün ilişkilerini kesmeye karar verdi. Bu karar, bir telgrafla Patrikhaneye bildirdi. Bu sırada yine Papa Eftim'in istemine uyarak Ankara'daki ilgili makamlara, İstanbul valiliğine de durumu birer yazıyla bildirdiler.

Bundan sonra, merkez kuruluyla özel kurullar, Papa Eftim'in yönetiminde bulunan Türk ortodoksları merkez kilisesine katılma kararı aldılar. Bundan iki gün sonra, bir başka sevindirici olay daha oldu: Tatavla (Kurtuluş), Kumkapı kiliselerinin kurulları, yetkili ellerle Papa Eftim'e birer mektup göndererek, eylemlerini övgüyle karşıladıklarını, onun yönetimindeki Rum toplumuna katılmaya karar verdiklerini bildirdiler.

Papa Eftim'in öteden beri düşündüğü Patrikhaneye karşı bir halk cephesi kurma düşüncesi, uygulama alanına girmeye başlamıştı. Türk ortodoks kilisesinin çevresinde yoğunlaşmağa başlayan bu toplumlar, yeni cephenin temeli sayılabilir-

di. Bu, şimdiden büyük başarı sayılabileceği halde, Papa Eftim, bunu yeterli görmüyordu. Bu topluluğun daha sağlam bir örgüt durumuna gelmesi gerekiyordu. Daha sağlam temellere dayanmalıydı. Bu sempatizan toplumlar, başka bir rüzgârın esişinde hemen parmaklarının arasından kum taneleri gibi akıp gidebilirdi. Vaktiyle Kayseri’de kurduğu Türk ortodoks merkez kilisesini, ilk fırsatta, şu sırada yerleşmeğe çalıştığı Galata’daki Panaiya kilisesine getirmek istiyordu.

Papa Eftim, o günlerde Galata kiliselerinin merkez kuruluyla özel kurullarından bir teşekkür mektubu aldı. Bunda aralarındaki anlaşmazlığı kaldırarak, Patrikhaneye karşı yan yana çarpışmak olanağı kendilerine sağlandığından dolayı teşekkürleriyle minnetlerini bildiriyorlardı. Mektup salt bir teşekkürle bitmiyordu. Bu örgütler, bundan sonra Türk ortodoks kilisesini, bağlanacakları bir din makamı olarak benimsediklerini de bildiriyorlardı. Papa Eftim’e gelen mektup, her iki yanın ilgililerince tutanak biçimine getirilip imzalanmıştı. Şimdi, Eftim, buna vereceği yanıtta Kayseri’de kurmuş olduğu Türk Ortodoksları Patrikhanesini Galata’daki Panaiya kilisesine getireceği muştusunu da vermek istiyordu. Böylece kendinden yana olanların moralini yükseltmeyi erekliyordu.

Mektubu alan Galata merkez kuruluyla özel kurulları, Eftim’in bu kararının üzerinde çok önemle durdular. Evet, karar çok yerindeydi. Bizans yada Yunan Patrikhanesini vurmak için bu, çok yerinde bir karardı.

Mektubu alıp papa’nın kararını onaylayan kurullar, hemen ortak bir toplantı yaparak Panaiya kilisesinin buyruğunda olduklarına oy birliğiyle karar verdiler. Kayseri Patrikhanesinin İstanbul’a taşınmasını sağlamak üzere hemen bir kurul kurarak bu kararın bir ayak önce yayımlanmasını istedikler. Onların bunda gösterdikleri istek, Eftim’in yürekliliğini daha çok artırdı. Onların onayıyla Panaiya kilisesine yerleşen Papa Eftim, burayı Türk ortodoksları geçici merkezi yaptı. Ne yazık ki bu kilisenin papazlarını birtürlü yola getiremedi. Bunlar, Papa Eftim’e karşı sevgi, saygı gösterir gibi görünüyorsa da bütün gönülleri, görenekleri, gelenekleriyle Fener Patrikhanesine bağlı bulunuyorlardı. Birtürlü Türk ortodoksa-

luğu adını almağa razı olamadılar, bir gün de kendi istekle-riyle kiliseden ayrılıp gittiler.

Galata'daki bütün öbür kiliselerde bir çözölme başlamış-tı. Hemen hergün toplum kurulları gelip papayı ziyaret edi-yor, Türk ortodoksları toplumuna alınmalarını istiyorlardı. Papa Eftim'in, bu istekleri hemen yerine getirecek olanakları yoktu. Papazlar, eksikti. Papazların büyük bir çoğunluğu, hep Patrikhaneye bağlıydı. Rum toplumunun isteğini hiç he-saba katmayarak megaloidacı düşöncenin merkezi olan Pat-rikhaneye körükörüne boyun eğmiş durumdaydılar. Beri yan-da, Papa Eftim, koyunları arttıkça, bu yüzden bunları güde-cek çoban bulamayan bir mülk sahibine benziyordu. Rum top-lumu, kopup ona doğru geldikçe papazlar da bir dev mık-natısa kapılmış gibi Patrikhaneye doğru sürükleniyordu. Pa-pa Eftim'in elinde bu yüzden bütün anlamıyla, kiliseye, dine topluma bağlı papazlar yoktu.

Papa Eftim'in nüfuz alanından tedirgin olarak kaçan bu tür papazlar, en sonra toplanarak hükümet makamlarına baş-vurdular, papa Eftim üstüne yakındılar. Bunlar, şimdiye dek türlü dolaplar çevirmiş, türlü döneklilikler yapmışlar, türlü entrikalara aygıt olmuşlar birer paçavra olduklarını kanıtla-mış düzenbaz din adamlarıydı. Hükümet adamları da karak-terlerini yakından bildiğinden onlara yüz vermeyince yine dö-nüp dolaşıp sorunlarını Papa Eftim'le başbaşa çözümlemek-te karar kıldılar. Aralarından seçtikleri dört kişilik bir kuru-lu Papa'ya yolladılar.

Papa Eftim, artık, Tarlabası'ndaki evinden ayrılarak Pa-naiya kilisesine yerleşmişti. Sabahtan akşamlara dek ziyaret-çilerinin biri gidip biri geliyordu. Onu daha çok bunalım için-de yüzen ortodoks toplumunun yetkili kurulları ziyaret edi-yordu. Ne yazık ki bu kurulların temsil ettikleri yeni gerek-sinimlerini doyuracak durumda değildi. Elindeki olanakları hiç de yeterli değildi. Hergün birer ikişer görevlerinden ay-rılarak kiliseleri boş bırakan Patrikhane eğilimli papazların yerine kendi düşöncesine göre eğitilmiş Türk ulusuna bağlı papazlar bulup yerleştiremiyordu.

Bu yüzden de kendisine katılan kurulları hoşnut edecek

durumda olmadığından üzümlü duruyordu. Bundan dolayı. Galata Kiliselerinden bir bölümünün kendi toplumuna geçmesini geçici bir zaman için ertelemek zorunda kaldı. Ancak, bu olanaksızlığın nedenlerini bütün kendisine başvuran kurulların kulaklarına tatlı tatlı fısıldayarak gönüllerini almayı da unutmadı.

Papa Eftim'in geçici bir biçimde de olsa Panaiya kilisesine yerleşmesi, Galata toplumlarının birbiri ardınca Türk ortodoksları toplumuna girmek üzere davranışı karşısında Patrikhaneler, kuşkulanağa, kara kara düşünmeğe başladılar.

Patrikhanelilerin bu karamsar düşünceleri uzun sürmedi. Yine başbaşa vererek Papa Eftim'e tepeden inme bir vuruş indirmeye karar verdiler. Ancak, bunu hükümet gücünün eliyle vuracak yüzleri yoktu. Şimdiye dek Türk hükümetine karşı öyle alçakça entrikalar çevirmiş, öyle kapkara ihanetlere batmışlardı ki Türk hükümeti artık onların hiçbir sözüne inanacak durumda değildi.

İşte, bu yüzden hükümetle bu işi çözümlemeyen Patrikhaneliler, Sen Sinod Meclisini birçok kez toplantıya çağırarak şu Papa Eftim afetine bir çözüm araştırmak üzere uzun görüşmeler yaptılar. Bu görüşmelerin sonucunda vardıkları karara göre, aralarından dört kişilik taktik bilir bir kurul seçerek Papa Eftim'e gönderecek, aradaki anlaşmazlığı bu yolla çözümlemeye çalışacaklardı. Bu demekti ki yine baş düşmanlarının ayağına düşmüşlerdi

Papa Eftim, Panaiya kilisesinde kendisine gelen bu kurulu öyle hoş, nazik, insancıl, inceliklerle karşıladı ki kendi soğukkanlılığına kendisi de şaşıtı, onları da şaşırtıp ne diyeceklerini onlara unutturdu. Onların kapıldıkları şaşkınlıkla için için eğlenen Papa Eftim, en sonra, gelişlerinin nedenini sorarak dillerinin çözülmesini istedi:

«Hiç olmazsa yüksek gururunuzu kırıp ayağıma dek gelmek tenezzül ve zahmetinde bulunmanızın bir nedeni vardır herhalde? Ne buyruklarınız var, aziz arkadaşlar?»

Galata bölgesinden olmayan bu kişilerden en yüreklişi biraz yüksekte şöyle konuştu:

«Patrikhaneyle uğraşmamanızı ve hemen anlaşma yolunu tutmanızı salıqlamak üzere geldik.»

Papa Eftim, bu söz karşısında isteyerek güldükten sonra ona şöyle yanıt verdi:

«Aferin size. Bu salığınız barışsever hıristiyanlardan olduğunuzun bir kanıtıdır. Böyle bir görevi üzerinize aldığınızdan dolayı gerçekten övgüye ve kutlanmaya değersiniz. Ancak, Fener papazlarıyla aramızdaki bunca anlaşmazlıkları ortadan kaldıracılabilmek uğruna gerekli güce, yetkiye hepiniz sahip misiniz? Eğer öyleyse, ben de, bütün ortodokslar da bu aracılığınızdan dolayı size karşı minnet, teşekkür borçlu oluruz. Kendi hesabıma ben, vereceğiniz yargıyı benimserim. Ancak Fener papazlarının bunu yapacağını hiç de sanmıyorum. Söyleyiniz bana bakayım: onlara söz dinletebilecek, kararınıza boyun eğdirebilecek misiniz?»

Papa Eftim'in bu ince, insancıl davranışlarıyla konuşma biçiminden yüreklenen, biraz da kubatlaşan kurul üyelerinden bir başkası da:

«Biz, haklı gördüğümüz her şeyi, size olduğu gibi Patrikhanedekilere de benimsetmek gücündeyiz» dedi.

Bunun bir palavradan başka bir şey olmadığını bilmekle birlikte Papa Eftim, inanır gibi davrandı.

«Öyleyse sorun yok, dedi. Beni dinledikten, sözlerimin doğruluğuna inandıktan sonra, bana karşıt bile olsa vereceğiniz kararı benimseyeceğime şimdiden söz veriyorum »

Sonra, Fener Patrikhanesinin son zamanlarda kendisine oynadığı yakışsız oyunları, çevirdikleri entrikaları bir bir sayıp döktü. Sözlerine şunları da kattı:

«Hiç kuşkusuz, biliyorsunuz ki Fener papazlarıyla aramızda daha önce ne olmuşsa olmuş, ben kesin olarak yenilgiyi benimseyerek Patrikhaneden çekildim. Kendileriyle olan bütün ilgilerimle ilişkilerimi de kestim. Sekiz aydan beri evimde oturmakta ve onları kuşkuya düşürmek uğruna hiçbir şeyle ilgilenmemekteydim. Bu sırada Patrik Grigoryos, benden Galata kiliselerinin merkez kuruluyla özel kurulları arasındaki anlaşmazlığının çözümünü rica etti. Bu ricayı iteleyebilirdim. Ancak, aynı zamanda bana da başvuran kilise kurul-

larını hoşnut etmek, özellikle Patrikhaneyi, bu isin çözümünü olanağını birtürlü bulamamasından dolayı, düştüğü güçsüz durumdan kurtarmak uğruna benimsedim, yarım saat içinde de işi çözümledim. Şimdi, soruyorum size: Patrikhanelilerce, benim suç saydıkları eski davranışlarımdan dolayı cezalandırılmama neden zamanında gerek görmediler? Ne diye sekiz ay beklediler? Ne gibi bir amaçla o bilinen görevi yaptıkları bin bir rica ile minnetten başka ayrıca da beş yüz lira göndererek bana yüklediler? O gün övgülerle karşıladıklarını bildiğim başarılarımdan dolayı ödüllendirmek şöyle dursun kuru bir teşekkürden de vazgeçtim, ne gibi bir nedenle iki gün sonra beni papazlığımdan yoksun etmek, dillere düşürmek gereğini duydular? Kendilerine kafa tutan, verdikleri buyrukları umursamayan Damyanos'u, ben güzellikle istifa ettirip Galata Merkez kurulu başkanlığından çekilmesini sağladıktan sonra ne diye onu bir kez daha bağışlarına bastılar da bana karşı birçok dava açtırarak üzerime saldırttılar?»

Aracılar, bu soruları yanıtlayacak durumda değildiler. Bu yüzden aval aval Papa Eftim'in yüzüne bakıyorlardı. Onların, dut yemiş bülbül gibi susmaları, Papa'yı büsbütün coşturdu. Patrikhanelilerin yakışsız, zamana uymayan bütün entrikalarını, davranışlarını, İstanbul Rumlarının geleceği için ne biçim felâketler hazırladıklarını bir bir sayıp döktü.

Karşısındakilerin aptallaştığını anlayan Papa Eftim, durumun açıklanmasını bir yana bırakıp biraz da kendisini savunma işine girişti. Mahkemeye gittiği günler, kendisini öldürtmek uğruna Patrikhanelilerin düzenlediği kanlı saldırıları anlattı. Patrikhanenin kendisine karşı yaptığı bu kötülüklerden acı duyan Damyanos'un karşıtları, kendisini çağırıp bağışlarına basmışlardı. Papa Eftim, çok coşkun, taşkın duygulu bir adamdı. Hatiplik yeteneğine sahipti. Ulusal kurtuluş savaşında gerek Ankara'da gerekse didişmesi sırasında Anadolu'nun türlü bölgelerinde, Rum halkının Yunan propagandasından kurtulması, normal bir Türk yurttaşı olarak haddini bilmesi uğruna sayısız konuşma yapmış, böylece bu yeteneği daha çok bilmişti. Şimdi, karşısında sözlerinin büyüsüne kapılan bir palikarya kurulunu da etkisi altına aldı.

ğını görerek yine eskisi gibi coşmuş, gür sesiyle bilinmeyen doğruları anlattıkça anlatıyordu:

«Kıskançlıklar yüzünden, yersiz haksız olarak Ruhani nitelik ve yetkilerimden beni yoksun etmeğe kalkışan Fener papazları, yarın kilisede yapacağım büyük bir ayinin tanığı olacaklar, otoritelerinin düzmece, hükümsüz olduğunu anlayacaklardır. Ne yazık ki hepsinin de yüzleri kızaracak, toplum katında artık sevenleri, sayanları kalmayacaktır.»

Papa Eftimin bu son sözleri, ağzından bir haykırış olarak çıktı. O, konuşurken, coşkunluğunun gereklerine uyarak oda da bir aşağı bir yukarı dolaşıyordu. Heyecandan seyiren alının kırışıklarını, yine seyiren zayıf parmaklarıyla oğuşturarak konuklarının karşısına dikildi, şöyle bir soru sordu:

«Namuslu, mert insanlarsınız, değil mi? Söyleyin şimdi verdiğiniz kararı bakayım, haklı mıyım haksız mıyım?»

Hiçbiri, onun sorusuna yanıt veremedi. Türlü düşünüşlerin, duyguların ağırlığı altında ezilmiş gibiydiler Daha çok onun savunuşlarını doğru buldukları anlaşılıyordu. En sonra, sözcü olarak konuşma yürekliliğini gösteren içlerinden biri şöyle dedi:

«Baba, senin haklı olduğunu hep benimsiyoruz. Diyecek başka sözümün yok. Çok yazık ki Fener'dekilerin, kilisemizin yüksek onurunu, otoritesini koruyamadıklarını ve bile bile büyük bir yanılığa düştüklerini anladık. Yalnız, sizden dileğimiz şu: Onların bir yana bıraktıkları kilise onurunu hiç olmazsa siz koruyun, kurtarın.»

Papa Eftim, karşısındakilerin haktanırlıklarından çok hoşlanmıştı. Artık, onları, karşısında önyargılarla dikilmiş Patrikhane putları gibi görmüyordu. Onun ne dediğini anlamışlar, doğrunun eşiğine adımlarını atmışlardı. Bundan dolayı da baştan öfkeyle terslenecek birer hasım gibi gördüğü bu adamcağızlara şimdi yollarını bulmağa başlamış zavallı şaşkınlar gibi bakıyordu. Patrikhanenin Papa Eftim'e ettiklerini şöyle böyle anlamışa benziyorlardı. Papa'yı yerden yere vurmak üzere geldikleri bu yerde durmadan patrikhanenin kötülükleriyle yüzleri kızarmıştı. Odanın içinde geniş adımlar atarak dolaşıp gür sesiyle yıldırımlar yağdıran Papa Eftim,

en sonra, bütün hismini boşaltmış, yatışmış olarak kurul üyelerine yaklaşıp hepsinin yanaklarını okşadı, gönüllerini aldı, onları, birer tatlı sözle avutmağa çalıştıktan sonra şefkat, sevgi, anlayış dolu sıcak bir sesle şöyle konuştu:

«Evlâtlarım, ben, şimdiye dek kilisenizin, ona bağlı olduklarını bildiğim ortodoks dindaşlarımızın kurtuluş ve çıkarları uğruna çalıştım hep. Şimdi de o uğurda çalışıyorum. Ölünceye dek de iyi bir çoban, aylıksız bir er olarak durup dinlenmeden çalışacağım. İnanınız bu sözlerime. Kendim için beklediğim hiçbir istek, herhangi bir çıkar da yoktur. Evli olmayanlar, siz de bilirsiniz ki, yuva değeri, çoluk çocuk değeri nedir bilmezler. Bilmedikleri için de değerlendiremezler. Bizim Fener papazları da tıpkı böyledir, işte. Hiç acı-maları, şefkatleri yoktur. Dünyayı ruhani varlıklarıyla aldatarak şımarıklaşmış, kendilerinden başkasını hor görmeğ-, aşağılık saymağa alışmışlardır.

Onları her zaman baskı altında bulundurmak, her şeyin halktan geldiğine, halkın sesinin hakkın sesi olduğuna gereği gibi inandırmak, halkın gücünü, halka karşı olan görevlerini onlara anlatmak, halkı onlara değil, onları halka tapındırmağa alıştırmak herhalde gereklidir. Din işlerinde, kilisede keyfe göre işlem yapmaktan, hükümetin buyruklarına aykırı davranışlarda bulunmaktan kaçınmaları, yoksa bundan dolayı bütün ortodoksların bundan zarar görecekleri onlara anlatılmalı, bu gibi durumlardan sakınmaları kesinlikle sağlanmalıdır.

«Bu iddia ve dileklerimin hemen hepsi de türlü zamanlarda edindiğim görgülere dayanmaktadır ki, işte, bunlar, bugün beslediğim olumsuz kanıları yaratmıştır. Olur ya, belki ben bu konularda yanılmışımdır. Bunları bir de siz ayrı ayrı deneyiniz, bakalım. Şimdi benim size vereceğim salık şu: Gidin, onlara da benim şu iddialarımla savunmalarımı, edindiğiniz kanılarla verdiğiniz kararı da bir söyleyin hele. Hepsinin ne adamlar olduğunu göreceksiniz, anlayacaksınız. Neyse, geçelim şimdi bunları da gelelim benim dileklerime:

«Bu adamlar, hakkımda yolsuz olarak verdikleri şu herkesin bildiği, kimsenin de hoş görmediği aforoz kararını geri

alsınlar. Bakın, bugün pazartesidir. Ben, önümüzdeki pazar gününe dek bekleyeceğim. Eğer, bu kararı o güne dek düzeltirlerse, ne ala. Ben, son ayinimi kilisede yaptıktan sonra çekilip evime giderim, eski halime dönerim. Bunun için namusum, kutsallıklarım üzerine söz veriyorum size. Yoksa, kararı düzeltmemekte diretirlerse pazar gününden sonra yapmağa başlayacağım ayinlerle, onların bu konudaki nüfuz ve yetkisizliğini böylece açıklar, hepsinin onurlarını büsbütün kırarım ki, bu da benim hakkımdır.»

Papa Eftim, kendisine son kez gönderilen bu arabulucu kurulun ara bulmak uğruna değil de kendisine göz dağı vermek, kendisini korkutmak üzere geldiğini hemen anlamıştı. Patrikhane kurulu, onu sonuna dek dinledikten sonra haklı bulmuştu. Onun haklı buldukları yakınışlarını Patrikhaneye benimsetebilecekleri inancıyla dopdolu olarak ayırdı. Elini öperek ayrılırken de her biri Papa Eftim'e bu işi kesinlikle yapabileceği üstüne ayrı ayrı söz verdi. Papa Eftim, onların bu safça inanışlarına, arkalarından acı acı güldü. Onların, Fener papazları üstüne en küçük bilgi sahibi olmadıkları belliydi.

Kurul, Papa Eftim'in dileklerini, yakınışlarını Patrikhaneye ilettiğinde orda bir kıyamettir koptu. Hemen bütün papazların öfkeden sakalları titremeğe başladı. Papa'ya karşı besledikleri aşağılık duyguları alabildiğine şahlandı. Kendilerine Papa'nın barışçıl dileklerini getiren kurul üyelerine sonsuz bir düşkünlüğüne uğrattılar. Dördü de büyük, iyi bir iş yaptıklarını sanarak Patrikhanelilerin karşısına çıktıklarında bir itin bilmem neresine sokulup çıkarılmadıkları kaldı. Dördünün de yüzleri, Papa Eftim'e karşı kara çıkmıştı. Bu, utançtan daha kötü bir duyguydu.

Arabulucu kurul, gerçekten de hemen o akşam, yılan hikâyesine dönen bu anlaşmazlığı kökünden kazımak üzere sevinçle Patrikhaneye gitmişti. Papa Eftim'in dileklerini yerine getirerek artık onun Patrikhaneye uğraşmasını önlemelerini önerdi. Kurul üyeleri, Patrikhanelilerin kaşarlanmış düşüncelerini sarsacaklarını sanarak önerilerinde direttiler. Papazlar onlara, Papa Eftim'in kendileriyle eğlenmek üzere bu dile

ri ileri sürdüğünü, kendilerini aldattığını söyleyerek bütün isteklerini itelediler. Papazlar, Papa Eftim'in Patrikhaneden korktuğunu, durumunu düzeltmek uğruna durmaksızın didindiğini, onun üstüne verilen aforoz kararı sürüp gittikçe hiçbir biçimde kilisede ayin yapamayacağını söylediler. Sonra da Papa Eftim'in tehditlerine pabuç bıraktıkları, ona önem verdiklerinden dolayı kurul üyelerini azarladılar, küçümsediler. Onları bu işe önem verip büyütmeyle de suçladılar.

Arabulucu kurul, patrikhanelilerle görüştüktan sonra gelip belli günde Papa Eftim'e bilgi vereceğine söz verdiyse de bir daha görünmedi. Bununla kalmayıp olumlu olumsuz bir haber de göndermedi. Papa Eftim, Patrikhanelilerin işe yanaşmadığını hemen anladı. Korkutma bahanesiyle verdiği kararı, bunun üzerine uygulamaya karar verdi.

Panaiya kilisesi, bir zamandan beri papazsızdı. Papa Eftim'in düşünişüyle bağdaşamayan bu kilisenin papazları, dağarcıklarını yüklenip Patrikhanenin yolunu tutmuşlardı. İşte, bu papazsız kilisede Papa Eftim, o pazar günü göz kamaştıran parlak bir ayin yaptı. Bu ayine salt Galatalılar değil, Beyoğlu'nun türlü bölgelerinden de yığınlarca insan geldi. Öyle ki, kilisede oturacak değil, ayakta bile duracak yer kalmadı. Papa Eftim'in öz türkçe okuduğu dualar yaptığı vaaz, verdiği öğütler, toplumca sonsuz bir hoşnutlukla dinlendi. Halkın, bu tatlı konuşmaları canla başla dinlediği sırada içeri bozgunculuk etmek amacıyla daha önceden patrikhanelilerce sokulmuş iki Rum kadını bir ağızdan çılgıklar atarak:

«Anaksiyoz»

«Anaksiyoz»

diye bağırmağa başladı. Bu Rumca sözcükler «Lâyık değil» anlamına geliyordu. Birden bire kaynayan kazana bir teneke soğuk su dökülmüş gibi olmuştu. Bütün dinleyiciler, bunun üzerine coştular:

«Lâyıktır, lâyıktır» diye gökgürültüsü gibi haykırmağa başladılar.

«Yaşasın, var olsun babamız!»

Haykırışları, sonradan genelev kadını olduğu anlaşılan Patrikhanece bozgunculuk uğruna içeri sokulan iki kadının

çıgıllıklarını boğdu. Hemen yaka paça dışarı atılan kadınların uyandırdığı kızgınlık, sonradan Patrikhane'ye döndü. Hemen herkes, Patrikhane papazlarının bu yaptıkları işi çok aşağılık alçakça bulup bunu söylemekte bir sakınca görmedi. Bu arada Papa Eftim'i dakikalarca alkışlayan toplum, Patrikhane papazlarına da lanetler yağdırmaktan geri kalmadı.

Daha sonraları, Patrikhanelilerin düzenledikleri bu bozgunculuklar, komplolar sürüp gidecekti. Bütün amaç, Papa Eftim'i bıkırtıp usandırmak, Panaiya kilisesini bırakarak evine çekilmesini sağlamaktı.

Ne var ki Fener papazlarının düzenleyip durdukları bütün bu bozguncu davranışlar, sağduyu sahibi toplum kişilerince kötü gözle görülüyor, bunların ortodoks toplumunun zararına olacağını pek iyi anlıyordu. Sonra, bu suikastlar, Papa Eftim'in çevresindekilerinin sayısını azaltacağına daha çok artırıyor, Türk ortodoksları yürüyüşü, gittikçe daha kalabalıklaşıyordu.

Papa Eftim, artık hiçbir biçimde iflah olmayacaklarına inandığı Patrikhanelilerin başına 1923 yılının 4 ekiminde yayımladığı suçlayıcı broşür, şöyle yıldırımlar yağdırmaktaydı:

«Sevgili ortodoks kardeşlerim,

«(...) Yine incili şerifin yargılarına göre: Her insan ek-tiğini biçer. İşte, ben de birinci dünya savaşında uğradığımız yenilgi sonucu işgale uğrayan İstanbul'da birdenbire şımarmayan Fener Patrikhanesinin, hem peygamberin buyruklarına hem de ulusça çıkarlarımıza aykırı olarak yürüdükleri yolları, işledikleri suçları, ne de olsa bir ortodoks olduğundan dolayı, büyük acılar duyarak sizlere bildirmek bu nedenle Fener papazlarının başlarına bir halk yumruğu indirmek isterim.

«Fener kahramanlarının (!) bir bölümü bilinen, bir bölümü bilinmeyen nice nice kötülükleri, hele hükümetimize karşı düşmanca cephe almaları, salt beni değil, siz ortodoksları da çok üzmüştür. Bu nedendir ki birçoklarımız, Fener papazlarına karşı cephe almış bulunmaktadır. Sırası gelince, onlara karşı homurdanıyorsunuz. Bu öfke ile hışımınız din, ulus inanışınızdan gelmektedir. O geniş clüppeli, sözüm ona, büyük, aziz, metropolitlerin, Patrikhanemizin suskun siyasetiy-

le çevresini ne duruma getirdiklerini, bu yüzden siz ortodokslara neler, neler yitirttiklerini şuracıkta yinelemenin bilmem gereği var mı? Fener papazlarının, yurt kardeşlerimiz olan Türk ulusuna karşı delicesine kalkıştıkları iğrenç siyasetle davranışlar yüzünden, hiç kuşkusuz, pek haklı olarak, uğranılan akibetler, yinelenip durmayacak kerte kara, korkunç, mağdurları da o oranda çoktur, değil mi? Güneşin ışığı herhangi bir biçimde kapatılabilir, ancak Fener papazlarının suçları, ihanetleri ne kapatılabilir, ne de unutulabilir! Bunları neden boş yere yadsıyarak gizlemeye, yada aramızda kimilerinin yapmağa yeltendikleri gibi, gülünç çevirmelerle biçimlerini gizlemeğe uğraşalım?

(...) Bir yandan hükümetimize karşı Fener'in aziz kahramanlarınca (!) takılan iğrenç tutumlar, işlenen sayısız suçlar, bir yandan da benim hükümetimize karşı olan sevgi ve bağlılığım, yurtla ulusun mutluluğu uğruna yaptığım çalışmalarım arasında bir ölçüştürme, bir yargılama yapalım (...) yargılama gücü yerinde olan hiç kimse yadsımaz ki, biz ortodokslar, ulu tanrının öncel, tanrıca değerlendirilmesi sonucu olarak Türk hükümetinin yönetimi altına verilmişizdir. Bizler, bu tanrıca değerlendirmeye uyarak aşağı yukarı beş yüz yıla yaklaşan bir zamandan beri yaşayışımızın, çıkarlarımızın, ırzımızın, malımızın koruyucusu bulunan hükümetimizin bütün buyruklarına birer kul, köle sadakat ve itaatiyle karşılamakla yükümlüyüz. Güvenliğimizle, mutluluğumuz buna bağlıdır, her zaman da buna bağlı kalacaktır.

«Yeryüzünün hiçbir yerinde bir hükümet yoktur ki, kendi doğru ve itaatli uyruklarına, durup dururken, ortada herhangi bir haklı neden yokken zulüm yapsın.

«Bunu biz ortodoksların yüzlerce yıldan beri Türk ulusu arasında kardeş gibi büyük rahatlık, huzur içinde yaşamamız da kanıtlamaktadır. Bilmem, içimizde mutlulukla geçen bu yılları yadsımağa kalkışacak Fener papazlarından başka hiç kimse var mıdır?

«Herkes uyruğu bulunduğu hükümete boyun eğsin.

(...) uyruğu bulunduğunu hükümetten korkmamak, özgür yaşamak ister misiniz? Onun dediğini yap. (...) benim

kanıma göre, Fener'in bu anlayışsız, ahlâksız papazları bu yolla bile-bile, ölçüsüz çıkarlarla dilekleri ve umutlarının verdiği tatlı düşlere kapılarak atılmışlardır. (...) Bu başları dönük, sağduyuları sönükler şimdiye dek uğradıkları türlü başarısızlıklar, yaptıkları kepezeliklerin oluşturduğu birbirinden aç sonuçlardan sonra yine aynı yolu sürdürmek üzere habire iştahlanıyor, ihanet duygularını gittikçe daha çok şahlandırıyorlar. (...) Bu koca cübbelilerimiz, iflâs edecektir. Ne yazık ki onların borçlarını bizim Türk ortodokslarımız da ödeyecektir.

«(...) Uyrukları bulunduğumuz devletin yenilmesi, paytahtının işgale uğraması ile yokolup tarihe karışacağını düşünmek, ancak, bizim usları büsbütün körleşmiş olan Fener papazlarına yaraşır. Bunlar, acaba Wilson'un ilkelerini, yenmiş devletlerin birbiri ardınca yaptıkları söylevleri okumadılar, işitmediler mi, dersiniz?

«Bütün söylediklerim doğrudur. Yine kurtuluşa kavuşmak için (Ey Metropolitler) biricik yol, bir ayak önce yaptıklarınıza pişman olarak, bırakışma günlerinden beri güttüğünüz kötü politikayı bırakmak, elinizden gelirse hep bir ağızdan bütün suçlarınızı açıklayarak hem ulu tanrıdan hem de zavallı ortodokslardan af dilemektir. Yapıyorlar mı, yapacaklar mı bunu? Ne gezer! Şundan ki şimdi bile o uğursuz yolu sürdürmekte, şimdi bile Türk hükümetiyle ulusunu, alçak şeytanla elbirliği edip didinmekte directmektedirler.

«Şunu çok iyi kafanıza koymalısınız ki bugünkü Türk hükümeti öyle kolay-kolay aldanmaz, aldanmayacaktır da. Ey Patrikhane papazları, yanıtlayın bakalım birer-birer şu sorularımı:

«Sizlere Venizelos bile tek durmanızı, politikaya karışmanızı, Türklerle sürekli hoş geçinip kendinizi sevdirmenizi salıkladığı halde İstanbul'un işgal felâketine uğradığı o kara günlerin başında Patrikhaneye o kocaman Yunan bayrağını çekmek, Girit'ten gelen jandarmaları Patrikhanenin baş köşelerine yerleştirmek, doğru davranışlar mıydı? Zira delillerin bile atılamayacakları bu çirkin girişimlere sizleri iten nedenlerle etkenler nelerdir? Bu yolsuz davranışın daha son-

ra yaratacağı acı sonuçları hiç düşünmediniz mi? (...) öyle görünüyor ki sizler, Türkiye'nin yirmi dört saat içinde, namından, nişanından iz kalmayacağını kulaklarınıza fısıldanarak eriştirilen söylentilere birer aptal gibi inandınız, değil mi? Bu durumda Fener Patrikhanesini, kurmayı tasarladığınız yeni hükümetin merkezi yapmak, hepiniz birer kurtarıcı giyneğine bürünmek düşüncesine kapıldınız, değil mi? Ne yazık ki bilgili kişiler olduğunuz halde hiçbiriniz de, insanları görüşleri, düşüncelerinin ne kerte çürük olduğunu söyleyen tanrının kelâmını hiç mi anmadınız?

«Usunuza her geleni yapmak yetkisiyle gücünü kendinizde göyerek, yenilgiye uğramış hükümetimizle bütün ilişkilerinizi kesmek, bunu da öğünç nedeni yaparak ilân etmek yürekliliğini nereden aldınız? Bu davranışınız bir hayınlık değil de neydi?

«Sizler gibi şımartılan, ayaklandırılan İstanbul ortodokslarını öğretilerle yatıştıracağınız yerde, papazlık görevlerinizin gereğini bir yana bırakarak onları büsbütün ateşleyip kıskırtmamızı da iyi niyetlerinize mi yoralım?

«Ya Patrik vekili Doreteos'u Avrupa'ya göndermenizin nedeni neydi? Kırmızı masa çevresinde toplanan yenmiş devletler delegelerinin, bu gibi ruhani başkanların sözlerini dinlemeyeceklerini, onlara, «herkes yükümlü olduğu görevlerle uğraşsın» yanıtını vereceklerini önceden düşünüp bilecek kerte de usunuz, anlayışınız yok muydu? Öyleyse yazıklar olsun.

«İş, bu kertelerde kalsaydı, yine neyse ne der, yapılan işin düzeltilmesini beklerdik. Ya Doreteos cenaplariyle yanındaki yordakçılarının Avrupa'da yaptıklarına ne diyelim? Daha Konferans salonuna ayaklarını basmadan aleme saltanatlarını göstermek, ünlerini yükseltmek uğruna şu yada bu başarıyı kazandık diye sağa sola yaptıkları açıklamalara yalan olduğunu bile-bile inanmanız, Doreteos ile Trabzon Metropolit Hirisantos'u bu düzmece başarılarından dolayı göklere çıkarmanız yakışır mıydı size? Biliyorsunuz ki bu davranışlarınızla Türklerin öfkelerini alevlendirdiniz. Dindaşlarımıza nice-nice maddi, manevi zararların gerçekten dayanılmaz acılarını çektirdiniz. Sonuç ne oldu? Hiç.

«İstanbul ortodoksları pek değilse de siz kara cüppeli-
ler çok iyi biliyordunuz. Aklınızca ortodoksları sevindirip büt-
bütün şahlandırmak, İstanbul Türklerini de yerindirip birer
köşeye bucağa sığdırmak amacıyle meddahlığını yaptığınız
Doreteos'la Hirisantos, sivil giynekleleriyle Paris'in caddelerin-
de, meydanlarında, gazinolarında, zevku safa yerlerinde, bol-
bol paralar harcayarak hem keyif çatmış hem de Patrikhane-
niz adına bir hayli caka satmışlardı.

«Bu böyle olduğu halde gönderdikleri mektuplar, çektik-
leri telgraflarla uçurdıkları balonları, sizler de elbirliğiyle
şişiriyor, adamlarınızla gazetelerinize de şişirterek, zavallı,
bilgisiz, uykudaki ortodokslardan kimini sevindiriyor, kimini
de acı-acı düşündürüyordunuz. Yalan mı bunlar?

«Doreteos'la birlikte düzenlediğiniz o gülünç plândaki
hayale dayanan saçma dilekleri işgalci devletlere benimsete-
bilseydiniz bile bunları uygulayabilecek miydiniz sanki?

«Tatlı hulyalara dahi bir şeyler tasarlarken, Türk ulusu-
nun salt ortodokslara değil, bütün Türkiye'deki müslüman
olmayan kişilere göre her zaman çoğunlukta bulunduğunu, her
bakımdan üstün olduğunu düşünmediniz mi? Bu, çok garip
bir iştir. Şundan ki siz, kara cüppeliler, Osmanlı devletinin
artık yeryüzü haritasından silineceğini, ürküp sinerek köle-
leşeceğini ummuş, bunu da kafalarınıza koymuştunuz. Bu tu-
tumunuzda sizlerden hiçbirinin usla anlayıştan nasibiniz ol-
madığını göstermekte, bizlere de salt eleştiri, azarlama değil,
her sırası geldikçe ayrı-ayrı hepinizi hırpalama, sizden hesap
sorma hakkını vermektedir.

«Ey Fener'in yüzleri gibi özlere de düzme kahramanla-
rı (!). Anarsınız ya, ilk girişimimizde düş kırıklığına uğradık-
tan, bütün dünyaya karşı rezil olmaktan ders almadığınızı;
benzeri yanlışlığa yine düşmek, Patrik vekili Doreteos'u ikin-
ci kez bir de Londra'ya göndererek göstermiş, bütün dünyayı
da kendinize güldürmüştünüz. Hiç kuşku yok ki bu girişi-
miniz de öbürü gibi suya düşecek, hepiniz bir kez daha mas-
kara olacaktınız! Bereket ki ulu tanrı, yardıma koştu da Do-
reteos çekti elini eteğini bu dünyadan. Bu söylediğim de ya-
lan mı? Yalansa siz söyleyin, bakalım açıkça ne işler çevirdi-

ğini? Sakın çekinip korkayım demeyin ha. Şundan ki bugün Cumhuriyet döneminde, her zamankinden daha özgür yaşıyoruz. Sonra, işlenen eski suçlardan dolayı herhangi bir koğuşturma korkusu da kalmamıştır artık. Böylece de soylu, büyük Türk ulusu, iyi yürekliliğini bütün dünyada göstermiş, sizin gibilere de büyük bir edep, ibret dersi vermiştir. Vermiştir, ama, anlayan kim?

«Hadi, bunu da geçelim. İzmir'in Yunanlılarca işgali sıralarında, Yunanistan'a katıldığınızı ilân etmenize, hele Mustafa Kemal Paşanın çevresinde toplanarak ölüm dirim didişmesine başlayan Türklere karşı ayaklanmaya geçmenize ne diyelim a papaz efendiler? Herhalde unutmamışsınızdır, zaferi Yunan ordusunun kazanması uğruna geceli gündüzlü tanıya yalvaran, bir yandan da bütün ortodoksların Yunan ordusuna katılma uğrunda didine-didine çözümler araştıran da yine sizlerdiniz, değil mi? O zamanlar, kendinizi Yunanistan'ın ünlü tarihçil kahramanı İrostratos'a benzetiyor, onun gibi ün sahibi olmağa çalışıyordunuz. Atılmayı göze aldığınız savaş uğruna gerekli bütün hazırlıklara koyulmuştunuz. Bunları açıklarken, inanınız ki büyük acılar duyuyorum. Ne yazık ki o iğrenç olaylar, yarattığınız kötü durumlar, beni bunları sıralayarak açıklamak zorunda bırakıyor. Bunların nedeni sizlersiniz. Vebali hepinizin boynuna. Bu iğrenç olayları düzenleyen, bunların yapılması uğruna İstanbul ortodokslarının artsız aralıksız körükleyen kara cüppelileri, hiç olmazsa Fener'den kaldırıp Halkidikya'daki manastırlara gönderseydiniz! Ne yazık ki bunu da yapmadınız. Tersine, onların arasında yer aldınız. Şimdi bile kapıldığınız o kötü düşlerden kendinizi kurtarmış değilsiniz.

«Trabzon Metropoliti Hirisantos sizlerce düzenlenen bir plan, yine sizlerce verilen direktifler, salıklarla bu uğursuz işe girişmiştir ki, bu girişime de, kendisiyle düzencibaşı olan sizler dışında olmak üzere, Pontos'taki ortodoksların Türklerce pek haklı olarak yokedilmesine neden olması gibi kanlı bir sonuç vermiştir. Biliyorsunuz ya! Büyük umutlarla başvurduğunuz barış konferansında bu sorunun sözü bile geçmedi. Bozgunculuğu olduğu gibi şarlatanlığı da sizlerce bilinen Hı-

risantos, size sık sık başarı muştuları veriyor, Pontosluların Türk boyunduruğundan kurtulduğunu bütün dünyaya bildiriyordu.

«Eyyy gülünçlerden daha gülünç olan kara cüppeliler, bunu açıkça söylemeseniz de yürekleriniz doğrular ki, böylece yakıp alevlendirdiğiniz ateş, bütün Pontos, pontosçuları yak-tı. Artık, kıyamete dek bununla övünebilirsiniz.

«Pontos'la pontosluların acı sonlarından söz edilirken sizlerin ateşli bir düşün yoldaşınız olan Karavangelis'i anmamak, adını lanetle anlamamak elde midir, bilmem? Pontos örgütünün eylemci başkanı hem de Amasya'nın metropoliti, yani, ruhani başkanı olan bu divanenin koca Türkiye'nin göbeğinde çeteler kurmağa kalkışması, cüppeli efendilerimizin onayla olmuştur. Aman yarabbi, cümlemize acı! Bunu yaptırmakta amaç neydi? Nasıl oldu da böyle bir çılgınlığa cüret edildi? Kourduduğunuz bu çeteler, hepimizin bildiği Türk erkiyle gücü karşısında ne yapabilirlerdi ki?

«Türklüğün kahredici, ezici çoğunluğunun bu çeteleri tük-rükleriyle boğacaklarını hiç düşünmediniz mi? Aferin sizle-re! Böylece birçok bilgisiz, uykuda ortodoksun ahiret yolculuğuna çıkmalarına güzel bir yol hazırladınız. Bu da sizler için ayrıca övünülecek bir iştir. Hiç durmadan övünün, ben dinizi adamlarınıza övdürün, sayın babalar!

«Ah, elde olsa da, her biri birer bayındırlık olan Samsun köylerini her ortodoks gezip görse de, o canım bayındırlıkların, siz kara cüppelilerin avanaklığı yüzünden nasıl birer yı-kıntı, küllük olduklarını gözleriyle bir görse! Sonra da bütün bu acıklı duruma yolaçan aziz yoldaşınız metropolit efendi-nin, bütün bu yaptıklarına ödül olarak sizce Yanya metropolitiğine atandığını öğrenseler!

«Ustan, anlayıştan yoksunluğunuzun mu, yoksa ihanete, hayınlığa olan eğiliminizden mi bilmem, artık, davranışınızdan birisi de, hiç kuşkusuz, Giritli Meletyos'u büyük bir gö-kemle, alkışla patrikli koltuğuna oturtmanızdır. Bu davranışınızla, Pontos bölgesinde yaptığınız, uzun-uzun körükleyerek yaptırdığınız yangına gazyığı döktüğünüzü bilmem ayırt et-tiniz mi o zaman?

«Öve öve hemen tanrı kertesine yükselterek patriklik koltuğuna oturttuğunuz Meletyos'un bir mason olduğunu, Atina'daki masonların bir aygıtı bulunduğunu söylersem o kara suraflarınız acaba kızarmaz mı? İlgilenen varsa, onu Kıbrıs'tan, Kudüs'ten, Atina'dan sorsun. İyi biliniz ki alınacak yanıt şu olacaktır:

«Meletyos masondur, şatafatlı nutuklarıyla a'kışlanma nı seven bir adamdır. Fener Patrikhanesinin Sen Sinotçuları, bu boş sözleri, boş sözverişleriyle ün kazanmak sevdasında olan Meletyos'u patriklik koltuğuna getirmekle öteden beri aradığı fırsatı, geniş alanı ona sağladığıdır

«Meletyos'u kendinize aygıt edinerek kiliselerin birleşmesi, Türkiye'nin dünya haritasından silinmesi, ortodoks kilisesinin bir merkezi ve dini bir duruma girmesi gibi düşevinizde yaratıp yaşattığınız amaçlarınız hani nerede kaldı? (...) Hulyanızın çılginca bir düştün başka bir şey olmadığını gördünüz. Bütün ortodoksların gözünde küçük düştünüz. Gerçi, bu sizin hakettiğiniz bir cezaydı. Ne yazık ki bunu siz çektiğiniz gibi zavallı ortodokslara da çektiydiniz. Sorarım size: Onların suçları neydi?

«Sanki ortodoksluğun canlandırılması, kilisemizin yükseltilmesi uğruna o görkemli panortodoks kongresi neydi? Meletyos'un bundaki amacı neydi diye araştırarak olursak, siz de doğrulayacaksınız ki, Meletyos, bir yandan kendi kişiliğiyle ortodoks kilisesinin yükseldiğini, öbür yandan da Türkiye'ye karşı etkisinin büyük, korkutucu olduğunu dünyaya göstermekti. Sonuç, yaptığınız bu kongrede verdiğiniz kararların, yazıldığı kâğıt üzerinde kalması oldu. O kerte umutlar, gösterişlerle düzenlenen, aranızda beğenilen bu kararların hiçbirini uygulanamadı. Neden?

«Şundan ki, zalimler değişikliklerden çok korkarlar. Zavallı ortodoks halkı! Sürüye yutkunarak bakan azgın aç kurtlara benzeyen sizin gibi çobanların yönetimi altında, kilise nasıl düzeltilebilirdi? Çalılardan üzüm toplanabilir mi? Çürük ağaçlardan sağlam yemiş alınabilir mi?

«Ben, birçok görgülerle şu inanışı edindim: Şimdiki büyük cüppelilerden iyilik beklemek, karada balık avlamağa,

denizde tavşan kovalamağa benzer. Bundan dolayı, kilisenin onurlu, mutlu günlerini görmek istiyorsak Fener'dekilerin, altın, gümüş gibi değerli gördükleri düşüncelerini itelemelerini beklemeliyiz.

«Eğer gerekirse, reformları onlardan değil, halkın düşüncelerinden beklemeliyiz. Gün gibi açıktır ki, Fener'dekiler, vaktiyle Fatih Sultan Mehmet'in büyük bir cömertlikle kiliseye bağışladığı çeşitli ayrıcalıklar sayesinde, salt kendi çıkarlarıyla tutkularını sağlamağa çalıştılar. Kiliseyi de, toplumu da kendi ünlerine, para seviciliklerine birer aygıt, araç olarak kullandılar. (...) Ey halk, eline hemen kamçını al, Patrikhane'ye dal. Kiliseyi, ortodoksluğun bu altın tellâllarının elinden kurtar.

«Sözleri çok parlak, ancak eylemleri o oranda kara, bulanık bir adam olan Patrik Meletyos, karşıtlarını, muhaliflerini alçaltmak uğruna kiliseleri birleştireceğinden, ortodoks kilisesini göğün on üçüncü katına dek yükselteceğinden süreklice, bol bol sözederdi. Siz zavallı ortodoks halkı, bu düzenbaz herifin aldatıcı, uyuşturucu haplarını büyük bir umutla, iştahla yutar, ün, mutluluk hulyalarına daldınız. O sıralarda, gerçi, yürekleriniz tatlı umutların verdiği sevinçle çarpardı. Ancak, Anadolu ortodoksları da gözyaşları içinde ağlayıp inleyerek çırpınırlardı.

«Böyle boş sözlerin, aykırı girişimlerin ne gereği var? Şu kilise yada şu toplumun çıkarları uğruna Türkiye sınırları dışındakilerle birleşmenin ne gereği var? Birleşmek istiyorsak ilkönce kendi aramızdaki ayrılıkları, anlaşmazlıkları kaldıralım ortadan. (...) Ancak, bizim koca cüppelilerimiz bunu hiç istemezler. (...) Patrik Meletyos'un sözleri, işlerine uydu mu ki? Bunca felâketin baş nedeni olan, bilgili, becerikli diye göklere çıkarılan bu adamın kiliseye, bizlere ne yararı oldu? (...) Evet, büyük yapıtı olarak Türklerle sizin aranızda bir tiksinti, düşmanlık soktu. Ey, Fenerin büyük azizleri (!), söyleyin bakalım, bu da yalan mı?

«En sonra, yazgıda olan sonuca ulaştık. Lozan antlaşmasıyla Patrikhanelerin bütün ayrıcalıkları kaldırıldı. Bizim kara cüppelilerin düşlerini süsleyen o görkemli saltanat da

büsbütün dumanlanan, kararan kafalarından silindi. Zaten, İstanbul hükümet merkezliğinden çıkınca kilise kanunlarına göre papaz sınıfının ön sırasında bulunan birinci piskoposun Ankara'da bulunması gerekir. Bundan başka ruhani, sicmani üyenin gereği var mı? Üç Sinodikos yetmez mi?

«Lozan konferansında dünyanın yazgısını, geleceğini belirleyen de üç kişi değil miydi? Bence, üç yada dört kâtiple üç hizmetli Fener'e yeter de artar bile. Hiçbir işleri olmadığı halde yüksek ücretlerle orda vakitlerini bomboş geçiren bunca memurun ne gereği var?

«Bırakışmadan sonra, hükümetimiz, Patrikhanenin temizlenmesini, hayınlıkları bilinip doğrulanan kişilerin değiştirilmesini pek haklı olarak beklemiştir. Giderek, bunu, el altından, salıklamıştır da. Ancak, Fener'dekiler, kiliseyle ortodoksların genel çıkarlarını kendi keyfi politikalarına feda etmekte bir kez daha diretmişler, hükümetin bu içten salığını yerine getirmeğe yine yanaşmamışlardı.

«Ortodoksların geleceğiyle genel çıkarı uğruna, aynı zamanda ulusal hükümetimizi hoşnut etmek uğruna bırakışma, işgal döneminde ihanet sayılacak davranışlarda bulunan, artık, ilgililerce kendilerine güvenilemeyen metropolitlerin Ay-naroz, Medeora gibi manastırlara gönderilmesi, böylece olsun Türk hükümetiyle ulusuna bir tarziye verilmesi gerekmez miydi?

«O kerte kötülüklerin daha doğrusu ihanetlerin nedenleriyle yapıcılarının cezalandırılmaları gerekirken neden Yunanistan'daki ruhani dairelere, hem de şef olarak atandılar? Bir despotu yok olmaktan kurtarmak uğruna yüz bin ortodoksun yokolması neden yeğ görüldü? Bu pek açıkça suçlu lan ruhani başkanların yaptıkları ihanetlerden dolayı ödüllendirilir gibi yüksek koltuklara yerleştirilerek korunmaları, ilgililerce kendilerine karşı bir meydan okuma olarak yorumlanacağı hiç usumuza gelmedi mi? Yazıklar olsun baştan aşağı hepimize.

«Kara cüppelilerin yolsuz, yakışsız davranışları üstüne şimdilik bununla yetineceğim. Bunları da sayıp döktümse, marifetlerinin gizli kaldığı, kimseciklerce bilinmediğinden dolayı

değil, ancak, suçları dolayısıyla gerek kiliseye gerekse ortodokslara büyük bir ağırlık olan o aziz (!) babaların tehlikeli tutumlarını açığa vurup törensel olarak protesto etmek üzere yazdım. Bunları bilmeyen ya da yadsıyan var mı ki? Asıl amacım, bundan böylesi için olsun daha acıklı girişimlerin önüne geçmek üzere, ortodoks halkın duruma vakit geçirmekten el koymalarını sağlamaktır.

«Ey sevgili dindaşlarım, iyi düşününüz. İşte, ben sizlere yürek acısıyla, çalınması kesin, yazgıda olan tehlike çanının ipine sarıldım. Şimdiye dek çektiklerimiz hepimize birer ibret dersi olsun.

«Ey ortodoks toplumu! Açıkladığım bunca doğruların yadsınması, saklanmağa çalışılması, şahlanan duygularınızın şeytanca öğretilerle söndürülmesi olasılık içindedir. Sakın, gevşek davranma, aldanma. Cumhuriyet hükümetimizden, Fener'in yarasını, temelli bir temizlik ameliyatı yaparak, tedavi etmesini direterek istemek, ya da bu ameliyatı kendin yapmak senin hakkındır. Bu yaranın kangren olup da tedavisiz duruma gelmesine meydan bırakma ve koca cüppelilerin yaptıkları divanece yanlışlıkları, hayınlıkları kendi kanıyla ödemeğe kalkışma.

«(...) Gelgelelim şimdi bunların yol açtıkları felâketleri önlemek uğruna Ankara'da bizim yaptıklarımıza: Türlü zamanlarda Fener Patrikhanesinde yaratılan bu çirkin, iğrenç olaylar, yanlarında bir sığıntı olduğumuz halde hepimizi kendisine bir yurttaş, giderek kardeş edinen Türk ulusunu, pek haklı olarak şahlandırmayı, yapılan ihanetleri sert karşılıklarla karşılamayı, hiç kuşkusuz ki bir doğal buyruktu. Hükümetimizin yerinde acaba İngiliz, Fransız ya da başka bir hükümet olsaydı Fener'dekilerin bu gibi taşkınlıklarına, nan-körlüklerine seyirci kalır mıydı?

«O uğursuz dönemde Anadolu'nun ufuklarını kara, korkunç bulutlar kaplamağa başlamıştı. Umutsuzluk içinde cırpınan Türk ulusu arslan yürekli komutan Mustafa Kemal Paşanın çevresinde toplanmıştı. Bağımsızlığına, ulusal egemenliğine kavuşmak uğruna işgalci devletlere, onlara kavuk sallamağa başlayan İstanbul hükümetine karşı cephe almışlardı.

«İhanetlerini, melânetlerini gittikçe artıran Fener papazlarının, düşünceleri, amaçları şuydu: Türk ulusunu kızdırarak, gazaba getirerek Anadolu'daki ortodoks hristiyanlara karşı saldırıya geçirtmek bunu bahane ederek de Avrupa'daki dostlarıyla, onlardan yana olanlara, bu arada, bu günlerde kendilerine biraz çokça yüz gösteren işgalci devletlere, Türklerin bu davranışını protesto ile aralarındaki karışıklığı büsbütün yerleştirerek kendi hesaplarına durumdan yararlanmaktı.

«(...) Anadolu'nun birçok yerinde, islâm-hristiyan bütün halk, bir süre iki ateş arasında kalmıştı: Bu iki ateş, İstanbul hükümetiyle ulusal güçlerdi. İlk günlerde kimin yeneceği belli olmuyordu. Anadolu Ortodoksları, ansızın bir felâketle karşılaşmak korkusu içinde çırpınıyorlar, derin derin düşünüyorlardı.

«Patrikhanenin Türkiye ile Türklere karşı giriştikleri davranışlarından dolayı, Türk ulusunun Türkiye'de bulunan hristiyanlara karşı cephe almalarından, saldırıya geçmeklerinden fena halde ürüyor, Anadolu'dan herhangi bir yere çekilip gitmeyi dahi göze alıyorlardı.

«İşte, tanrının bu güçsüz kulu, Keskin'de bulunuyor, Hal-diyan metropolitine vekillik ediyordum. Benim türümden olan bütün Anadolu halkının bu büyük acılarından dolayı ben de kan ağlıyordum. Fener patrikhanesindeki bozgunculara fırsat vermemesi için gece gündüz ulu tanrıya dua ediyordum. Ne yazık ki, durum gittikçe korkunçlaşıyor, halk yas içinde bunılıyor, bütün umutlar, habire kararıyordu.

«Yetkisiz bir papaz olduğumdan dindaşlarımla birlikte sürtüklenmekte olduğumuz sonucun korkunçluğunu hep düşünüyör, çaresizlik içinde kıvranıyordum. En sonra bir gün, tanrının esiniyle kendimi toparladım. Sanki kutsal bir ses, bana şöyle ünlüyordu:

«Eftim, ne duruyor, kimi bekliyorsun? Kalk, korkma. Halkın kurtuluşu uğruna çalış. Eğer kardeşinin bir felaketini görür de onu aydınlatmaktan, kurtarmaktan çekinirsen onun kanını senden soracağım.»

«İşte, içimden gelen bu ünlemeyi bir tanrı ünlemesi sa-

arak güçsüzlüğüme, zayıflığıma bakmadan yüreklendim, gerek kiliseme, gerek iyi dindaşlarıma, dolayısıyla ulusumla yurduma hizmet uğruna bu yollarını şaşırın Fener papazlariyle savaşa atıldım. Benim bu kutsal savaşı karşıtlarımdan kimilerinin, ün, mevki kazanmak uğruna atıldığından söz ederek propaganda yaptıklarını işitiyorum. Böyle kara, korkunç bir dönemde paraya pula, üne ya da bir başka çıkara kim bakardı ki? Karşılaşılması yüzde yüz olan o korkunç felâketin doğuracağı genel ya da özel sonuçları düşünerek herkes tirtir titriyor, canını kurtarabilmek uğruna çırpınıp duruyordu.

«Benim gibi bir bayağı papazın, Fener'in büyük devlerine karşı, Hazreti Davut ile Golyat örneği, boy ölçüşmeye kalkışmasını tuhaf, tehlikeli sayanlar, bu girişime gülenler de yok değildi.

«(...) Savaşımın ilk günlerinde, kendime merkez edindiğim Keskin kasabasının, Ankara - Sivas yolu üzerinde bulunması, ulusal savaşla ilgili kişilerin sürekli bir uğraşı olması, çok işime yaramıştı. Bu nedenle, her yolculuklarımda uğradıkları, bir ya da birkaç gece konuk kaldıkları bu kasabada birçok kişiyle tanışmak, Türk ulusuna karşı sevgimi, bağlılığımı onlara anlatmak, kolayca sevgilerini kazanmak fırsatını bulmuştum. Ancak, savaş durumunda bulunduğumuz Yunanlıların ortodoks koruyuculuğu göstermeğe kalkışmaları, hele, Fener'dekilerin de gerek ulusal hükümete muhalefete gerekse her bakımdan Yunanlılara yardımla Anadolu'da yer-yer gizli-gizli eyleme başlamaları yüzünden, sayısı yüzbinlere varan ortodoksları da kuşkulu bir duruma düşürmüşlerdi. Siz de anlarsınız ki, bu durum, çalışmamı son kerte güçleştiriyor, birçok hayırlı işlere atılmama az çok engel oluyordu.

«(...) Keskin'deki evimde konuk edip dostluklarını kazandığım günün seçkin, nüfuzlu kişilerinden birçoğu, beni birçok işlerde aracılıkla görevlendirmiş, başarımın nedenlerini önüme sermişlerdi. Böylece kazandığım dostluklarla güvenin sonucudur ki Türk ortodokslariyle öbür hristiyan toplumları üstüne yaptığım başvurular benimsenmiş, hepsinin de

istegim, ricam geregince çözümüne müsaade edilerek güçsüz kişiliğime önem, onurlu, törensel olmayan bir yer verilmişti. Ne var ki, göze batmaya başlamıştım, artık: Bir yandan ulusal hükümet adamlarıyla memurlarının bana gösterdikleri dostlukla yardımı çekemeyenler, bir yandan da Patrikhanenin gizli yandaşlarıyla yapılan olumsuz öğretilere kapılıp benimle çatışmaya yeltenenler, bana karşı yaptıkları propagandalarla halkla hükümeti benden soğutup uzaklaştırma yolunu tutmuşlardı. Bunlardan bir grup, düzenlediği bir iftirayla beni İstiklâl Mahkemesinin karşısına çıkarma başarısını dahi sağlamıştı. Tutuklanmamdan üç gün sonra çıkarıldığım İstiklâl Mahkemesinin yüksek huzurundan alınmanın akiyle beraet kararı aldım.

«O sırada bütün Anadolu hristiyan toplumları, İstiklâl Mahkemesinin benim üstüme verdiği adaletli karardan son kerte duygulanmışlar, artık, bütün yazgılarını eline verdikleri ulusal hükümetimize sınıksız bağlanmışlardı. Bu arada Fener’le bütün ilişkilerini büsbütün kesmişlerdi.

«Anadolu’da kurulması uğruna gerekli girişimlere girişmek üzere bulunduğum Türk Ortodoksları Patrikhanesini desteklemek üzere kümelerle çevreme toplanmışlardı. Ancak, bu ereğime erişmek, toplumun bu dileklerini yerine getirmek uğruna kendime ilkin ruhani ve yetkili bir sıfat edinmek gerekliydi ki bunu da bu işe beni atayarak ulusal hükümetimiz sağlamıştı. Bu yüksek lütufkârlığın bağışladığı güçle hemen işe atıldım, amacımı da bir bildiriyle bütün ortodoks dünyasına açıkladım.

«Bu ilk bildirinin her yanda, hiçbir biçimde eleştiriye uğramadan, benimsenip onaylanması, daha doğrusu, hiç de ummadığım sevinçli bir akım uyandırması yürekliliğimi bir kat daha artırdı. Gösterilen bu genel ilgi, beni bütün Anadolu ortodoks toplumuyla kiliselerince önerilen genel vekillikle delegeliği benimsemek zorunda bıraktı.

«Merkez Türk ortodoks toplumuyla kilise kurullarının beni genel vekillikle delegeliğe seçmeleri, her şeyde salt kişi çıkarlarıyla saltanatlarını düşünen Fener papazlarınınca, elbette, hiç de hoş karşılanmadı. Hepsi de öfkelerinden kudur-

muşlar, beni yoketmek uğruna çözümler araştırmağa başlamışlardı. İşte, bu kudurganlıkları şimdi bile sürmekte, İstanbul ortodoksları arasında bana karşı bir akım uyandırmak uğruna geceli gündüzlü çalışıp didinmektedirler.

«Hele yeni kurulan Kayseri Türk Ortodoksları Patrikhanesinde toplum kilise kurullarınca yapılan ilk tarihçil kongrede Anadolu Türk ortodoks toplumiyle kiliselerinin genel vekil ve delegeliğinin, hem de geniş bir yetkiyle, bana verilmesi, bu atama işinin ulusal hükümetçe törensel olarak benimsenmesi, Fener'dekileri büsbütün çileden çıkarmış çoğunun uslarını başından almıştı.

«İşte, girişimlerimiz günden güne ilerlemekte, oluşan iyi sonuçlarla bütün Anadolu Türk ortodoksları aşırı kertede sevinirlerken, cephelerdeki ulusal güçlerimiz, herkesçe özlenen, sabırsızlıkla gözlenen başarıyı kazandı. Yunan ordusu, panik halinde kaçmağa başladı.

«Zaferi kazanmış olan Türk ulusu, hiç kuşku yok ki, pek haklı olarak, Fener patrikhanesini temelinden yıkmak, o megalodeacıları kökünden kazımak istiyordu. Ancak, Patrik Meletyos'la onun çevresinde toplanan, onun bütün buyruklarıyla isteklerine bayağı kavuk sallarcasına bağlanan kara cüppeliler, bu tehlikeyi göremiyor, dayandıkları güce güvenerek anlamlı-anlamlı gülümsemeğe çalışıyorlardı.

«Aradan biraz daha zaman geçtikten sonra, patrikhane-dekilerin güvene-güvene abandıkları o koca dallar yavaş yavaş kurumuş hemen-hemen kurumağa yüz tutmuştu. Bizim aziz babaların hepsi de toptan düşkırıklığına uğramış, kurdukları düş sarayları, saltanatları, hep birden yanıp yıkılmıştı.

«Şundan ki, dünya savaşının o birbirinden daha gururlu galipleri, Türk ulusunun kazandığı o hiç de kocaman yen-gisi karşısında, yenilmiş, utanmış bir durumda, İstanbul'u gerçek sahibi olan yenmiş Türk ulusuna bırakmak, hemen çekilip gitmek zorunda kalmışlardı. Elbette ki, bu sonuç karşısında Fener patrikhanesinin düzmece uluları, aziz taslak-ları da koruyucusuz kalmışlar, ne yapacaklarını şaşırmışlar-

dı. Daha doğrusu, daldıkları derin uykudan uyanmış, gör-
dükleri tatlı düşlerden ayrılmışlardı.

«Yıllarca düşüne düşünce düzenledikleri o büyük (!) ta-
sarları suya düşmüş, besledikleri kurtuluş umutları gibi şah-
lanan saltanat hevesleri de gereği gibi sönmüştü. Vaktiyle
kapıldıkları düşlerin verdiği cüretle yabancı bayraklarla Pat-
riksaneyi süslerken duydukları zevkin tatlılığı kertesinde acı
düşüncelere dalmışlardı. Kısaca, hepsi de aman dileyecek,
uzanan kurtarıcı bir eli şapır şupur öpecek duruma gelmiş-
lerdi. (...) Hükümete başvurmak, işlenilen suçların bağışlan-
ması dileğinde bulunmak kararını da vermişlerdi. Ne var ki
kirli yüzleriyle bunu yapmak yürekliliğini bir türlü göstere-
miyorlardı. En sonra, bu yüzüzlüğü de yapmışlar, ulusal hü-
kümetten af dilemişlerdi.

«Ankara'ya yapılan bu başvuru üzerine ulusal hüküme-
timiz, aracılık görevinin güçsüz kişiliğimce yapılmasını iste-
mişti.

«Bu görevi, Fenerlilerin düştükleri derin, korkunç uç-
rumdan çıkmalarını pek istemediğimden istemeye-istemeye
benimsedim. Hemen İstanbul'a geldim, Fenerlilerle ilişki kur-
dum. Ulusal hükümeti hoşnut etmek, Patriksanenin manevi
varlığını kirleten lekeyi silmek uğruna, hiyanet kertesindeki
suçları bilinen papazları Patriksaneden uzaklaştırmak, me-
murlar arasında temelli bir temizlik yapmak, kesinlikle ge-
rekliydi. Evet, bizim yabancı uyruklu olduğu bilinen Patrik
Meletyos'la birlikte bütün suçlu metropolitleri kapıdışı et-
memiz gerekirdi. Hükümetin bu konuda buyruğunu ya da
bir işareti beklemeksizin bu görevi yerine getirmek zorunu
vardı. Bunu, zaten Yunan hükümeti, özellikle Venizelos, tel-
grafla birçok kez patriksanedekilere bildirmişti. Oysa bu sa-
lığı, bizim aziz babalar, hiç de hoş karşılamamışlardı.

«Patrik Meletyos'un düşürülüp İstanbul'dan uzaklaşmak
zorunda bırakılmasından sonra, Fenerdekilerin boyun eğme-
leri, af dilemeleri bakımından, bu temizliği kendilerinin he-
men yapmaları, bu başvurularını büyük bir iyi yüreklilikle
benimsemek inceliğini göstermiş olan hükümetimize karşı
pek yerinde olurdu. Ancak, nedense buna yanaşmadılar.

«(...) Bu kara cüppeliler, iki üç gün sonra benimle giriştikleri ilişkiden pişmanlık duyarcasına bana dirsek çevirdiler. İstenen barışa benim aracı olmamı yersiz bir karışma saydılar, bu konuda yetkili olduğum üstüne benden belge istemeğe kalkıştılar. (...) Bunların bana saldırılarını **değil**, hükümetin gösterdiği iyi yürekliliğe, hoşgörüye karşı sapıklıklarını sürdürme konusunda gösterdikleri cüreti **şaşkınlıkla** karşıladım, bundan çok derin acı duydum. Kendi onurumu, gururumu kırdım, her birine ayrı-ayrı, yineleyerek yalvardım. Ne yazık ki inatlarını kırıp hiçbirini dediğim yola getiremedim. Artık, yapacak bir iş kalmadığını düşünerek Ankara'ya dönmek kararını verdim. Bu kararımı o günlerde hiç arkamı bırakmayan gazetecilere de bildirdim.

«(...) Kadıköy Metropolitisi Grigoryos'u patrik seçtiler. Grigoryos efendi, hiç kuşkusuz, kendileri için iyi bir adam, ideal konusunda becerikli bir yoldaş olabilirdi. Ancak, o günlerde Fenerlilerce birdenbire azizler arasına yükseltilen bu adam, hükümetçe istenmeyen, güvenilmeyen kişilerden biriydi. Bu güvensizliğinin nedenlerini kendisi de bilir, onu o koltuğa getirenler de ayrıntılarıyla bilirler.

«Bizce Payotatos, İkomenikos denilen, hükümetçe de ancak bir başpapaz olarak bilinen bu adamın, hükümete danışılmadan ve özellikle onayı alınmadan, hoş karşılanmayacağı biline-biline patriklik koltuğuna getirilmiş, kimsecikler yadırtamaz ki, çok büyük bir suçtu. Hele, Fener papazlarının toptan sözlerine güvenilmeyecek, düzeltilmeleri olanaksız kişiler olduklarını kanıtlayacak açık bir belgesiydi.

«Ancak, hükümet kendilerini büyük gören, sürekli olarak böbürlenen bu başı dönükleri, ancak, öküzün kuyruğundaki sinek kertesinde önemli gördüğünden bu küstahlıklarına da önem vermedi. Ancak, Grigoryos'un patrik tanınması için utanmadan yapılan danışmaları itelemekle yetindi.

«Durum, bu kerte acıklıyken, Fenerin kara cüppelileri, hükümetin kendilerine karşı aldığı türtü durumlara hiç aldırmış etmemek, topluma karşı da Patrikhaneyi güllük gülistanlık, işlerin de her zamanki gibi tıkırında gittiğini göstermek gibi hokkabazlık yaptılar, gidişatlarını, rahatlarını hiç

bozmadılar. Yeter ki sindokosların her biri iki yüz ellişer, patrik de iki bin lira aylık alsın, hepsi de yan gelip keyiflerine baksın.

«(...) Türk hükümeti benim bunlara karşı susuşuma, giderek, biraz yavaş, yumuşakça davranışuma ne anlam verirdi? (...) Örs ile çekiç arasında kalmış gibi bin türlü tehlike karşısındaydım.

«(...) Son girişimimin de istediğim sonucu vermediğini görünce artık beni aygıt gibi kullanmak isteyen Patrikhanede kalamaz, içleri dışlarına hiç benzemeyen bu papazlarla birlikte çalışamazdım, elbette. Hemen vekilliklerinden çekilerek bu dinsiz namus düşkünlerinin topluluğundan iğrenerek, tiksinererek ayrıldım. Gerçi, onlar gibi geçimimi sağlayacak herhangi bir gelirim yoktu. Verdikleri vekillik aylığını gerçekten gereksiyordum. Ancak, bu yoksulluğum kertesinde de karakter sahibiydim. Vermekte oldukları paraya karşılık bu maneviyat hokkabazlarına yarakçılık edemez, onlara kavuk sallayamazdım. Kısacası, onların hıyanet halkalarında bağlanıp kalamaz, minnetleri altına giremezdim.

«Hemen ekliyeyim ki, çekilişim, Patrikhanenin bu aç kurtlarını çok sevindirmişti. (...) Aylığının kendilerine kalışından. (...) Patrikhaneden ayrıldığımın ertesi günü, benden kalan parayı aralarında bölüştürerek aylıklarını artırmışlardı.

«Hükümetimiz, Fenerlilerin bana yaptıkları bu yeni kalışlık üzerine bunların hallerini düzeltmelerinden umudunu kesmiş, çekilmemi büyük bir soğukkanlılıkla onaylamıştı. Zamanın siyaseti, nazikliği dolayısıyla bu kara cüppelerini yola getirmeyi uygun bir zamana bırakmıştı. Ancak, hükümetin o günlerde gösterdiği bu görünürdeki kaygusuzluğu, bu başı dönükler kendi hesaplarına olumlu, hükümet hesabına da olumsuz olarak benimsemişlerdi. Bu suskunluktan yararlanıp, sanki hükümetle anlaşıp barıştıklarını el altından toplum kurullarına fısıldarlarken bana da sıvırttikleri oklarını çevirmişler, uslarınca beni sindirmeğe yeltelenmişlerdi bu divaneler.

«(...) Bu ruhani zalimler, şeytanca planlarını, iğrenç ent-

rikalarını dilediklerince sürdürebilmek konusunda bir engel saydıkları beni de, bundan sonra bu gibi işlere karışamayacak duruma düşürmek yolunu tutmuşlardı. En sonra, bir gün viodansızcasına papazlık niteliğimi kaldırmak kararını vermiş, beni aforoz etmişlerdi.

«Sevgili dindaşlarım, şu koca cüppelilerin içyüzlerini, son zamanlarda yapıp ettiklerini şu broşürümle katınıza kısaca serdim. Artık, aldanmaya, kendinizi aldatmaya, bunlara eskisi gibi yaltaklanmaya kavuk sallamaya hiç gerek yok. Şundan ki, şimdiye dek olan olaylar, bunların sonuçları açıkça gösterdi ki, birer din büyüğü saydığınız bu sergerdelerin yaptığı türlü yolsuzlukların yarattığı, yaratacağı kötü sonuçların, maddi, manevi zararlarını hep sizler yükleneceksiniz.

«İmdi, ey halk, vakit geçirmeden hemen kalk. Bütün gücünle bu durumu düzeltmeğe bak. Davranmak, eyleme geçmek zamanı gelmiştir. İşte, sizleri uyararak, atılım yolunu göstererek vekillik görevimi gereği gibi yerine getirdim. Sözlerimle olayları yargılayın, kararınızı bir ayak önce verin.»

Papa Eftim'in bir broşür olarak bastırıp dağıttığı bu bildiriler, ortodoksların birçoğunu daldıkları gaflet uykusundan uyardı, uyanık olanların da yürekliliğini artırdı.

PARAPİGMATA CEZAEVİ

Anadolu yengisi, tarih arasında
bir ulusça bütünüyle benimsenen
bir düşünüşün ne kerte güçlü, ne
kerte canlandırıcı bir güç olduğu-
nun en güzel bir örneği olarak ka-
lacaktır.

MUSTAFA KEMAL

Bir akşam, Atina'nın büyük asker cezaevi Parapigmata'nın büyük demir kapısından içeri elleri kelepçeli, orta boy-lu, kırmızı yüz-lü kasketli genç bir adam girdi. Hangi ulustan olduğu, ilk bakışta anlaşılmıyordu. Asker gardiyanlar, elle-rindeki kelepçeleri çözerek onu büyük koğuşlardan birine götürdüler. Koğuştan kalabalık genç insan sesleri geliyordu. Bir gardiyan, yeni gelene ranzalardan birindeki boş bir ya-tağı gösterdi. Bu yeni mahpus, İngiliz Kemal'in ta kendisi-ydi. İzmir'de yakalanıp tutuklanmış, dokuz ay büyük İzmir mapusanesinde Yunan yönetimi altında inlemiş, sonra, or-dan Atina siyasal asker mapusanesine yollanmıştı. Ranzanın alt katında iğreti oturarak çevresini şöyle bir gözden geçir-di. Koğuş arkadaşlarının hemen hepsi Yunan askerleriydi. Gardiyan, onu bırakıp gider gitmez, birkaç asker yanına sokularak onun neden geldiğini sordu. Ona hemen türlü yi-yecekler getirdiler. Kötü deniz yolculuğu boyunca bayağı

açlık çekmişti. Çocukların verdiği güzel ev yemekleriyle karınını doyurunca, biraz daha iyimser düşler görmeğe başladı. Ne olur ne olmaz diye, Türk olduğunu saklamak zorunda kaldı. Anadolu'da sopa yiyen askerlerden biri ya da birkaçı onu hacamat etmeğe kalkışabilirdi. Yemeğini yiyip battaniyesinin üzerine şöyle bir uzandı, çevresine kulak vererek askerlerin neler konuştuklarını dinliyordu. Az zamanda bunların hep bozguncu komünist askerler olduğunu anladı. Hemen hepsi sırası gelince, konuşmanın bir yerinde Papulas'a, Venizelos'a, Kral Konstantin'e sövüp sayıyor, böylece yürek yelpazeliyordu. İngiliz Kemal, Yunancayı iyi bildiğinden onların en gizli düşüncelerini öğrenmekte gecikmedi. Hemen hepsi, Yunan ordusunun bozguna uğrayacağına, arkasından sol devrimin geleceğine inanıyor, bunda ateşlenerek birbirlerine uzun nutuklar çekiyorlardı. Bunlar, işçi, üniversiteli, lisesi gençlerdi. Yunan ordusunun başında iyice ekşimışlerdi. Ta Çerkes Ethem'in Salihli cephesinde Yunan ordusunun yolunu kesip onu hallaç pamuğu gibi attığı günden beri Yüzbaşı Bolşevik İsmail Hakkı'nın propagandalarına erek olanlardı. Fuat Balkan'ın, savaştığı gerilla bölgesine getirilen Yunan birliklerinden bozgunculuk yaparak kaçan genç solcu askerlerdi. Yunan ordusu içinde egemen olan, kiralıcılık, Venizelosçuluk akımlarının yanbaşı, bu her iki grubun da yürütmek istediği Anadolu savaşına karşı çıkan genç işçiler, aydınlardı. Yunan cephe gerisinde olduğu gibi cephede de bu savaşın gereksiz, insanlık dışı, emperyalist bir savaş olduğu üstüne durmadan propaganda yapıyorlardı. Onlara göre Yunan insanları, İngiliz emperyalistlerinin onuruna mezbahaya sürülüyor, acımaksızın öldürtülüyordu.

İngiliz Kemal, daha ilk gece grup-grup toplanıp konuşan askerlerin bütün konularının bu olduğunu görerek sevindi. Artık, o da Parapigmata hapisanesinin onuruna yarın komünist olacaktı. Bu solcu gençlerin arasında ancak böyle olunca barınabilir, yiyecek ekmek bulabilirdi. Hemen ertesi sabah, suçunun ne olduğunu soran birkaç askere komünistlik olduğunu söyledi. Bunun üzerine bütün gençler, büyük bir şefkatle, sevgiyle onu bağırllarına bastılar. Adamcağız

hem de bir yabancıydı, İtalyandı. Ona göz kulak olmaları gerekti.

Ancak, ne var ki akşamdan kendisiyle ilgilenen, sabahleyin kendisine yakınlık gösteren çocuklar, alınıp götürüldü. Yerlerine bir yığın başka komünist asker geldi. Hemen hepsi de asker kaçağıydı.

Ancak, İngiliz Kemal'in komünistliği askerler arasında iyice dalbudak saldığından, yeni gelenler, kalanlardan onun üstüne bilgi ediniyor, hemen onunla dost oluyor bu İtalyan komünistine dostluk gösteriyorlardı.

İngiliz Kemal, birinci günün hayhuyundan sonra yatağına çekilince, bu cezaevinin rahat olmakla birlikte tehlikeli bir yer olduğunu düşündü. Daha ilk gün, onlara tanışlık vermemekle birlikte burda bir yığın da rehine Türkün bulunduğunu gördü. Bunlar yüzelli kişiydi. Hepsi de Yunan işgali altındaki kentlerden toplanmıştı. Evet, kendi kimliğinin açığa çıkmaması uğruna ilk gün onlarla tanışmayı sakıncalı görerek geniş mapusane bahçesinin yüksek duvarlarından birine yaslanarak mahpus askerlere nasıl eğitim yaptırıldığını seyretti. Sonra, kendi yurttaşlarının yasal durumlarını gözden geçirerek bir kez daha Türkiye'nin özgür havasından soluk aldığını duydu. İlk usunu zorlayan düşünce de kaçmak oldu. Evet, burdan nasıl kaçacaktı?

Mapusane avlusunun temiz havası, ona hep yurdunun zengin özgürlükleri içinde yaşamak, gerekirse yine en tehlikeli görevle onun uğruna çalışmak isteğini veriyordu. Ancak, bu belâli mapusane cehennemlerinden kaçmayı beceremedikçe o mavi özgürlükler bahçesi Türkiye, her zaman bir düş olarak kalacaktı. Diriminin dokuz ayını İzmir'deki Yunan mapusanesinde geçirmişti. Savaşın en cıvıvli zamanlarına rastlayan o çok değerli günler, nasıl da bağıra-bağıra geçip gitmişti. Burdaki yaşayışı da bir başka, belki daha tehlikeli bir serüven olabilirdi. Yunanlıların başları henüz karışık olduğundan onun İngiliz Kemalliliğiyle uğraşacak zamanları yoktu. Ancak, biraz başlarını kaşıyacak zamanları olunca ona kırk katırla kırk satırdan birisini seçmesini önerebilirlerdi. Bundan dolayı, hemen kaçma planları üzerinde

düşünmeğe başlaması gerekti. Kalın, soğuk duvara sırtını vererek, avluda kaynaşan haki giynekli asker kalabalığıyla öbür yanda küçük topluluklarla volta vuran, durup konuşan sivil giynekli Türkleri dikizliyerek uzun Türkiye serüvenini bir kez daha yaşamağa başladı:

Yunanlıların, güçlendirilmiş ordularının vurucu birliklerini ileri sürerek Balıkesir cephesini bozguna uğratıp, askersiz, silahsız Bursa cephesinden kollarını sallayarak geçmiş, İnönü-Eskişehir yönünde, belki de bir ayak önce Ankara'ya ulaşmak tutkusuyla alabildiğine ilerliyorlardı. Türk ordusunun komutan kadrosu, ellerindeki bir avuç asker döküntüsüyle geceli gündüzlü yürüterek Ankara doğrultusunda çekiliyordu.

Ankara'ya, yanında, daha önce yolda bulduğu bir kız öğretmen arkadaşıyla bir de öksüz bir çocukla girmişti. Kentin sokakları, bir göç başlangıcının karmakarışıklığını gösteriyordu. Eli kırbaçlı, silahlı bir atlı olarak Ankara'ya giren İngiliz Kemal, Ulus meydanından geçerken içinde matbaa harfleri, takım taklavatı yüklü çift atlı bir araba yolunu kesmişti. Üzerine bir yatak konmuş, onun üzerine de bir halı serilmişti. Şişman, kırmızı yüzlü, kara bıyıklı, gözlüklü bir adam da arabada oturmuş sarsılarak giderken çevresini dikkatle gözden geçiriyordu. Bu aydın yüzlü adam, Anadolu'nun ortalarına doğru göçe hazırlanan Ankara halkının kaygusuna şaşkınlıkla bakarak düşünüyor gibiydi.

İngiliz Kemal, arabadan seslenen bu adama dönüp baktı:

«Evlât, arslanım, biraz bakar mısın?»

Atını onun yanına süren genç adam, kendisine seslenen adamı tanır gibi oldu. Evet, onu tanıyordu. Onu birçok kez, İstanbul genel polis müdürlüğü siyasal şube müdürü olan eniştesi Reşat'ın yanında görmüştü. Ancak, gerek adını gerekse işinin türünü bilmiyordu.

«Vay beyim, sizin burada ne işiniz var? Hayrola, nedir bu kaygu? Bir şeye gereksiniminiz mi var?»

Arabadaki adam, Kemal'in bu uluorta sorusunu gülümseyerek karşıladı:

«Beni tanımadın mı, evlâdım?»

«Size eniştemin yanında birkaç kez rastlamıştım, ama, adınızı, işinizi bilmiyorum.»

«Sen nesen şimdi, subay mısın?»

«Hayır, efendim. Kuvayı Milliyeçiyim.»

«Hatırladım, 16 marttan sonra baskı makineleriyle takım taklavatınızı Yahya Kaptan'ın yardımıyla İstanbul'dan binbir güçlkle kaçırmıştınız.»

İngiliz Kemal, Ankara'dan kaçmanın gereksiz olduğu üstüne Yunus Nadi'ye de, daha birçok göçmen adaylarına söylediği gibi, birkaç söz söyleyince yiğit gazeteci, ona şöyle dedi:

«Oğlum, telâş etme, diyorsun. Merak etme, ben bu gibi durumların yabancısı değilim. Kaygulandığım yok. Kendimin hiçbir değeri yoktur. Ancak, bunların (makinelere gösterdi) değeri çoktur. Ulusal davayı savunmaya yarayacak gazetesinin harfleriyle makinesidir. Güvenli bir yere kurup yayını sürdürmeğe hazırlandım. Anladın mı şimdi oğlum?»

«A beyim, durum güzel. Yunan, Bursa yöresinde durdu. Burarlara dünyada gelemmez. İnan ki ben düşmanı artık bu kerte düşüncesiz, budala sanmıyorum. İşin siyasal yanını ise siz benden çok daha iyi bilirsiniz.»

«Aferin sana, oğlum. Sen de benim gibi düşünüyorsun. Çok doğru. Bizim çocuklar, boşuna kaygulanmışlar. Kuracağım matbaaya gel, görüşelim.»

İngiliz Kemal, yanındaki öğretmeni iyi bir ailenin yanında konuk ederek eski emektar acar arkadaşı Naci ile Ankara'ya yerleşti. Naci, hemen bir dükkân açıp çalışmağa başladı. Balıkesir merkez kurulundan Ankara'ya gelmiş olanlar, toplanarak yeni durumu görüştüler. Albay Kâzım (Özalp), İngiliz Kemal'e, Mustafa Kemal'e kendisinden sözettiklerini söyledi. Vasıf'ın kendisini götürüp Mustafa Kemal'le tanıştıracığını bildirdi. Yeni bir savaş dönemi başlıyordu. Bundan böyle İngiliz Kemal, Mustafa Kemal'in yakın buyruğunda çalışacaktı.

İngiliz Kemal, Vasıf'ın iriyarı gövdesi yanında sportmen yürüyüşüyle Mustafa Kemal'in Direksiyon'daki karargâhına

girdiğinde birçok genç subayıyla karşılaştı. Beşiktaş kulübünden tanıdığı bir süvari subayı bu boksörün burada ne işi var diye şaşırarak onunla konuşmak istediye de Mustafa Kemal'in beklemekte oluşu, konuşup görüşmelerine engel oldu. Direksiyonun merdivenlerini tırmandılar. Hemen karşılarına gelen odada esmer, ablak yüzlü, kara gözlü, keskin bakışlı bir yüzbaşı oturuyordu. Vasıf:

«Mahmutçuğum, İngiliz Kemal'i getirdim, paşaya götürülebilir misin?» diye sordu.

Bu emirsubayı Siirt'li Mahmut'tu. Daha sonra, Mustafa Kemal'in en gizli işlerinde görev alacaktı. Sonradan Türkiye'nin sayılı iş adamlarından biri, sonra çok tanınmış bir gazeteci olacaktı.

Siirtli Mahmut, başkomutanın yanına girip çıktı. Sonra, İngiliz Kemal, Mustafa Kemal'in mavi gözlerinin karşısındaydı.

Mustafa Kemal, ona:

«Hoşgeldiniz» diyerek elini sıktıktan sonra bir şey anmış gibi gözlerinin mavi projektörüyle bir süre İngiliz Kemal'in yüzünü yaladı:

«Ben bu yüzü tanıyacağım» dedi.

Evet, Mustafa Kemal, onu tanıyordu. İngiliz Kemal; Çanakkale savaşında onun komutasında çalışmıştı. Mustafa Kemal'in karargâhına düşüp de ortalığı sarsan patlamamış bir otuz sekizlik top mermisinin daha önce anlattığımız hikâyesini anlatan İngiliz Kemal, paşanın belleğinde nereden takılıp kaldığını anlatmış oldu. Güldüler. Paşa, İngiliz Kemal'in bütün serüvenlerini yakından biliyordu. Ona, Biga'da bulunduğu sırada Balıkesirle bağlantı kurduğunu, şimdi de kendisinin vereceği yeni buyruklara göre davranacağını söyledi.

«Sizin üstünüze aldığım bilgi, bende, sizden gelecekte çok şeyler beklenebileceği kanısını uyandırdı.»

Sonra, zile basarak Hamdullah Suphi'yi istedi.

Biraz sonra içeri, çok zeki baktışlı, açık başlı, uzun gür ak saçları ortadan ikiye ayrılmış acar bir adam girdi. Bu, Hatip Hamdullah Suphi idi. Mustafa Kemal, İngiliz Kemal'i ona tanıttı. Hatip, genel haber alma müdürlüğü görevini görüyordu.

Mustafa Kemal, ona, Ulusal Kurtuluş Savaşı içinde İngiliz Kemal'in yaptıklarını kısaca anlattıktan sonra, bundan böyle yapacaklarını da söyleyerek onu Hamdullah Suphi'nin buyruğuna verdi.

Üçü de Mustafa Kemal'in elini öperek çıktı.

Karargâh adamlarıyla de helâllaşarak ayrılan İngiliz Kemal'e, Hatip:

«Gel bakalım, sen artık benim malımsın» diyerek güldü.

Hamdullah Suphi, onu genel haber alma müdürlüğüne götürdü. Burası daracık bir sokakta Ankara'nın eski, küçük ahşap evlerinden birinin tavanarasıydı. Eşyası iki sandalye, bir tahta masa, birkaç defterdi. Ancak, bu yoksul odada son kerte bir düzen göze çarpıyordu.

Hemen karşılıklı oturup yeni Yunan saldırısının nereye dek uzanacağını, İhtilâf devletlerinin bunu nereye dek desteklediklerini yada destekleyeceklerini, Yunan ordusunun tutarlı olup olmadığını bunları anlamak uğruna da kesinlikle düşmanın gerilerine sokulmanın gereği üzerinde görüşüp anlaşılabilir.

Sevimli ajan, karşısındaki genel müdürün aşınmış giy-neklerini, odanın yoksulluğunu, bütün yoksul Ankara'nın genel yürek sızlatıcı durumunu bir daha düşündü. Parasızlık, en korkunç hastalıktı. Maliye'nin kasalarında fındık fareleri cirit oynuyordu. Ancak, kendisine de Ankara'dan İzmir'e gitmek üzere para gerekti. Bunu nerden bulacaktı? Hamdullah Suphi sanki içinden geçenleri yüzünden okumuş gibi ona yüzelli lira çıkarıp verdi. Bununla en ucuz araçları kullanarak İzmir'e gitmesi gerektiğini, başka hiçbir olanakları olmadığını ezilip büzülerek söyledi. Bunca üzüntüye de neden yoktu. Düşman içine girinceye dek biraz güçlük çekse de ondan sonrası kolaydı. Onun eski «ganîmet» yöntemi, bütün güçlükleri çözebilirdi:

«Yeter, beyefendi, idare ederim. Yalnız sizden ricam, bana bir düzmece kimlik kâğıdı bulup buluşturmanız gerek. Trablusgarp doğumlu olacağım. Böyle bir kimlik kâğıdı elimde olunca bir İtalyan pasaportu almak zor değildir.»

«Bakalım, bir deneyelim, yavrum, (son sözcüğü her zaman kullanırdı).

Naci, bir dükkân tutmuştu. Öğretmen hanım da bir görev almak üzereydi. Atları da satmak gerekiyordu. O gece, öğretmen hanımla helâllaşmağa giden İngiliz Kemal, onun gözlerinin dolu - dolu olduğunu gördü. Ancak, birkaç günlüğüne ayrılacağını söyleyen genç adama genç kız, herhalde bir yurt görevine gitmekte olduğunu, onu yolundan alıkoyamayacağını söyleyerek gözyaşlarını sildi.

Ertesi sabah, Hamdullah Suphi'nin karargâhına damladı. Hatip, onun eline «Trablusgarp, Mehmet Sait» diye bir kimlik cüzdanı tutuşturdu. O da hemen Afyonkarahisar'a doğru ilk yolculuğuna çıktı.

Eskişehir'e vardığında bir kahveye girip oturdu. Orda, başında dağınık kara saçlarıyla bir devrimciyi andıran genç irisi, esmer, yakışıklı genç bir adamı gözü ısırdı. Bu, daha önceleri Beyoğlu alemlerinde tanıştığı gazeteci Nizamettin Nazif'ti.

«Nizamettin bey, Nizamettin bey!»

«Ooo. Hayrola, burada ne arıyorsun sen?»

«Seni arıyorum, cepheye gidip kurşun atalım diye.»

Genç gazeteci, kurşun kalemini çıkararak ona gösterdi:

«Ben, kurşunu bu silâhımla atıyorum, azizim.»

Yanyana oturup biraz dertleştiler. İngiliz Kemal, bacasındaki Kuvayı Milliye pantolonunu değiştirmeyi düşündü. Bu nu genç gazeteciye önerdi. Kahveden çıktılar, bir yandan pantolonlarını değiştirdiler.

Vedalaştılar, genç ajan, Afyon'a, ordan da Burdur'a vardı. Burdur, İtalyan bölgesi içindeydi. Burdur'la Antalya'da birer İtalyan temsilcisi bulunduğunu pansiyoncu kadından öğrendi. Hemen sabahleyin temsilciliğe uğradı. Bu adam, hem de konsolosluk görevini görüyordu. Ona derdini Fransızca anlattı. Kimlik cüzdanını gösterdi. Trablusgarp'lı Abdullah paşanın oğlu olduğunu, Avrupa'da yüksek tahsil eğitimi yaptığını söyledi. İtalyan uyruğuna geçmek dileğini de bildirdi. Zaten, İtalyan sömürgelerindeki yerlilere bu hak tanınıyordu. Genç temsilci, onun dileğinden hoşnut kaldı.

Böylece, İtalyan temsilcisinden geçici bir uyruk belge-
siyle bir «laisser passer» aldı. Birkaç dakika sonra, Trablus-
garp'lı Abdullah paşa zade Mehmet Sait olarak İtalyan uy-
ruğuna geçmiş bulunmaktaydı.

Temsilci, ona bir iyilikte de bulundu:

«Buradan Antalya'ya arabayla gitmek çok güç. Bizim oto-
mobilimiz gidiyor, onunla gidiniz.»

Genç ajan, Antalya şosesinin İtalyan askerleriyle tıklım
tıklım dolu olduğunu görünce şöyle bir düşündü: Bu, neyin
nesiydi? İstanbul'da doğma büyüme, çok güzel Türkçe konu-
şan şoför, biraz bir şeyler yemelerini yol arkadaşına önerdi.
Sonra, otomobili bir kulübenin önünde durdurdu. Bu da bi-
zimkinin canına minnetti. Burda öğrenilecek bir şeyler dönü-
yordu. Bir meyhaneye girip bir masaya oturdular. Burda, bi-
zimkinin hem gözüne hem de kulağına ilginç şeyler çarptı.
Çok temiz giyimli meyhanecinin kendisi gibi garsonları da
tertemiz, ak pak giynekler giymişlerdi. Hepsi de Rumca ko-
nuşuyordu. Şoförü tanıdığı anlaşılan bir garson, yanlarına
gelerek onun hatırını sordu. Rumca konuşuyorlardı. Garson,
İngiliz Kemal'in kim olduğunu sormuştu.

«İtalyandır, İzmir'e gidiyor» yanıtını aldı.

İçkileri, bizimki ısmarladı, yediler, içtiler. Bu sırada göz-
ucuyla tezgâhtaki patronu dikizleyen genç ajan, onun harıl
harıl bir şeyler yazdığını gördü. Yemek işi bittikten sonra,
patron, bizimkinden bir kuruş almamakta diretti.

Ancak, kapıdan çıkarlarken, patron, iki mühürlü bir zar-
fı şoföre uzattı. Bu arada şoförün eline bir deste de kâğıt pa-
ra tutuşturdu. Şoför yerinden bunları gözetleyen genç ajan,
burda gerçekten bir şeylerin döndüğünü anladı. Direksiyo-
na geçen şoföre neden para almadıklarını sordu. Rum şoför,
onların kendisinden hiçbir zaman para almadıklarını söyledi.
Meyhane sahipleri Midilliliydiler.

Biraz sonra, şoför, yine böyle bir meyhanenin önünde mo-
la verdi. İçerisi subay, asker doluydu. Tezgâhtar, Anadolu'lu
bir Rumdu. Şoför, bir şişe rakı istedi. Garson, bizimkini kuş-
kuyla gözden geçirdi. Şoför, Rumca, onun da İtalyan, yani
kendilerinden olduğunu söyledi. Şoför, sözüm ona, gizlice, da-

ha önce meyhaneciden aldığı zarflardan birini Rum bakkalın eline tutuşturdu. Onun elindeki iki zarf da şoförün eline geçince, İngiliz Kemal, bir casusluk işiyle karşı karşıya olduğunu anladı. Antalya'ya doğru yola çıktıklarında bizimkinin bütün usu, bu mektupta kalmıştı. Ne yazık ki kendi yöntemiyle bunlardan birini olsun çarpmağa çalıştıysa da başaramadı.

Antalya'da bir pansiyona indiler. Arkadaş olup bir lokantada içmeğe gittiler. Bizimki, iyice sarhoş olan şoförün cebinden zarflardan birini çekti. Bunu dışarda bir taşın altına sakladı. Sonra, açtığında sayılarla dolu şifreli bir mektup olduğunu gördü. Antalya Mutasarrıfı Kemal (Gedeleş) 'e gidecek durumu anlattı. Şifreyi Hamdullah Suphi'ye bildirdi. O geceyi de şoförle birlikte geçirdi. Ondan daha birçok şey öğreneceğini umuyordu.

Şoförle birlikte İzmir'e kalkan Piyer Loti vapuruna bindi. Oraya vardığında büyük şenliklerle karşılaştı. Rumlar, Yunanlılar, bir yengi bayramı yapmaktaydılar. Anadolu'da kazanılmış yalan yengilerle halkı aldatıyorlardı. Düşman, Anadolu'da biraz ilerleyişini bir zafer gibi göstererek hem kendinden olanları, hem de Avrupalı ağababalarını aldatmağa çalışıyordu. Yunanistan'dan hiçbir güçlendirme gücü getirilmiyordu.

İzmir'i gürültüye boğan bu coşkunluklarla taşkınlıkların yarın birer balon gibi söneceğini bilen genç adam, bunları kulak arkasına attı. Bunların Ankara'ya bildirilmesi gereksizdi. Elindeki zarfı, adresine verip bundan bir iş çıkarmanın arkasındaydı. Düşman, biricik ikmal yolu olan Antalya - Burdur şosesi üzerinde bir casusluk ağı kurmuştu. Şimdilik, bütün yapılacak iş, bunu açığa çıkarmaktı. Şifreli mektubu yeni bir zarfın içine koyarak üzerini öykünerek dikkatle yazdı. Zarfın üzerindeki harflerin bir askerce parola olduğunu sanıyordu. Mektubu kolordu komutanlığının eski yapısındaki general Papulas'ın karargâhına götürdü. Bir inzibat subayına gösterdi. O da onu istihbarat dairesine götürdü. Orda iki masanın çevresinde Yunan kurmay subayları oturuyordu. Haberleşme dairesinin şefiyle karşılıklı oturdu. Bizimkinin dış görünüşü, İzmir'de alıp kafasına geçirdiği bir Arap takkesiyle

büsbütün bir arabinkine benziyordu. Kurmay subay, çok güzel bir türkçeyle ne istediğini sordu. O da arap öykünmesi bir türkçeyle yanıt verdi. Kendisinde bir emanet bulunduğunu söyleyerek zarfı karşındakine verdi. Öbür zarfların postada olduğunu da söylemeyi unutmadı. Subay, ona nereli, hangi ulustan olduğunu sordu. Trablusgarp'lı olduğunu, badem ticareti yaptığını söyledi. Sonra, verilecek yanıtın da kendisince götürüleceğini söylemeyi, özellikle, unutmadı. Gitmek üzere kalktığında, subay, ona para vermek üzere kasaya el attı. Bizimki hemen bunu önledi. Daha önce yeterince para almış olduğunu söyledi.

Ertesi gün, yine büroya vardığında kendisine verilecek mektup hazır. Subay, bunu ona vererek yine aldığı yere verilmesini buyurdu. Bizimki, hemen o akşam, kalkmakta olan bir vapura atlayarak Antalya'ya doğru yola çıktı. Zarfı açmayı çok istediysen de bunun Mustafa Kemal'ce açılmasının daha yerinde olacağını düşünerek vazgeçti.

Antalya rıhtımında Türk polisinin kontrolüyle karşılaşan genç ajan, onlara çaktırmadan karaya çıkmayı düşünürken sivil komiser, onun kulağına eğilerek şöyle fısıldadı:

«İngiliz Kemal, sen bunu Yunan polisine yuttur».

Bayağı afalladı. Komiser, yanındakilere onun kimliğini düzmece Arap kimliğine göre yazdırdı. Sonra, onu kontrol polisinin sandaliyle karaya çıkardı. Türk polisinin bu acarlığı, bizimkini çok sevindirmişti. Bu pehlivan yapılı, sarışın komiser, ölünceye dek İngiliz Kemal'in belleğinde yiğit, zeki, yurtsever insan tiplerinden biri olarak yaşayacaktı.

Genç ajan, Mutasarrıf Kemal'den birkaç kuruş yol parası alarak Ankara'ya yollandı. Haberleşme bürosunda Hamdullah Suphi'nin yerinde Erzincan mebusu Necati'yi buldu:

«Maşallah, dedi, hoşgeldiniz. Elhamdülillah, sağsalım gelebildiniz. Mustafa Kemal paşa sizi bekliyor.»

Necati'yle Direksiyon'a gittiler.

«Gel bakalım, Kemal, merhaba.»

Bunu gür sesiyle söyleyen Mustafa Kemal'di.

İngiliz Kemal, biraz hoşsohbetten sonra raporunu paşaya verdi. Paşa, heyecanından ayağa kalkarak:

«Aferin, Türk evladı,» diyerek onu alnından öptü. Sonra sözlerini şöyle sürdürdü:

«Başardın Kemal; asker ulaşımının en önemli bir noktasında çalışan düşman casus ağını buluşun şaheserdir.»

Genç ajan, ona bir de Yunan kurmay başkanlığının bir mektubunu getirdiğini söyledi. Sonra, koynundan mühürlü zarfı çıkararak uzattı. Mustafa Kemal:

«Bu şifreyi bize o kirye çözer» dedi.

Kısacası, genç adamın, Antalya mutasarrıfı eliyle gönderdiği rapor aracılığıyla iki İzmirli polis, İsmail Hakkı ile arkadaşı, casus ağını az zamanda açığa çıkarmıştı. Bu casusların, birinci dünya savaşında Osmanlı ordusunda yedek subaylık yaptıkları da anlaşılmıştı. Yunan ordusunda da fedai olarak çalışıyorlardı.

Mustafa Kemal, genç adama en sonra şunları söyledi:

«Kemal, sen, artık Genel Kurmay Başkanlığının malı olacaksın. Biraz dinlendikten sonra Genel Kurmay Başkanı İsmet paşayı görürsün.»

Genç adam, Mustafa Kemal'in elini öperek dışarı çıkarırken o, haberleşme başkanına onun üstüne bir şeyler söylüyordu. Necati, ona beş yüz lira harçlık verdi. Ordan ayrılan genç adam, acar, becerikli arkadaşı Naci'yi dükkânında çalışır buldu. Genç öğretmen, öğretmenliğe başlamıştı. Ankara'nın her yanında devlet denen varlığın gücü az zamanda görülmeye başlamıştı. Vasıf, Necati, Büyük Millet Meclisi üyesi olmuşlardı. Vehbi, Hacim de Balıkesir mebusuydular. Hüsnü de Ankarada spor örgütleri kurmağa çalışıyordu.

Gazi Mustafa Kemal'den ayrılarak genel kurmay başkanı İsmet Paşayı görmeğe giderken, genç adamın içinde genç dağlar gibi dimdik bir moral yükseliyordu. Genel kurmay başkanlığının küçük bir odasında üzerinde birçok defter, kalem serpiştirilmiş bir masanın başında kara kalpaklı, kara gözlü, kara ince bıyıklı, genç, ince gövdeli tığ gibi bir kurmay subayla karşılaştı.

«Buyurun, Kemal bey, Hoşgeldiniz. Mustafa Kemal paşadan. arkadaşlarınızdan her şeyinizi öğrendim. Albay Kâzım bey, hizmetlerinizin ayrıntılarını anlattı.»

İsmet bey, bunları neşeli bir biçimde anlatıyordu. İsmet bey, genç adamın şundan bundan dinlediği olağanüstü serüvenlerini bir de onun ağzından dinlemek istedi. O da nazlanmadan anlattı. İsmet bey, özellikle onun cepçiliğini ilginç buldu. Bunun uygulanışını çok görmek istiyordu. Bizimki, bir aralık albayın saatiyle kimi önemli evraklarını kaşla göz arasında yürüttü. Sonra, bunları ona geri verirken, İsmet bey şaşkınlıklar içindeydi.

«Yine, İzmir'e düşman içine gider misiniz?»

«Elbette. Buralarda benim işim ne? Karşınıza buyruk, direktif almak üzere çıktım. Ancak, bir dileğim var: Geçen seferki benim için bir inceleme gezisi oldu. Bu kez bana yakışır başka bir tip ve kimlikle gideceğim. Yoksa, görevimi istediğim gibi yapamayacağımı bu inceleme gezimden anladım. bundan dolayı, gereken kimlikle kâğıtları bütünleyerek yola çıkacağım. Bunun gününü de belirleyemem. Şundan ki, bana gereken kimliği burda bulamam. Ufak bir gezi yapmak zorunda kalacağım.»

Genç, ajan bunları söyleyerek ordan ayrıldı.

O akşam, genç adamla arkadaşı Naci, bir çilingir sofrası kurdular. Uzun - uzun dertleştiler. Genç ajan, düşmanın gerilerinde çalışmak üzere buyruk aldığını, bunun için de çok sağlam bir kimlik kullanmak gerektiğini, bunu da ancak İstanbul'da elde edebileceğini, bundan dolayı da oraya bir yolculuk göründüğünü anlattı. Artık, Kuvayı Milliye denen başıbozuk, derme çatma güçlerle çalışılmıyordu. Bundan sonra, düzenli güçler içinde çalışacaklardı. Kendisi, genel kurmay başkanlığının buyruğuna girmişti bile. Yine eskisi gibi kendisiyle çalışıp çalışamayacağını sordu. Naci buna dününden razıydı. Olumlu yanıt verdi. İngiliz Kemal, İstanbul'a gidişinin başlıca nedeninin sağlam bir Amerikalı kimlik belgesi olduğunu, son deneylerine göre bunsuz başarılı bir iş göremeyeceğini anlattı.

Çilingir sofrasını temizlediklerinde gerekli karara da varmışlardı: İngiliz Kemal, İstanbul'a gidip gelecek, sonra birlikte ver elini İzmir. Düşmanın içinde birlikte çalışmaya başlayacaklardı.

İngiliz Kemal, İzmit üzerinden İstanbul'a oldukça zor, tehlikeli bir yolculuk yaptı. Yine de, Trablusgarplı Ahmet Sait kimliğiyle ona göre ayarlanmış ustaca bir kılık, onu İstanbul'a kazasız belâsız iletti. En tehlikesiz bir sığınak olarak aktör arkadaşı Ziya'nın Kocamuştafapaşa'daki evini seçti. Arkadaşı, onu karşısında görünce şaşkınlıktan küçük dilini yutuyordu. Ziya'ya Fransa'dan geldiğini söyledi.

«Çevir kaz: yanmasın. Paris'ten gelene bak. Zindan kaçkınına benziyorsun be. Kurabiyeci Arap Feyzullah'a dönmüş-sün.»

Genç adam, birkaç gün konuk olup olamayacağını sordu. Elbette olabiliirdi. Burası, kendisinin evi sayılırdı. Yalnız, genç adam, Trablusgarplı Mehmet Sait'ten başkası değildi. Bunun böylece bellenmesi gerekiyordu.

Genç ajan, ertesi gün, daha çok araplaşarak Galata rıhtımına gitti. Kafasındaki düşüncüyü uygulamak için gözlerini dört açarak rıhtıma yanaşan vapurlardan çıkacakları bekliyordu. Birinci gün, istediği işlerden hiçbirini yapamadı. İlk birkaç kuruş çarpması gerekiyordu. Önünden bir yığın çarpılacak çarıklarla geçen kişilere gözü değiyorsa da o alacağı paranın ganimet olabilmesi için kesinlikle düşman bir ulustan gelmesini istiyordu. Öteki türlü bu bayağı bir hırsızlık olurdu. Ah, karşısına çarpıştığı ulustan bir kişi çıkmayacak mıydı? Birinci gün, başarısızlıkla geçti.

İkinci gün, oraya gittiğinde rıhtıma bağlı bayraklarla donanmış bir Yunan gemisi gördü. Yüreği hop etti. Gemiden çıkan bir kalabalık topluluk zitolar, yaygaralarla önünden geçiyordu. İzinli olduğu anlaşılan bir yığın Yunan askeri, bunları karşılamaya gelmiş genç kızlar, kadınlar, yaşlılar, kadın etekliğine benzer eteklikler giymiş Efzon askerleri, rıhtımı dolduruyor, bunların çıkardığı gürültü, bütün gürültüleri bastırıyordu. İngiliz Kemal'in gözleri biraz ötede zengin bir yağ taciri olduğu anlaşılan İstanbullu göbekli bir adama ilişti. Bunun çevresinde, bir yığın kadın, kız toplanmıştı. Hepsisi de türkçe konuşuyor, arasına Efzonlar geçtikçe «zifo» diye bağırıyor, sevinçlerini açığa vuruyorlardı. Adam, elindeki bir dergide Anadolu savaşçılarının bir temsilcisinin gülünç kari-

katürünü yanındakilere göstererek gülüyor, eğleniyordu. Genç adam, biraz sonra hemen onların yanına sokulduğunda bunu görmüş, çok kızmıştı. Aradığı avın bu göbekli herifin ta kendisi olduğunu anladı. Fırsat gözetlemeğe başladı. Bu sırada bir otomobilden inen bir Yunan generali ortalığın karışmasına yolaçtı. Genç adam, şişko Rumun yanına sokuldu, şimşek gibi hızla davranan eliyle kabarık cüzdanını yürüttü. Hemen, ordan uzaklaştı, bir sandala atladığı gibi Eminönü'ne geçti. Süleymaniye camisinin avlusuna dek koşar adım gitti. En sonra, soluyarak cüzdanı açtığında içinde yeni çarktan çıkma bir deste yüzlük banknotla karşılaştı. Ganimetin tutarı, bin sekiz yüz liraydı.

Bunları güzelce ceplerine yerleştirip rıhtımda bir Amerikalı turistten bir kimlik cüzdanı aşırarak üzere yola çıkmak üzereydi ki bir grup Amerikalı turistin Süleymaniye camisinin avlusundan içeri girdiğini gördü. Evet, gökte ararken yerde bulmuştu. Aradıkları ayağına gelmişti.

Bir kartpostalcının başına üşüşerek ondan kartlar almağa çalışan Amerikalı grubun arasına sokuldu. Hemen kendi yaşında bir turistin ceketinin yan cebinde görünen bir şeye gözü ilişti. Bu, olsa olsa pasaport olabilirdi. Bunu bir elçabukluğuyla yürüttü. Hemen ordan sıvıştı. İlk iş olarak aşırıldığı şeye bir göz attı. Evet, bu bir pasaporttu. Pasaporttaki ad: Harry Willy idi. Kaliforniyalı bir yazar. İş, bunun resminin değiştirilmesine kalıyordu ki bu da Naci için çocuk oyuncağıydı. Hemen, Ankara'ya yollanması gerekiyordu. İzmit yolu da tehlikeli olmakla birlikte Ankara'ya daha çabuk varmak uğruna bu tehlikeyi göze almak gerekiyordu.

Genç adam, arkadaşı aktör Ziya ile helâllaşarak Ankara'ya yollanmak üzere davrandı. Anadolu yakasına geçmek üzere bir Kadıköy vapuruna atladığında yüreğini ağzına getiren bir tehlikeyle burun buruna geldi. Seferberlikte Taksim jandarma karakolunda tanıdığı Mihal çavuş, şimdi, İngiliz jandarması olarak karşısındaydı. Onun yanındaki İngiliz polisini de yakından tanıyordu. İngiliz polisine gelince, bu da yıllarca önce Amerika'da yaşamış bir Türktü. Bu iki tanıştan kaçılmayacağını anlayan genç adam, tehlikeyi göğüsle-

yerek savuşturmayaya karar verdi. Onun üstüne vardılar. Allah-tan ki her ikisi de genç adamı eski boksör Esat olarak tanı-yordu. Hem de Fransa'ya gittiğini sanıyorlardı. O da bozun-tuya vermeyerek annesi öldüğünden Türkiye'ye dönmek zo-runda kaldığını, evin durumunu düzelttikten sonra yine Fransa'ya döneceğini söyledi. Ona İngiliz işgal örgütünde ter-cümanlık filan önerdiler, o da bunu nazıkçe iteledi. En son-ra, konuşma İngiliz Kemal adlı Türk casusunun yakalanması işine geldi. Eğer, Mustafa Kemal'in bu ünlü casusunu yaka-layabilirlerse onlara yüz İngiliz lirası ödül vrrileceğini söy-lediler. İngiliz Kemal, kendi kendisini yakalama önerisi kar-sısında hem güldü, hem de titredi. Tehlike, kıl payı ile çev-resinde dolaşıyordu. Eğer, İngiliz polisinin elinde İngiliz Ke-mal'in bir resmi bulunmuş olsaydı, onun bu iki eski arkadaşı, yüz İngiliz lirası ödülü kesinlikle alacaklardı.

Genç adam, İngiliz Kemal'i yakalamaya söz vererek on-dan ayrıldı. Peşin olarak bir ölçek de para da aldı.

Bostancı'ya geçerek akşama doğru İzmit trenine bindi. Kapağı Ankara'ya attığında ilk kez kendi rahat evindeymiş gibi deliksiz, korkusuz bir uykuya daldı.

Ertesi gün, Naci, pasaporta çok ustalıklı İngiliz Kemal'in resmini yapıştırdı. Yazar, gazeteci, sinema ajanı olarak çark-tan çıkan genç adam, bir de bu adda kartvizit bastırdı.

Hazırlığını bitirerek düşman gerilerinde çalışmak üzere istim üzerinde bulunan genç ajan, Ankara'da hintli bir casus yakalandığını işitti. Bunun asılışını ilgiyle seyretti. İlgisi şun-dan geliyordu ki bu casus, onun yakından tanıştığı, Birinci Dünya Savaşı sırasında birlikte sansürde çalıştığı bir kişiy-di. İngilizlerden kaçarak Enver paşaya sığınmış, o da bunu sansürde görevlendirmişti. Sözüm ona, Hintli müslüman idealistlerden biriydi. Tıpkı Mustafa Sagir gibi Hint müslü-manları devrim komitesindendi! İngiliz Kemal, daha o zaman, bunun İngiliz casusu olduğunu anlayarak Enver paşaya ra-porlarla bildirmişse de paşa, bir türlü inanmamıştı. İşte, İn-gilizler, onu en sonra ulusal kurtuluş savaşçıları arasına da sokmuşsa, çekirge örneği sonuncu sıçrayışında yakasını ele vermişti. İngiliz Kemal, Samanpazarında onun asıldığını sey-

retmekle birlikte vaktiyle olup bitenleri hiç karıştırmadı, hiç kimseye de bir şey söylemedi. Nasıl olsa adam, lâıyığını bulmuştu. Bu Hintli casusun adı Asgar'dı.

Genç ajan, bütün hazırlığını bitirdikten sonra, bir kez daha genel kurmay başkanının katına çıktı. İsmet bey, ona masanın üzerinde bulunan Kur'an-ı Kerim'le bir tabanca üzerine yemin ettirdi. Genç adamın bir eli tabancanın, öbürü de Kur'an'ın üzerindeydi.

Direktifleri aldıktan sonra, vezneden dört yüz lira da para aldı. Komutandan ayrıldığı, unutulmaz duygularla süslü bir sahne oldu. Komutanın inançlı bakışları, dostluğu, onda insanı en umulmaz başarılarla koşturan atılgan duygular yarattı. Evet, düşmana büyük vuruşlar indirdikten sonra yine gelip bu komutanın karşısında tek mil verecekti.

Giynekleriyle makyaj takımının bulunduğu bavulu alarak Naci ile birlikte Eskişehir trenine bindi.

Oraya vardıklarında, güvenlik örgütlerinin kuş uçurtmayan çalışmalarıyla karşılaştılar. İngilizlerle elele veren İstanbul hükümeti, oraya Ankara hükümetiyle örgütlerini dağıtmak amacıyla birçok iki ayaklı yılan göndermişti. Bunlar, gırtlığına dek İngiliz altınlarıyla doluydu. Türk güvenlik güçleri de bütün acarlığıyla çalışmakta, bunları adım başında enseleyip darağacına yollamaktaydı.

İki arkadaş, çarşıda gezip dolaşırken bir kahveden yüksek sesle söylenen bir gazel işittiler. İngiliz Kemal, bu sesin sahibini tanıyordu. Hemen oraya yöneldi. İçeri girdiğinde gerçekten eski arkadaşı Çerkes İsmail'le karşılaştı. Adamın Hafız Burhan gibi sesi vardı. Eskiden onu çok dinlemişti. İsmail, şarkısını, köşedeki bir masada oturan kalpaklı gocuklu birkaç kişinin ortasında okuyordu. Genç ajan, Çerkes İsmail'i karşısında görünce, bırakışma yıllarında Beyoğlu'nda Vinterpalas'ta geçen kavgada işgal polisinin eline düşmek üzereyken onun hızır gibi yetişerek kendisini nasıl bir felâketten kurtardığını andı. O günden beri de birbirlerini görmemişlerdi. Onu gören İsmail, yerinden fırlayarak boynuna sarıldı:

«Vay, nereden çıktın, yahu. Ben senin Avrupa'ya gittiğini işitmiştim?»

Kuvâklâşma işi bitince yanyana oturdular. Kemal, Avrupa gittiğini söyleyerek masanın altından İsmail'in ayağına bastı. Konuşmaları için onu uyardı. Bu arada İsmail'in se-rüvenini dinledi. O, Anadolu'ya geçtiğinden beri Adapazarı, İzmit yöresinde komutasındaki ufak çetesiyle düşmana durmadan akınlar yapmıştı. İsmail, İngiliz Kemal'e nereye gittiğini sordu. O da Ankara'ya gideceğini söyledi. Biraz hoşbeş-ten sonra ayrıldılar. Otele dönen genç ajan, Naci'nin yanında bir yabancının bulunduğunu gördü. Adam, onu görünce se-lâmlayarak Çerkes Ethem'in kendisini çok görmek istediğini, bunu bildirmeğe geldiğini söyledi. Birlikte çıktılar. Biraz ötedeki ahşap bir yapının önünde durdular. Burası Ethem beyin karargâhıydı.

İçerde onu, soluk menekşe gözleri, sarı saçları, iri kemik-li yüzü, uzun boyu, hem de çok uzun boyuyla Ethem, sıcak bir ilgiyle karşıladı:

«Affedersiniz, rahatsız ettik, Kemal bey!»

Bir süre konuştular. Ethem, her zaman diline doladığı şu sözü bir kez de İngiliz Kemal'e söyledi:

«Şu kâfirler çok azıttı, değil mi, Kemal bey?»

«E... Savaş bu. Ne yapalım? Uğraşmadan kazanılmaz ki.»

«Çok doğru... Kemal bey, sizin kâfirlerin arasına girip çıktığınızı biliyorum. Sizden bir ricam var.»

«Hayrola, Ethem bey?»

«Kâfirlerin Mavro Kosta adlı bir çetesi var. Akın yapıyor buralara dek. Sanırım, köylülerden, çingenelerden adamlar gönderiyormuş. Ben, bu kâfiri çok iyi tanırım. Aslen Edremitlidir. Maiyeti ise hep İzmit yöresi köylerindendir. Karacabeyli Kel Hüseyin adlı bir adam yakaladık. Kâfirin gözcülerindenmiş. Çok rica ederim, Kemal bey, yolun düşer de bize bu Mavro Kosta çetesi üzerine biraz bilgi yollarsan çok sevineceğiz. Benim bu herife yıllardan beridir çok hıncım var.»

Ethem, böyle konuşurken, genç ajanın gözleri, onun be-lindeki gümüş kakmalı hançerle bunun yanına asılmış kü-çük yumurta biçimindeki telli bombada geziyordu. Pek güçlü bir etkisi olan bu bomba, onu bayağı büyülemişti:

«Ethem bey, bu işi bedava yapmam. Ama, sakın para is-tediğimi sanmayın.»

«Hançerimi isteme de ne istersen iste.»

«Hançeriniz bir işime yaramaz. Ben, şu ufak telli bombayı isterim.»

Ethem, bombayı belinden çıkararak ona verdi. Bu bomba, ileride bir talihsizlik eseri olarak genç ajanın Yunanlılara tutsak düşmesine yolaçacaktı. Ethem'den ayrılan İngiliz Kemal, Naci'yle birlikte Antalya'ya doğru yola çıktı. Antalya'ya vardıklarında Harry Willy adlı düzmece kartvizitini Naci'ye verip, onu tercüman olarak kentin yabancıları barındıran lüks oteline gönderdi. Naci, otelin sahibine bir komisyon karşılığında kendilerine Amerikalı bir yazar, film ajanı getireceğini söyledi.

Biraz sonra onu götürmek üzere geldi. Hemen ıssız taralara saptılar. Genç ajan, bir güzel tıraş oldu, bıyıklarını kestirdi. Bir Amerikalı kılıfına girdi. Naci, eski giycekleri bavuluna yerleştirdi. Ara sokaklardan geçerek bir fayton buldular. Genç ajan, bir Amerikalı serbestliğiyle arabada kuruldu. Otele vardılar. Burda salt İtalyanlar oturmaktaydı. Belboy, hemen koşup onun çantasını elinden alırken:

«Amerikani, Amerikani» diye bağırды. Otelin sahibi, bütün takım taklavatiyle bu zengin Amerikalı sinemacıyı karşılamakta ivedi davrandı. Naci'ye tercümanlık parası olarak on lira uzatan genç ajan, gerektikçe kendisini çağıracağını söyledi. Naci'nin yerlere dek eğilerek gidişine de gülmekten kendini alamadı.

Yemek zamanı sofraya bir iki İtalyan subayı, bir iki başka müşteriyle otelin sahibi, karısı kızıyla birlikte oturdu. Otel sahibi İtalyan'ın güzel kızı da bu sırada genç Amerikalının (!) yanına oturdu. Onunla şurdan burdan konuşarak çabucak ahabap oldu. Böylece çabucak içli dışlı olmasının nedeni vardı: Antalya'daki gizli Yunan telsizinin yerini bulmakta ondan yararlanabilir miyim diye düşünmüştü. Kent, ulusal güçlerden kaçarak buraya sığınmış olan Rumların casusluk yatağı olmuştu. Genç ajan, bunu yakından biliyordu. Yemekte şımarık genç kıza akşamüstü kentte kendisini gezdirmesini rica etti. O da bunu sevinçle benimsedi. Genç adam ilkin güzel bir uyku çekerek güçlendi. Sonra, vakti gelince kızla so-

kağa çıktı. Kızın koluna girdi. Genç kız, bunu sevinçle karşıladı. Kızlara açıldılar. Bir taşın üzerine oturarak biraz çevreyi seyrettiler. Güneş, tatlı renklerle ufukta batıyordu. İki genç insan, doğanın barışsever saatlerinde bir aşk hikâyesi yaratarak fırsattan yararlandılar. Genç ajan, bir yandan kız seviyor, bir yandan da İtalyan deniz güçlerine bağlı bu telsiz istasyonunun gizini nasıl çözeceğini düşünüyordu. İtalyanlar, Mustafa Kemal'i ordularına çok yardımlarda bulunuyorlarsa da düşman da bu batı devletinin varlığından yararlanmasını biliyordu. Genç ajan, genç kızla yerlerde yatıp yuvarlanırken biraz öteden bir kişi bunları gözetlemekteydi: Bu, onları izlemiş olan Naci'ydi. Genç kız, üstünü başını düzelterek yerden kalkarken:

«Şeytan Amerikalı» dedi.

Genç adam, genç kıza otele savdıktan sonra, birkaç adım atmıştı ki Naci karşısına dikildi. Ne çabuk aşk sahnelerine düştüğünü, bunun tehlikeli olabileceğini ona anlatmak istediysede, o da böyle sahnelerin yardımcı öğeler olduğunu arkadaşına anlatmağa çalıştı. Naci, ona, bizim polisin arkasına adam taktığını söyledi. Oteldeki İtalyan garson da onu izlemekle görevlendirilmişti. İtalyan garson, Naci'den, genç Amerikalı üstüne bilgi almak istemişti. O da Amerikalının Tahran'dan geldiğini, sonra Mısır'a gideceğini söylemişti. Bunun üzerine, genç adam güldü: Demek ki ünlü polis müfettişi İzmirli, Karşıyakalı İsmail Hakkı, atlamıştı. Bizim polisin Naci'den bilgi isteyebileceğini, onlara bilgi verebileceğini söylemesini söyledi.

Akşamleyin, yine sofraya oturduğunda önceki kişilerle genç kıza da orda buldu. Ancak, genç kızın bütün neşesi kaçmış gibiydi. Yemek boyunca İtalyan subayı kıza hep yer gibi baktı. Kızın aldırış ettiği yoktu. Genç adam, ortada bir şeyler döndüğünü anladığından soğukkanlılığını korumaya çalıştı. Yemekten sonra, salona geçerek Paris gazetelerini karıştırmaya başladı. Bu sırada yemekte sinirli gördüğü İtalyan subayı, yanına geldi. Subay, onun yanına oturarak görüşmek istediğini söyledi. Çekingen bir biçimde Sinyorina Margrit'le nişanlı olduğundan sözetti. Genç kız biraz hoppacaydı, buna

önem vermemeliydi. Genç ajan, İtalyan subayının kıskançlığına önem vererek onu yatıştırmağa, genç kızla arasında hiçbir şey olmadığına onu inandırmağa çalıştı. Böylece, arada çıkması olasılığı olan bir olay da kolayca savuşturuldu. Sonra, şurdan burdan konuşmağa başladılar. Genç ajan, bu görevelikler sırasında subayın, İtalyan deniz güçlerinin Antalya'daki telsiz istasyonu komutanı olduğunu anladı. Genç subay, yakında terhis olarak Amerika'ya gideceğini, nişanlısını da birlikte götüreceğini söyledi. Acaba, gideceği Şikago'da bir iş bulabilir miydi? İngiliz Kemal, kendisinin de Şikago'da oturduğunu orada ona bir iş bulabileceğine söz vererek adamcağızı büsbütün fethetti. Ona Şikago Tribune gazetesinin Antalya muhabirliğini sağlayacağına söz verdi. Genç subay, şimdiden muhabirliğe başlayacak, benimsenen her haberi için genç Amerikalının ilgili bulunduğu Ankara'daki bürodan bir ölçek para da alacaktı. Sonra, Amerika'ya varınca gazetede işini hazır bulacaktı. Akşamleyin, sinyorina Margrit'le sinemaya gitmeğe de söz veren genç adam, kıskanç subayın düşmanlığının bütün işlerini altüst edeceğini düşünerek bundan vazgeçti. Erkenden çıkıp yatağına uzandı.

Dalacağı sırada kapı vuruldu, Margrit bir gölge gibi içeri süzüldü. Genç adamın ileri sürdüğü sakıncalara aldırış etmeden sabaha dek onun yatağında kaldı. Böylece bütün yaşıyı boyunca bir Amerikalı ile sevişebilmek düşünüyü gerçekleştirmek istedi.

İngiliz Kemal için burda en verimli iş, telsizci İtalyan subayıyla anlaşması oldu. Şikago Tribune gazetesine adına artık ondan hep haberler alıp Ankara'ya gönderecekti. Burda, Türk polisi de iyi çalışıyordu. Hemen onun arkasına takılmışlardı. Böyle bir Amerikan gazetecisinin bir düşman casusu olabileceğinden kuşulanmışlardı. Bunların kuşkulu izlemelerinden ancak yeni mutasarrıf Aşir bey (Aşir paşa) aracılığıyla kurtulabildi.

Türk polisleri, İstanbul'un ittihatçılar döneminde genel emniyet müdürlüğünün fotoğrafçılığı yapmış olan Necati'yi de gözaltına almışlardı. Kuşkulu durumlarını yakalamışlardı. Genç adam, onunla dünya savaşı yıllarında tanışıyordu. Son

kerte çalışkan, namuslu bir polisti. Çok da güven uyandıran bir adamdı. Bu eski bilgilerine dayanarak onu serbest bıraktırdı. Meğer Antalya polisinin yaptığı iş, çok yerindeymiş. Onlar, yılanın başına basmışlardı. Genç ajanın bu yaptığı iyilik, bütün yaşayışı boyunca kendisini izleyecek olan yoksunluklar, için bir neden olacaktı.

Eski değerli, namuslu polis memuru, şimdi balgıbi düşman casusuydu.

Genç adam, daha sonraları, bu eski polisin şerrine uğradıktan sonra, çok değerli Antalya polisi İsmail Hakkı'yı yıllarca anacak, onu da kendisini de nasıl yanılttığını düşünerek üzülüp duracaktı.

İngiliz Kemal, yada türkçesi Harry Willy, düşmanın içine, İzmir'e gitmek üzere vapura bindi. Rodos'ta vapurdan indi. Bella Vista adlı oldukça güzel bir otele yerleşti. Burda birkaç gün kalarak bir haberleşme ajanı bulmak istiyordu. Otelde çok zengin İzmir Türkleri oturuyordu. Düşmanın şerrinden kaçarak buraya sığınmışlardı. Anlaşılan, savaşın sonuna dek de burda kalacaklardı. Rodos, gerçekten yemyeşil, çok güzel bir adaydı.

Otelin yemek salonunda toplanıldığında hiç kimsenin kendisini tanımadığını görerek sevindi. Oteldeki zengin Türk eşrafiyle tüccarları, bu zengin olması gereken amerikayı bir güzel yolmak üzere anlaşılarak onu bakara masasına oturtular. Daha önce İtalyan krupye ile anlaşılan genç ajan, günlerce kumar masasının başından kalkmayarak Türk - Rum tüccarlarının bütün paralarını ganimet olarak aldı. Krupyenin de payını vererek elinde kalan önemli parayla İzmir'e yollanmayı tasarladı. Ancak, burda bir haberleşme ajanı bırakmayı kafasına koyduğundan gezintilerini sürdürdü. Rastlayışlar, birçok kez insanın işine yarayan fırsatlar yaratıyordu.

Yörede hiçbir elverişli olanak bulamadı. En sonra, otelin kâtibesi Despina'ya göz koydu. Onunla biraz konuşunca çok zeki, uyanık, belki de tehlikeli bir kişi olduğunda karar kıldı. Önce, bir İtalyan sandığı bu kız, sonra deşince bir Yunanlı çıktı. Bu, genç adamın kafasında yeni bir olanağın ışıklarını parlattı. Onunla çabucak sevişmeye başladı. İçtenlikle-

ri ilerleyince genç adamı şaşırtan bir şeyler oldu. Genç kız, bir sevişme sırasında, Türkiye'yi bir amerikali gazeteci olarak gezip görmüş olan genç adamdan Kemalistler üstüne haberler istedi. O zaman, genç adam, işin içinde iş olduğunu anladı. Biraz daha deşince genç kızın Yunan genel kurmayında çalıştığını öğrendi. Buna da çok sevindi. Gökte ararken yerde bulmuştu. Despina, artık, onun elinde birçok kapıyı açacak bir altın anahtar olacaktı. Genç kız, bu otelde, bir görevli olarak bulunuyordu. Otelin Türk müşterileri, onun dediğine göre, hep batı Anadolu'nun çete reisleriydi. Onlar, Anadolu üstüne en yeni haberleri alıyor, o da onlardan sızdırmağa çalışıyor, sonra, bunları İzmir'deki Sarı Yani'nin başında bulunduğu Genel Kurmay Başkanlığına bildiriyordu.

Genç adam, Despina'nın Yunan Genel Kurmay Başkanlığının ajanlarından biri olduğunu anladıktan sonra onu beraberinde İzmir'e götürmeğe karar verdi. Ona, daha çok güven vermek üzere Rusya'da, Türkiye'de görüp bildiklerini anlatmağa karar verdi. Bunlar, elbette, önemli gibi görünen sudan haberler olacaktı.

Genç ajan, oteldeki Türk eşrafiyle birkaç da Rum zenginini hiyleli bakara oyununda soyup soğana çevirdikten sonra Despina'nın yakın bir akrabasının bulunduğu cennet güzelliğinde bir köyde, onunla tatlı bir aşk yaşayışı yaşamağa başladı. Orda onu iyice kendine bağladı. Sonra, iki aşık olarak birlikte İzmir'e yollanmağa hazırlandılar. Despina, Amerikalı'dan aldığı kimi entipüften haberleri İzmir'e bildirmiş, onlar da İzmir'de çalışması için ona müsaade vermişlerdi. Ancak, gider ayak, ufaktefek şeyler oldu. Rodos'ta Türk Temsilcisi olarak bulunan Cami (Baykut), ayrılış anında İngiliz Kemal'i görerek Roma'ya Türk temsilcisi olarak giden Alferd Rüstem beyin yol parasını bile unutmuş olduğunu söyledi. Alfred Rüstem, yol parası kalmayınca Ankara'dan yine para istemişti. Onun kumarda İngiliz Kemal'e yenildiğini öğrenen Mustafa Kemal'le İsmet bey, buna çok gülmüşlerdi. Mustafa Kemal, şöyle demişti: «Aferin Kemal'e. Bu çocuk kutlanacak bir şeydir. Gördünüz mü, Rüstem beyi bile kafese koymuş, görevine gitmiş.»

Onun burda İngiliz Kemal olduğunu bilen tek kişi Cami Baykut'tu.

«Beyefendi, artık, beni aramayınız, ben yakında gidiyorum. Lütfen Ankara'ya bildiriniz. Raporlarım, ancak, on beş gün sonra ellerine varabilir.»

Genç ajan Despina, Loyd Tristino vapurlarından birinin lüks kamerasında İzmir'e doğru yola çıktılar. Yemyeşil, masmavi bir yolculuk içinde pespenbe aşk günleri, iki genç insanı yepyeni yazgıların fırtınaları içine sürüklüyordu.

Yepyeni serüvenler ülkesine doğru bu gidişte genç ajan, bayağı bir mutluluk duyuyordu. Cebinde Türk zenginlerinden vurduğu on binlerce lira, yanında güzel bir sevgili vardı. Bu sevgili de onu başarılarla iletecek tatlı varlıktı. Daha çoğu da can sağlığıydı. Despina, ona, İzmir'de sözüm ona, tercümanlık edecekti. Genç ajan, yolda, bir viski içişi sırasında bunu da sağlamıştı.

Vapur İzmir'e vardığında Despina ile genç ajanı iki önemli Yunan memuru karşıladı. Anlaşılan, bir yem olarak düşünüldükleri Harry Willy'yi görmeğe gelmişlerdi. Genç kız, otele yerleştikten sonra, yine kendilerini göreceğini onlara söyledi. Genç adam, İzmir'in en lüks oteline, Krame'e yerleşti. Genç kız da İzmir'de bulunan evine gitti. Despina, ertesi gün, Harry Willy'den Anadolu üzerine, sözüm ona, birçok bilgi aldı. Bunlar harcıalem şeylerdi. Türklerin Ruslardan yardım aldığı, çok çalıştığı gibi, daha birçok değersiz bilgi, Yunan Genel Kurmay Başkanlığına rapor edildi.

Genç ajan, Despina'yla Anadolu'dan akın eden düşman yaralılarıyla tıklım tıklım dolmağa başlayan asker hastanelerini gezdi. Bol yaralı gelişi, şiddetli bir savaşın başladığını gösteriyordu. Yunanlılar, yeni bir saldırıya mı geçmişlerdi? Türk ordusunun karşısına yeni ne gibi tümenler, kolordular sürülmüştü? Genç adam, elindeki çukulata kutularıyla hastaları dolaşırken bu sorulara da yanıt almağa çalışıyordu.

Nitekim, az zamanda da istediği haberleri alarak yerine ulaştırdı. Bir akşam, Despina, teyzesinin, ikisinin onuruna bir şölen vereceğini söyledi. Otelden bir arabaya atlayarak şölen verilecek teyze evine vardıklarında genç adam birdenbire sa-

şırdı. Bir tuzağa düşürölüp düşürölmediğini bile düşündü. Şundan ki, önüne vardıkları evin kapısında süngülü efzon nöbetçileri bekliyordu.

«Nereye geldik?»

«Teyzemin evine.»

«Bu nöbetçi ne?»

«Benim teyzem, Genelkurmay Başkanı Sarı Yani'nin karısıdır.»

Genç adamın şaşkınlıktan ağzı bir karış açık kaldı. İnsan, düşte görse inanmazdı. Genç adam, şölen deyince iyi ki, smokinini de giymiş, buraya iki dirhem bir çekirdek gelmişti. Salonda, siviller, subaylar, son kerte iyi giyimli, sık kadınlar göze çarpıyordu. Sade giyinmiş, orta yaşlı bir kadın olan Sarı Yani'nin karısı, onları karşıladı. Despina, genç adamı, düzmece kimlik belgesine göre teyzesine tanıttı. Genç adamın usuna gelen en tehlikeli düşünce, Amerikan konsolosunun da burda bulunabileceği belkisiydi. Ancak, böyle bir şey olmadı.

Genç adamı çok şaşırtan bir şey oldu: salonun bir köşesinde birçok da fesli Türk vardı. Bunların kimler olduklarını ancak yemek zamanı öğrenebildi. Ev sahibesi, bütün bunları adları sanlariyle tanıttı. Bunlar, İzmir zenginleriyle, eşrafındandı...

Yemekte genç adamın karşısında çok güzel bir Yunan kıızı düşmüştü. Bu Genelkurmay Başkanının kızıydı. Despina'nın kuzeniydi. Despina'nın anlattığına göre çok gururlu, kibirli, çok kıskanç bir kızdı. Sıra dansa gelince, genç adam, Despina'yla çok güzel bir dans yaptı. Generalin kızı da onunla dans etmek istedi. Birlikte kalktılar. Genç kız, amerikalı'ya karşı hızlı bir ilgi duymağa başladı. Dansederken amerikan filimciliğinden, Amerika'dan sözettiler.

Sarı Yani'nin kızı, ertesi gün, Harry Willy'yi bir mektupla evine çağırdı. Çay içtiler. Genç kız, ona Atina yaşayışını gösteren fotoğraflar gösterdi. Harry, amerikalı olduğunu göstererek hemen küçük bir fırsattan yararlanıp genç kızın dudaklarını dudaklarının arasına aldı. Sonra:

«Babanız ne zaman gelecek? Görüşmeyi çok isterdim?» dedi.

«Askerlik bu. Ne zaman geleceği belli olmaz. Son zamanlarda Kemalistler hiç umulmadık bir saldırıya geçtiler.»

Harry, akşamüstü Despina'yı söyleterek, Yunanlıların, Türklerin bu son direnişlerini de kırmak, bir ayak önce Ankara'ya varmak üzere büyük bir saldırıya hazırlandıklarını öğrendi. Bütün eldeki yedek asker Anadolu'nun göbeğine doğru yola çıkarılıyordu.

İvedi haberler çoğaldıkça Harry bunları bir ayak önce Ankara'ya ulaştırıramamanın kaygusu içinde kıvrınmağa başladı. En sonra, bunun da çözümünü bulmak üzere rıhtıma bağlı Dixio Nino İtalyan savaş gemisinin telsizcisiyle ilişki kurmağa karar verdi. Onunla gidip görüştü. Tıpkı Antalya'daki İtalyan telsizci subayı tavladığı gibi onu da tavladı. Burdaki genç subay da ordakinin arkadaşıydı. Burdan Şikago Tribune gazetesine gidecek haberleri Antalya'daki adrese çekme işini üzerine aldı. Terhis olduktan sonra, Amerika'ya gitmek, orda bir işe yerleşebilmek tuzağı, genç subayı burnundan yakalamıştı.

Hemen o hızla Antalya'da mister Naci'ye İtalyanca olarak olarak sözde Şikago'daki gazeteye gitmek üzere şöyle bir telgraf çekildi:

«Yunan ordusu bütün cephelerde karşı saldırı hazırlığını bitirmiştir. Yunan Genelkurmay Başkanı cephededir.»

Bu tümceler, elbette, başka tümcelerin arasına sıkıştırılmıştı.

Bu telsiz haberleşme aracını ele geçirdikten sonra, Harry'nin sevincinin önünde artık dağlar duramaz olmuştu. Bu, en can alıcı haberleri sızdırmaktan çok daha önemliydi. Olayların böyle yıldırım hızıyla ilerlediği zamanlarda Ankara'ya kaplumbağanın sırtında haber yollamak zorunda kalmak ne korkunç şeydi. Çok şükür, şeytanın bacağına kırmıştı. Bu yeni başarısını ıslatmak üzere, bir jigalo tipinde olan genç telsiz subayını alıp dansinge götürdü. Bol bol viski içip, güzel kızlarla dansettiler.

Ertesi gün, generalin kızı, Harry'yi otomobiline alarak

kentin güzel yöresine götürdü. Issız, güzel bir kır dekoru içinde iki genç, yanyana oturup sevişti. Anılarını unutulmaz, bir daha geri gelmeyecek bir gün kattılar. Harry, Sarı Yani'nin kızını, işi gereği elinde sımsıkı tutmalıydı. Ondan sızdıracağı şifalı haberleri, Anadolu'daki mavi gözlü kurtarıcıya bildirecekti. Bu güzel Yunan kızı, bilmeden, Anadolu'nun kurtuluşunda rol almıştı. Bu da bir yazgı işiydi.

Sarı Yani'nin sarışın, mavi gözlü çok güzel kızı, Harry'nin ağuna sarı bir ispinoz gibi takılmıştı. Nişan, evlenme, Amerika yolculuğu üstüne verilen yemler, güzel kızı, iyice tuzağa düşürmüştü. Artık, o, Harry'nindi. Bir gün, yine arabayla, Bornova'daki çamlıklar içinde yitmiş küçük, güzel bir köşke gittiler; burası, İzmirli olan Sarı Yani'nin köşküydü. Şimdi, içinde iğreti olarak bir aile oturuyor, bekçiliğini yapıyordu. Harry, Suzi'nin (kıza verilen takma ad) yatak odasına girdiğinde, yaşayışı boyunca eriştiği güzelliklerin hiçbir zaman unutulmayacak olaniyle karşılaştı. Baştanbaşa bir güzellik örneği olan Suzi, onun kollarında cırılçıplak kıvranırken, bu günlerin korkunç felâketlerle kucak kucağa bir anı cenneti olacağını hiçbir zaman bilemezdi. O gece, yemeği orda yeyip orda kaldılar. Dışardaki sel gibi yağın yağmur, onları bütün dünyanın gözlünden gizleyen ıslak, kalın bir perde gibiydi. O geceyi bütününüyle bir gerdek gecesi olarak geçirdiler. Köşkün kapısından girinceye dek bir bakire olan güzel Yunan kızı, sabahleyin ordan çıkarken artık yeryüzünün çiçeği burnunda kadınları arasına karışmıştı.

Harry, bir yandan da Despina'yı idare etmeğe çalışıyordu. Ancak, bu, çok tehlikeliydi. Kıskançlık, bir çuval inciri berbat edebilirdi. İyi bir rastlayış, durumu düzeltti. Despina'nın Atina'ya gitmesi gerçkti. Harry de arkasından gideceğini, orda evleneceklerini söyleyerek zavallı kızcağızı yaşayışından sonuna dek uzaklaştırmış oldu. Şimdi, yemlik olarak elinde yalnız Suzi kalmıştı. İlk günlerde sevincinde zafer çığlıkları yüzen Despina, Atina'ya doğru yola çıkarken genç adama, bu savaşın kolay bitmeyeceğini söyleyerek umutsuzluğunu bildiriyordu. Anadolu'dan durmadan yaralılar geliyor, bunlarla dopdolu gemiler, Atina'ya doğru yola çıkı-

yordu. Anadolu'daki bağımsızlık savaşçıları, durmadan Yunan serüvencilerini hacamat edip Yunanistan'a püskürtüyordu.

Bir gün de Harry, cepheden dönmüş olan Genelkurmay Başkanıyla evinde görüştü. Sofrada tek konuk oydu. Artık, bütün İzmir sosyetesiyile ordu personeli genç Amerikalıyı Suzi'nin nişanlısı olarak biliyordu. Sarı Yani, Amerikan basınından yakındı. Karşısındaki genç Amerikalı gazeteciye, Amerikan basınının Yunanlılardan daha çok Türkleri tuttuğunu anlatmak istiyordu. Oysa, uzun yüzyıllardan beri Anadolu'ya ilk kez bir hristiyan ordusu giriyordu. Bunu bir haçlı ordusu gibi tutup kutlamak gerekmez miydi? Bu, neden yapılmıyordu?

Bugünlerde Yunan ordusu, Venizelist, kralcı olarak ikiye ayrılmış durumdaydı. Yeni saldırı için bütün Venizeloscuları arka hatlara alıp kralcıları ileri sürüyorlardı. Harry'nin, konuşmalarından anladığı üzere Genelkurmay Başkanı da Venizelosçuydu. Şundan ki, o da Anadolu'luydu. Türkiye'li bütün Rumlar da Venizelosçuydu. Venizelos, Pan Hellenistti. Bütün dünya Yunanlılarını bir araya toplamak, Yunan yurdunun sınırlarını alabildiğine genişletmek isteyen Venizelos bütün idealist milliyetçilerin odağı olmuştu.

Sarı Yani, Harry'ye gazetesi için her türlü kolaylığı göstereceğine söz verdi.

Harry, Suzi ile, çamlı köşkte, haftada üç gün geceliyor-du. Elbette, Suzi de kollarında olarak. Ancak, Harry'nin eskiden beri uykuda sayıklamak göreneği vardı. Bir gece, bilmediği bir dille sevgilisinin sayıkladığını işiten Suzi, korkuyla onu uyandırmış, hangi dille sayıkladığını sormuştu. Genç kızın hiç türkçe bilmemesi durumu kurtarmıştı. Genç kıza, kızılderili diliyle sayıkladığını, bu dili Amerika'da öğrendiğini söyleyen Harry, büyük bir tehlikeyi böyle kolaylıkla savuşturduğundan dolayı sevindi. Amerika'daki hayali çiftlik-

lerinde çalışan hayali kızılderili ırgatlar onu kurtarmıştı.

Harry, bugünlerde ince uzun boylu, sarışın, mavi gözlü, garip, çekingen bir İngiliz subayıyla karşılaştı. Bu adam, hemen bir gölge gibi onun arkasındaydı. Hiç olmayacak yerlerde birdenbire karşısına çıkıyor, onu kuşkular içinde bırakıyordu. Ancak, hiçbir saldırgan hali yoktu. Ne var ki yine de onun bu suskun, çekingen hali, Harry'yi titretiyordu. Harry, bu İngiliz'in bir yerden kendisini tanıdığını seziyorsa da nerden olduğunu bir türlü çıkaramıyordu. Acaba İstanbul'da tutuklu iken kendisini tanımış olanlardan birisi miydi?

Harry, en sonra turistik bir gezi sırasında o garip İngilizle tanıştı. Birlikte bir otomobil gezisi yaptılar.

Bir gün Kramer otelinde karşılıklı oturup birbirlerini tarttılar. İngiliz, Harry'nin kim olduğunu kesinlikle bildiği halde Harry, onun kim olduğunu bilmiyordu. Bir süre nükteler, ince deyişlerle birbirlerini mat etmeğe çalıştılar. İnce, uzun boylu İngiliz en sonra ağzından baklayı çıkardı:

«Eski boks şampiyonu. Yani (İngiliz Kemal.)»

İngiliz'in ağzından birdenbire çıkan bu sözler, Harry'yi korkudan dondurmuş gibiydi. Karşısındakinin ünlü İngiliz casusu Lawrence olduğunu anlamıştı. Çok bunalımlı bir durumdu. Acaba, kendisini Yunanlılara yakalatacak mıydı? Bütün Arabistan'ı Türklerin elinden kurtaran bu adam, kendisini ele verecek küçüklüğü yapacak mıydı?

«Şimdi, nasıl davranmamı istiyorsunuz? Yine eskisi gibi mi olalım? Beni Yunan polisine teslim mi edeceksiniz, burda sizden ayrılıp ortadan yitip gideyim mi?» diye sordu.

«Bu sözünüze üzüldüm, doğrusu. Ben, buradan transit olarak geçeceğim. Yarın kalkacak olan vapur için biletimi aldım. Yarın beni vapura geçirmenizi rica ederim. Siz, daha pek gençsiniz. Taşkın davranışlarınızı yavaş yavaş normal bir duruma getirmenizi salıklarım.»

«Sizi nasıl tanıdığımı soracaksınız. Çocukluğunuzdan bugüne dek olan yaşayışınız dosyamdadır. Aldığınız işleri başa-

riyorsunuz. Bütün bu başarılarınızı İngiltere'de sizi büyütüp yetiştiren İngiliz ailesine borçlu olduğunuzu unutmayınız. Temel eğitiminizi iyi almışsınız.»

Harry, Lawrance'i vapura yolcu ediyordu. Ünlü İngiliz casusunun ona en son salığı şu oldu:

«Dikkat et, gençsin. Gençlik nedeniyle bir yanlışlık yapma. Felâket haberinin beni de üzeceğini bil.»

Genç ajan, vapur gözden yitinceye dek rıhtımda dikilecek dalgın arkasından baktı.

Harry, Yunan cephesinin filimlerini çekmek bahanesiyle Yunan Genelkurmay Başkanıyla, onun aracılığıyla da Yunan Başkomutanı Papulas'la görüştü. Başkomutan, genç Amerika'lıya:

«Kemalistler üstüne düşünceniz nedir?» diye sordu.

«Kumandan, bu kemalistlerin durumu başlangıçta hiç önemli değildi. Ancak, şimdi, bir devlet örgütü oldular. Günden güne de önemli bir güç halini alıyorlar.»

Başkomutan, Genelkurmay Başkanına Yunanca:

«Hakkı var» dedi.

Harry, sözünü şöyle sürdürdü:

«Anlamıyorum. bugüne dek düşmana neden bu kerte fırsat verildi?»

«Suç bizim değil, müttefiklerimizin. Ne var ki, yakında bütün dünya şaşacak. Bizim artık müttefikimiz yok. Kendi işimizi kendiniz göreceğiz. Ankara'ya vardığımızda —ki yakındır— barışı doğrudan doğruya biz yapacağız.»

Başkomutanlıktan çıkan Harry, çevresinin Türk-Rum bütün İzmir gazetelerinin muhabirlerince alındığını gördü. Hepsi de Başkomutan Papulas'la yaptığı konuşmadan bir şeyler sızdırmak istiyordu.

«Yahu, siz Amerikan gazetecilerini de geçtiniz. Nerden istittiniz benim başkomutanla konuştuğumu? Peki ne öğrenmek istiyorsunuz? Başkomutan Papulas, kanıma göre, büyük bir asker. Bende çok iyi izlenim bıraktı. Beni iyi karşıladı. Sorduğum soruları karşılıksız bırakmadı.»

Gazeteciler, bu sorularla bunların yanıtlarını öğrenmek istediklerini söylediler.

O da Papulas'ın verdiği yanıtların, Amerikan kamuoyunu aydınlatıcı durumda olduğunu, yakında gazetesinde, çıkarsa bunları okuyabileceklerini söyleyerek ellerinden kurtulmağa çalıştı. Gazeteciler, hep bir ağızdan:

«Bizimle alay mı ediyorsunuz, Mister Harry?» diye bağırdı. Genç gazeteci, bunların elinden kurtulup bir arabaya atlayarak kendini pansiyona dar attı. Orda kendisini tüyle-rini ürpertecek bir başka sürpriz bekliyordu. Pansiyoncunun penbe yanaklı çok güzel kızı, onu bir yana çekerek kendisini bugün, İstanbul işgal komutanlığından bir Rum komiserin aradığını söyledi. Adam, siyasal poliste komiserdi. Eğer, söyledikleri giz olmaktan çıkarsa ailesinin başına iş açılacağını, babasının vatan haini olarak yakalatılacağını, bunun bir Yunanlılık dâvası olduğunu söyleyerek genç kızı da bir iyi korkutmağa çalışmıştı. Ancak, pansiyon sahibi ailenin hem katolik, hem de Yunanlılara karşı olduğunu bilmediğinden giz olarak verdiği şeyler, hemen genç kızca Harry'nin kulağına iletilmişti.

Genç adam, soğukkanlılığını korumakla birlikte başından aşağı kaynar suların döküldüğünü sanmıştı. Demek ki çok temelli bir tehlike, izi üzerindeydi. Artık, İzmir kokmağa başlamıştı. Biraz daha kalırsa burda postu tuzlamak da vardı hesapta. Hemen o akşam, katolik askerler arasında kurduğu ufak haberleşme örgütüne Rodos'taki Türk temsilcisi Cami (Baykut) nin adresini vererek ilk tedbirini aldı. İtalyan postası güvenliydi. Pansiyondakilerle birlikte Suzi'ye Amerika'ya apansız dönerse şaşırmasın diye söyledi. Ancak, çok kalmadan geri döneceğini söyleyerek onun yüreğine soğuk su serpmeyi de unutmadı.

Böylece, birkaç ilkel tedbiri aldıktan sonra yatağına uzanan genç ajan, çevresinin karadüş hayaletleriyle dolmağa başladı, bu karanlık tehlike zebanileriyle boğuşurken, Eskişehir'de Çerkes Ethem'den armağan olarak aldığı son kerte güçlü yassı bombayı da yastığının bir ucuna koymayı unutmadı. Naci, bu elli evi uçuracak, kırk elli kişiyi bir anda öldürecek güçte olan bombayı bir cep saati olarak kamufle

etmişti. Tehlike, hem de ölüm tehlikesi, azgın bir Man-eater kaplan gibi üzerine atılmağa hazırlanıyor gibiydi.

Ertesi gün, yerli gazetelerden birinde, Mister Wil./'nin Başkomutan Papulas'la yapmış olduğu uzun bir görüşmeden söz ediliyordu. Sonunda da bu görüşmeye çok önem veriliyor deniyordu.

Hakkın Sesi gazetesinin sahibi Sırrı, bir kiraathaneden çıkarken ona söz attı:

«Gördünüz mü, mister Harry, sizin general Papulas'la görüşmeniz nasıl yorumlanıyor?»

«İzmir gazeteleri bizim Amerikan gazetelerini de geçti.»

«Havadislerden ne var, ne yok?»

«Duruma bakılırsa, bu savaş, kemalistlerin yengisiyle sonuçlanacağı benziyor.»

Sırrı, bu son söz üzerine sevinerek onun yanından ayrıldı.

Ertesi sabah, Genelkurmay Başkanının kızı, erkenden gelip Harry'yi yatağından kaldırarak babasının bürosuna götürdü. Adam, cephede film çekilmesi için izin çıktığını, bir dileği olup olmadığını sordu. O da hiçbir dileği olmadığını, yalnız filmi çekilecek yerleri daha önce bir kez görmek istediğini, sonra, bundan da hiçbir gazeteciye sözedilmemesini, sırası gelince onlara bilgi vereceği yanıtını verdi. General, İngilizce bilen bir teğneni mihmandar olarak Harry'nin yanına kattı.

İşlerin bu kerte yolunda gitmesi bir yandan genç adamı sevindirirken, bir yandan da pansiyon sahibinin güzel kızının verdiği korkunç haber, tüylerini diken diken ediyordu. Bu yüzde yüz bir tehlike işaretiydi. Bunu kulak arkasına atmak hiç doğru değildi.

Tehlike başında çan çalarken de bir tek can yoldaşı olarak cebindeki saati-telli bombayı düşünüyor, en son dakikada hem kendisini, hem de kendisi için tehlike olacak kişileri temizleyeceğini düşleyerek avunmağa çalışıyordu. İş, bir bombanın telini çekmeğe bakardı.

Harry, Kolunaridis lokantasında yanına verilen toy teğmenle güzel bir yemek yedikten sonra saat on birde yine burda buluşup trenle Anadolu'da görülecek yerlere yollanmak üzere karar vererek ayrıldı.

Harry, denilen saatte yine lokantada teğmenle buluştu. Kafaları çektiler. Çabucak kafayı bulan teğmen, hemen yakınmağa başlamıştı:

«Anlamıyorum, bizim buralarda ne işimiz var? Ah, şu Venizelistler yok mu? Bütün bu belâları başımıza onlar açtılar.»

İstasyona vardıklarında Harry, bilet almak isteyince, teğmen, onun ordunun konduğu olduğunu, pasoları bulunduğunu, bütün yolculukta bunun böyle olacağını söyleyerek onu sevindirdi.

Harry'nin cephe yolculuğu çok güzel geçti. Her gittiği Yunan birliğinin karargâhında candan karşılanıyor, ağırlanıyordu. Genç adam, Yunan subaylarının morallerini hiç de sağlam bulmadı. Böyle de olsa yine demir gibi görünmeğe çalıştıkları görülüyordu. Büyük, küçük bütün subayların ağızlarında şu söz vardı:

«Müttefikler, bizi buralara saldırttılar, şimdi de çok ileri gidiyorsunuz diye bize karşı çıkıyorlar?»

Venizelist, kralcı diye ikiye ayrılan ordu, hep karşı düşünce kampında olanları suçlayıp duruyordu. Cephenin her yanında görülen durgunluk, saldırının kral gelince başlayacağını gösteriyordu. Kaygulu yüzleriyle küçük köy kahvelelerini dolduran Yunan askerlerinin ağızlarında sakız gibi çiğnedikleri iki ad vardı: Mustafa Kemal, İsmet. Morallerinin bozuk olduğunu anlamak için hiç de çok dikkatli olmak gerekmezdi. Çerkes Ethem'in güçlerinden ayrılıp da düşmana teslim olmayan eski seyyar güçler grupları, düşmanın gerilerinde büyük işler görüyor, yaptıkları önemli sabotajlar, düşmanı yıldıırıyordu. Yunan Kralı Konstantin'in gelmesiyle başlayacak olan Sakarya Savaşı sırasında da Parti Pehlivan gerilla grubuyla birçok başka gruplar, Yunan'ın gerilerini hallaç paumuğu gibi atacaktardı.

Harry, üç gün süren bu inceleme gezisinden döndüğünde oturduğu pansiyon sahibesinin genç kızı onun yanına sokularak kendisini birkaç gün arayan çirkin suratlı adamın yine aradığını, ona İstanbul'a gitti deyince hemen koşarak gittiğini söyledi. Bu, genç adamın midasını iyice bulandırdı. Düşmanın, izi üzerinde olduğunu anlamıştı. Katolik olduğundan dolayı Yunan düşmanı olan pansiyon sahibesinin dost bakışlı, mavi gözlü güzel kızı, ona çok büyük bir iyilikte bulunmuştu. Genç adam, kızcağzın kendisine olan düşkünlüğünü hiçbir biçimde kötüye kullanmadı. Onlara salt minnet duyuyordu. Bu minnet duygusunu besleyecek daha birçok olaylar geçecekti.

Harry, Yunan cephesindeki gözlemlerini Ankara'ya bir raporla bildirdi. Sonra, Başkomutan General Papulas'la görüşerek film üstüne açıklama yaptı. Film çekilmesine çekilecekse de ortada film makinası yoktu. Bunu Rodos'tan getireceklerdi. Bu yüzden oraya bir yolculuk gözüküyordu. Rodos'taki film makinası, Leon adlı birinindi. Genç adam, film işini onunla birlikte yapacaktı.

Harry, o günlerde Karşıyaka vapur iskelesinde üstübaşı perişan, iriyarı bir kişinin dikkatle kendisini süzüp durduğunu görünce kuşkulandı. Yanında bulunan Suzi ile vapura bindi. Adam, Kordon'a çıkacağı sırada da arkalarındaydı. Adamın yüzü, ona hiç de yabancı gelmiyordu. Bu adamın neyin nesi olduğunu anlamak üzere Suzi'den ayrıldıktan sonra ıssız, dolambaçlı sokaklara daldı. En sonra, adam yanına yaklaştı. Ona adıyla ünleyince genç adam, büsbütün şaşırdı. Sonra tanıştılar. Bu Giritli Deli Murat adlı eski bir çeteciydi. Ona Dramalı Rıza'nın kasabı adını takmışlardı. Koyun keser gibi kolayca insan kestiği bilinirdi. Böylece tanıştık tan sonra, yine Karşıyaka'ya geçtiler. Kızlara açıldılar. Yamanlar dağının ıssızlıklarına doğru yürüdüler.

İngiliz Kemal, Deli Murat'ı Balıkesir'den tanıyordu. Orda karşılıklı oturup içki içecek kerte senli benliyidiler. Sonra, Dramalı Rıza, Damat Ferit Paşa'ya suikast yapmak üzere İstanbul'a gittiğinde Deli Murat'ı da birlikte götürmüştü. O gün bugün yitirdiği Deli Murat, işte bir kez daha hem de bir kurtarıcı olarak karşısındaydı.

«Ah beyim, ah tanrı, seni ulusa bağışlasın. On gündür senin peşindeyim.»

Deli Murat, böyle diyerek ona nasıl büyük bir tehlike içinde bulunduğunu anlattı: Deli Murat, Bursa bozgunundan sonra Damat Ferit'i öldürmek üzere Dramalı Rıza'yla İstanbul'a gitmiş, ondan sonra başından geçenler pişmiş tavuğun başından geçmemiştir.

«Hayrola, Murat?»

«Aman, beyim, büyük bir tehlike içindesin.»

Sonra, öyküsünü şöyle özetledi:

«Aramızda kararlaştırdığımız gibi İstanbul'a gittik. Birkaç gün Üsküdar'da kaldık. Rıza, orda kendi kendine türlü baskınlar yaptı. Düşmanlarını temizledi. Benim bir şeyden haberim yoktu. Suikast planını tasarladık. Hemen eyleme geçeceğimiz bir sırada, güvendiği bir arkadaşı bizi haber verdi. Baskına uğradık. Zaptiyeler, polisler Rıza'yı ipe çektiler köprübaşında. Beni sorguya çekerken İngiliz Kemal'i tanıyor musun diye sordular.»

Ondan sonra, İngiliz Kemal'i bulup onlara gösterirse onu idam etmeyeceklerine söz veren İstanbul siyasal polisi, Deli Murat'ın ardınca İzmir'e dek geldi. Yalnız, Murat'ın yanındaki arayıcılar, iki Rumdu. Bunlardan biri ünlü Mihal Çavuştu. İngiliz Kemal'in seferberlikte Taksim Karakolunda bir Türk çavuşu olarak tanıdığı, sonra bırakışma döneminde Haydarpaşa Garında atlattığı adam.

Murat'ın İngiliz Kemal'in arkasına takılıp İzmir'e dek gelişinin bir tek nedeni İstanbul'da oturan, bu olay dolayısıyla polisçe rehine olarak alınıp işkenceye konulan kızkardeşiydi. Ona onunla baskı yapmışlardı.

Niğdeli Mihal çavuşun, İngiliz Kemal'in arkasına takılıp İzmir'e dek gidişinin başlıca nedeni, onun Antalya'da Yunan ordusuna casusluk yaparken yakalattığı kardeşinin öcünü almaktı. Daha çok İngiliz Kemal'i yakalayıp Ankara'da mahpus bulunan kardeşiyle değiş tokuş etmek istiyordu.

Bu yüzden İzmir'de İngiliz Kemal'i görüp tanıyan Mihal çavuş, onu tutuklamaktan çekinmiş, İzmir'deki makamların eline geçmesini istememiştir. Yoksa, onu bir rehine olarak

kullanıp kardeşini kurtaramayacaktı. Özel bir düzen kurarak onu yakalayıp doğru İstanbul'a götürecek, Ankara hükümetiyle pazarlığa girişecekti.

Yamanlar dağındaki konuşmada İngiliz Kemal'le Deli Murat, bir düzen kurdular. O, yine İngiliz Kemal'i izleyecek bu sırada Mihal çavuşla adamlarını tuzağa düşürüp yokedeceklerdi.

Deli Murat, sözüm ona, İngiliz Kemal'in yakalanmasına yardımcı olduktan sonra, Mihal çavuş onun İstanbul'da rehine tutulan kızkardeşini bıraktırmıştı. Murat, Çavuşun İstanbul'dan döndüğünü, onu bugünlerde kendi eliyle temizleyeceğini, bu yüzden hiç merak etmemesini söyledi. O gece yarısı sözde Çeşme'de bulunan İngiliz Kemal, Punta vapur iskelesinde bulunacak, Murat da Mihal çavuşu sözde onu tutuklamak üzere oraya getirecek, işte, ne olacaksa ondan sonra olacaktı.

İngiliz Kemal, küçük, telli bombasıyla tabancasını kullanmağa hazır bulundurarak söylenen yere gitti. Deniz kıyısı boyunca tetikte yürüten genç adamın yanbaşımdan geçen bir yük arabasından atlayan bir adam, elindeki tabancayı onun göğsüne dayadı:

«Dur, boksör Esat.»

Bu Mihal Çavuş'tu.

Ancak, Kasap Murat'ın elindeki bıçak bu sırada çavuşun gövdesini delip geçti. Adam, boylu boyunca yere uzandı.

Deli Murat, ellerine, yüzüne bulaşan kanları silerek Mihal Çavuşun kıyıda bir kayıkta gizlenen polis arkadaşını da yoketti. Sonra, dağlarda düşmana amansız akınlariyle kan kusturan Parti Pehlivan'ın yanına gitmeğe karar vererek ondan ayrıldı. Genç adam, İzmir'de kalmak zorundaydı. Onun burda daha çok yapacak işi vardı. Karantina caddesine vardığında güneş doğmuştu. Yatağına girerek deliksiz bir uykuya dalmak, dinlenmek, geceki korkunç olayları unutmak istediye de bir türlü uykusu gelmedi.

Genç adamın başı sıkışmağa başlamıştı. Bir yandan Leon'la Rodos'a gidip, ordan sinema makinasını alacaktı. Bir yandan da, en önemlisi, parası günden güne suyunu çekiyordu. Sonra, uzun bir süredir karı-koca gibi yaşadığı Suzi, artık evlenmek, bu yüz kızartıcı gizli yaşayışı geride bırakmak istiyordu. Bu sıkıştırıcı etkenler arasında en önemlisi, bir ayak önce cephenin filmini alıp Ankara'ya savuşmaktı: Bugünlerde bütün hesapları bu son düşünce üzerindeydi.

Bir yandan da dirimini kurtaran pansiyon sahibesinin güzel kızı (X) e minnet borcunu nasıl ödeyeceğini düşünüp duruyordu. Kızcağız, anlaşılan, ona gönül bağlamıştı. O ise, onun tertemiz varlığına en ufak bir ihanette bulunmamak uğruna onun bu gönül sızılarını anlamazlıktan geliyordu. Kızcağız, son günlerde onunla konuşurken şunları söyledi:

«Mister Harry, Amerika'daki gazetenize Türklere karşı hiçbir şey yazmayınız. Sonra mahcup olursunuz. Şu gördüğünüz şimdiki durum, İzmirliiler için bir felâkettir. Biz, Türkler zamanında daha iyi, daha rahat, mutlu yaşıyorduk.»

Bir gün, Harry, kendisine bir güzelce armağan almak üzere pansiyoncunun kızını çarşıya götürdü. Bu sırada yanlarına bir Karamanlı zengin Rum taciri geldi. Aile, Amerika'ya gitmek istiyordu. Harry'den kendisine bir kolaylık göstermesini istedi. Harry de bitmekte olan paracıklarının yerine yenilerini koymak üzere bir fırsat çıktığını anladı. Adamın çağrısını yürüttü. Bir kenarda açıp baktı: İçinde iki bin dolar vardı. Artık, sinema makinasını almak için de gerekli olanak hazırды...

Suzi'ye Rodos yolculuğunu açtı. Suzi'nin de bugünlerde Atina'ya gideceği tutmuştu. Bunun üzerine şöyle kararlaştırdılar:

Harry, Rodos'a, genç kız da Atina'ya gidecekti. Harry, Rodos dönüşü Atina'ya uğrayıp onu alacak, birlikte İzmir'e döneceklerdi. Ondan sonra da evlenmeyi düşüneceklerdi.

Genç adam, Genelkurmay Başkanı Sarı Yani'ye uğradı:

«General, bu film işine ne zaman başlayacağız? Film makinasıyla operatörü getirmek üzere Rodos'a gidip gelme-

liyim. Bundan dolayı da onbeş, yirmi günlük bir zaman gerek-mektedir.»

«Mister Harry, Kral, gelecek ayın başında burda bulunacak. Savaş, gelecek ayın on beşinde bitmiş olacak. Demek ki Yunan ordusu, görevini öbür ayın on beşinde bitiriyor.»

«Bu olağanüstü bir haber, müsaade ederseniz hemen gazeteme telleyim.»

«Aman, sakın ha! Değil gazetenize bildirmek, çok rica ederim. bu konuda hiçbir kişiye bir şey, bir tek sözcük dahi söylemeyin. Çok gizlidir.»

Sonra, kendisinden böyle bir haber işittiğini hiç kimseye çılatmaması için uzun uzadıya ricada bulundu.

Genç adam, bu konudaki çok önemli raporunu yazarak hemen Ankara'ya bildirdi. Böylece, başlayacak olan Sakarya meydan savaşının hangi korkunç düşünceler, tasarılarla başlayacağını anlamış, ordakilere de anlatmıştı. Şimdi, içi son kerte rahattı. Artık, keyfine son yoktu. Bunun onuruna o akşam, dirimini kurtarmış olan pansiyoncu aile ile Suzi'yi bütün takım taklavatiyle Kordonboyu'ndaki Dansing'te şölene çağırdı. Karamanlı tacirin dolarlarından birkaçını bugün Ankara'ya ilettiği çok önemli haberin onuruna burda ezecekti.

Onun neden böyle sevinçli olduğunu soroduklarında da Teksas'ta bulunan annesinin doğum günü olduğunu, onu kutladığını söyledi.

Ancak, bu sırada karşı masada oturup içen birkaç kralcı subay, bütün bu sevincin içine tükürdü. Bir Venizelist olan Genelkurmay Başkanının kızını oturmuş, içer eğlenir görünce, böyle bunalımlı bir zamanda onun gültüp eğlenmesini çok görmüş, gözlerini öfkeyle Harry'nin masasına, özellikle Suzi'ye dikmişlerdi. Bu bakışlara daha çok dayanamayan Suzi, kendisini eve götürmesini, Venizelist subayların kendisini tanıdıklarını, bir olay çıkarabileceklerini ona fısıldadı. Bunun üzerine, Harry, genç kızı alıp bir arabayla evine götürerek yine gazinoya döndü. Oysa, subayların bir durum yaratacaklarını sezen Suzi, onun bir daha oraya gitmemesini dilemişti.

Genç adam, gazinoya döndüğünde, kralcı subaylardan birinin kendi masalarına kurulduğunu gördü. Hiç renk vermeden varıp kendi yerine oturdu. Baktı: Sofrasında konuk olarak bulunan bütün pansiyon aile halkının yüzünde bir hoşnutsuzluk, bir tatsızlık vardı.

Pansiyoncunun kızına, bu subayın kim olduğunu sordu. Genç kız, bilmediğini söyledi. Subay, genç adama Amerikalı olup olmadığını sordu. Bunu bir kavga arayıcı, küçümseyici tonla sormuştu. Eski boksör Esat, birdenbire ayağa fırlayarak subayı da yakasından tutup ayağa kaldırdı, sonra şimşek gibi o eski tehlikeli sağ kroşesini adamcağızın çenesine indirdi. Subayın yere yuvarlanmasıyla öteki subaylar da oruya üşüştiler. Öbür masalardaki birçok subay da ayaklandı. Harry, hemen usulcacık aralarından sıyrıldı. Madmazel (X)-ten ne olduğunu sordular. O da subayın, biraz önce çıkıp giden generalin kızını aşağıladığını, kavganın bundan çıktığını söyledi. Öbür masalarda oturan subayların Venizelist olduğu anlaşıldı. Atılan yumruğun haklı mı, haksız mı olduğu tartışıldığı sırada, Harry, bir kızılca kıyametin patlak vereceğini anlayarak masadaki konuklarını kaldırıp ordan uzaklaştırdı. Kralcı subaylarla Venizelist subaylar, korkunç bir hissimla birbirlerine girdiler. Masalar devrilip sandalyeler havada uçuşa, yumruk şamar sesleri havada şaklamağa başladı. Olay, bir meyhanede geçen bir kovboy dövüşünü andırıyordu. Harry, konuklarını gazinodan uzaklaştırdıktan sonra, bir köşeye sığınarak olanlara baktı. Kavga yatıştıktan sonra da garsonu çağırarak kavgacı subayların masasına bir şişe şampanya götürmesini söyledi. Kralcı subaylar, genç adamın davranışından çok hoşlanarak ilk kadehlerini karşıdan karşıya onun onuruna kaldırdılar.

Genç adam, sonra yanında oturan bir Fransız gazetecisini de birlikte alarak Kralcı subayların masasına gitti:

«Biz, Amerika'da her zaman böyle dövüşür, sonra da oturur içeriz» dedi, gülüştiler. Ondan sonra, şişenin biri gitti, biri geldi. Genç adamın isteği de buydu. Şimdi, onlardan kim bilir ne yakası açılmamış haberler sızdıracaktı.

Onlara, olmadıklarını bildiği halde Venizelist olup olma-

dıklarını sordu. Hepsi kızar gibi oldu. Hayır, Epirliydiler. Venizelist olmaktansa köpek olmayı yeğ tutarlardı.

«Ancak, kimileri, Anadolu'daki hristiyanları kurtaran Venizelistlerdir» diyorlar.

«Mösyö, siz Anadolu Rumlarını Yunanlı sanıyorsunuz. Onlar, Yunanlı değil, Türktürler.»

«Öyleyse, siz neden savaşıyorsunuz?»

«Biz, buraya bu kafasız Venizelistlerce düşürüldük. Şimdi, battık batağa. Bütün dünya —siz de biliyorsunuz— bize gülüyor. Kahrolsun Venizelistler! Yunanlılığı maskara ettiler.»

Harry'nin, sevgilisi Suzi'nin iki ayrı vapura binip birinin Rodos'a öbürünün de Atina'ya gideceği gün gelip çatmıştı. Ancak, onları korkunç bir talihsizlik bekliyordu. Salihli cephesi komutanı Çerkes Ethem'le arkadaşları, bir zaman önce güttükleri iktidar savaşını yitirmişler, dağılmışlar, kimisi Yunanlılara teslim olmuş, kimisi Parti Pehlivan gibi, Yunan cephesinin gerisinde onlara karşı olan savaşlarını yine sürdürmek üzere dağa çıkmış, kimisi de İsmet beyin güçlerine teslim olarak düzenli orduya girmişti. Bunlardan zamanında haber alamayan İngiliz Kemal, Çerkes Ethem'le arkadaşlarının trenle İzmir'e geldiklerini işitince birdenbire şaşırvermişti.

Suzi'yi kamarasına yerleştirerek Kolunaridis lokantasına karnını doyurmak üzere inen Genç Türk casusu İngiliz Kemal'in talihi, birdenbire bir Rodeo atı gibi onu kaldırıp sırtından yere attı. Yemeğini yedikten sonra kahvesini içmiş, kalkıp vapura binmek üzereydi ki, birdenbire lokantanın ikinci kordona açılan kapısından bir yığın Kuvayı Milliye kılıklı adamın içeri girdiğini gördü: Bunlar, Çerkes Ethem'le, kardeşi Manyaslı Şevket filandı. Yanlarında dört de muhafız Yunan subayı bulunan Çerkes Ethem'le adamları, tersliğe bakınız ki, gelip de hemen onun karşısındaki masaya o-

turmasınlar mı? Genç adam, bu karadüşü savuşturmak üzere soğukkanlıca yerinden doğruldu. Garsona hesabı verirken, yeni gelenlerin arasından melun iki gözün üzerine dikildiğini gördü. Bu hain gözler, Antalya'da asılmaktan kurtardığı eski polis fotoğrafçısı Necati'nindi. Çerkes Ethem'le Man-yaslı Şevket'in kulağına bir şeyler fısıldarken İngiliz Kemal de elini cebine sokmuş hesabı ödemekle uğraşıyordu.

Bu sırada Çerkes Ethem'in sesi yükseldi:

«Yere yatın, Kemal bombayı sallıyor!»

İngiliz Kemal'in sonradan öğreneceği gibi Çerkes Ethem, bombayı fırlatacağını sanmış, bu yüzden alarım vermişti. Bu bomba işi olmasaydı, belki talih atı, genç adamı sırtından kaldırıp atmayacaktı.

Sonra, görüleceği üzere Çerkes Ethem burda bir pot kır-dığını anlayacak, bunu düzeltmeğe çalışacaktı.

Çerkes Ethem'in uyarısına uyarak bütün eski çete reis-leri, kendilerini yere atınca, İngiliz Kemal, bir kurtuluş umu-duna doğru açılmış kapıdan dışarı fırladı, alabildiğine kaç-mağa başladı. Telli bomba, pansiyondaki çantasında bir cep saati biçiminde yatmayıp da bu sırada elinde olsaydı yine de onu kullanma tehdidiyle zaman kazanabilirdi. Onun ka-çışını gören Yunan subayları, arkasından ateş açtılar. Nino Dixio adlı İtalyan savaş gemisi de hemen gazinonun karşı-sında demirliydi. İngiliz Kemal, kaçarken kendi adamı olan telsizci İtalyan subayıyla karşılaştı. Hemen onun yardımıyle bir arabaya atlayıp İtalyan konsolosluğunun yolunu tuttular. Arabaya, onu korumak üzere, dört de İtalyan denizcisi bin-miştı.

Araba, İtalyan konsolosluğuna doğru yol alırken arkasın-dan da sivil, asker, silahlı, silahsız bir yığın insan koşuyor-du. «İngiliz Kemal yakalandı», avazesi göklere çıkıyordu. İn-giliz Kemal, bu sırada hemen ikinci pasaportu olan İtalyan pasaportunu çıkarıp hazırladı. Amerikan pasaportunu da sı-rasında yoketmek üzere kolay bir yere koydu. Ancak, araba-daki İtalyan silahlılarının yardımıyla İtalyan konsolosluğu-na varabildi. Orda, Trabluslu Mehmet Sait oluverdi. Kavas-

lar, Konsolosluğun kapılarını kapayarak dışardaki kalabalıkla tehlikenin yolunu geçici olarak da olsa kestiler.

Konsolos, İzmir'in siyasal komiseri İstiryadis (İskirkiyadis?) ile telefonla konuştu. Sonra kendisi kalkıp siyasal komiserin yanına gitti. Siyasal komiser, Trablusgarplı Mehmet Sait'in serbestçe Suzi'nin beklediği vapura gidebileceğini söyledi. Mehmet Sait, arabaya atlayıp vapura giderken köşkten bir yığın Yunan jandarmasının süngü tak çıktığını gördü. Genç adamda şafak attı. Demek ki İstiryadis, İtalyan başkonsolosunu aldatmıştı.

Genç adamı zifir gibi karanlık bir odaya taktılar. Sonra, ordan alıp polis komiserinin bürosuna götürdüler. Odada birkaç yüksek rütbeli Yunan subayıyla bir de eski polis fotoğrafçısı muhbir Necati vardı.

Odada bulunanlar genç adamı göstererek:

«İşte, İngiliz Kemal budur» dedi.

Zavallı, bu suçlamaya karşı kendisini fransızca savunmaya çalıştıysa da kâr etmedi. Ellerine kelepçe vurup onu polis müdürlüğüne götürdüler. O geceyi bir sandalye üzerinde geçirdi. Ertesi gün müdür, kendisini Çerkes Ethem'le arkadaşlarının ihbar ettiklerini söyledi. İngiliz Kemal, Yunanlı polis müdürünün kendisine düşmanca davranmadığını sezerek şaşırды. Demek ki Genelkurmay Başkanıyla Papulas işi işitmişlerdi. İngiliz Kemal'in kendilerini bile aldattığı, dalbudak salmasın diye olacak, üzerine çokça varılmasını istememişlerdi. Özellikle Genelkurmay Başkanının kızının genç adamla olan ilişkileri, bu yumuşaklıkta rol oynamış olmalıydı. İngiliz Kemal'le seviştiği anlaşılırsa ailenin onuru beş paralık olabilirdi.

Bir gün, İngiliz Kemal'i pansiyon sahibinin kızıyla yüzleştirdiler. Bu katolik aile, hiçbir giz sızdırmamıştı.

İngiliz Kemal'in, Yunan ordusunun en yüksek başlariyle senli benli ilişkiler kurması, özellikle bu ilişkileri, Suzi'nin sevgisiyle süslemiş olması, kellesini şimdilik kurtarmışa benziyordu. Karantinadayken —cezaevine gönderilmeden önce— polis müdürü, İngiliz Kemal'i çağırarak onunla bir pizdes gibi şöyle konuştu:

«Sizinle bir polis müdürü gibi konuşmuyorum. Gayri-resmi olarak konuşuyorum. Yalnız, şunu söyleyeyim ki ben bir polisim. Sizi seven bir kız, her zaman sizi seveceğini söylememi benden rica etti. Bundan dolayı mutlusunuz, dostum. Konuşma yasağınız da kalkmıştır. Pansiyon sahibiniz sizinle görüşmek istiyor, konuşabilirsiniz.»

Genç adam, ev sahibesiyle genç kızını orda kendisini bekler buldu. Genç kızın annesi, genç adamın kulağına eğilerek şunları fısıldadı:

«Yaşasın Mustafa Kemal.»

Genç adam, yine hüccresine döndüğünde, orda Manisalı Mehmet adlı eski tanıdığına, Ankara'ya gittiğinde, nasıl pusuya düşürüldüğünü, İsmet beyle Mustafa Kemal Paşaya bildirmesi görevini verdi. Edremitli Mehmet, o günlerde tahliye olacaktı.

Birkaç gün karantinada tutulduktan sonra genel ceza-evini boylayan genç adam, burasını cehennemden ayırtsız buldu. Her koğuş, tıklım-tıklım insan doluydu. Pislik, yoksulluk dizbovuydu. Tifüs de nerden gelmişse gelmiş, hergün birkaç zavallıyı mideye indiriyordu. Orda, Gökçen Efenin efelerinden birine rastladı: Bu, iri yarı, dev yapılı İbrahim efendi. Bir köy baskısını sırasında ele geçmişti.

İbrahim efe, geçmişinden sözederken, Sultan Hamit döneminde sık sık amca oğullarıyla bu mapusanede yattıklarını, bir kez de aptesane lağımından kaçıp denize çıktıklarını söyledi. Bunu işiten İngiliz Kemal'in kafasında altın bir şimşek çaktı: Yakalandığı andan bu yana durmadan kaçmak için bir gedik arayan kafası, bu şimşegün aydınlığıyla doldu. Hemen İbrahim efeyle kaçmak üzere anlaştılar. Helânın taşını kaldırarak lağımın bir insan boyundaki kanalına indiler. Kolayca ilerlediler. Pislik dizboyu idi. Anacaddenin altından geçip biraz daha ilerlediklerinde kanalın ağzının kalın demir parmaklıklarla örtülmüş olduğunu gördüler. Yanlarında bir demir testeresi getirmiş olmadıklarına yanarak geri döndüler. Yalnız, burda boğucu gaz da vardı. İngiliz Kemal fena-

laştı, kendini yitirdi. İbrahim Efenin kollarında koğuşa getirildiğinde gözlerini zor açtı. İbrahim efe, onu anadan doğma soyarak, giyneklerini, üstünü, başını güzelce yıkadı.

Genç amanın ilk kaçıışı böylece suya düşmüştü.

Günler geçiyordu. Bir gün, onu dört Yunan jandarmasının arasında İstiryadis'in yanına götürdüler. Onun Kordon'daki dairesine girdiğinde, cin düşünceli bir adamla karşılaştı. Yüzünün ortasında kurnaz Giritli gözleri parlıyordu. Oda, alaca karanlıktı. Nöbetçiye dışarı çıkardı. Genç adamı karşıındaki sandalyeye oturttu. Ona, masanın üzerindeki kutudan sigara sundu. Sonra, uzun uzun onu süzdü.

«Hem genç, hem de zekisiniz, dedi. Yazık değil mi böyle işlerle uğraşıyorsunuz? Sizi sevenler olabilir. Bunları da düşünmüyor musunuz? Suçunuzun ne kerte büyük olduğunu biliyor musunuz, İngiliz Kemal?»

Genç adam, kendini savunmak üzere ağzını açmak üzereydi ki İstiryadis:

«Susunuz, dedi. Beni dinleyiniz. Sizin üstünüze gereken bütün bilgi alınmıştır. İstanbul'daki araştırma bitmiştir. Bütün dosya buradadır. Sizi arayan, size ölüm cezası verecek olan iki mahkeme var. Biri İstanbul hükümeti, öbürü de Çanakkale İtilaf Devletleri Divanıharbi. Hangisine göndereyim sizi? Şimdi, Yunan Divanıharbinin elindesiniz ki, bu, üçüncü idam cezası olacaktır. Arkanızdan ağılyacaklar çoktur, İngiliz Kemal. Özellikle burada kalbine girdiğiniz yüksek bir aile kızı. Biraz önce şu oturduğunuz sandalyede oturuyor, ağlıyordu. İngiliz Kemal, bu saf, temiz kızcağızı perişan ederken hiç yüreğiniz sızlamadı mı? Bu ailenin onurunu hiç düşünmediniz mi?

«Yunanlıların mahpusu olarak kalacaksınız. Divanıharbin üstünüze vereceği kararı ancak kral değiştirebilecektir.»

İngiliz Kemal, kendisini getiren jandarmalarla arabaya bindirilerek yine cezaevine gönderildi.

Tutukluluğunun dördüncü ayında, Divanıharbe çağrılmak üzereyken İngiliz Kemal'in bir görüşmecisi çıkageldi. Bu, Jan Matalon adlı tanımadığı bir adamdı. Fransızca konuşan bir Yahudi idi. Antalya valisi Aşir'den içinde iki yüz lira bulunan bir mektup getirmişti.

«Mösyö Matalon, korkmadan nasıl geldiniz buraya?»

«Korkmayın, Fransız konsolosu aracılığıyla müsaade al-
dım. Her zaman gelip sizi göreceğim. İtalyan konsolosu sizin
için çok uğraşıyor. Avukatı Divaniharpte savunmanızı yap-
cak. Sakın üzülmeyiniz. İtalyan uyruklu olarak tanınıyorsunuz.»

Jan Matalon, genç mahpusa bir düzine sigara paketiyle
birçok da yiyecek getirmişti. Gardiyanların yanında ona şö-
yle fısıldadı:

«M harfli olan sigara paketinde mektubunuzla paranız
vardır.»

Jan Matalon, genç adamın Divanı harbte yargılanacağı
günü de biliyordu.

M işaretli paketi açtı: Bunun içinde Aşır'den bir mek-
tupla iki de yüzlük lira vardı. Vali Aşır, bu paranın Genel-
kurmay Başkanı Fevzi Paşa'dan gönderildiğini yazıyordu.
Genç adam, bunun üzerine şöyle düşündü: «Artık, ölsem de
gam yemem, durumu biliyorlar.»

Şimdiye dek bir gardiyan, adama türlü yiyecekler, ça-
maşırlar getiriyorsa da bunların kimlerce gönderildiğini bir
türlü söylemiyordu. Bir sabah da erkenden hüccesine gelen
o gardiyan, ona Fransızca yazılmış bir mektupçuk verdi: «Mis-
ter Harry, merak etmeyiniz. Sizi sevenler, şimdi daha çok
seviyorlar. Odanız arandı, biz çok sıkıştırıldık. Gerek karde-
şim Oğüst, gerek arkadaşları, gerekse annemle ben senin
üstüne hiçbir şey söylemedik. Bundan dolayı mahkemede se-
nin üstüne herhangi bir belge bulamayacaklar.»

Bu mektup pansiyon sahibi madamın kızı madmazel (X)-
ten geliyordu.

Mahkeme günü geldiğinde İzmir'in bütün gazeteleri, bi-
linmeyen adamın yargılanacağından sözediyordu. Mahkeme
gününden bir gün önce, Çerkes Ethem'in eski arkadaşların-
dan bir mahpus, Çeşmeli Raif, İngiliz Kemal'in yanına so-
kularak onu ürküten şu sözleri söyledi:

«İngiliz Kemal»

Ürkerek sıçrayışı şundandı ki o, şimdi bile cezaevine girerken takındığı kimlikle tanınıyor, söylentilere kulaklarını tıkıyordu. Mapusanede ilk kez kendisine böyle ünlenişi, onu korkutmuştu.

Çeşmeli Raif, onun böyle ürperdiğini görünce:

«Merak etme, ben seni eskiden beri tanıyorum, dedi. Salihli cephesinden. Şimdi anlaştık mı?»

Genç adam, onu şöyle tersledi:

«Peki, neden gidip bana karşı tanıklık etmiyorsun? Belki bu yüzden buradan kurtulabilirsiniz.»

Raif, gülerek şöyle dedi:

«Kemal bey, artık siz, dünyada herkesi namert mi sayıyorsunuz? Şimdi, beni dinleyin: Ethem'den haber geldi. Mahkemede size karşı hiçbir tanıklıkta bulunmayacak. Bir yanlışlık olmuş, diyorlar. Yani, mahkemeye gelmeyecekler. Bu işte büyük bir yanlışlık olmuş.»

«Ne çıkar Raif bey, mahkemeye gelseler ne olur, gelmeseler ne olur? Benimle yüzyüze gelmekten utanıyorlar. Yanlışlık, bu da lâf mı? Bu, kasten öldürülüp sonradan kaza olmuş demek gibidir.»

Mahkeme günü süngülüler arasında giderken şimdiye dek durmadan kendisine rastladığı Alaettin (Tiritoğlu), bu kez de yolda gözüne ilişmişti. Alâettin, hemen kaşla göz arasında yanına sokularak:

«Korkma, kurtulacaksın» diye fısıldadı.

İçerde İtalyan konsoloshanesinin avukatı da yanına sokularak:

«Merak etmeyiniz, sizi savunacağım. Çok konuşmayınız» dedi.

Kırmızı, güleç yüzlü, orta yaşlı, eli bastonlu bir İngiliz de muhafız subayına yanaştı:

«Müsaade ediniz, ben avukatım» dedi. Sonra İngiliz Kemal'e döndü. İngilizce:

«Mister Charles'ın (Ünlü İngiliz casusu Lavrence) selâmı var. Durumunuzdan dolayı çok üzgündür. Ondan aldığım bir

haber üzerine geldim. Size söylüyorum: Korkmayın. Yaşayacağınıza güvenebilirsiniz.» diyerek genç mahpusun yüreğine biraz soğuk su serpti. Lavrence'in kendisine gönderdiği bu umut dolu sözler de çok değerliydi.

Genç adam, Divanuharp salonuna dimdik bir moralle girdiğinde Alaettin Tiritoğlu'yu dinleyiciler arasında gördü. Sonra, yargıcın kendisine yönelttiği Fransızca sorulara şöyle yanıt verdi:

«Rica ederim, ne siz kendinizi yorunuz, ne de ben yorulayım. Söyleyeceklerimi tutuklanışım sırasında söyledim. Ekleyecek bir tek sözcüğüm yok.»

Genç adam, yine cezaevine döndüğünde onu idamlıklar hücrelerine kapadılar. Çeşmeli Raif'le İbrahim Efe, onun elini sıkarken ağlıyorlardı. Onun kesinlikle ölüme gittiğini anlamışlardı. Genç adam onların neden ağladıklarını sorunca (Hala nereye gittiğini bilmiyordu) Çeşmeli Raif, gözyaşları içinde bağırarak şöyle dedi:

«Çok gençsin. Yazık oluyor. Ancak, şu mapushanedeki bütün Türkler adına söylüyorum: Öcün alınacaktır. Mert doğmuşsun, mert olarak ölüyorsun.»

Çeşmeli Raif, genç adamı alından öptü. İriyarı efelelerin gözlerinden yaşlar akıyordu.

İdamlıkların hücrelerine vardığında orda ertesi sabah idamlarını bekleyen iki zeybekte karşılaştı. Bunlar, Demirci Mehmet Efenin adamlarındandı. Bir baskında yakalanmışlardı. Şimdi, kurşuna dizilerek öldürüleceklerdi. Genç adamın kafası, artık ölüm gerçeğine yatmıştı. Yarın tanyeri ağarırken artık dünyasını değiştireceği usuna yatmış gibiydi. Şimdiye dek ölüm ejderhasının ülkesinden kaç kez bir çekirge gibi sıçrayarak geçmişti. Ancak, bu gece çekirgenin sıçrayamayacağı karanlık, daracık bir deliğe tıklmıştı. Zeybekler, ondan neyin nesi olduğunu sordular, o da onlara ölünceye dek kimliğinin bir giz olarak kalacağını, İsmet pa-

şanın masası üzerindeki Kur'an'la tabanca üstüne ant içtiğini söyledi. O zaman, zeybekler, onun Mustafa Kemal Paşanın casusu olduğunu anladılar.

Artık, gece ilerliyor, ölüm saati gittikçe yaklaşıyordu. Zeybekler, sabaha dek bekletmeyerek işlerinin bitirilmesini istiyor, durmadan birbirlerine bunu yineliyorlardı.

İki zeybek, hücrelerinden alınıp götürülecekleri sırada bir iki görevliyi öldürmeğe karar vermişlerdi. Bunu genç adama açtılar. Onun bu sırada bir yana çekilerek işe karışmamasını söylediler. Ne demekti? Elbette, o da onlarla birlikte savaştık, ölümden önce birkaç kâfirin öbürüne gönderilmesine yardımcı olacaktı. Bu, Anadolu gazilerinin kâfire son saldırışı olacaktı.

En sonra, tanyeri atmış olacaktı ki, ölüm mangasının önüne çıkarılma saati gelip çatmıştı. Ayak sesleri, hücrenin sessizliği üstüne kocaman kaya parçaları gibi yuvarlandı. Efelerin son baskını başlamak üzereydi. Kapı açılınca, dört süngülü jandarma eşikte belirdi. Arkalarında da bir sürü silâhlı jandarma dikiliyordu.

İki efeyle genç adam, dört jandarmaya saldırdı. Boksör Esat'ın eski kroşeleriyle efelerin kütükleşmiş elleri, bir anda iki jandarmayı yere serdi. Bu kez yedekteki süngülü askerler, süngülerini eğerek içeri saldırdılar. Bunların süngülerine karşı konulamazdı. Jandarmalar, üç kişinin ellerini ayaklarını bağlayarak yerlerde sürükleyip müdürün odasına götürdüler. Müdürün odasında onların duasını yapacak ak saçlı, ak sakallı bir hoca oturuyordu.

Genç adamın gözlerinin önünden annesiyle kızkardeşinin yüzleri geçti. Sonra, Mustafa Kemal'le İsmet paşanın gözleri, gözlerinin önünde sihirli yıldızlar gibi parlayarak ona güç verir gibi oldu.

Efeleri, kurşuna dizmek üzere alıp götürdüler. Biraz sonra bir manga askerin iki kez boşalttıkları silâhlarının sesi geldi. Artık, sıra genç adamdaydı. Bu sırada, uzun aksakallı müdür içeri girerek başgardiyanın kulağına bir şeyler

fısıldadı: Sonuç şuydu ki, genç adamın kurşunlanma buyruğu dün gece değişmişti. Bunu öğrenen genç adam, ölüp de dirilmiş bir insan gibi birdenbire kendisini bir düşler dünyasında buldu. Az kalsın usunu yitirecekti.

Gardiyanın yanbaşında eski koğuşuna döndüğünde bütün mahpuslar şaşırды, neşeli bağrışmalar, çağrışmalarla koğuş çınladı.

Genç adam, ölümünü sonsuz geriye bıraktıran gücün ne, kim olduğunu çok düşündüyse de bulamadı. Bu, onun dirimi boyunca bir giz olarak kalacaktı.

Mapushanenin durumu yürekler acısıydı. Türk mahkûmlarla tıklım tıklım dolu koğuşlarda soluk alacak yer yoktu. Ferhane adı verilen bu koğuşların bütün çilelileri, bir sömürgeleşmiş ulusun insanları olarak dirimlerinin en kötü günlerini yaşıyorlardı. Mapushaneden bir ağulu gaz gibi pis kokular yükseliyordu. Bit, pire, tahtakurusu, kötü besin, umutsuzluk, hepsi elele vermiş, kader kurbanlarını kırana geçiriyordu.

İngiliz Kemal, bir köşede oturmuş, durmadan kaçma uğruna kafa patlatıyordu. Birinci kaçış girişiminin, demir parmaklıklar yüzünden suya düşmesinden sonra, geçirdiği ölüm tehlikesi, gözlerini büsbütün açmıştı. Tanımadığı bir kişinin şefaatine uğrayarak bugün kurtulmuş olsa bile yarın bir başkası verilmiş ölüm kararını yürürlüğe koyabilirdi. Bu yüzden başının üzerinde durmadan ölüm meleğinin kanat çırpıldığını duyuyor, bu belâlı yerden bir ayak önce uzaklaşmak, tüymek istiyordu. Kendisi için verilmiş olan idam kararının getireceği tehlike bir yana, içine düştüğü sağlıksız yaşayış koşulları da onu günün birinde imüğünden tuttuğu gibi öbüryana gönderebilirdi. Çevresindeki balmumu yüzlü bin kişilik insan yıkıntısını her an bekleyen ölüm tehlikesi onu da çarpabilirdi. Acaba, mapushanede bir ayaklanış çıkarak buranın korkunç durumu üzerine müttefik devletlerin dikkatini çekebilir yada kargaşalığa getirerek tüyebilir miydi? Şimdi, kafasında özgürlük ışıkları serpen en üstün düşünce buydu. Gece gündüz davranışlarına bunun ışığında yön veriyordu.

Kaçma düşüncesi, böylece onun karanlığına ışıklar serpmeye başlayınca, bunun olanaklarını da araştırmağa başladı. Bunlar, ne olabilirdi? Türk mahpuslar, yoksulluktan daha çok uyumuş, herhangi bir davranışa kalkışamayacak kerte güçsüz görünüyorlardı. Mapushanenin bir ferhanesinde (koğuşunda) Rum, Ermeni mahkûmlar bulunuyordu. Bunların arasında venizelistler, bayağı suçlular, sonra bir yığın da komünist vardı. Yunan cephesinde bozgun çıkarmağa çalıştıklarından tutuklanıp buraya tıklılmışlardı. Ve nızelistlerle komünistler ferhaneye egemendiler. Aralarında büyük bir dayanışma vardı. Gözlerini daldan budaktan sakınmayan kişilere benziyorlardı. Anadolu savaşını isteyen venizelistlerle birlikte buraya tıklılmışlarsa da aralarında büyük tartışmalar oluyordu. Buraya düşmüş olan venizelistler, bugünkü Kralcı rejime karşı olduklarından dolayı mahkûm olmuşlardı. Komünistlerse Anadolu savaşına karşı olduklarından, bunu saçma, insanlık dışı bulduklarından buraya tıklılmışlardı. Ancak, bugün kendilerini buraya tıkan kralcı iktidara karşı bir dayanışma içindeydiler. Krala sövüp sayıyor, Sakarya savaşını yönetmek üzere Anadolu'ya gelmekte olan majesteye yeni uğursuzluklar getirecek bir baykuş gözü ile bakıyorlardı. Bu ferhanedeki bütün suçluların, yevgi, sağlık durumları, Türk suçlularinkinden su götürmeyecek kerte iyiydi.

Mapushanede bir ayaklanış çıkarmayı düşünen İngiliz Kemal'in ilk usuna gelenler, Hristiyanlarla komünistlerin koğuşu oldu. O da kendisini komünist olarak gösterecek, onlardan destek arayacaktı. Onlarla anlaştıktan sonra, mapushanenin bütün çileli Türk, Rum, Ermeni mahkûmlarını bir araya getirerek ayaklanış kotaracaktı.

İlkönce, komünistlerle Ermenilere yanaşarak onlara komünist olduğunu bildirdi. Yunan kapitalistleriyle emperyalistlerine bütün yeryüzü kapitalist - emperyalistlerine her allahın günü veryansın etmeğe başladılar. Yunan devrimcileri, İngiliz Kemal aralarına girdikten sonra büsbütün coştular. Delikanlı okumuş, işçi Yunan devrimcileri, venizelistleri de koltuklarının altına alarak sıkı bir dayanışma ya-

rattı. Genç adam, bunu başardıktan sonra, Türk mahpusların ileri gelenleriyle görüşüp konuşmağa başladı.

Alaiyeli Halim, İzmir'in eşrafından Kadioğlu Mustafa, Çeşmeli Raif, (Sadayı Hak) gazetesi yazarlarından Hüsnü, Kürt Mehmet Çavuş vb. bunlar arasındaydı. Alaiyeli Halim'in başkanlığında kurulan ayaklanmış örgütü, çalışmalarına başladı. Hristiyanların ferhanesinden İstavro ile Ardaşi de yönetim kurulunun üyelerindendi. Az zamanda, bin mahkûm, ayaklanmış için hazır bir duruma geldi. Uygun bir günde yada saatte ayaklanmış patlak verecekti. İlk iş olarak kapı'ara saldırılacak, bunlar bir - bir kırılıp sokağa taşılacaktı. Sonra, herkes alabildiğine özgürlüğe doğru uzaklaşacak, dağlara çıkarak kurtulmağa çalışacaktı.

Ancak, ilerideki bir başarısızlığı karşılamak üzere İngilizce, Fransızca, İtalyanca bildiriler yazarak İtilaf devletleri temsilcilerine gönderdiler. Bu bildirilerde başlıca yakınca ögesi, müslümanlara, Türklere burda gösterilen yoketme siyasetiydi. Burdaki Türklerin bir cehennem yaşayışı yaşadıkları acıklı bir biçimde anlatılıyor, onlardan ilgi bekleniyordu. Ayrıca, İzmir müftüsüne de Türklerin ne kerte acıklı bir durumda bulunduğunu bildirerek İtilaf devletleri katında şefaatte bulunmasını dilediler.

İtilaf devletlerinden hiçbir yanıt gelmediği gibi, ufak bir ilgi de görülmedi. Hristiyanların koğuşunda Venizelist Paraskeva ile bir arkadaşı, son günlerde bütün koğuşun mahkûmlarına egemen olmuş, hepsini demir gibi bir ayaklanmış disiplini içine sokmuştu. Zulme karşı, bütün mapusane eksiksiz bir dayanışma içindeydi.

Bir sabah, gardiyanlar, koğuşların kapılarını açtığı anda Paraskeva, Alaiyeli Halim, bir de İngiliz Kemal elebaşı olarak ayaklanmış sinyalinin verdiler:

«Haydin, arkadaşlar, saldırın!»

Bir anda bahçe kapılarına, demirparmaklıklara saldıran mahkûmlar önlerine gelen bütün engelleri kırıp dökmeye başladılar.

Bu sırada, İngiliz Kemal, ne olur ne olmaz, yatağının içinde bir insan yatıyormuş duygusunu vermek üzere bat-

taniyesini kıvrarak aldatıcı bir görünüş yaratmıştı. Hücresinden dışarı açılan yüksek bir pencere vardı. Ordan yatağı kontrol edilebiliyordu.

Bin kişinin haykırışından sonra doğan korkunç bir uğultu, mapusanedan dışarı taşıyor, korkunç bir olayın geçtiğini anlatıyordu. Bütün İzmir, az zamanda mapusanenin ayaklandığını öğrenmiş, silâhlı jandarmalar, çabucak damlara tırmanarak ordan ayaklanıcılara egemen olmağa çalışıyorlardı. İlk silâhlar da patlamağa başlayınca mapusanenin kulakları sağır eden gürültüsü, daha korkunç bir renk almıştı. Son kapının, cümle kapısının kırılmasıyla uğraşan mahkûmlar, damlardan atılan mermilerle düşüp can vermeğe başlayınca işin sarpa sardığı anlaşıldı. Bütün mapusane, dışardan askerle kuşatılmıştı. Avluda ağır yaralı mahkûmlar, inliyor, sövüp sayıyor, tüfekler, kımıldayan bütün gölgelere durmadan ateş ediyordu. Kimi mahkûmlar, birinci koğuşu ateşe vermişlerdi. Mapusanenin üstüne doğru dumanlar çıktığı görülünce İtfaiye arabaları yetiştı. Dışardan avluyu dolduran mahkûmların üstüne hem su sıkılıyor, hem de kurşun yağıyordu. Yine bu cümle kapısını kırmağa çalışanlar, üstlerinden başlarından kanlar akarak işlerini sürdürmeğe çalışıyorlardı. Mahkûmlar, arkadaşlarını korumak üzere damlarda siperlenen jandarmalara ellerine geçen taşları, demirleri fırlatıyor, onların doğru ateş etmelerini önlemeğe çalışıyorlardı. Arazözlerin hortumlarından sıkılan sular, avluyu göle çevirmişti. En tehlikesi en sonra görüldü: Yüksek noktalara tünemiş makinalı tüfekler, takır-damağa başlamıştı. Mahkûmları buğday gibi biçiyorlardı. Bunun üzerine elebaşılar, herkesin koğuşlara sığınmasını, elden gelirse kalın duvarları yıkmağa, ordan gedikler açmağa çalışmasını bildirdi. Makinalı tüfek kurşunlarının tarayıp durduğu avluda artık ölülerden başka hiç kimse kalmamıştı. Bu sırada cümle kapısından bir kişi şöyle bağırdı:

«Fransız, İngiliz, İtalyan konsolosları geldi, sizi dinleyecekler. Konuşacak üç kişi istediler.» Halim, Hüsnü, İngiliz Kemal ortaya çıktı. Konsoloslara mahkûmların yürekler acısı durumunu anlattılar. Ötekiler de sözüm ona, not aldılar.

İngiliz Kemal, tutulan tutanağı imza ettikten sonra hücrelerine döndüğünde battaniyesinin kurşunlarla delik deşik olduğunu gördü. Demek ki onun hücrelerine özel olarak ateş edilmişti. Böyle düşünmek zorunda kaldı.

Mapusanenin durumu düzeldi. Mahkûmlara rastgele işkence edilmez oldu. Ancak, elebaşı olarak İngiliz Kemal, Alaiyeli Halim, Hüsnü, Raif, Kadızade Mustafa, Paraskeva, Ardaşı, daha birçok kişi prangaya vurularak zindana tıkıldılar. Hem elleri kelepçeli hem de ayakları zincirliydi. Sonra, ayrıca hepsini de birbirlerine zincirlemiş, bir yumak haline getirmişlerdi.

Bir gardiyan Alaiyeli Halim'in göğsüne tabancasını dayayarak onu öldüreceğini söyleyince yiğit adam, ona şöyle karşılık verdi:

«Siz, eli kolu bağlı insana kurşun atmağa alışmış kişilersiniz. Kahpeler, yakında, hem çok yakında göreceğiniz var: Mustafa Kemal, ordusuyle tepenize inecek.»

Arkadaşının bu korkusuzca, yiğitçe yanıtı İngiliz Kemal'in gözlerini yaşarttı. Genç adam, bütün İzmir'in hiçbir zaman unutamıyacağı bir olay çıkarmış, ancak, kaçamamıştı. Biricik üzüntüsü buydu.

Üç gün, yerin altındaki zindanda kaldıktan sonra, çıkarıldılar. İngiliz Kemal'e her zaman gizli - gizli yardım eden gardiyan yine yanına sokularak kulağına şöyle fısıldadı:

«Merak etme, seni Atina'ya gönderiyorlar. Orada rahat edersin.»

Tutuklanışının dokuzuncu ayında, genç adam, bir beylik vapurun anbarındaki demir parmaklıklı bir kafese atılarak Pire'ye doğru yola çıkarıldı.

Parapigmata cezaevi, bir asker cezaeviyse de burada siviller de vardı. Bu sivillerin yüz ellisi Türktü. Hemen hepsi de Anadolu kentlerinden rehine olarak toplanmış önemli kişilerdi. Sındırgı müftüsüyle eczacısı da bunlar arasındaydı. Burda, Uşak Belediye Başkanı da vardı. Oysa, onun daha önce Yunanlılarla işbirliği yaptığı biliniyordu. Bundan dolayı nasıl olup da buraya düştüğü bir bilmeceydi.

Asker kaçaklarının koşuşuna verilen genç adam, şimdi.

lik ölümü savuşturmuş olmanın sevinci içindeyse de cebinde beş para harçlığının bulunmayışı, onu kara kara düşündürüyordu. Para, onun için her şeydi. Her şeyden önce özgürlüktü. Şundanki bütün usu kaçabilmenin ilmiğini çözmenin arkasındaydı. Bu da ancak, parayla olurdu. Henen bir yıla yaklaşan mapusane yaşayışı, onu oldukça hamlaştırmıştı. Bu yüzden eski formunu bulabilmek uğruna jimnasjiğe başladı. Hergün oldukça zorucu egzersizler yapıyor, bütün delikanlı askerler, onu seyretmek üzere başına toplanıyordu. Burda, sürekli kalan asker yoktu. Bir yığın geliyor, bir yığın da gidiyordu. Bütün bu gelip giden asker yığınları arasında genç adamı en çok ilgilendiren bir Ermeni delikanlısı oldu. Armenak'la çok iyi arkadaş oldular. O da Yunan ordusunda askerdi. Oraya gönüllü olarak girmişti. Sonra, işler sarpa sarınca pişman olmuş, pir aşkına ölmek için askerden kaçmıştı. Birçok kez birliğinden kaçmış, yakalanmıştı. Cepheye gitmemek uğruna hertürlü kurnazlığı yapıyordu.

Armenak, sporcuydu. Biraz boksa da çalışmıştı. İngiliz Kemal, bunu öğrenince canlandı. Usuna bir şeyler gelmişti: Birlikte boks gösterileri yaparak, askerlerden biraz harçlık vurmak. İlkönce, kendisi de Armenak'ı çalıştırarak ona birkaç oyun öğretti. İzmir'deki cezaevinde olduğu gibi burada da kendisini komünist olarak tanıttığından bütün solcu askerler, ona sevgi besliyordu. Armenak'la boks gösterilerine başladı. İlk günlerde epeyce harçlık çıkardılar. Gerçeğe benzer çok sert dövüşler yapıyorlardı. Tutukevi müdürü olan yüzbaşı da onu sevmeğe başlamıştı. Muhafızlar da aynı sempatiyi yüzbaşıyla bölüşüyorlardı. Yüzbaşının çocuklarına jimnastik dersleri vermeğe başlaması, genç adamı mapusane imrenilecek bir serbestliğe kavuşturmuştu. Yüzbaşının da solcu oluşu, bütün bu güvenin temel kaynağıydı. Cezaevi müdürü, kimi zaman onu gizlice evine götürüyor, çoluk çocuğuyla sofrasına oturtuyordu. Yüzbaşı, genç adamın kanısına göre, her şeyden önce çok iyi bir insandı.

Bir gün koğuşa tutuklu bir jandarma getirdiler. Çok edepsiz, hırçın bir gençti. Jandarma, Yunanistan'ın sayılı boksörlerinden biriydi. Daha, koğuşun kapısından içeri gi-

rerken bir fırtına gibi eserek girmişti. Koğuşta onun çok kavgacı, edepsiz bir adam olduğunu bilenler vardı. Daha ilk günden askerlere sövüp saymağa, onlarla alay etmeğe, çevresinde bir tiksinti, bir hınç çenberi yaratmağa başlamıştı. Ancak, tanınmış bir boksör oluşu herkesin gözünü yıldıırıyordu. Bundan dolayı da askerler onun sövüp saymalarını, meydan okumalarını sineye çekmekten başka bir şey yapamıyorlardı. Askerlerle jandarmalar arasında gelenekten bir bağdaşmazlık vardı.

Kısaca, bu türlü nedenlerle, boksör jandarma geldiğinden beri koğuşun dirliği düzenliği bozulmuştu. Adamın koğuşta sudan nedenlerle dövüşmediği kimse kalmamış gibiydi. Hemen bütün koğuş ona dış biliyordu.

İngiliz Kemal, hiç kimseye takılmadan, bir ayak önce birkaç kuruş kazanıp burdan kaçabilmenin yolunu düşünüyordu. Bundan dolayı da bu hırçın heriften uzak durmağa çalışıyordu. Bir gün, Armenak'la jimnastik yapmak üzere avluya indiler. Biraz sonra da boksör jandarma gelip yanlarına dikildi. Onların yaptıklarına gülüyor, eğleniyordu. Onları çevreleyen askerler, böyle gülüp alay edeceğine erkeks meydana çıkmasını söyleyerek jandarmayı kıskırttılar. Bizim İngiliz Kemal'in adı Bolşevik'e çıkmıştı. Bolşevik aşağı, Bolşevik yukarı. Askerlerden biri Fransızca, Bolşevik'e şampiyon jandarmayla bir maç yapmasını önerdi. Bizim Bolşevik, maçı benimsedi. Ancak, bu parasız olmazdı. Belli bir para toplansındı. Hemen o gece, koğuşta beş yüz drahm toplandı. Bu para eline geçerse, kaçmanın yarısı elde edilmiş demektir.

Ertesi gün, bütün mahpuslar, yönetim adamları, müdür, hepsi çepeçevre avluda toplanmış, maçı seyre hazırlanmışlardı.

Maç başlayınca Bolşevik, karşısındakinin, işin çalımında olduğunu anladı. Genellikle kötü boksörler, işi bu yola dökerlerdi. Fiyakanın arkasında beş yüz drahminin tehlikeye düşmesi de vardı. Ancak, bir yıla yakındır kötü yaşa-

yış koşulları içinde bocalayan Bolşevik'in kolları da eski kollar değildi. Ancak, son günlerde Armenak'la yaptığı ekzersizler epeyce işe yaramıştı. Yoksa, burda bir fiyaskoyla karşılaşabilirdi.

İki genç adam, tıpkı bir horoz gibi kıyasıya dövüşüyordu. Karşısındakinin midesinin en zayıf yeri olduğunu anlayan Bolşevik, yumruklarını hep o noktaya indirmeğe başladı. Midesini üstüste yumruklarıyla felce uğrattıktan sonra çenesine de bir sağ kroşe indirince Yunanlı boksörün iflahı kesilir gibi oldu. Birinci raund böylece sona erdi. İkinci raundda Bolşevik, sağ kroşelerini şimşek gibi çıkararak kabadayı şampiyonu yere serdi. Jandarma, yerden zorlukla kalkabildi. Bütün seyirciler:

«Yaşa Bolşevik», diye bağıştılar. Bu arada, öclerini de aldığından bütün askerler ona gösteriler yapıp, onu omuzlarında taşıdılar. O gece koğuştta çocuklar, yenginin onuruna birbirlerine şölenler verdiler. Şarkılar, türküler söyleyip eğlendiler.

Bir gün mapusaneye beş komünist asker getirdiler. Hepsisi de yüksek eğitim görmüş çocuklardı. Cephede bozgunculuk suçundan tutuklanmışlardı. Bizim Bolşevik, hemen bunlara yanaşıp Yunan ordusunda komünistlik propagandası yaptırarak eyleme geçmeyi düşündü. Bolşevik'liği ayyuka çıkan İngiliz Kemal, bu beş askerle kolayca anlaştı. Hepsisi de yabancı diller biliyordu. Mapusaneye gelip giden bütün asker kaçaklarına Yunan ordusunda bozgun yaratmak, askerleri ordudan kaçırmak üzere bir örgüt kurdular. Hemen işe başladılar. Bütün genç, öfkeli askerleri Yunan ordusuna, hükümetine karşı devrimci, ayaklandırıci düşüncelerle doldurmağa başladılar. Ünlü silâh taciri Zaharof'la Venizelos, propaganda yayhım ateşinin odak noktasında bulunuyorlardı. Bizim Bolşevik, kışkırtma görevini, perde arkasında yapıyordu. Salt yönetici rolü oynuyordu.

Bolşevik'le arkadaşlarının Parapigmata'da gösterdikleri eylem, Atinalı komünist örgütlerince de öğrenilerek on-

lara yardıma geldiler. Genç adamın aldığı habere göre, bu komünist askerler bütün Yunanistanı etkileyen birer lider durumuna yükselmişlerdi. Belki de daha önce tanınmış birer lider olarak askere alınmış, sonra üzerlerine bir suç atılarak cezaevine tıkmış da olabiliyorlardı. Bolşevik'in mapusanedeki örgütüne, muhalif gazeteler, sol yayınlar, broşürler geliyordu. Bütün erek, Yunan ordusundan kaçanların sayısını artırmak, subaylarla erler arasında fit sokarak onları birbirinden ayrı iki düşman kampa bölmektir.

Bu sırada İzmir mapusanesinden Parapigmata'ya birçok siyasal Türk tutuklusu geldi. Genç adam, bir yığın yurttaşının gelmesinden dolayı gariplik duygularının azalacağına sevinirken daha önce buradaki Türkler arasında bir düşman muhbiri gibi bulunan Uşak Belediye Başkanı, İngiliz Kemal'in bir Türk casusu olduğunu Yunan makamlarına bildirerek bir çuval inciri berbat etti. Askerlere yapılan olumsuz propagandadan da sözedilmiş olacaktı ki genç adamın apar topar kaldırılıp sivil, azgın katillerin, canilerin bulunduğu Paleostratos cezaevine gönderme buyruğu geldi. Cezaevi müdürü, bu buyruğu genç adama bildirirken nedenini de açıkladı:

«Gördün mü, ne kötü herifler var. Herkese fenalık etmekten çekinmezler.»

İyi yürekli cezaevi müdürü, bu sözleriyle bu işin bir itibar sonucu olduğunu anlatmak istiyordu. Sürülme buyruğu doğrudan doğruya İçişleri Bakanlığından geliyordu.

Paleostratos cezaevi de Atina'da bulunuyordu. Genç adam, oraya vardığında, beri yandaki bozulmamış bir yığın temiz genç insan yerine orda kaşarlanmış, bozulmuş, toplumun kötü - kötü kokan tortusu haline gelmiş yüzlerce kişiyle karşılaştı. Bütün ipten kazıktan kurtulmuşlar burdaydı. Daha kapıdan içeri girince burnuna mis gibi esrar kokusu çarptı. Demek ki burda esrar serbest içiliyordu. Daha ilk gece, bütün mahpusların silâhlı olduğunu, ufak bir yanlış davranış sonucunda insanın tahtalı köyü boylayabi-

leceğini anladı. Ayağını tetik almalıydı. Geceleyin koğuŖu öyle bir esrar dumanı kaplamıştı ki kendisi de bu meretten içmişçesine sersemlemişti.

Dirimini tehlikede gören, müdürün de yaşlı, iyi yürekli bir adam olduğunu, ayrıca burda siyasal mahpuslara özgü bir de ayrı efendiler koğuŖu bulunduğunu öğrenen İngiliz Kemal ilk fırsatta müdüre çıkarak dert yandı. Hem bir yabancı siyasal mahkûm hem de, kimsesiz olduğunu söyledi. Çok acıklı konuştu. Ona acıyan müdür, onu canavarlar arasından alarak siyasal mahkûmların koğuŖuna verdi. Dirimi kurtulmuştu.

Siyasilerin koğuŖu çok temizdi. Her mahpusun karyolası vardı. İngiliz Kemal, koğuŖa girer girmez ilk gözüne çarpan bu olmuştu. Hemen bütün mahpuslar, efendiden kişilerdi. Hemen onunla ilgilendiler, çevresini aldılar. Bu tertemiz kılıklı kişiler arasında kendi hırpalanmış, eskimiş üstbaşıyla biraz sıkıldı. Sanki mapusaneye değil de bir otele gelmişti. Hepsini de Yunanlıydı. Ona Yunanca ünlüyorlar, bizimki de bunları anlamakla birlikte Yunanca bildiğini göstermemek için sorulanları anlamamazlıktan geliyordu. Yunanca bilmediğini anlatmak üzere İngilizce, Fransızca konuşmağa başladı, içlerinde bu iki dili iyi bilenler vardı.

Elinde, içinde iki frenk gömleği bulunan bir bohçadan başka eşya adına bir şeyi yoktu. KoğuŖun kabadayı karşına dikildi. Onu sorguya çekti. Atina'da kimi kimsesi var mıydı? Parası var mıydı? Bütün ailesi Amerika'daydı. Cebinde de ancak birkaç kuruş varsa da gerisi yoktu. Kabadayı, Yunanca soruyor, Lefteryadis adlı İngilizce bilen okumuş bir genç de İngilizceye çeviriyordu. Onun böyle kimsesiz, parasız pulsuz oluşuna birçoğu acıdı. Genç adam, bütün anlamıyla garipti. Elindeki küçük mapusane bohçası da bunu gösteriyordu.

En sonra, suçunu sordular, komünistlikten tutuklandığını söyledi. Bu koğuŖtakilerin hemen hepsi siyasal mahpuslar olduğundan onu anlayışla karşıladılar. Hemen hepsi, partilerden, krala karşı, savaşa karşı olmaktan yatıyordu.

Ona, bir karyola gösterdiler. Yatak, battaniye filan verdiler. İyi bir adama benzeyen koğuşun kabadayısı Yani:

«Üzülme, dedi. Bana yardım eder, kahvecilik yaparsın. Yukardaki koğuşta iki zengin Türk var. Onlara hizmet edersin. Seni parasız bırakmazlar. Türkçesi, Yani, onu yanında bir uşak gibi kullanmak istiyordu.

Yukarıki koğuşta bulunan Türkleri çok merak etmişti. Bunlar kimler ola ki?

Adının Lui, inanın da bolşeviklik olduğunu koğuşta-kilere benimseten İngiliz Kemal, burda güzel yemekler yiyor, biraz palazlanarak toparlanmağa, kaçmak üzere planlar kurmağa başlıyordu. Koğuştaki mahpuslara hep dışardan, evlerinden güzel, bol yemek geliyor, bizimkini de idare ediyorlardı. Yani, geri kalan yemekleri başka koğuşlara göndererek sattırıyordu. Bizim Lui, ilk gece konuştuğu İngilizceyi Yani'ye çeviren Lefteryadis'le iyi arkadaş oldu. Ancak, yukarıki koğuşta oturan «beyleri» çok merak ettiğinden, bir gün iki kahveyi kendisine verip gönderen Yani'nin sayesinde onlarla tanıştı. Bunların ikisi de Kemalistti. Adları Cevdet, Kasım'dı. Onların Mustafa Kemal'ci olduklarını anlayınca ilk konuşmasının sonunda adının Lui olmadığını, yavaş yavaş birbirlerini anlayacaklarını söyledi. Onların Türk ordusunun İzmir'de çalışan iki İstihbaratçısı olduğunu anladıktan sonra kendisinin de İngiliz Kemal olduğunu anlamalarına müsaade etti. Her ikisi de suçüstü yakalanıp İstiryadis'in buyruğıyla buraya sürülmüştü İngiliz Kemal, bu iki arkadaşı bulduğuna çok sevinmişti. Bunlardan adını yine Lui olarak çağırmasını istedi.

Günler, birdiziye gidişle geçiyordu. Lui, yine kabadayı Yani'nin kahveci çıraklığını yapıyor, millete çay, kahve taşıyordu. Günün birinde koğuşa bir yığın kelli felli, kalantor kişiler geldi. Bunlar, kralcılığa kafa tutan, bunu eylemce gösteren Yunan Cumhuriyetçileriydi. Hepsi de prensip olarak Anadolu savaşına karşıydı. Partinin lideri Papaanastasiyu, parti üyesi Melas, Karapulos, Etodoropulos'la Elef-

ros, Tipos, Karapanos, Elefteron vima gazetelerinin sahiple-ri de gelenler arasındaydı. Artık, koğuş bir siyasal kulübe dönmüştü. Her saat siyasal tartışmalar gırla gidiyordu. Koğuşun trafiği son kerte hızlanmıştı. Yeni gelenlerin ziyaretçileri, mapusanenin çevresinde dört dönüyordu. Konuşula-na kulak veren Lui (!), Yunan ordusundan kaçanların, ül-kenin içlerinde olduğu gibi Atina'nın sokaklarında bile olay çıkardıklarından söz edildiğini işitiyordu.

Lui, yukarıda yatan iki Türk istihbaratçisiyle de çak-tırmadan dostluğunu sürdürüyordu. Bunlar, bir gün, çok değerli bir istihbaratçı arkadaşlarından sözettiler. Bu, Ga-vur Mümin diye ad salan bir istihbaratçı Türk subayıydı. İzmir'de düşmandan yanaymış gibi görünerek çalışmış, Türklerce bu yüzden gavur diye adlandırılmış, ancak, en son-ra, düşmanca durumu anlaşılaraq yakalanıp buraya gönde-rilmişti. Şu sırada bu genç Türk subayının durumunun yü-rekler acısı olduğu söyleniyordu. İki istihbaratçı, uğraşarak en sonra bu değerli, hasta arkadaşlarını koğuşlarına getirt-tiler. Gavur Mümin, bir paçavra yığını gibi kucakta koğuşa getirildi. Kötürümdü. İngiliz Kemal, hemen koşup zavallı Mümin'i sırtladığı gibi arkadaşlarının odasına çıkarmıştı.

İzmir'in İstihbarat şefliğini yapan yüzbaşı Mümin, en sonra, arkadaşlarıyla birlikte yakayı ele vermiş, korkunç bir zindana atılmıştı. Ekima adlı bu zindan, eski bir volka-nın içinde bulunmaktaydı. Bu volkanik dağa önce üç yüz altmış basamakla çıkılıyor, sonra da içine yine merdiven-lerle iniliyordu. Türkçesi, bu dağın içine oyulmuş bir zin-dandı. Mümin, orda bin bir türlü ölüm tehlikesi atlatmış, bir paçavra, külçe durumuna geldikten sonra arkadaşlarının kurtarılmıştı.

Şimdiye dek gül gibi geçinip giden koğuşlular, cumhu-riyetçiler geldikten sonra son kerte tedirgin olmağa başla-mışlardı. Bu cumhuriyetçilerin değil, bir kralcı olan da-mağası Yani'nin yüzündendi. Karşısında Cumhuriyetçileri gördükten sonra kudurmuştu. Adamcağızlara etmediğini bı-rakmıyordu. Bu arada İngiliz Kemal'e karşı da çok aşağıla-yıcı davranışlarda bulunuyordu. Adamın huyu, sanki bir-

denbire değişmişti. Ancak, yaşı mapusane müdürünün kendisine karşı olan olumlu tutumu, Kemal'i büsbütün ezilmekten kurtarıyordu. Yani, bir gün, onun eline bir süpürke tutuşturarak koğuşu süpürmesini buyurdu. Genç adam, buna aldırış etmeyince, Yani, sövüntüleri sıralamağa başladı. Bunun üzerine sırasının geldiğini anlayan genç adam, üzerine atılarak güdümlü yumruklarıyla damağasının midelerini ezdi, ağzını burnunu kan içinde bıraktı. Bu teknik yumruklar altında ezildiğini gören damağası, karyolasının altından çıkardığı bir saldırmayla genç adamın üzerine yürüdü. Bu sırada aşığı musluklara inmiş olan Cevdet, durumu görerek Yani'nin kollarını arkadan yakaladı. Yardıma koşan gardiyanlar, Yani'yi saldırmasıyla birlikte yakalayıp götürdüler. Bir daha da geri gelmedi. Koğuş halkı, ondan sonra, Lui'nin kahveci olmasını istedi. Damağası Yani'nin yerini alan Lui, artık, günde kırk elli drahmi'ye para demiş yordu. Artık, bir kahveci olduğundan bütün mapusanede serbest dolaşıyordu.

Günün birinde Nazır İstratos'un fedaisinin, üç venizelisti vurup öldürdüğü, bu koğuşa getirileceği haberi geldi. Bu herif, Atina'nın en ünlü, en korkunç kabadayı sayılıyordu. Müdür, damağası Lui'yi çağırarak güzel bir yatak hazırlaması buyruğunu verdi.

Venizelist katili, en sonra geldi. Yüz kiloluk, geniş omuzlu, korkunç görünüşlü bir herifti. O gelince, genç adam baktı, bütün cumhuriyetçilerin yüzleri kül gibi kesilmişti.

Bu Bataya adlı bıçkın, mapusaneye, bir otele gelir gibi, kollarını sallayarak gelmişti. Bu yüzden de kuşku uyandırmıştı. Müdür, Bataya'yı koğuşa kendisi getirdi. Lui'yi de ona yabancı, kimsesiz bir mahpus olarak tanıtmayı unutmadı.

Öbür yandan, «yaşasın Bataya» diye bağırان bayağı hükümlüler herifin ayrıranını büsbütün kabartıyorlardı. Bu sırada, orda Venizelistlerle kralcılar da birbirine girip gü-rültü patırtı başlayınca yerinden fırlayan Bataya, gardiyana

kapıyı açtırarak dışarı çıktı. Kralcı mahpusları cumhuriyetçilerin üzerine kışkırtarak sonra yine içeri girdi. Koğuştaki cumhuriyetçiler, birer yana pusmuş, bu korkunç herifin davranışlarını kolluyorlardı. Onun, buraya, kendilerini öldürmek uğruna gönderildiğini anlamış gibiydiler. Cevdet, bir ara İngiliz Kemal'in kulağına bu herifle bir hır çıkar-mamağa çalışmasını fısıldadı.

Bataya'nın, cumhuriyetçilerin liderlerini temizlemek üzere mapusaneye geldiği anlaşıldıktan sonra, dışardan bunlara silah, cephane gönderildi. Bunları onlara Lui getirdi. Hepsi, bu garip Bolşevikle sırdaş olmuştu.

Bataya, tek başına yapamayacağı öldürme işini kolaylaştırmak uğruna her gün bayağı hükümlülerin koğuşlarına gidiyor, orda cinayet örgütünü hazırlıyordu. Yaptığı plana göre, bütün kıralcı cahil mahpuslara bir ayaklanış yaptıracak, bu kargaşalık sırasında da cumhuriyetçileri öldürterek kim vurduya getirecekti. Bir sabah, olay patlak verdi. Cumhuriyetçilerin adları söylenerek sövüntüler savruluyordu. Kıyamet kopacaktı. İngiliz Kemal'le, yüzbaşı Mümin, Cevdet, Kasım, yansız kalmağa karar verdiler. Kan gövdeyi götürecekti. Bu sırada hem ellerinden bir şey gelmeyecek, hem işe karışıklarından dolayı onlar da güme gideceklerdi. Ancak, biraz sonra, durum değişti: Çok azınlıkta olan Cumhuriyetçiler, azgın sel karşısında bu birkaç Türkün yanına sokularak bayağı onların koruyuşuna sığınmış oldular. Bunun üzerine Türkler, zayıfa yardım ilkesini benimseyerek Cumhuriyetçilerden yana yer aldılar.

Bu sırada bayağı hükümlüler, kendi koğuşlarının kapılarını kırarak koridora döküldüler. Bataya, onları şöyle kışkırtıyordu:

«Yaşasın arkadaşlar! Tepeleyin bu hainleri!»

Melas, topluluktan ayrılarak kışkırtılmış yığına karşı çıktı, alabildiğine de şöyle haykırdı:

«Bizi öldürebilirsiniz, bizi parçalayabilirsiniz, ancak, sizi, Yunan ulusunu kurtaracak yine Cumhuriyetçilerdir.»

Bataya, elindeki kocaman bir saldırmayla Melas'ın üzerine yürüdü. Durumun çok ağırlaştığını gören İngiliz Kemal, yanındaki bir sandalyeyi kaşla göz arasında Bataya'nın ayaklarına attı. Adam, bir gürültüyle yere yuvarlandı. Elindeki saldırma gövdesinin bir yanına saplandı. İri gövdeden kanlar fışkırdı.

Bu bunalımlı durum, en yüksek noktasına eriştiği sırada mapusanenin dışından gürültüler koptu. Biraz sonra, düzgün ordunun bir birliği süngü takarak mapusanenin avlusuna girdi. Cumhuriyetçi birlik, liderlerin öldürülmesini önledi. Sonra, bütün hükümlüler, koğuşlarına sokularak kargaşalık bastırıldı.

Kendilerine suikast hazırlandığını anlayan cumhuriyetçiler, yöredeki cumhuriyetçi asker birliğine durumu bildirmiş, onlar da mapusanede gürültü başlar başlamaz, komutanları başlarında olarak davranmışlardı.

Bataya ise ayağına kaza ile bir sandalyenin takılmasıyla düşüp yaralandığını sanıyordu. Çok kan yitirdiğinden hastaneye kaldırıldı. Ancak, cumhuriyetçiler, İngiliz Kemal'in sandalyeyi atışını görmüşlerdi. Bu yüzden ona nasıl teşekkür edeceklerini bilemiyorlardı.

Mapusane yaşayışının on beş ayı doluyorsa da birtürlü kaçmanın yolunu bulamamıştı. Oysa, bu düşünce, her saat, her dakika kafasındaydı. Burda çürüyüp gitmek bir şey değil de, mapusane, her an değişen siyaset durumları, kendileriyle birlikte yepyeni tehlikeler getiriyordu. Anadolu cephesinde Yunan ordusunun, hükümetinin durumu sıkıştıkça ülkenin içinde bir kargaşalık, bir kanunsuzluk dalgası da başgöstermeğe başlamıştı. Siyaset cinayetleri, soygunlar, bundan dolayı oluşan adam öldürme olayları, günden güne artıyordu. Ülkenin yönetimi arıklaştıkça her yanı bir taşçağı kanunsuzluğu kaplıyordu. Bu, mapusane'de de büsbütün at oynatıyordu.

Çok tehlikeli bir adam olan, arkasında da siyasetçi destekçileri bulunan Bataya, hastaneye kaldırıldıktan sonra, bir daha görülmediyse de bu olaydan on beş gün sonra, ondan daha baskını, mapusanenin efendiler koğuşundan içeri adım

atmıştı: Bu adam: Bataya gibi iriyarı değildi. Hem de büsbütün tersineydi. Bir geceyarısı, koğuşu onurlandıran bu adam, cılız, ufaktefek, kupkuru bir kişiye de duruşundan, bakışından, yüzünün taşıdığı anlamdan yüreklilik, mertlik akıyordu. Öyle görünüyorsa da acaba öyle miydi? Adam, bütün görünüşüyle hastaydı. Yöneticiler, burda iyileşebileceğini söyledi. Adamın gardiyanlara buyurur gibi konuşması, İngiliz Kemal'in çok tuhafına gitti. Müdür, ona da tıpkı Bataya'ya yaptığı gibi çok saygılı davranıyordu. İngiliz Kemal'i bu yeni gelene bir yabancı, garip kişi olarak tanıttı. Onu, geleni gideni olmadığından dolayı meydancı yaptığını söyledi. Adam, İngiliz Kemal'e yatağını hazırlamasını buyurdu. Lefteryadis adlı hükümlü, İngiliz Kemal'e bu adamı böyle ufak tefek görerek karamürsel sepeti sanmamasını, Bataya'yı iki kez kurşunla yaraladığını söyledi. Adı Lefteri'ydi. Atina'daki bütün kumarhaneler onun için çalışıyordu. Sonra, başbakan Genaris'in en çok güvendiği fedaisiydi.

Bu bilgiyi alan İngiliz Kemal'in bütün neşesi söndü. Belanın beteri gitmiş beteri gelmişti. Lefteryadis, onun Bataya olmadığını, daha başka bir karakter taşıdığını söyledi. Bataya, iyileştikten sonra, Lefteri'nin kumarhanesine baskın yapmış. hiçbir başarı sağlayamadığı gibi Lefteri'nin tabancasından çıkan kurşunlardan birkaçını gövdesine konuk almış. İki yakın arkadaşını da yine Lefteri'nin kurşunlarıyla delik deşik olarak orda bırakıp savuşmuştu. İngiliz Kemal, arkadaşına öyleyse, Lefteri'nin bu olaydan sonra mapusanede çok kalabileceğini söyleyince o, gülererek birkaç gün dinlenip çıkabileceğini söyledi.

Başındakiler dağıldıktan sonra, Lefteri, Lui (!) yi yanına çağırdı. Ona çikolata sundu. Gerçekten de adam, görünüşte çok iyi, mert birine benziyordu. Lui'ye su kaynatmasını söyledi. Kumarhanede Bataya'dan aldığı yaranın pansumanını yapacaktı. Karnını açtığında, kocaman, koymakta olan bir bıçak yarası açığa çıktı. Lefteri, bir paketten, sargı bezi, gazlı bez, ilâç çıkardı. Bu işin ancak, revir-

de olabileceğini söyleyen Lui'ye bunun burda olmasını istediğini söyledi. Demek ki revirde yatmağa güvenlik bakımından yanaşmıyordu. Lui, adamcağızın yarasını sıcak suyla yıkayıp temizledi. Sonra ilâçlayarak güzelce sardı. Bu sırada Lefteri, dikkatle onun yüzünü dikizliyordu. Lui, ona çok güven vermişti. Yarası iyileşinceye dek ona o bakacaktı. Adam, buna çok sevindi. Lui'nin kim olduğunu anlamak üzere birkaç soru sorduysa da genç adam, bunları kaçamak yanıtlarla kolayca savuşturdu. Sonuç şuydu ki adam, İngiliz Kemal'den çok hoşlanmıştı. Bayağı dost olmuşlardı.

İngiliz Kemal, adamla arasındaki dostluk başlangıcını Cevdet'e anlattı. O da Lefteri'nin son kerte nüfuzlu, bütün Atı'na'da borusu en çok öten bir kabadayı olduğunu söyledi. Böylece onunla dostluğun yararlı olabileceğini anlatmış oldu. Sonra, Lefteri'nin yarasına Cevdet'le birlikte bakmağa başladılar. Şimdiye dek herkesten kuşkulanan Lefteri, bu iki kişiye, özellikle İngiliz Kemal'e çok güven beslemeğe başlamıştı.

İki arkadaşın uğraşması sonunda adamın ağır yarası sağmıştı. Genç adam, yarayla on beş gün uğraşmıştı. Bu insanca işin sonunda Lefteri, İngiliz Kemal'e şunları söyledi:

«Hiç merak etme Lui. Seni unutmayacağım. Yaptığın iyiliğin karşılığını göreceksin. Ben, yakında çıkacağım. Mapusaneden çıktığım günden sonrasını say: Beşinci günün gecesi sen de buradan çıkacaksın.»

Genç adam, kabadayının bu sözlerini hiç de önemsemedi. Bu olsa - olsa mahpusların sık sık birbirlerine attıkları martavallardan biri olabilirdi. Lefteri'nin mapusaneye girişinin on altıncı günü iki şık kadın görüşmecisi geldi. Lefteri, onlarla konuştuğu sırada Lui'yi de çağırdı:

«Lui, ben, şimdi gidiyorum. Beş gün sonra da sen hazır ol. Buradan çıkacaksın. Sakın hiç kimseye bir şey söyleme» dedi. Bunu bol keseden bir avutma olarak benimseyen genç adam, yine de onun çıkışından sonraki günlerde güzel bir sürprizle karşılaşabileceğini düşleyerek bunu yapacağına söz verdi.

Müdürle başgardiyan, Lefteri'yi kendi büyük üstlerinden biri gibi mapusaneden uğurladılar. Genç adam, hemen koşarak yüzbaşı Mümin'e durumu anlattı. Lefteri'nin verdiği söze karşılık eğlenerek gülustüler. Ancak, ertesi gün, Lefteri'yle dün konuşmağa gelen kadınlardan biri gelerek İngiliz Kemal'i görüşmeci olarak çağırdı. Kadın, ona bir paket uzattı. Genç adam, bunu koğuşta açtığında, içinden yepyeni bir kat giynekle çamaşır, frenk gömleği, kırıvat çıktı. Buna pek çok sevindi. Çoktan beri bütün üstünde başındakiler dökülüyordu. Demek ki, Lefteri adlı adam, sözünün eri bir kişiydi.

Lefteri'nin mapusaneden çıkışının beşinci günüydü ki yüzbaşı Mümin, Türk ordusunun büyük bir saldırıya geçtiği muştusunu verdi. Gazeteleri, Türk ordusunun korkunç saldırısını büyük puntolarla yazıyordu. Genç adam, Lefteri'nin dediği olmasa bile, artık, Yunan savunaklarını darmadağın ederek İzmir'e doğru ilerleyen Türk orduları, en sonra onları da kurtaracaktı. Çok sevinçli günler kapıdaydı.

Lefteri'nin hesabındaki beşinci gece de gelip çatmıştı. Genç adam, Lefteri'nin beşinci gecesini çoktan unutmuş, Anadolu'da Türk ordularının yıldırım hızıyla ilerleyişini düşleyerek uyku ile uyanıklık arasında saatler geçiriyordu. Sevincinden ruhu bir balon gibi şişiyor, sanki bütün evreni dolduruyordu. Böyle coşkun, güzel günlerde düşmanın bir mapusanesinde bulunmak ne korkunç talihsizlikti. Şimdi, İzmir yollarında doludizgin giden atlılar arasında bulunması gerekmez miydi? Böyle kahırlanıp dururken koğuşun kapısı açıldı, başgardiyan, başucuna dikildi:

«Hazırlan, çıkıyorsun» dedi.

Korkunç bir mutluluk sevinci, içinde bir çağlayan gibi akmağa başladı. Bu, olacak iş miydi? Bu ülke artık, kanunsuz, hükümeteş bir duruma mı düşmüştü? Bu ülkede artık, kumarhane sahibi kabadayılar mı egemendi?

Genç adam hemen arkadaşlarının yanına koştu. Martaval gözıyla bakılan şey, bir mucize olup çıkmıştı. Yeni

giysilerini giydi. Başgardiyan, onu elinden tutarak koğuştan çıkarırken, ses çıkarmaması için rica ediyordu. Onu cümle kapısına dek götürdü. Eline bir mektup tutuşturarak bu adrese gitmesini söyledi. Nöbetçi jandarmalar yol verdiler, geçti. Şimdi, gecenin ıssız, sessiz sokaklarında rasgele yürüyordu. Artık, heryer, özgürlüğün bahçesinden başka bir şey değildi. Böyle bir süre ereksiz dolaşıp durduktan sonra zarfın üzerindeki adrese gitti. Güzel bir konağın önünde otomobilden inerek kapıyı çaldı. Karşısına dikilen erketecilere elindeki mektubu gösterdi. Onu içeri buyur ettiler. Büyük bir salona girdiler. Burda kadınlı, erkekli bir kalabalık göze çarpıyordu. Salonda iki rulet masası vardı. Bundan da anlaşıyordu ki geldiği yer, büyük bir kumarhaneydi. Konukçu iki adamın arkasında ilerledi. Salonu geçtiler. Küçük bir odaya girdiler. Lefteri'nin orda bir masanın başında oturduğunu gördü.

İngiliz Kemal, içeri girince Lefteri, bütün odadakilerin dışarı çıkmasını buyurdu.

«Hoşgeldin, Lui, nasıl, sözümü tuttum mu? Hiç korkma, serbestsin.»

O gece, yıkanıp güzel bir traş olan Lefteri'yle birlikte bir otomobile atlayarak Atina'da geziye çıktı. Lefteri, onu öyle yerlere götürdü ki oralarda birer devlet adamı gibi karşılanıp ağırlandılar, Lefteri, sihirli bir anahtara benziyordu. Hangi kapıya değse açılıyor, masalar donatılıyor, içkili şölenler veriliyordu. İki genç adam, geç vakitlere dek yediler, içtiler, eğlendiler. Hiç kimse onlara gözünün üstünde kaşın var demedi.

İngiliz Kemal, üç gün, Lefteri'nin konduğu oldu. On sekiz aylık mahpusluk yaşayışının tutukluğundan pek azını üzerinden atmakla birlikte büsbütün kendine gelmiş değildi.

Atina'da çıkan Fransızca gazetelerle cepleri tıklım tıklımdı. Türk ordusunun İzmir'e doğru sel gibi akışı, artık saklanmadan yazılabiliyordu. Atina'da paniğe benzer bir kaygu göze çarpıyorsa da, halkın çoğunluğu bu anlamsız savaşın bitmesine bayağı sevinir görünüyordu. İngiliz Kemal'i kaygılandıran bir tek eksiklik, üzerinde hiçbir kimlik kağı-

dının bulunmayışydı. En sonra, vaktiyle edindiğı uydurma İtalyan uyruklu Mehmet Sait, usuna girdi. İtalyan Elçiliğine uğradı. Lozan konferansında İtalyan delegesi olacak olan Montanya, onu ilgiyle karşıladı. Onun kim olduğunu biliyordu. Nasıl olup da kurtulduğunu sordu. Montanya, onun ancak savaşın sonuna dek Yunanistan'da tutuklu bulundurulabileceğı üstüne Yunan hükümetine bir formül benimsetmişti. Montanya, genç adamla biraz şakalaşmakla birlikte ona bir kimlik kâğıdı vermeyi de benimsedi. Hemen ona, yeni uydurma bir adla başka bir pasaport hazırladılar. Genç adam, elini sıkarak elçilikten ayrılırken Montanya ona:

«Herkes yurdu uğruna çalışmak zorundadır» dedi. Gözlerinde anlamlı bakışlar vardı.

Genç adam, pasaportu da edinmişti ya uzun, serüvenli yeni bir yolculuğı karşılayacak parası yoktu. Sokağa çıkar çıkmaz, hemen bu işi yoluna koymaya karar verdi. Kuyumcuların önünde dikilen zengin bir karı - kocanın yanına yanaştı. Biraz sonra zengin adamın cebindeki cüzdan, kaşıla göz arasında sahip değıştirmişti. Türk ordusu da İzmir'e girmişti. Genç adam, parayı da edindikten sonra vedalaşmak üzere Lefteri'ye uğradı. Sonra, bir otomobile atlayarak Pire'ye vardı. Piyer Loti vapuru, limanda kendisini bekliyor gibiydi.

İngiliz Kemal İzmir limanında Piyer Loti vapurundan inip de karaya ayak bastığında ilkin burnuna acı bir duman kokusu çarptı. Ünlü İzmir yangınından artakalan yıkıntılar, şimdi bile acı acı tütüyor, genzi yakıyordu.

Kontrol subayı olarak binbaşı Faruk'la Antakya'da bıraktığı komiser İsmail Hakkı'yı karşısında görünce şaşırdı. Kucaklaşmaktan kendilerini alamadılar. Komiserin sevinci, çok büyük oldu. Sonra, eski arkadaşlarını arayıp buldu. Bunların arasında, Vasıf, Hüsnü, Kâzım (Özalp) paşa vardı. Hepsi de onun diriminden umudu kestiklerinden, böyle dipdiri karşılarına çıkınca çok tuhaf oldular.

Genç adam, yurt toprağına ayak bastığından beri kendisini cennete düşmüş sanıyorsa da burda gözüne çarpan acı yabancılıklara da rastlıyordu. Savaş içinde canciğer arkadaşlar olarak bağına bastığı birçok kişi, onu görünce hiçbir coşkunluk, sevgi izi göstermemişlerdi. Hepsi de bir kuru selâm verip geçiyordu. Böylece, hemen herkesin, önemli bir şeyler kapmanın arkasında olduğunu anladı. Hiç kimsenin kimseyi görececek vakti yoktu. Çok hızlı bir post kapma, bir şey olma sıtmasına tutulmuş gibiydiler. Bu sıralarda, on sekiz aylık mapusane yaşayışının izleri görülmeye başladı. Genç adam, en parasız pulsuz, yardımsız bir zamanında yatağına düştü. Artık, bütün dünya onu unutmuştu. Bu, ona son kerte ağır geldi. Belki de onu yatağına mihlayan hastalığın nedeni bu korkunç ilgisizlikti. Ulusal hükümetten bütün görevi boyunca ancak sekiz yüz lira harçlık almıştı. İyileşince ilk yapacağı iş, bunun hesabını ilgililere vermek olacaktı.

Mustafa Kemal'in Belediye salonunda İzmir halkıyla söyleceğini iştince hasta - hasta yatağından kalkarak onu dinlemeğe gitti. İçerde oturacak bir yer buldu. Salon hıncı doluydu. En sonra, başkomutan, parlak bir komutanlık giyneğıyle geldi, kürsüye çıkarak konuşmağı başladı. Mustafa Kemal, gür sesiyle konuşurken bir yandan da salondaki tanışları gözleriyle araştırıp duruyordu. En sonra, paşanın gözleri, ön sıralarda bir yere oturmuş olan İngiliz Kemal'in üzgün gözlerinde bakışlarını durdurdu. Genç adamı tanıyınca birdenbire konuşmasını keserek yanbaşındaki Vasıf'ın kulağına bir şeyler fısıldadı. Sonra, yine nutkunu sürdürdü. Bu arada bir ilişki kurarak konuşmasının bir yerinde İngiliz Kemal'den sözetti. Böylece, Ulusal Kurtuluş Savaşının nasıl kollektif bir çaba sonucunda elde edildiğini anlatmağı çalıştı. Hasta, zayıf, umutsuz, unutulmuş genç adam, oturduğu yerde salt gözleriyle ona teşekkür etti. Sonra, nutuk bitti. Kalabalığı karışarak dışarı sürüklenen genç adamın gözleri, birdenbire Vasıf'ın kendisini arayan bakışlarıyla karşılaştı:

«Nerelerdesin, yahu, dur gitme, Gazi seni görmek istiyor.»

«Şimdi, başı kalabalıktır, başka zaman olsa, olmaz mı?»

«Nasıl olur?»

Sonra, onu kolundan tutarak kapısında silâhlı askerler bekleyen bir odaya soktu. Burası, Belediyenin büyük bir odasıydı. Ortada büyük bir masa vardı. Mustafa Kemal, Latife'yle köşede oturuyordu. Bunların çevresini de ellerini göbeklerine bağlamış, yani elpençe divan durmuş kişiler almıştı. Bu durum, genç adamı olumsuz yolda etkiledi. Bu el bağlamak da ne oluyordu? Bunlar arasında Kılıç Ali, Recep Zühtü, Salih Bozok göze çarpıyordu. Genç adam, içeri girip de bu görünüşle karşılaşınca birdenbire sonradan çok pişman olacağı bir patavatsızlık yaptı, Vasif'a:

«Yahu, neredeyiz, Babı Meşihat'a mı geldik?» dedi.

Gazi'nin çevresini almış olanların birçoğu, bu sözleri işitmişti. Aralarında bir fısıldaşmadır gitti.

Genç adam, karşısına varınca Mustafa Kemal, ona gülerek elini uzattı:

«Geçmiş olsun» diyerek yanbaşında oturması için yer gösterdi:

«Büyük yararlıklar gösterdin, Kemal, hoşnudum. Nasıl oldu bu iş?»

Genç adamın, tutsaklık serüvenini öğrenmek istiyordu.

Genç adam, bunca kalabalık içinde serüvenini anlatamayacağını duyurarak kısa kesmeğe çalıştı.

«Rahatsızsın herhalde, Kemal?»

«Evet, paşam. Henüz kendime geledim. Mapusaneler, zindanlar çok rutubetli. Yakında kendime geleceğimi umuyorum.»

Ayağa kalkarak paşanın elini öptü. Ayrılırken paşa:

«Yarın köşke gel» diye buyurdu.

Odadan dışarı çıkarken genç adamın kulaklarına, «yarânın» şöylece fısıldaştıkları çırpıtı:

«İşittiniz mi söylediği sözü? Babı Meşihat dedi.»

Vasif da elleriyle onlara «aldırmayın» işareti yapıyordu.

Çıdadan dışarı çıktıklarında Vasıf, bu eski arkadaşını azarladı:

«Kemal, amma da boşboğazlık ettin!»

«Yok canım, Gazi'ye karşı bir kusur mu ettim? Allah göstermesin. Başka alınanlar varsa içtenliğimi bağışlasınlar.»

Vasıf'tan ayrılan genç adam, köşedeki işkembeciye gidip sıcak bir çorba içti. Son parasını vererek çorbacıdan çıktı.

İzmir'de gezip dolaşan genç adam, Kâzım paşanın kardeşi Kenan'a rastladı. O da ona, Kâzım paşanın kendisini görmek istediğini söyledi. Adresini alarak paşayı görmeğe gitti. Paşa, onu çok içten karşıladı. Paşa, onun durumunun son kerte kötü, parasız olduğunu hemen anladı. Ona, on Osmanlı altını çıkarıp verdi. Bu altınlar, genç adamı o sırada içinde yüzdüğü korkunç karamsarlıktan kurtardı. Paşaya teşekkür ederek hemen çarşıya koştu. Üstünü başını insan içine çıkabilecek bir biçime soktu.

Bu yeni giyneğiyle biraz daha canlanmış olarak ertesi gün Gazi'nin Karşıyaka'daki Latife'nin köşküne gitti. Vasıf'la Necati de oradaydı. Gazi'nin çevresini su sızmaz bir biçimde kontrol altına almış olan yaran adayları, çünkü sözlerinden dolayı onu anlamlı bakışlarla bombardıman etmeyi bir görev bildiler. Genç adam, bu yarı düşman bakışların barajını aşarak yüreği sıkışmış bir durumda paşanın yanına girdi. Paşa, onu yine çok iyi karşıladı. Eski, yiğit bir silâh arkadaşına gösterebileceği en sıcak ilgiyi gösterdi. Genç adam da onun merakla beklediğini bildiği serüvenini kısaca anlattı.

«Kemal, şimdi ne iş yapmayı düşünüyorsun?»

«Hiçbir şey düşündüğüm yok, paşam. Daha kendimi toplayamadım.»

«Fevzi paşayı gördün mü?»

«Hayır, paşam, henüz görmedim.»

«Hemen git, Fevzi paşayı gör.»

Genç adam, Bornova'daki karargâhında Fevzi paşayı buldu.

Paşanın dev yapılı emir subayı, genç adamı görünce çok sevindi. Onun yaptıklarını biliyordu. Ona büyük sevgi, şetkat gösterilerinde bulundu. Onun nasıl yakalandığını çok merak ediyordu. Bunu kısaca anlatarak bu babacan subayın merakını da savdı.

Fevzi paşanın yanına çıktığında onun babacan elini öptü. Paşa, uzun boylu sorular sorarak yaptıkları, başından geçenler üstüne istediklerini öğrenmeğe çalıştı. Fevzi paşa, bütün yaptıklarını genel bir rapor olarak yazıp karargâha bir kez daha gelmesini buyurdu. Genç adam, bunları yapıp ertesi akşam, yine paşanın karargâhına gittiğinde ondan şu sözleri işitti:

«Kemal, senin görevin daha bitmedi. Yunan ordusunun içine girer misin?»

«Paşam, mademki henüz görevim bitmedi, emredersiniz.»

«Dört gün dinlendikten sonra gel, yeni görevini söyleriz.»

Genç adam, birkaç gün dinlendikten sonra, yine Fevzi paşanın yanına gitti:

«İzmir alındıysa da savaş bitmedi. Geriye kalan Yunan ordusu, Trakya'ya çekilmiş bulunuyor. Birçok söylentiler var. Batı Trakya'da Ermeni generali Antranik, kaçak Çerkes, halifeci, Anadolu Rum çetelerini birleştirip Batı Trakya'da önemli bir güç hazırlamak, Bulgar komitecilerini de bu örgüte sokmak, bundan sonra Trakya'daki Türk köylerini yakıp yıkmakla işe başlayıp Edirne üzerine yürümek üzere davranmış bulunuyor.»

İşte, apayrı uluslardan oluşan bu zararlı güçleri yada güç taslaklarını, aralarına fit sokarak birbirlerinden uzaklaştırmak gerekiyordu. İngiliz Kemal, bunu yapacaktı. Bandırma yoluyla İstanbul'a vardı. Orda bütün eski tanıdıklarla karşılaştıkça Avrupa'dan geldiğini söylüyordu. Orda bir kez daha eski, gerçek Boksör Esat'tı. Akşam gazetesinde şöyle bir haber yayımlandı: «Ünlü Türk boksörü Esat,

iki yıl ayrılıktan, Avrupa'daki başarılı maçlarından sonra ülkeye geri dönmüştür.»

Eski ünlü Ermeni generali Antranik'in Gümülcine'de olduğu biliniyordu. Şimdi, bu doğrultuda serüvenli bir yolculuğa çıkmak üzere bir hazırlık yapmalıydı. Buna elverişli giyneği sarığı, mesli ayakkabıları, cüppeyi elde edip bavuluna yerleştirdi. İtalyan konsolosluğundan aldığı pasaportu yine işleterek Sirkeci garından Bulgaristan'a gitmek üzere Avrupa postasına bindi. Dekofski istasyonunda trenden indi. Çoğu Türkçe konuşan halk arasında canlı hayvan alıp satan bir tacir kılığına girerek ordan Gümülcine'ye gidebilenin yollarını araştırdı. Ertesi gün, bir Türk kılavuz edinecek Gümülcine'ye vardı. Ermeni komitecilerinin toplandığı kahveye gitti. Antranik'in karargâhı bu kahvenin karşısına düşüyordu. Burasını birkaç gün, sıkı bir göz hapsine aldı. Antranik işinin bir söylentiden ileri geçmediğini gözleriyle görüp anladı. Çerkes Ethem'le adamları ise hiç meydanda yoktu. Onlar, darmadağın olup Yunanistan'ın içine yayılmıştı. Yunan bozgunu, öyle güçlü, ağulu bir rüzgâr gibi esiyordu ki onun uğursuz ısıkları buralardaki son moral kırıntısını bile toz duman gibi havalara savuruyordu.

Genç adam, buraya gelmişken general Antranik'i de görmek hevesine kapıldı. İzmirli bir Ermeni kaçkınıyle ah-baplık kurarak generalin karargâhına dek sokulabildi. İngiliz Kemal, bir İngiliz gazetecisi rolündeydi. Karargâh, ufak bir evde bulunuyordu. General, hasta yatıyordu. Genç adamı yatakta kabul etti.

«Geçmiş olsun, general.»

«Mersi.»

«Bundan sonra savaşı sürdüreceksin mi?»

Antranik gülerek şu yanıtı verdi:

«Ne kaldı ki savaşaçağız? Mustafa Kemal, koskoca bir orduyu ezdi. Artık, ne savaş kaldı, ne bir şey. Başımızın çaresine bakmalıyız.»

Genç adamın sezdiğine göre, Antranik doğruyu söylüyordu. Ona birkaç soru daha yönelterek, teşekkür edip ayrıldı.

Ordan ayrılan genç adam, soluğu Sofya'da aldı. Sofya Bavkâtibi Numan Menemencioğlu aracılığıyla şifreli raporunu geneikurmay başkanlığına gönderdi. Sonra yine tereyağından kıl çekercesine kolaylıkla Türkiye'ye döndü. Bu görev, çok kolay olmuştu.

Barış güvercini göreviyle Lozan kentine uçurulan İsmet Paşa, beğenilsin beğenilmesin dağarcığına bir yığın barış yemişi doldurup geri dönmüştü. Artık, bağımsızlığına bütün anlamıyla kavuşmuş olan Türkiye'nin çileli insanları, mutlu bir yaşayışa susamış durumlarıyla barış güneşinde ısınmak üzere inlerinden dışarı dökülmüş bekliyorlardı.

İngiliz Kemal adlı acar, sertüvenci, yurtsever, gözü pek savaşçı da her savaşçı gibi silahını duvara asmış, barış güneşinin, ezik kemiklerini ısıtan ışıklarında ısınarak ekmek kavgasına düşmüştü. Herkesin bir post kaptığı bir zamanda o garip, çaresiz, bir yanda kalıvermişti. Kendi başının çaresine bakmaktan başka da çözüm yoktu. Yine, kendisine uzun yıllar ekmek yedirme umudunu vermiş olan boksörlüğe döndü. Hemen sporcuların kaynaştığı yerlerde görünmeğe, bir yandan da mapusanede formunu yitirmiş olan gövdesini, gücünü tazelemek üzere eksersizlere başladı. Ancak, savaş döneminde gizli görevde çalışırken girmek zorunda kaldığı bin bir kılık, türlü kişilikler, bu sırada onun doğrusunu bilmeyenler katında kuşkulu görünmeğe, bayağı kuşkulu bir kişi halini almağa başladı. Eskiden İngiliz hafiyelik örgütlerinde çalışmış olup da onu İngilizlerin hesabına yakalamak üzere arkasına düşenler, şimdi de onu Cumhuriyet Türkiye'sinin hükûmetine curnal edip karalamağa çalışıyorlardı. Onun turistlere tercümanlık ederek ekmek parasını çıkarmasına da bu eski İngilizciler engel oldular. Savaş yıllarında dil bilgilerini düşman yararına kullanan bu kişiler, şimdi de yabancılara tercümanlık etmekle kullanıyorlardı. Ancak İngiliz Kemal, bu tercümanlar arasında bir afet olan zekâsıyla öyle çok paralar kazanıp öye

rahat bir yaşayış sürmeğe başladı ki bu kez de onun casusluğundan kuşkulunıp bunu curnallamağa başladılar. Bu yüzden acar Türk insanının başından hem çok acı hem de gülünç olaylar geçti. Ancak, o yine hep eski İngiliz Kemal olarak kaldı. İlerde yaşı yetmişe merdiven dayayıp da elden ayaktan kesilip aç kalmak tehlikesiyle karşılaşınca devlete başvurup kendisine birkaç kuruş ekmek parası verilmesini isteyecekti.

SAVAŞ OYUNLARI

Savaş, zorunlu ve dırımcıl olmalıdır. Ulusun dirimi tehlikeye düşmedikçe savaş bir cinayettir.

MUSTAFA KEMAL

Kara gömlekli Faşist İtalya'nın yeni kurucusu Benito Mussolini'nin, eski Roma İmparatorluğunu yeniden kurma tutkusu, çok uyumuş bir dev yılan gibi yavaş yavaş ilkyaz havası içinde uyanıp geriniyor, çevresine korkunç kızıl gözleriyle uykulu-uykulu bakıyor, karnını doyuracak avların en çok bulunabileceği bölgeleri araştırıyordu. Bir zamanlar, iki tekerlekli savaş arabalarını koşturduğu Fransa, Almanya, İspanya gibi ülkeler, bir eski zaman ejderhasının artık yiyecek bulamayacağı yoğun, uygar insan yığınlarıyla dolmuştu. Akdeniz'in karşısındaki bütün çöller de güçlü devletlerin zayıf güçleriyle savunulan birer yeni sömürge düzeni içinde yaşamaktaydı. Denizden karşıya geçebilse buralarda yine de karın doyurabilecek bir yığın yiyecek bulabilirdi. Mısır, korkunç bir sarı ejderhanın yemliğıydi. Ancak, onun teepsinde yükselen dağların üzerinde Etyopya (Habeşistan) denilir ayak değmemiş iştah açıcı bir kara ülke yükseliyordu. En önemlisi, kendisini de uykudan uyandıran eski küçük Asya ülkesinin başbuğu Mustafa Kemal'in zengin ülkesinde pek çok

yiyecek bulunabilirdi. Evet, Mustafa Kemal'in Anadolu'da iç-dış düşmanlara yumruklar indirdiği sırada kara Ejderha da gürültüden uyanmıştı. Ejderha, Mustafa Kemal'in Küçük Asya'da çıkardığı gürültüden uyandığını da hem kendi kendine hem de başkalarına söyleyecek kerte uyanıktı. Mustafa Kemal, onu uyandırmış olmakla birlikte ona karşı duyduğu minnet elbette, onunla birlikte ülkesini yutmaktan da kendisini alıkoyamazdı.

İşte, Mussolini İtalya'da iktidara geldikten sonra kurduğu saldırgan faşizmin dinamik güçlerine yürüyebileceği yönler göstermeğe başlamıştı. Bu yönlerden en önemlisi Anadolu'ydu. Anadolu'nun bütün Ege Denizi kıyıları, eski Roma İmparatorluğunun bu arpalıkları, bir kez daha eski sahiplerinin eline geçmeliydi. Yazgı, kırk yedi milyon İtalyan'ı uzun bir jeolojik çizmenin içine sıkıştırmış, doğunun ilkel uluslarına da (!) cennet gibi uçsuz bucaksız topraklar bağışlamıştı. Artan İtalyan insanlarını bu boş alanlara doğru yürütmek gerekiyordu. Mussolini'nin kişiliğinde kara gömlekli Faşizm iktidara gelirken, topraksız, işsiz, güçsüz İtalyan halkına bu uzak cennetin kapılarını açacağını muştulamıştı. Faşizm, böyle saldırgan düşüncelerin kılavuzluğunda iktidara geldiğinden dirimini uzatma işi ancak buna bağlıydı. Faşizm, durmadan yürütmeli, kırmalı, dökmeli, çevresindeki bütün güçsüz yaratıkların yiyecek, içeceklerini ellerinden alıp tıkmalı, şişmeli, patlayınca dek yemeliydi. Faşizm, bir ülkede güller yüzle başka türlü tutunamazdı. Yeryüzünün, insan uygarlığının en bencil, en öbür, en doymaz, en saygısız, en az insancıl yarattığı olarak yemeli, içmeli, durmadan büyüme-lydi. Bu büyümenin bir sınırı yoktu.

İşte, şimdilik, Anadolu'nun solmaz güzellikler, yemişlerle süslü Ege Denizi kıyıları, İtalyan eski sosyalisti Mussolini ile onun kara gömleklilerinin düşlerini de tatlı tatlı süslüyordu.

İtalyan çizmesinin konçlarında çiçeklenen bu yeni saldırgan düşler, yaşayışının en başarılı günlerini kutlamakta olan Gazi Mustafa Kemal'in kulağına da çalınmış olmalıydı. Zaten Bırakışmayla birlikte İtalyan birlikleri Konya'ya dek bü-

tün stratejik bölgeleri hemen kaplamamış mıydı? Hani oralara da epeyce ısınmışlardı. Yunanlıların sert vuruşlarına hiç de benzemeyen bir dost görünüş altına çekilmişlerdi. Pençelerini içeri çekmiş bir dev kediyi andırıyorlardı. Mustafa Kemal'in orduları, Yunanlıları hallaç pamuğu gibi attıktan sonra, ordan çekilirken epeyce değil de pek çok üzgündüler.

Henüz çizmelerinde Anadolu savaş meydanlarının tozu, çamuru bulunan başkomutan Mustafa Kemal, belkemiği kırılmış olmakla birlikte temelli çökertilememiş olan Yunan ordusunun, Faşist İtalyan ordusuyla birlikte Anadolu'ya karşı yeni bir saldırı davranışına girişilebileceğini düşünerek buna ivedi karşı koyma planları üzerinde düşündü. Bundan da İzmir bölgesinde beş gün sürecek bir savaş oyunları uygulaması çıktı.

Başkomutan, uzun, üzücü çalışmaları sonucunda Ankara'da önemli bir kalp krizi geçirmiş, yatağa düşmüştü. Ankara'nın çok sert siyaset çatışmaları, olaylarıyla geçen havasından bir süre olsun kurtulmak üzere İzmir'e gitmiş, karısının Göztepe'deki solmaz yeşilliklerle örtülü köşkünde dinleniyordu. Şimdi, sağlığı iyiceydi. Hastalığın son izlerini üzerinden atabilmek kaygusuyla bu suskun köşeye sığınmıştı. Doktor, Neşet Ömer, kalp rahatsızlığının bir kalp anjini olmayıp çok yorgunluktan oluşan bir rahatsızlık olduğunu söyleyerek herkesin yüreğine soğuk su serpmişti.

Başkomutan, Ulusal Kurtuluş Savaşını yürüten büyük komutanları savaş uygulamasına çağırmıştı. 15-20 Şubat arasında yapılacak devinimleri uygulamak üzere Ali Fuat paşa, İsmet paşa, Milli Savunma Bakanı Kâzım (Özalp) paşa, Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi İzmir'e geldiler.

14 Şubatta yönetim ikiye ayrıldı, bunların başkomutanları atandı. Devininin 15 Şubatta başlaması için kendilerine buyruk verildi.

15 Şubat 1924 günü uygulama Mareşal Fevzi'nin yönetimi altında başladı.

İlkin, İsmet paşa, dış siyaset üstüne açıklama yaptı. Bundan sonra, Lozan Barış Antlaşmasında doyurulamayan Faşist

İtalya'nın, yenilmiş Yunan ordusu döküntüleriyle birleşerek Türkiye'ye saldırdığı düşünülerek, buna karşı yapılacak devrimin temelleri konuşuldu. İtalyan Faşistlerinin sözde saldırdığı bölgeler, Ege Denizi kıyılarıyla, Doğu Trakya'ydı. İki düşman, Türkiye'ye karadan, denizden saldırmıştı. Düşman ordularında ilk gün Cevat Paşa, ikinci gün de Ali Fuat Paşa başkomutan olacaktı. Türk ordusunun Başkomutanı Kâzım Karabekir paşaydı.

Savaş oyunları, beş gün sürdü. Sonuç şöyleydi: Eğer saldırgan ordular, işgal etmek istedikleri bölgelere ayrı ayrı saldırmış olsalardı ikisi de oldukları yerde yenilmiş olacaktı. Eğer böyle yapmayıp da ordularını birleştirerek savaşa atılmış olsalardı yer yer başarılar kazanmaları belkisi vardı. Savunmamızın zayıf noktaları bu uygulamada açığa çıkmıştı. Bu sonuca göre, İzmir'in modern bir savunaklar sistemiyle güçlendirilmesi gerekiyordu.

Uygulamadan sonra, bütün komutanlar yirmi gün daha İzmir'de kalarak savunak yapılacak yerlerin saptanmasına çalıştılar.

Savaş oyunları, bu biçimde yararlı bir sonuca bağlandıktan sonra, Mustafa Kemal, 21-22 şubat gecesi karısıyla Ankara'ya yollanmağa hazırlandı. Ancak, gitmeden önce komutanlarıyla bir gece geçirmek istedi. Hepsini Göztepe'deki karısının evine çağırdı. Çağrılan komutanlar arasında Ali Fuat Paşa, Mareşal Fevzi, Cevat Paşa, Kâzım Karabekir paşa vardı.

Yenildi, içildi, çok içten konuşmalar, söyleşiler yapıldı. Yarı geceye doğru, başkomutan, Ali Fuat paşayı alarak yanındaki odaya geçti. İkisi başbaşıydı. Mustafa Kemal, ona fısıltıya benzer bir sesle şunları söyledi:

«Fuat, bu sırada bana bir suikast yapılacağı ihbarını almış bulunuyorum. Bütün gerekli tedbirler alınmıştır. Hükümet, her türlü tedbiri almış olmakla birlikte bana da özel tedbirler almam üzerinde uyarıda bulundu. Uyanık bulunmuş olmak üzere iki şey düşünüyorum:

«Bineceğim trenin hangi saatte kalkacağını bildirmeye-

ceğiz. İstasyona senin otomobilinle gideceğim. Otomobilde karımla benden başka hiç kimse bulunmayacak. Şoförün yanında da yalnız senin emirsubayın yüzbaşı Ali Rıza buluncaktır.»

Ali Fuat Paşa, bu suikast ihbarından çok etkilenmişti. Mustafa Kemal'i böyle en çok sevilip sayıldığı bir zamanda öldürmek kimin ya da kimlerin usuna gelebilirdi? Başkomutana bu düşüncesini şöyle açıkladı:

«Hiçbir yurttaşın usuna size karşı suikast düzenlemek gibi bir hainliğin gelmeyeceğine kesinlikle inanıyorum. Bu, bir yabancı entrikasından başka bir şey değildir. Bana ilişkin buyruklarınız hemân yapılacaktır. Müsterih olunuz.»

Bu yanıtın çok sevinen Mustafa Kemal, eski gümüş tabakasını ona uzattı, karşılıklı birer sigara tüttürdüler. Mustafa Kemal şunları dedi:

«Yılbaşı yaklaştı. Yeni yılda önemli icraatımız olacaktır. Bunları Ankara'daki arkadaşlarla görüştükten sonra hemen uygulamaya geçeceğiz.»

Cumhurbaşkanı, böyle dedikten sonra, yapılacak işleri sıraladı: Hilafet kaldırılacak, Osmanlı hanedanının bütün soydaşları Türkiye'den dışarı çıkarılacak, şeriye, evkaf, Erkanı Harbiye Umumiye Bakanlıkları kaldırılacak, bunun yerine özerk bir Genelkurmay Başkanlığı kurulacak, eğitimde birlik yapılacaktı. Cumhurbaşkanı bunları sayıp döktükten sonra:

«Fuat Paşa, bunlar üstüne görüşlerinizi sorabilir miyim?» diye sordu.

«Buyurduğunuz ilkeler, lâiklik ve demokratik ilkeler, gereğidir. Bunların ivedilikle uygulanması kanısındayım. Halifelîğin kaldırılmasına gelince: Saltanatla hilâfet ayrılırken ve saltanat kaldırılırken hilâfetin durumu üstüne ya susulacak ya da hilâfet Türkiye Büyük Millet Meclisinin manevi kişiliğinde bulunuyor denilecekti. Olamadığına ve iki otoritenin aynı sınır içinde yaşayamayacağına göre hemen halifelîğin kaldırılmasıyla Osmanlı Hanedanının Türkiye'den çıkarılması gerekir. Sözkonusu olan öbür sorunlar, din ile ordunun siyaset akımlarıyla ilgilenmemesi bakımından çok önemlidir.

Yalnız Genelkurmay Başkanlığının bağımsız olması, ülke savunmasının kontrolsüz kalması demek olacağından bu hiç olmazsa başbakanlığa sağlanamaz mı?»

Gazi, ona şu yanıtı verdi:

«Düşünceleriniz benimkilerle olduğu gibi uyuyor. Buna çok sevindim. Genelkurmay Başkanlığının yeni durumuna gelince, prensip bakımından doğrusunuz. Ancak, birtakım nedenler beni, genelkurmayımıza bağımsız biçim verdirmeğe zorlamıştır. Öbür arkadaşlarımızı da çokça bekletmemek için salona geçelim.»

Salona geçtiklerinde çok ilginç bir görünüşle karşılaştılar: Kâzım Karabekir Paşa, Fevzi, Cevat paşaları karşısına almış, onlarla ispartizm üstüne hararetili tartışmalar yapıyordu. Kendi inandığı ispartizme onları da inandırmaya çalışır görünüyordu. Gazi ile Ali Fuat Paşa bir yana ilişerek tartışmayı dinlediler. Kâzım Karabekir coşmuştu. Karşısındakileri bir türlü inandıramadığını görerek bir deney yapmağa karar verdi. Deneyin ancak çivisiz bir masa çevresinde yapılabileceğini söyledi. Üç dört kişi bu küçük çivisiz masanın çevresinde oturup parmaklarının uçlarını bunun üstüne değdirecek, paşa bu masayı bu el değişleriyle yürütecekti. Bundan sonra herhangi bir ruh çağrılacak onunla birtakım işaretlerle görüşülüp, yitikten haber alınacaktı. Mareşal, bu deneyi temelden iteledi. Cevat Paşa, ancak uygulamadan sonra karar vereceğini söyledi. Mustafa Kemal'le Ali Fuat Paşa susarak beklemeyi yeğ tuttular.

Kâzım Karabekir, bu sırada ayağa kalktı. Yanındaki bir masayı yoklayarak çivi olup olmadığını anlamak istedi:

«Masa çivili değil, tutkalla yapılmış. İstedğimiz masa bulundu. Şimdi, sizlere iddiamın ispatlanması kaldı.»

Mareşal:

«Ben, seyredeyim» diyerek masadan uzaklaştı. Cevat Paşa da yerinden doğrulmak üzereyken Mustafa Kemal'in gizli göz işaretleriyle masanın başına oturdu. Bu sırada masa, kınmıldayarak bir yana eğildi, sonra yine yerine oturdu. Kâzım Karabekir, bir ruhu çağırma zamanının geldiğini bildirdi, bütün gözler, onun üzerindeydi. Ruh'u onun çağırması istendi.

Paşa, ikinci Abdülhamit'in ruhunu çağırdı. Sonra, ilgiyle kendisine bakanlara:

«Ne soralım?» diye sordu.

Cevat Paşa:

«Şimdi onun ne yaptığını sorunuz» dedi.

Kâzım Karabekir'in sorusuna, padişahın ruhu şu yanıtı verdi:

«Çok acı çekiyorum.»

«Neden?»

«Yeryüzünde çok kötülük etmişim de ondan.»

Bu sırada Mustafa Kemal'in yüzünde sarışın bir alay geziniyor, Mareşal'in inanmayan kapkara bakışları, bir Karabekir'in bir salondakilerin üzerinde dolaşüyor, Karabekir'se bütün ağırbaşlılığı, inanırlılığıyla işini sürdürüyordu. Cevat Paşa, birdenbire şöyle dedi:

«Mareşal'in çantasında kaç lira var, onu soralım.»

Mustafa Kemal, atıldı:

«Mareşal para çantası taşımaz. Başka bir şey sorunuz.»

Mareşal, heyecanlı bir sesle:

«Portföy taşımam. Ancak bugün iç cebimde bir portföy var. İçinde kaç para bulunduğunu ben de bilmiyorum. Sorunlar, bakalım, doğru ölçeğini söyleyebilecekler mi?»

Kâzım Karabekir Paşa, hemen masayı kımıldattı. Masanın kımıldanışlarını sayarak Mareşal'e:

«Otuz beş liranız olacak, çıkarınız sayalım» dedi.

Fevzi Paşa, para çantasını çıkardı. İçindekileri saydı. Sonra, şaşkın:

«Evet, otuz beş lira varmış. Ancak, yaptığımız ne sihirdir, ne keramet, bayağı bir rastlayıştır» dedi.

Mareşal'in bu sözleri herkesi güldürdü. Saatine bakan Gazi:

«Yolculuk zamanımız geldi» diyerek salondan çıktı. Biraz sonra, Mustafa Kemal'le karısı, Ali Fuat Paşanın otomobiline binerek kafilenin başında istasyona yollandı. İstasyonda bekleyen birliği denetleyen Gazi, kendisini uğurlamağa gelen paşaların ellerini sıkarak trene bindi. 1924 yılının 23 şubatında Ankara'ya varan Cumhurbaşkanının yolculuğundan ancak birkaç yakın arkadaşının haber olmuştu.

UÇTU UÇTU HALİFE UÇTU

**Hiçbir devrim, doğruyu görenler
dışında çoğunluğun oyuna başvuru-
rularak yapılamaz.**

MUSTAFA KEMAL

Mustafa Kemal, Ankara'da geçirdiği kalb rahatsızlığından sonra, hem dinlenmek hem de Mussolini'nin iştihasını kesecek birtakım ilaçlar hazırlamak üzere İzmir'e gitmiş, orda hem dinleniyor, hem de yapmak üzere sıraya koyduğu devrim adı altındaki işleri düşünüyordu. 22 ocak 1924 tarihinde kararlaştırıldığı üzere İsmet Paşadan beklediği şifre gelmişti. Halife'yi bir uçtu uçtu oyunu ile uçurmanın zamanı da gelmişti. Belki'de Ankara'da bulunduğu sırada birlikte hazırladıkları şifrede şöyle yazıyordu:

«Türkiye Reiscumhuru huzuru riyasetpenahilerine:

Bir süreden beri gazetelerde Hilâfet makamının durumu ve Halife'nin kişileri üstüne yanlış anlamalara elverişli yayınlara rastlanmakta olduğundan nedensiz oluşan saygısızca yayınlardan ve özellikle İstanbul'a giden hükümet adamlarının ve resmi kurulun kendisiyle görüşmekten uzak ve sakınır bulunmalarından Halife'nin büyük üzüntü duyması nedeniyle serkarinlerinin Ankara'ya gönderilmesiyle ya da güvenilir bir kişinin İstanbul'a katına gönderilmesini de yanlış anlamaya uğraması olasılığına karşı bundan da vazgeçtiğini bildirdikleri başkâtip beyce bildirilmekte ve tahsisat sorunu

uzun uzadıya anlatılarak Hilâfet hazinesinin «İstitaatı» üstünde bulunulacağı üstüne hükümetçe 15 nisan 1923 tarihinde yapılan bildirinin incelenmesi ve sağlanmasının gereği eklenmektedir. Sorun, bakanlar kurulunca görüşülecektir. Sonucu ayrıca bildiririm, efendim.»

Cumhurbaşkanı, bu şifreye şu şifreyle yanıt verdi:
«Ankara'da Başbakan İsmet Paşa hazretlerine,

22 Ocak, 1924

Hilâfet makamının halilenin kişileri üstüne yanlış anlama ve yanlış yorumlar, Halifenin kendi tutum ve davranışlarından doğmaktadır. Halife, iç yaşayışı ve özellikle dış yaşayışıyla dedeleri olan padişahların mesleğini izler görünmektedir. Cuma alayları, yabancı temsilcileri katına memurlar göndererek ilişkiler, şatafatlı geziler, saray yaşayışı, sarayda yedek subaylara varıncaya dek kabul ve onların yakınıklarını dinlemek ve onlarla birlikte ağlamak gibi davranışlar bu türdendir. Halife, Türkiye Cumhuriyeti ve Türkiye halkı ile karşı karşıya durumunu göz önüne aldığı anda, İngiltere krallığı ile Hindistan müslüman halkına ya da Afgan devletiyle halkına karşı Hilafetin ve Halifenin durumunu ölçü birimi olarak göz önünde bulundurmalıdır. Halife ve bütün dünya kesinlikle bilmelidir ki mevcudu mahfuz olan halife ve halife makamının gerçekte ne dince ne de siyasetçe varlığının hiçbir anlamı ve nedeni yoktur. Türkiye Cumhuriyeti, saçmalıklarla varlığını, bağımsızlığını tehlikeye atamaz. Hilâfet makamı, bizce en sonra bir tarih anısı olmaktan öte bir önem taşımaz. Türkiye Cumhuriyeti devlet adamlarının, yarı resmi kurulların kendisiyle görüşmesini istemesi dahi Cumhuriyetin bağımsızlığına açık saldırıdır. Serkarinini Ankara'ya göndermek ya da güvenilir bir kişinin katına göndererek hükümete duygularını bildirmek isteminde bulunması dahi Cumhuriyet hükümetine karşı durum alması demektir. Buna da yetkisi yoktur. Kendisiyle Cumhuriyet arasında başkâtibi haberleşmeye aracılık ettirmesi yersizdir. Başkâtip beyin böyle küstahlıktan sakınması gereği kendisine bildirilmelidir. Halifenin yaşayışını, geçmişini sağlamak üzere Türkiye

Cumhurbaşkanının tahsisatından kesinlikle aşağı bir tahsisat yeter. Amaç şatafatlı bir yaşayış değil, insanca yaşayış ve geçim sağlanmasıdır. Hilâfet hazinesinden amacın ne olduğunu anlayamadım. Hilâfetin hazinesi yoktur ve olamaz. Böyle bir hazineye dedelerinden vâris olmuşsa, resmi ve açıkça bilgi alınmasını ve verilmesini rica ederim. Halifenin aldığı tahsisatla sağlanamayan yükümler nelermiş? Ve 15 nisan, 339 tarihinde hükümet ne gibi sözler vermiş, işaretlerde bulunmuştur? Bunu da lütfen bildiriniz. Halifenin konağını açıklamak ve saptamak hükümetin şimdiye dek yapmış olması gereken bir görevdi. İstanbul'da ulusun boğazından kesilmiş paralarla yapılma birçok saraylar, ve bu sarayların içinde birçok değerli eşya ve gerekli şeyler, hükümetin durumu saptamaması yüzünden yokoluyor. Halifenin adamları, sarayların en değerli eşyalarını Beyoğlu'nda şurda burda satıyorlar diye söylentiler vardır. Hükümet bunlara bir ayak önce el koymalıdır. Satılmak gerekiyorsa hükümet satmalıdır. Hilafet kadrosu, ciddi bir biçimde incelenmeli ve düzenlenmelidir ki, serkarınlerin, başkâtiplerin varlığı halifeyi, şimdi dahi saltanat hülyası içinde uyutmasın. Fransızların kral, hanedan kişilerini Fransa'ya sokmayı, bağımsızlık ve egemenlikleri açısından yüz yıl sonra, bugün dahi sakıncalı görüp dururken, bir gün ufukta saltanat güneşinin dâvasına duâcı bir hanedan ve kişileri üstüne işlemimizde Türkiye Cumhuriyetini nezaket ve safsataya kurban edemeyiz. Halife, kendinin ve makamının ne olduğunu açık olarak bilmeli ve bununla yetinmelidir. Hükümetçe ciddi, temelli tedbirler alınmasıyle bildirilmesini rica ederim, efendim.

Türkiye Cumhurbaşkanı
Gazi Mustafa Kemal»

Başbakan İsmet Paşa, gönderdiği şifrenin yanıtını aldıktan sonra, savaş oyunlarına başlayacak olan Cumhurbaşkanıyla öbür paşaların topluca bulunduğu İzmir'e gitmişti. Mizansen güzel hazırlanmıştı. İsmet Paşanın gönderdiği şifreyle cumhurbaşkanının verdiği yanıt, rastlayışlara bağlanarak üzerinde konuşulmuştu. İktidarın bütün nimetlerine sahip

ola paşalar, padişahlık düşleri gören İstanbul'daki halifelik kalıntısı üzerinde kolayca anlaşılardı. Mustafa Kemal, sanki bu pürüzü paşalara temizletmek istiyor gibiydi. Yapılan konuşmalar, Türk ulusunun egemenliğiyle bağımsızlığına engel olabilecek en son pürüzün ortadan kaldırılması kararıyla sonuçlanmıştı. Kararı, Mustafa Kemal değil de Ulusal Kurtuluş Savaşının paşaları vermiş oldu.

İşte, Cumhurbaşkanı, sözüm ona, halifeyi ülkenin sınırlarından dışarı atma kararını paşalara verdirdikten sonra 23 şubat günü Ankara'ya dönünce bu kesin kararı Büyük Millet Meclisindeki militan hatiplere emanet etti. İstanbul İstiklâl Mahkemesi Savcısı Vasıf, bütçe görüşmeleri yapılan Mecliste kürsüye çıkarak Halife'nin sürgüne gönderilmesi kampanyasını şu konuşmayla açtı:

«Arkadaşlar, Cumhuriyeti ilân ederken, onu tehdit edebilecek bir başka kuruluşu, hilâfeti yerinde bıraktık. İnancınız, bu kalanlar, yıkılan saltanatın özlemi içindedirler. Vicdanıma inanınız: İstanbul'dan işte, bu inanışla gelmiş bulunuyorum. Gözlem ve incelemelerime dayanarak içtenlikle söylüyorum: Yıkığınız kuruluş, en felâketli gününüzde yine başınıza belâ olmak üzere hazır durmaktadır. Aralarında yaptıkları özel toplantılarında, rakı meclislerinde, kadeh tokuşturdukları zamanlarda:

«Yaşasın saltanat» diye bağırmaktadırlar.

(Allah kahrensın, sesleri)). Halife, camie, selâmlığa giderken hâlâ rikap yapmaktadır. Sağında süvari, solunda muzıka, arkasında asker bölükleri, bir şatafat ve gösteriş ile selâmlık resmine gitmektedir. Saltanatı yıktık. Ancak, saltanatın ulus karşısında timsali olan saray, bütün parlaklık ve şatafatıyla yaşıyor. Ne yazık ki bu görkemin ve şatafatın kaynağı olan parayı bu zavallı, bu bağıryanık ulus veriyor.»

Ali Saip (Kozan):

«Onu üç yıkacağız.»

Vasıf:

«Arkadaşlar, Haçlı savaşlarını anınız: İslâmı yıkmak,

yoketmek uğruna haçlılar saldırdığında Bağdat'taki halifeler, câriyelerle eğlenirken, haçlı sürülerini durduran Selâhattini Eyyubi, Kılıç Arslan halife miydiler? Ancak, ellerinde cismani güç, erk, ordu, devlet vardı. İslâm, böyle kurtuldu. Kuran böyle kurtuldu. (Bravo sesleri). O halde arkadaşlar, elinde cismani bir güç olmayan, herhangi bir saldırının karşısında yine sarayına kapanmaktan başka çözümü bulunmayan halifenin, Türkiye Cumhuriyetinin aziz sınırları ve siyaseti içinde anlamı nedir?»

1 Mart 1924 günü, Cumhurbaşkanı, Büyük Millet Meclisini açtı. Vasıf, Türkiye'nin temelli bir güven içinde bulunması gerektiğini bundan dolayı da onu uzaktan, yakından, özellikle yakından tehdit edebilecek bir kuruluş olan halifeliğin kaldırılması düşüncesini sürdürerek Türkiye Cumhuriyetinin gerek şimdi gerek gelecekte her türlü saldırıdan korunması olmasa gerektiğini bir kez daha yineledi. Burda bir halifeden her zaman, bir fırsat çıktığında, bir padişah doğabileceği tehlikesini belirtti. İkinci büyük sorunun da eğitimde birlik olduğunu bildirdi. Bu birliğinse hemen uygulanmağa başlamasının gerekliliği üzerinde durdu.

Cumhurbaşkanının açış nutkundan sonra Meclis başkanı olarak Ali Fethi seçildi.

Halk Partisi grubu, 2 mart günü toplanarak halifeliğin kaldırılması, Osmanlı Hanedanının yediden yetmişe sınırışı edilmesi üstüne karar verdi. Bu arada Şeriye, Evkaf, Genelkurmay Bakanlıklarının kaldırılmasını da karar altına aldı. Eğitim birliği işini de salt Maarif Vekâleti yürütecekti.

3 mart 1924 günü, Ali Fethi'nin başkanlığında toplanan Büyük Millet Meclisi, Hilâfetin kaldırılması uğruna girilen çabanın en uzun adımını atarak Urfa mebusu Şeyh Saffet'le elli arkadaşının bu konuda verdiği önergenin görüşülmesine geçti.

Ancak, Meclisin bugünkü programı çok dolgundu. Siirt mebusu Halil Hulki ile elli arkadaşının önergesi Serive, Evkaf Bakanlığının, Genelkurmay Bakanlığının kaldırılmasını

isterken, Saruhan mebusu Vasıf'la elli arkadaşı eğitimin birleştirilmesi üstüne bombardıman edencesine bir önerge vermişti.

Ali Fethi, bunların hemen görüşülmesini oya koydu. Benimsendi. Siirt mebusu Halil Hulki efendinin önergesi şöyle diyordu:

«Din ile ordunun siyaset akımlarıyla ilgilenmesinin birçok sakıncaları vardır. Bu doğru, bütün uygar uluslar ve hükümetlerce temel ilke olarak benimsenmiştir. Bu bakımdan yeni bir dirim varlığı sağlamak görevini üzerine alan Türkiye Cumhuriyeti siyasal örgütünde zaten sonradan kurulmuş olan Şeriye ve Evkaf Bakanlığının Genelkurmay Bakanlığı, nın varlığı uygun olamaz. Şeriye ve Evkaf Bakanlığının kaldırılmasına göre de bütün Evkafın ulusa geçmesi ve ona göre de yönetilmesi doğal bir sonuçtur. Bundan dolayı, aşağıdaki maddelerin bugün ve ivedilikle görüşülerek kanunlaştırılmasını öneririz.»

Önergedeki on dört madde kanunlaştı. Görüşmeler ancak on beş dakika sürmüştü.

Saruhan mebusu Vasıf'ın getirdiği önerge de şöyleydi:

«Bir devletin bilim ve genel eğitim siyasetinde düşünce ve duygu bakımından birliğini sağlamak üzere eğitimin birleştirilmesi en doğru, en bilimsel ve en modern ve her yerde yararları görülmüş bir ilkedir. 1255 (1839) Gülhane Hattı Hümayunundan sonra açılan Tanzimatı Hayriye döneminde Saltanatı Munderisci Osmaniye eğitimine başlamak istediysede de bunu başaramamış ve tersine bu konuda bir ikilik bile oluşmuştur. Bu ikilik, eğitim ve okutma birliği bakımından çok zararlı sonuçlar verdi. Bir ulus bireyleri, ancak bir eğitim görebilir. İki türlü eğitim bir ülkede iki türlü insan yetiştirir. Bu ise duygu ve düşünce birliği dayanışması ereklerini büsbütün ortadan kaldırır.

«Bu kanun önerimizin benimsenmesi sonucunda Türkiye Cumhuriyeti içinde ve bütün bilim kuruluşlarının biricik mercii Eğitim Bakanlığı olacaktır. Böylece, bütün okullarda

bundan böyle Cumhuriyetin bilim siyasetinden sorumlu ve kültürümüzü birlik düşünce ve ölçüleri içinde ilerletmeye görevli olan Eğitim Bakanlığı olumlu ve birleşik bir eğitim siyaseti uygulayacaktır. Önergemizin bugün ve ivedilikle görüşülmesiyle kanunlaştırılmasını büyük kuruldan rica ederiz.»

Bu öneri de arkasında beş kanun maddesi adayı sürük-lüyordu.

Bu öneri de hiçbir engelsiz kanunlaştı. Böylece, doğunun en eski bilim yuvaları, şimdiyse ancak, bütün yeniliklerin katıksız düşmanı olan medreseler tarihe karıştı.

Sıra Şeyh Saffet ile elli arkadaşının, halifelüğün kaldırıl-ması üstüne verdiği önergeye gelmişti. Ali Fethi, oturumu açtı. Okunan önerge şöyle diyordu:

«Türkiye Cumhuriyeti içinde halifelik makamının varlığı Türkiye'yi, iç ve dış siyasetin iki başlı olmaktan kurtarama-dı. Bağımsızlık ve ulusça yaşayışında ortaklık istemeyen Tür-kiye, görünüşte ve saklı bile olsa ikiliğe katlanamaz. Yüz-yıllardan beri Türk ulusunun felâket nedeni, sonuna dek ey-lemce, sözde Türk imparatorluğunun yıkılış aracı olan ha-nedanın halifelik örtüsü altında Türkiye'nin varlığına daha etkin bir tehlike olacağını kesinlikle saptanmıştır. Bu hane-danın Türk ulusıyla ilgili her durum ve gücü Ulus varlığımız için bütünüyle tehlikedir. Temelde halifelik, imaret islâmın başlangıcından hükümet anlam ve görevinde kurulmuş oldu-ğundan bütün dünya ve ahiret görevlerini yapmakla görevli olan modern islâm hükümetinin yanında ayrıca bir halife-lüğün varlığının nedeni yoktur. Gerçek budur. Türk ulusu gü-venini korumak uğruna doğrunun yolundan başka yol tutmaz. Birikmekte olan karışıklıkların açık ve kesin biçimde çözü-mü için aşağıdaki maddelerin bugün hemen ivedilikle görü-şülerek kanunlaştırılmasını öneririz.»

Şeyh Saffet efendiyle arkadaşlarının getirdiği önerge de arkasında keskin kılıçları andıran on kahredici madde sü-rüklüyordu.

Büyük Millet Meclisi, önergeyi soluk almadan büyük bir sessizlik içinde dinledi. Birçok mebus, öneri okurken önem-

li doğa afetlerinin patlak vererek Meclisi de, Türkiye'yi de silip süpüreceğine bayağı inanıyor gibiydi. Ancak, Mustafa Kemal'in kurnazca, bu din kuruluşunun kaldırılması önergesini bir şeyhe yüklemesi, birçok kuşkuları dağıtıyordu. Meclisin en çok okumuş kişileri bile önergenin çok sakınca- lar sakladığına inanıyordu. Bunun ulusa karşı girişilen bir girişim olduğuna inanmayan pek az kişi vardı. Yalnız ne vardı ki, bunu isteyen Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'di. O istediğinden dolayı da bütün doğa afetleri yeri göğü sarsa bile bu işin olması gerekiyordu. Bu da bütün günâhların cumhurbaşkanına yükleneceği düşüncesini yaratarak yürek- lere serin sular serpiyordu.

Tanrının öç kılıcına erek olmak korkusuyla sinmiş, pus- muş olan mebusların kafalarındaki mistik dumanı dağıt- mak üzere Rize mebusu Ekrem, güdümlü olarak söz aldı, padişahların, hem de din ulusu olması gereken bu herifle- rin ettiği kötülüklerden sözetti. Uzun yıllar önce Türk ül- kesine ışık, uygarlık getirmek isteyen bir Türk büyüğünü boğdurarak öldürten zalim bir padişaktan öç alınmaktaydı. Bu anlamca bir öç almaydı. Özgürlüğüne kavuşmuş olan ulus, geçmişten hesap soruyor, Türk ulusunun bütün çek- tiklerinin biricik nedeni olan Hanedan döküntülerinin artık bu yurttan yeri olmadığını biliyordu:

«Hanedan üyelerinin artık bu yurttan yeri yoktur.»

Ekrem'in konuşması bile üyeleri kandırabilmiş değildi. Herkes bir suç olarak düşündüğü halifeliğin kaldırılması işinde elden geldiğince daha az etkisi olmasını istiyordu. Korku, karakuş gibi bu çilyavrularının üzerine kanat ger- mişti. Mecliste çıt çıkmıyordu. Herkes başkasından bir şey ler söylemesini bekliyor gibiydi. Kıyâmetin kopmasına yol açmakta olan Mustafa Kemal'le birkaç adamının suçlarını neden bunca dindar insan çekecekti? İsrail'in yalnız onları çarpması gerekmez miydi? Yahut, kıyâmetin kopmasını ön- leyecek bir direniş, birkaç söz olsun söylemek yürekliliğini gösterecek bir tek kişi yok muydu?

Bu yürekli kişi, Rize mebusu Ekrem'den sonra, Gümüşhane mebusu Zeki'nin kişiliğinde kürsüye çıktı.

«Arkadaşlar, bu kürsüde herkesin, istediklerini vicdan ve düşüncesinin buyurduklarını serbestçe söylemek hakkı vardır. Halk Partisinin ilân ettiği ilkelere bağlı kalması bir namus borcudur.»

Militanlar, Zeki'nin ne olduğunu biliyorlardı. Bu yüzden Meclis'in pusmuş birçok kişisi, onun kürsüye çıkışına sevin-diği gibi Mustafa Kemal'in militanları da gocunmuşlardı. Onun suları bulandırmasına her çözüme başvurarak engel olmağa çalışacaklardı. Bundan dolayı, daha ilk «gızda Kü-tahya mebusu Ragıp, Zeki'ye şu sözlerle sataştı:

«O ilkelerle senin ilgin yoktur.»

«Ben de ulusun bireyiyim. Ben de mebusum. Partiden değilsem de ilkelerden sözetmeye elbette hakkım var. Burası da özgür bir kürsüdür. Siz de çıkar görüşünüzü söylersiniz.

«Acaba Halk Partisinin ilkeleri içinde böyle ulus geleneklerimizi apansızın sarsmak ve yıkmak yöntemleri var mıydı? Bugün, ülkenin herhangi bir yanında iktisat, siyaset, içişleri, ziraat sorunlarını çözümledik de salt bu iş mi kaldı? (Gürültüler). Bana öyle geliyor ki, bunun zamanı gelmemiştir ve gelmediğine inanıyorum. (Çoktan gelmiştir sesleri).

Recep (Kütahya):

«Ne zaman gelecek, Zeki bey?»

«Halifelik, Osmanlı hanedanına özgü olup Büyük Millet Meclisince bu hanedanın bilimce ve ahlâkça en olgun en dü-rüst olan çocuğu seçilir kararını sizler almadınız mı? Şimdi, bunun tersini benimseyen kanun önergesi var mıdır?»

Mustafa (Tokat):

«O kararlar bunun arasında ayırım var. Ondan sonra ne-ler oldu.»

«Uyuma!»

Zeki (Gümüşhane):

«Arkadaşlar, ben, ılımlı liberal ve bununla birlikte son-suz İslâm birliğinden yanayım. Tarihin bu görkemini kendi ulusumda görmek isterim. Benim amacım budur. Bundan

dolayıdır ki ÷lkemin iç ve dış siyaseti adına halifeliliğın kaldırılmasını benimseyerek bugünkü durumda bu korkunç gücü düşmanların ya da başka hükümetlerin kucağına atmayalım.»

İhsan (Cebelibereket):

«Güç nerede?»

Ragıp (Kütahya):

«Muhalefetin derecesine en büyük örnek!»

Zeki (Gümüşhane):

«Arkadaşlar, Cumhuriyet (Gürültüler) ben ağzımla savunuyorum. Siz de dilinizle savunmalısınız. (Hakkın yok sesleri). Benim de sizin gibi hakkım vardır. Ben de sizin gibi bir vekilim. Bu ulus kürsüsünde istediğimi korkusuzca söylerim. Kimseden korkum yoktur.»

Ali Rıza (İstanbul):

«Damat Ferit'in dostusun.»

Zeki:

«Hırsız, Levazımdaki hırsızlardan değilim.»

İhsan (Cebelibereket):

«Ama, jurnalcısın. Damat Ferit Paşaya jurnal vermiş bayağı bir adamsın.»

Rahmi (Trabzon):

«Efendim, mebus bayağı adam olmaz. Rica ederim.»

Fuat (Kırkkilise):

«Kişilerden sözletmeyiniz, rica ederim.»

Zeki:

«Kem söz sahibinindir. Biz cumhuriyet, ulus egemenliği ve yenilik diyoruz. Biz, düşündüklerimizi ve istediklerimizi halka zorla mı benimseteceğiz? Ya kamuoyuna başvurmalı ya da seçimleri yenilemelidir. (Gürültüler, in aşağı sesleri). Efendiler, hergün bir arz ve istem karşısında bulunuyoruz. Bunun başlangıcıyı anladık. Ereği ve sonu nedir? Bunu bize söyleyin.»

Ali Saip (Kozan):

«Zeki bey, seni damat yapalım!»

Zeki:

«Sen varken bize sıra gelmez. Efendiler, bunu bugün bir

yabancı ÷lkeye atmaktansa siyaset durumumuz gereği acaba bu hanedandan yanındaki iki tane sırmalı uşağıyla dört tane adamından mı yoksa yine ulusun yanına kattığı sekiz tane askerinden mi korkuyoruz? Egemenlik sürekllice ulusundur. Yüksek Meclisinizindir. Bunu buradan çekip de Etlik'de bir köşkte oturabiliriz. Efendiler, bugün verdiğimiz bir karardan yarın dönüyoruz. İyi bir çığıra doğru gitmiyoruz. Belki, hanedanı değil, bugün ÷lkemi, ÷lkemin siyaset durumunu düşünüyorum. Benim bu düşünceim bugünün düşünceci değildir.»

Yahya Galip (Kırşehir):

«Biz, onu üç dört yıl önce düşündük, beyefendi!

Zeki:

«Elbette, siz daha akıllı olduğunuzdan daha çabuk düşün-
dünüz. İstanbul'da bulunduğumu söyleyen beyefendi bilsin ki, kendisi İstanbul'da bilardo oynarken biz, Erzurum-Sivas kongrelerinde ulusun varlığını kurtarmak uğruna ve onun özgür bir düşünüşde yaşamasını sağlamak uğruna bütün canımızı vererek çalışıyorduk. Beyefendiler, bunu bana söyleyen efendi her kimse gelsin burada söylesin! Ben inanışlarımı söylüyorum.»

Ragıp (Kütahya):

«Hayır, efendiler, böyle değildir. İstanbul'da Vahidettin'in sarayına girip çıkıyordu.»

Zeki (Gümüşhane):

«Efendi, ben, ne hanedanı Âli Osman'dan ve ne de saltanat hanedanımdanım ve ne de senin gibi başkalarının inanışıyle davranırım. Ben, casus değilim. O lakırdıyı sana geri veririm. İtelerim. Saraya giden namussuzdur. Onu söyleyenler de en büyük namussuzdurlar.»

Refik (Koraltan, Konya):

«Efendim, bu saldırılar sonuna dek sürecek midir? Ulusun kürsüsü, özgürküğü bu kerte kötüye kullanmaya elverişli midir?»

Zeki (Gümüşhane):

«Efendiler, biz saltanata düşman değiliz: Kişilere düşmanız. Şundan ki, bugünkü günde gördüğüm durum şudur:

Cumhuriyet sürdüğü halde saltanata doğru yürüyoruz.» (Gülütüler).

Meclis başkanı Ali Fethi:

«Biliyorsunuz ki Zeki bey, Halk Partisinden olmayan bir ricik mebustur. Onun söylediklerini suskunlukla dinlemelisiniz. Hiçbir zaman sinirlilik içinde bulunmak doğru değildir. Olmayacak durumlar oluyor.»

Zeki'den sonra kürsüye Afyonkarahisar mebusu İzzet Ulvi çıktı. Saltanat yıkıldıktan sonra ülkede onun bir döküntüsü olan halifeliğin yaşamasının gereksiz olduğunu, hepsinin sınırdışı edilmesini istedi. Kadınların bu sürgünün dışında tutulması düşüncesine de karşı geldi. O, bu konuda konuşurken Meclisten: (Hepsi, hepsi) sesleri yükseldi.

Sonra, birkaç mebus, görüşmelerin yeterli olduğuna değin bir öneri verdi. Maddelere geçildi. Yine ileri-geri konuşuldu. Adliye Bakanı Seyyit, yedi saat süren bir konuşma yaptı. İslâm dininin bütün kültürünü harman ederek yaptığı bu çok uzun konuşma ilgiyle dinlendi. Sözlerinden birkaçı şöyleydi.

«Sözlerimde hiçbir ikiyüzlülük yoktur. Gizli bir amacın sahibi de değilim. Bildiklerimi içtenlikle anlatmak istedim. Amacım, sevgili dinimizin doğrularını olduğu gibi bildirmek, böylece müslümanlığı dosta-düşmana karşı bildirmektir. Efendiler, halk, bu doğruları bilmezmiş, anlatalım, bildirelim. Görevimizdir. Halk anlamamış, bilmemişse suç onlarda değil, anlatmak ve bildirmek görevi olduğu halde yan çizen, umursamayan bizlerdedir. Uyaralım, aydınlatalım, bilgi verelim. Artık, bu zavallı ülkeyi ileriye, yükseltmeye götürelim. Hilâfet, hilâfet diye çökmüş gitmişiz. Yıkılmış, toprak olmuşuz. Ne malımız, ne canımız, ne mülkümüz kalmış. Bütün ülke bir yoksulluk sergisi olmuş. Halifeliğin sonuçları bu mudur, efendiler? (Bravo sesleri). Artık, dirilelim. Çevremize bakalım: Dünya, uygarlık dünyasının karşısında aşamalar kestiriyor. Biz, bunların arkasında boynu bükük öksüzler gibi ne saçmalıklarla uğraşıyoruz. Göktü kervan kal-

dık dağlar başında mı diyelim? En büyük din, aslında her türlü ilerlemenin yolu ve ereği olduğu halde, kör inanışlarla ülkeyi karanlıklar içinde bırakmışız. Bu yurdu özel amaçlarla kötüye kullanılmaya elverişli kavramlardan sonuna dek kurtarmadıkça doğru bir ilerleme yolu hiçbir zaman bulunamayacaktır.»

Adliye Bakanından sonra kürsüye gelen İsmet Paşa, özetle şöyle konuştu:

«(...) Türk ulusunun bağımsızlığı, Türkiye'nin varlığı, her idealden önce gereken ilkedir. Bu konu, bu ideal, din yarğalarıyla bütünüyle uyushmaktadır. Bu ilke içinde yüksek Meclisin vereceği karar Türk ulusu için mutluluk nedeni olacaktır. Kesinlikle ve içtenlikle uygulanacaktır. (Şiddetli alkışlar. Görüşme yeter sesleri).

Görüşmenin yeterliği benimsendi. Trabzon mebusu Muhtar'la beş arkadaşı, hanedan kadınlarının, erkeklerinden ayrılarak sürgüne gönderilmemelerini istedi. Süleyman Sırrı, bunlara karşı, bir belge okudu. Savaş sırasında ülkeyi içinden yıkmak üzere hortlayan bütün olumsuz güçlerin bayraklarında hilâfet armaları bulunduğunu söyledi.

Cebelibereket mebusu İhsan, oturduğu yerden:

«İstisnasız hepsi gitmelidir, ne kadını kalsın, ne erkeği» diye bağırdı. Sonra, bu sözlerine yine oturduğu yerden şunları kattı:

«Ölülerinin kemiklerini bile mezarlarından çıkarıp atmaktadır.»

Trabzon mebusu Muhtar, kürsüye çıkarak şunları söyledi:

«Kadınlar için Yüksek Meclisten şefkat, acıma diliyorum. Yüksek bir yaşayışa alışmış islâm kadınlarını dışarda rezil etmeyelim. Onları kötü ahlâka göndereceğiz. Bunların ülkede kalmasında bir kötülük düşünemiyorum. Cömert davranmız.»

Ragıp (Kütahya):

«Benim gözlerimin önüne, sekiz yüz yıl sonra, burada kalacak kadınların yüzünden doğacak olanların yol açacakları

kanlı olaylar geliyor. Bu alçak ruhu, bir daha hortlamamak üzere gömmelidir.»

Kanunun açık oylanması sırasında yalnız iki kişinin el kaldırmadığı görüldü: Bunlar, Gümüşhane mebusu Zeki ile Kastamonu mebusu Halit'ti.

Halifeyle birlikte bütün Osmanlı hanedanı döküntülerini kadınlı, erkekli sınırdışı eden kanun onaylandıktan sonra, hemen Bakanlar Kurulu toplanarak bunun uygulanmasına girişti. İstanbul Valisi Haydar'la polis müdürü Sadettin'i bu işle görevlendirdi. Emniyet Genel Müdürü Muhittin (Üstündağ) de uygulamanın denetimi için ivedi İstanbul'a gönderildi. İstanbul'da bulunan Kolordunun Komutanı Şükrü Naili paşaya da herhangi bir olumsuz sürüşmeye karşı gizli buyruk verildi.

Vali Haydar'la Polis Müdürü Sadettin, Halife Abdülmecit'in karşısına dikildiğinde o bunları hiç de sürpriz olarak karşılamadı. Kargaları, çoktan ona korkunç sonucu bildirmişti. Çok soğukkanlı görünüyordu. Ankara'nın sınırdışı kararını, öyle kolayca benimsememeğe kararlıydı.

«Bana daha çok bilgi verin, dedi. Bu karar, 1 ekim terminatına aykırıdır. Böyle apansız, ateşli kararlar, ülkeye ancak zarar verir. Benim Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa Hazretleriyle görüştürülmemi sağlayınız. Onunla görüşmeliyim. Nasıl olur? İslâmlığı siyaset aygıtı olmaktan kurtarmak uğruna halifelik makamını ortadan kaldırmak, Halifei Resulullahı ülke dışına atmak mı gerekir? Hayır, vali bey, hayır, böyle bir kararın Millet Meclisinden çıkmış olmasına bir türlü olasılık veremiyorum.

«Hanedanımdan irsen gelen saltanat makamını, yalnız ulusu hoşnut etmek uğruna bıraktım. Ancak, hilâfet makamını bütün islâm ehlinin hanedanıma ve dolayısıyla kişiye bir armağanı olduğuna göre, Millet Meclisinin bu kararını benimsemekte mazeret olduğumu hiç vakit geçirmeden Ankara'ya bildirmenizi, bu karara başeğmen için boşuna direktlemenizi ve karşımdan hemen çekilip gitmenizi size emir ve ihtar ediyorum.»

Vali Haydar, aşağılamaktan başka bir şey olmayan bu

sözler karşısında ancak, başından pek çok serüven geçmiş eski bir yönetici olması dolayısıyla soğukkanlılığını koruyordu. Oysa, şu sırada, eski halife iri bir fareden kendisi de güçlü bir kideden başka bir şey değildi. Eski halifenin aşaglayıcı sözlerin: anlamazlıktan gelerek şöyle konuştu:

«Aldığım buyruk, Türkiye'nin biricik egemeni olan Büyük Millet Meclisince verilmiştir. Görevim, bu kararı zâtîalî-nize salt bildirmek değil, aynı zamanda kesinlikle uygulamaktır.»

Abdülmecit, bu sözler karşısında soğukkanlılığını yitirmek demek olan bir safsata içine girmeğe başladı; azametli bir tutum takındı:

«Olmaz, vali bey, olmaz, diye bağırды. Sizin de bir müslüman olarak halifelîği en büyük bir din mercii ve makamı tanımanız, kişime kesinlikle bağlı ve saygılı bulunmanız ve bunu en kutsal bir ödev bilmeniz gerekmez mi? Bu zorunu ve başeğmeyi bana yüklerken bu gerekleri neden unutarak dıretiyorsunuz? İşte, sizi kesinlikle yine uyarıyorum ki, ülke dışı şöyle dursun saraydan, hatta şu salondan bile dışarı çıkmam ve beni çıkaramazsınız da? Beni tedirgin edip, bana baskı yapmaktan vazgeçiniz. Söylediklerimi şimdi Ankara'ya bildiriniz. Yoksa, ben de...»

Bu kez de cinleri valinin kafasına sıçradı. Abdülmecit'e doğru iki adım atarak onun sözünü kesti:

«Efendi hazretleri, başışlamanızı dilerim. Ben, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin büyük ulusumuzu temsil etmekte bulunduğunu ve oluşan ulus direncine gerek zâtîalîninize gerekse bence, kesinlikle başeğmek zorunda bulunduğumuzu yine bildirmek ve anlatmak isterim. Özellikle bu ulus direncinin uygulanması ve yerine getirilmesi konusunda sorum önünde görevimin yapılmasına karşı durmakta yarar bulunmadığını da eklemeyi pek gerekli buluyorum. Hemen ulus direncine baş eğilmesinin zâtîalîniniz için daha hayırlı olacağını bildirmeyi de bir insanlık ödevi sayıyorum. Yine yalvarırım: boş yere dıretmeleri ve karşı durmaları bırakarak görevimizi kolaylaştırarak yolculuk hazırlığını hızlandırınız.»

Bu, üstü kapalı bir tehditten başka bir şey değildi. Eski

Halife, bu çok kesin sözler karşısında ulusun direncinin bir şüngü ormanı gibi boy verdiğini görür gibi oldu. Moralinde gürültüsünü ancak kendisinin duyduğu korkunç yıkılmalar, çöküntüler oldu. Dünyası, bir insanın başına ancak böyle yıkılırdı. İri, zeki gözlerinin mavisine umutsuzluğun kara dummanları karışır gibi oldu. Çaresizlik, bir tutan yağmuru gibi başından aşağı yağmağa başladı. Yeryüzündeki dört yüz milyon müslümandan hiçbiri şu sırada onun hastalığına derman olamazdı. O zaman, güçsüzlüğün, yalnızlığın, kimsesizliğin ne olduğunu ruhunun derinliklerinde acı acı duydu. Artık, onu, tanrı bile kurtaramazdı. Tarih, bir kuruluş, bir kişi üstüne yargısını verdi mi artık onu hiçbir güç kurtaramazdı. Böyle bir dakikada Vali Haydar'la polis müdürünün karşısında korkunç bir boşluğa düşer gibi durdu. Bu boşlukta tutunabileceği bir yaban otu, bir kuru dal bile yoktu. Osmanlı tarihinin bindiği yağız atın nal sesleri karanlıkların, çok uzak karanlıkların içinden geliyordu. Bu sırada, valiye yardımcı olmak üzere polis müdürü Sadettin, ikide bir saatine bakarak söze karıştı:

«Efendi hazretleri, size ayrılan trenin Sirkeci'den kalkmasına birbuçuk saat bir süre kaldı. Lütfen hazırlansanız da bizleri, sizi hazırlığa ve yolculuğa zorlamak gibi hiç de istemediğimiz girişimlere başvurmak zorunda bırakmamak lütfunda bulunsanız. Hem kendinizi, hem de bizi boş yere üzüp yormasınız.»

Polis müdürünün bu kesin sözleri, yenilir yutulur türden değildi. Artık, halifelik gibi tanrıca kutsanmış bir dokunulmazlığın en küçük bir gölgesinin bile kalmadığını anlayan eski halife, bir kişi olarak dikilmeyi denemek istedi. İçinde oturduğu sarayı olsun savunmak uğruna içinde bir yiğitlik uyanmağa başlamıştı. Halifelik gitti gider bari oturduğu güzel evi kurtarabilseydi! Başını kaldırarak, iki görev adamının yüzüne gözlerinden mavi öfkeler saçarak şöyle bağırdı:

«Sarayımdan beni zorla mı çıkaracaksınız?»

Polis müdürü Sadettin:

«Evet, gerekirse, üzülerek» diye yanıt verdi.

Ak sakalarının üstünde pespembe görünen sağlıklı ya-

nakları özkeder, korkudan, çaresizliğin verdiği türlü duygulardan kireç gibi apak oldu:

«Yaa! Öyle mi?» dedi. Sonra, kaşlarını yıkıp yüzünü yere indirdi:

«Peki, direnirsem ne yaparsınız?»

Bu son sorusunda da anlaşıyordu ki Mecit efendi, artık, büsbütün yıkılmıştı. Duvara dayanmış bir hayvanın ya da bir insanın içgüdülerine güvenerek verdiği son savaşı vermek istiyordu. Oysa, Cumhuriyet hükümeti, valisiyle polis müdürünü saraya gönderirken Kolordu Komutanı Şükrü Naili'nin eliyle bütün olasılıkları düşünerek hertürlü güven düzenini aldırılmıştı. Sarayın bütün içi, dışı polisle, askerle doluydu. Hiç bir saraylının ya da onlara dışardan yardıma gelmesi düşünülen hertürlü canlının, cansızın olumsuz bir adım atmak üzere kımıldaması düşünülemezdi. «Daha hava kararmadan saray kuşatılmış, dışarıyla olan bağlantısı kesilmişti. Sarayın telgraf dairesi ele geçirilmişti. Telefon telleri kesilmişti. Koridorlarda ilgili memurlar görevlendirilmişti. Saray adamları, odalarına kapatılmış, kapılara nöbetçiler konulmuştu.»

Mecit efendi, bunca tedbirin alındığını bilseydi, elbette, daha uysal davranmanın us gereği olduğunu anlardı. Haydar'la Sadettin, bu işin gürültüye patırtıya meydan verilmeden bitirilmesi buyruğunu aldıklarından alttan almayı görev gereği biliyorlardı. Abdülmecit efendi, iki görevli memurun böyle birdenbire dut yemiş bülbül gibi susmasının kendi etkisiyle olduğunu sanmak yanılışına düşerek onlara yukardan bir anlatımla bağırarak şöyle sordu:

«Yapacağınız zorlamayı açıkça söylüyorsunuz, değil mi? O halde yine söylüyorum, işte! Ne Hilâfetin kaldırılmasını, ne de ülkeden çıkarılmam kararını benimsiyorum. İstedığınızı yapmakta serbest ve özgürsünüz, efendiler!»

Mecit efendi, böyle diyerek kendisini arkasındaki yaldızlı koltuğa bıraktı. Koltuğa iyice gömüldü, bacaklarını alabilmesine ileriye doğru uzattı. Bu sırada pembe yanakları kızardığı gibi iri mavi gözlerini de kan bürüyordu. Tiksinti saçılan mavi bakışlarının yıldırımlarını iki görevlinin gözlerine dik-

ti. Kendinden geçercesine bir ruh durumu içinde bağırarak nutka benzeyen şu sözleri söyledi:

«İslamiyetin büyük haliteğinin timsali olan kişiye karşı yakıştırılan bu davranışa artık katlanamam. Hanedanımın huzur ve güvenliği adına şimdiye dek ne dedilerse beğenilmekten çekinmedik. Yetkisinin sınırlandırılmasına bakmadan halifelik makamını benimsemekte de hiçbir ikircik göstermedik. Ulusun hatırı için gösterdiğim bu çekiliş ve fedakârlık sanki yetmiyormuş gibi şimdi de beni, hiç kuşkusuz, benden sonra da hanedanımızın bütün adamlarını ve bireylerini yabancı illere atmak istiyorlar.»

Abdülmecit'in böyle direnişi karşısında ikirciğe düşen vali, polis müdürü, bir köşeye çekilerek, işin çözümü için yine insanca, akıllıca bir yol araştırdılar. Bu sırada, eski halife oturduğu yerde habire konuşuyordu. Ancak, bu kez konuşmaları kurulmuş bir makineden çıkıyor gibiydi. Gerçeğin demir dişlerinin dört bir yandan kendisini sıkıştırdığını duyuyor, umutsuzca bir boşalma içine girmiş bulunuyordu. Bu sırada polis müdürünün usuna etkin bir düşünce geldi. Valiye şöyle dedi:

«İleri sürdüğü istem ve karşı durmaları Büyük Millet Meclisi Başkanlığına bildirmiş ve daha sert davranma gereğine değgin yeni bir buyruk almış gibi görünsek! Böylece inadını, direncini kırarak...»

Bu düşün, valinin hoşuna gitti. Mizansen hazırlandıktan sonra vali, halifenin yanına giderek durumun Ankara'ya bildirildiğini söyledi. Polis müdürü Sadettin de sözde Ankara'dan gelecek yanıtı almak üzere telgrafhanede bekliyordu. Biraz sonra, elinde bir kâğıtla, kaygulu, yorgun içeri girdi. Valinin yanına giderken yüksek sesle şunları söyledi:

«Yanıt geldi, efendim. Buyruğun zamanında yerine getirilmemesinden dolayı şiddetle kınanılıyorsunuz. Emir buyurursanız okuyayım. Sonra, valinin yanıtını beklemeden okudu:

«İstanbul vilâyetine yanıt: Egemenlik ulusundur. Ulusu temsil eden Meclis kararının uygulama ve icrasında gösterildiği anlaşılan gevşeklik, büyük sorumu gerektirir. Abdülme-

cit'in - ulus direncine boyun eğmezse - gerekirse zor dahl kullanılarak vakit geçirilmeksizin saraydan çıkarılması, trene bindirilmesi, sonucun da yarım saate dek telgrafla bildirilmesi ihtar olunur. Meclisle Bakanlar Kurulu toplanmış, verilecek yanıtı beklemektedir.

Büyük Millet Meclisi Başkanlığı.»

(Bu uydurma telgrafın müsveddesini polis müdürü Sa-dettin, resmi kâğıda yazmıştı, telgraf da vali Haydar'da anı olarak kalacaktı.)

Polis müdürü, trajik jestlerle telgraftı okurken zavallı Abdülmecit, taş kesilmiş gibiydi. Büyük Millet Meclisinin bütün kızgın yüzleriyle Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşanın kin, ateş saçan mavi bakışlarını hemen karşısında görür gibi oluyordu. Ulus direnci denen korkunç gücü şimdi anlıyor gibiydi. Yüzünde ispazmoz başlamıştı. Kar gibi ak sakallarının temiz telleri titriyordu. Ruhunda korkunç bir çözülme başlamıştı. Elindeki kehribar tesbih de elinin titremesiyle belli belirsiz şıkırdıyordu. Gözlerinin önüne kat - kat karanlıklar yığılıyor, valiyle polis müdürü, bu karanlığın katmerleri arasından çok silik siluetler gibi seçiliyordu. Halifenin dudakları da titriyor, sanki bir şeyler söylemek istiyor, söyleyemiyordu. Ağzı, boğazı kurumuştu. Yutkunamıyordu. Ruhunun kara-bir duman gibi dağılıp yayıldığını, boşluklara doğru uçtuğunu duyuyor gibiydi. Demin ki mermer sertliğindeki diren-çi, şimdi bir denizanası gibi pelteleşmiş ondan ayrılmış, yit-tik bir denizde yüzyüyor, ondan uzaklaşıp açılıyordu. Ankara'nın korkunç bir güç taşıyan direnci, himalaya gibi, büyüklü-ğü söz götürmez azrail gibi karşısına dikilmiş, onu bir tahta-kurusu gibi ezmişti.

Vali ile polis müdürü, bu durumu görünce kayguyla bakıştılar: Eski halife, şok geçiriyordu. Bu şok, yaşlı adam için tehlikeli de olabilirdi. Bir kalb durması, bir beyin kana-ması doğurabilirdi. Böyle olunca da bir çuval incir berbat olabilirdi. Onlara verilen buyruk, eski halifeyi tereyağından kıl çeker gibi sarayından alıp bütün asalaklarıyla birlikte kimsenin ruhu duymadan sınırdışına atmaktan söz ediyordu.

Şimdi, adamın başına kötü bir durum gelirse içinden çıkılmaz bir sorun doğacaktı.

İki görevli, adamcağızın düşüp ölmesini bile bekliyor gibiydiler. Doktor çağırılmayı düşündülerse de saraya hapsedilmiş bir sürü haşeratı tedirgin edip bağırtılara, çağırtılara, çığlıklara yolaçacağını düşünerek bundan vazgeçtiler. Abdülmecit'in bunalımı sürerken odalarına kapatılmış bulunan bütün saraylılar, kuşgulanmağa, kaygulanmağa başlamışlardı. Ne oluyordu? İçerden odaların kapılarını güm - güm döverek durmadan şöyle bağırp sesleniyorlardı:

«Sultanımızı götürdüler mi?»

«Arslanımıza bir şey mi yaptınız?»

«Burda daha ne kadar bekleyeceğiz?»

Bunları soranlar arasında «surat asanlar, söylenenler, başlarını sallayıp yumruklarını sıkanlar, yöredeki nöbetçi polislere dil çıkaran, meydan okuyanlar da yok değildi. Memurlar bunları uygun sözlerle avutuyor, kimi taşkınlıklara da göz yumuyorlardı.» Durum gittikçe güçleşiyordu. Bu sırada eski halifenin bir taşkınlık yapması, hiç istenmeyen olaylara yolaçabilirdi. Valiyle polis müdürünün bütün korkuları bundandı.

Korktukları başlarına gelmedi. Yirmi dakika gözleri kapalı koltuğa yığılıp kalan Abdülmecit, en sonra, kendine gelir gibi oldu. Gözlerini açtı. Uzun uzadıya vali Haydar'a baktı. Gözleri, iki mavi uçlu çivi gibi valinin yüzüne çakılı kaldı. Sonra, yavaş yavaş gövdesini de kııldattı, yutkunma çabalarına girişti. Uzanıp kaldığı kanepede doğrularak oturdu. Önünden umutsuzluk karaltılarının geçip durduğu bakışlarını yaldızlı tavanda, sonra duvarlarda bir süre gezdirdi. Tavanla duvarlardaki altın yaldızlı süslerin aydınlığı, usunun karanlığında, canlandırıcı bir etki yapmış gibiydi. Deminden beri onu seyrederken yüzü ağlamaklı bir renk alan valinin gözleri, bu kez doğal bakışlarını kazanan eski halifenin gözleriyle karşılaştı:

«Vali bey, gönderileceğimiz yer Ankara'ca belirlenmiş midir?»

«Hayır, efendim, bu, sizin isteğinize bırakılmıştır.»

«Şu halde bizi hangi yana göndereceksiniz?»

«Özel bir trenle Balkan sınırına.»

«Peki, bu tren bizi nereye dek götürecektir?»

«Bu da arzu ve kararı alinize bırakılmıştır.»

«Bu gece yola çıkılacağına göre hazırlanmamız gerekir, değil mi? Şu halde Harem dairesine gideyim. Yapılacak işlere gözetayım.»

«Kendinizi yormasanız daha iyi olur, efendi hazretleri. Çok üzüldünüz, bunahımlar geçirdiniz. Gövdeniz herhalde dinlenmeye gerekmiş bulunmaktadır. Buyruklarınızın bildirilmesine Sadettin beyin aracılık etmesi daha uygun olur bence.»

Vali, sonra da Sadettin'e dönerek şöyle dedi:

«Efendi hazretlerinden alacağınız buyrukları bu buyrukların ünlediklerine bütünüyle bildirir ve eğer efendi hazretleri uygun görürlerse yapılacaklara göz atarak işi ivedileştirirsiniz.»

Eski halife, valinin dediklerini, başını önüne eğerek dinledi. Sanki, bunları işitmemiş gibiydi. Sonra, başını kaldırıncaya acı acı gülümsediği görüldü. Alaycı, ezici eski zeki bakışlarını ağulu diken uçları gibi valinin yüzünde gezdirerek şöyle dedi:

«Açıkça söylesenize sözlerinizi. Gözetim altında olduğumu ve ihtilattan yasaklı bulunduğumu söylesenize! Bari, şöyle bir öneride bulunayım: Polis müdürü yanımda bulunmak koşuluyla Harem dairesine geçmemde bir sakınca var mı? Olmasa gerek.»

Eski halife, bunları söylerken elindeki iri taneli tesbihi son kerte hızlı çeviriyor, şakırdatıyordu. Sanki bütün hıncını bu tanelerden almak istiyordu. Şimdi, bakışları, bu tesbih tanelerinin hızlı akışına dikilmişti.

Vali Haydar, eskisinden daha nazik bir davranış takındı:

«Bizce salt tedirgin olmamanız, yine birdenbire üzüntüye kapılmamanız istenmektedir. İçeriye teşrif buyurulacağına hazırlık işleriyle ilgili adamlarınızı, emir buyursanız da,

katınıza getirsek olmaz mı? Bu dileğimi benimsemenizi özellikle sizden diliyorum.»

Bunun üzerine Abdülmecit, Harem dairesine geçmekten vazgeçti. Ancak, işi birlikte götürmek istediği eşyalara getirdi:

«Halifelğin kaldırılması ve halifenin çıkarılması kararı-na göre, hükümetinizin dine değgin olduğu gibi, artık halifelğe değgin işlerle de uğraşmayacağı anlaşılıyor. Şu halde, kutsal emanetlerde ilgili olmaması gerekmektedir. Öyle değil mi, Vali bey? Buna göre, dedelerimin birer hatırası bu kutlu ve kutsal eşyaları da birlikte götürmek hakkım ve korumak da görevimdir. Bu konudaki düşüncenizi anlamak ve hazırlığıma ona göre başlamak isterim.»

Vali Haydar, bu sözler karşısında bir an bile duraksamadan şu yanıtı verdi:

«Vallahi, efendi hazretleri, Ankara'dan aldığım buyrukta, zatâlinize yer değiştirmekten değil, hemen sınırdışı edilmenizden söz edilmekte ve elbette kutsal emanetlere hiç değinilmemektedir. Saraylar ve camiler gibi kutsal emanetler denilen eşyalar da hanedanınıza, bu arada kişinize değil, doğrudan doğruya Türk ulusuna özgüdür. Acizane olarak bildiğim şey, bunların sizlere değil, tarihin ulusa verilmiş hatıraları olduğudur. Bundan dolayı şu sırada hemen başlanılması gereken hazırlığın, yolculuğunuz için gerekli eşyaya özgü kalması ve ulusumuza özgürlüğünde hiçbir kuşku olmayan saray eşyasına ve özellikle kutsal emanetlere el uzatmaktan vazgeçilmesi gerekiyor. Bunların kişinizin olduğunu, gerekirse sonra da hükümete bildirirsiniz. Çok rica ederim, bu ve bu gibi istem ve savlarla uğraşmayı bırakalım da yol hazırlığına bir ayak önce başlayalım.»

Bundan sonra, hazırlığa yardım edeceklerin adlarını istedi. Abdülmecit, haremi hümayun hazine derustasını, onun kalfasını bir de haremağasını çağırttı. Bunlara gerekli buyrukları verdi. Bu sırada vali de gidecek eşyaların türleriyle ölçeklerini saptamağa çalıştı. Vali, Mecit efendiye işittirmek amacıyla yüksek sesle memurlara hazırlığın en çok yarın saatte bitirilmesini buyurdu. Bunun, Mecit efendinin isteği

olduğunu da bildirmeyi unutmadı. Bunun üzerine, iki ayağı bir pabuca sokulmak istenen eski halife, öfkelenerek bağırıp çağırmağa başladıysa da artık işler onun direnci dışında bir gidiş almıştı. Kimsenin ona kulak astığı yoktu. Bağırıp çağırmalarının anlayışsızlığa benzer bir sağır duvara çarpıp durduğunu gören adamcağız, en sonra, durularak sustu. Uysal bakışlarla valiye bakarak:

«Trene nereden bineceğiz, Vali bey?» diye sordu.

Valinin bunu yanıtlayacak gücü yoktu. Şundan ki henüz onun trene nereden bineceği üstüne bir karar verilmiş değildi. İstanbul'da yüzbinlerce yanlısı bulunan halifenin trenle sınırdışı edildiği öğrenilirse irili ufaklı topluluklar, onun gidişini engellemek uğruna olaylar çıkarmağa yeltenebilirlerdi. Yöneticilerin, tartışma sonunda vermek zorunda kaldıkları karara göre, Mecit efendi, trene Sirkeci'den değil de Çatalca'dan bindirilecekti. Oraya dek bir kapalı otomobilde götürülecekti.

Mecit efendi, birdenbire trene nerden bineceklerini sorunca vali, ister istemez, kuşkulandı. Yoksa, verdikleri karar, onun kulağına gitmiş miydi? Mecit efendinin zeki bakışları, sorusunun karşısında valinin ikirciğe düştüğünü, şaşırdığını hemen ayırtetmişti.

Demek ki gidiş normal bir gidiş olmayacaktı. Onu Sirkeci'den trene bindirmemeleri, kuşkulu, tehdit dolu bir duruma doğru gidildiğini anlatmıyor muydu? Bunları düşününce eski halifenin kafası karıştı. Bir kez daha bağırıp çağırmağa başladı. Vali, işin sarpa sarmağa başladığını görünce zorunlu bir yalan kıvrımdan başka çözüm bulamadı. Yeminbillah trene Sirkeci'den binileceğini söyledi. Mecit efendi, buna inanmaktan başka bir şey yapamadığından susmuşsa da içinde yine bir kuşku yılanı başkaldırmıştı:

«Sirkeci'ye karadan mı gideceğiz, yoksa denizden mi?» diye sordu.

«Hangi yolu isterseniz, efendi hazretleri?»

«Ben mi, ben mi, vali bey?»

Mecit efendi, bunu sorduktan sonra, düşünür gibi durdu.

Ak altında derin kırıksıklıklar, sıkıntılı bir düşüncenin karanlığında çırpındığını gösteriyordu. En sonra:

«Ben, Sirkeci'ye deniz yoluyla geçmeyi yeğ tutuyorum.» dedi...

«Bu yeğ tutuşunuzun nedeni nedir, sorabilir miyim?»

«Kara yoluna çıkmakta karşılaşılmasına olasılık verdiğim birtakım önenili sakıncalar var da.»

«Örneğin, ne gibi sakıncalar?»

«Söyleyeyim: yolda bir saldırı ya da aşağılamaya uğramamız ya da görünür görünmez bir kazaya uğramamız gibi.»

Vali Haydar, bu sözlerden Mecit efendinin öldürüleceği kuşkusuna kapıldığını anladı. Bunun üzerine:

«Efendim, müsaadelerinizle bildireyim ki siz, boşyere kuruntulara kapılıyorsunuz. Aldığımız buyruk gereğince kılınıza dokunulmayacaktır. Türk ulusu...»

Bu sırada valinin sözünü yarıda kesen bir şey oldu: Polis müdürü Sadettin, bir ok gibi içeri girdi:

«Efendim, hazırlık bitti, eşyalar kamyonlara yerleştirildi» dedi. Daha da ileri gidilmiş, halifeden başka bütün sürgünler, araçlara bindirilmişti bile. Sadettin'in bu sözleri üzerine salonda koskoca bir sessizlik bombası patlamış gibiydi. Sinek uça vızıltısı işitilebilirdi. Sessizliğin bombası Mecit efendinin başına düşmüş gibiydi. Birdenbire, bu vuruş altın-da sendeler, düşer gibi oldu. Dayandığı bir duvar, birdenbire arkasından çekilip alınmış gibiydi. Mavi gözlerinde iri yaşların belirdiği görüldü. Bitkin bir durumda şöylece konuştu:

«Tanrının takdirine uymaktan gayrı elden ne gelir? Haydi, beyler, biz de inelim ve hemen yola çıkalım. Yalnız, çacuklarımı yanımda bulundurmak isterim.»

Mecit efendi, sarayın avlusunda bekleyen perdeleri indirilmiş otomobile binince, kendisini bir mapusane otomobilinde sandı. Bir yanında mavi gözlü güzel Dürrüşehvar, öbür yanında da yetişkin oğlu Faruk efendi oturuyordu. Onların varlığı içinde kabaran dram havasını bastırıyor, yumuşatı-

yordu. Adamları, öbür otomobillerdeydi. Onların perdeleri de inikti. Vali ile polis müdürü de kafilenin önünde bir başka otomobile binmişti. Onların perdeleri de inikti. Otomobiller, ilerliyor, İstanbul'un kalabalık caddelerini tüketmeye çalışıyorlardı. İstanbul halkından bir tek kişinin dahi, bu kapalı otomobillerde kimlerin gittiğini bilmemesi gerekiyordu.

Halifenin sınırdışı edileceği haberi, ayyuka çıkmışsa da ne zaman, nerden gönderileceği bilinmiyordu. Yöneticiler, yönü Çatalca'ya kırarken onun Sirkeci'den trene bindirileceği kanısını vermeğe çalışıyorlardı.

En önde, içinde Valiyle Polis müdürünün bulunduğu kafile yola çıktığında halifenin otomobili, sarayın bahçesinde bırakılmıştı. Bütün saray adamları, halifenin de kendileriyle birlikte gittiğini sanıyorlardı. Kafilenin başı, sarayın kapısından çıkıp saat kulesini geçmiş, tramvay yoluna girmişti. Tramvay yoluna çıkıldığında önceden kararlaştırılmış bir klâkson sesi üzerine arabalar hızlarını artırmıştı. Tophane yönünde üçer beşer metre arayla giden otomobilleri uzaktan izleyen halifenin arabası, birdenbire yolun kıyısında zınk diye durdu. Şoförü bir polis olan araba da Emniyet Müdürlüğünündü. Şoför, birden dışarı atlayarak otomobilin bir arıza yaptığını söyledi. Motor kapağını açıp ötesini berisini kurcalamağa başladı.

Otomobilin böyle zınk diye duruşu, kuşkuda bulunan eski halifeyi birdenbire alârma geçirdi. Acaba, bu kendisine yapılacak suikast için bir düzen miydi? Bunu anıyan şoför, diller dökerek onun tehlikeli kuşkularını dağıtmağa çalıştı.

Onlar, burda oyalanadursun kafilenin başı, Sirkeci'ye ulaşmıştı. Polis müdürü, halifeymiş gibi Vali Haydar'ı vagona bindirdi. Sonra, halifenin adamlarının trene bindirilmemesine gözcülük etti.

Eğer, halifenin bu trene bindirilmemiş olduğunu anlasalardı bütün saray adamları, kadın çoluk çocuk çılgılığı basar, yöneticileri çok güç duruma düşürebilirlerdi. İşleri yöneten polis müdürü, bu yüzden dokuz doğuruyordu.

Saraylıların bakışları her yanda halifeyi arıyorsa da ona birtürlü rastlayamadığından kaygulu görünüyorlardı. Sadet-

tin de onlara, onun en ilerdeki vagonda bulunduğu izlenimini vermek uğruna elinden geleni yapıyordu. Oysa, eski halifenin binmesi gereken vagonda iri gövdesiyle vali oturmuş, hem kıskıs güliyor, hem de bir terslik çıkacak diye ödü kopuyordu. Bir sızıltıya meydan vermeden sınırdışı edilme işinin yürütülmesi için Ankara'dan gelen buyruk son kerte önemliydi. Şu sırada Çankaya'da Cumhurbaşkanı da bu işi bütün dikkatiyle izliyordu. Eğer şu sırada halifenin trende olmadığı anlaşılsaydı kadınların atacağı çığlık ortalığı altüst etmeğe yeterdi.

Neyse ki, bu korkulu dakikalar geçmiş, en sonra, bütün eşyalar da sürgünlerin arkasından trene yüklenmiş, lokomotif, tiz düdüğünü öttürerek yola koyulmuştu.

Polis müdürü muavini Kamil de bu sırada Dolmabahçe Sarayında, başında Mecit efendinin arabasının bulunacağı ikinci kafiye hazırlıyordu. Arabalar, trafiğin durdurulduğu ana cadde üzerinde düzene girmiş, buyruk bekliyordu. Kafilenin geçeceği bütün yol boyunca İstanbul'un bütün polisleriyle jandarmaları sıralanmış, nöbete dikilmişti. Halifenin arabasındaki polis, en sonra arabasını onarmış gibi marşa bastı. Arkasından gelen içi polis dolu arabalar da onu izledi. Kentin caddelerinde dizili jandarmalarla, polislerle bağlantı kuran kafiyeledeki polisler, Topkapı surları dışında da boydan boya dizilmiş bulunan jandarmalarla bağlantıyı sürdürdüler.

Soğuk bir mart başıydı... Durmadan çiseleyen soğuk yağmurlar, kentin dışındaki taşla döşenmiş bozuk yolları içinden çıkılmaz duruma getirmişti.

Bozuk düzen yollarda aksırıp öksürerek ilerleyen otomobiller, Anbarlı ile Çobançeşme arasındaki dik yokuşta çamura saplandı. Buz gibi çisentili mart havası içinde iliklerine dek donarak arabalarını kurtarmağa çalışan şoförler, en sonra bunu başardıklarında aradan birkaç saat geçmişti. İstanbul'dan çıktıklarından beri polisleri sonsuz sorularıyla tedirgin eden Mecit efendi, onların soğuk, çamur, yağmur, poyraz gibi en pis doğa güçlerinin kötülükleriyle boğuşmağa

başladıklarını görünce bu âhiret sorularından vazgeçmiş, kendini kadere bırakmıştı. Burda Mecit efendinin verdiği tedirginlik bittiyse de Çatalca istasyonunda daha tehlikeli bir tedirginlik başlamıştı. Vali Haydar, Çatalca mutasarrıfı Cemal, jandarma komutanı binbaşı Süleyman, polis müdürü Sadettin, gecikme nedeniyle belirlenemez bir tedirginlik içinde, usullarından bin türlü tehlikeli olasılıklar geçerek Çatalca İstasyonunda bekliyorlardı. Valiyle polis müdürünün kılavuzluğunda Çatalcaya varmış olan saraylılar da memurlar kertesinde üzüntü, korku içindeydiler. Her iki yan da Halifeye bir şey olmasından korkuyordu. Görevliler, onun kaçırılabileceğinden korkarken, saraylılar da öldürülmüş olmasından korkuyorlardı. Ancak, her iki yanın korkusu da yıpratıcıydı. Görevliler, Halifenin kaçırılması sonucunda Ankara'dan yiyecekleri paparayı düşünerek, martın bu soğuk gününde ecel terleri döküyorlardı.

Geceyarısı horozları, uzun uzun öterek uzaktan uzağa birbirini selâmlarken en sonra otomobil motorlarının gürültüleri, farların caddeyi boydan boya yalayan ışıkları, kafilenin gelmekte olduğunu anlattı. Abdülmecit, iki karısı, odalığı, kızı, oğlu arabalardan indirilerek saatlardır istim üzerinde bulunan trene bindirildiler.

Sabahtan beri sinirden, yorgunluktan bitkin bir duruma gelen Mecit efendi, kızı, Dürrüşehvar'la kendi kompartımanına çekilerek deliksiz bir uykuya daldı. Türk hükümetinin kendisini öldürtmeyerek salt sürgüne gönderdiğini en sonra anlamıştı. Onu uykuda alıp götüren tren, kurşun rengi tan aydınlığının içinde mavi bir su altı yolculuğu yapar gibi batıya doğru alabildiğine pufplayarak, tıkırdayarak ilerliyordu. Böylece, yediyüz yıl önce Türkiye'yi yabancı ulusların elinden savaşarak alıp, orda bunca yüzyıl egemen olan Osmanlıların son işe yaramaz zararlı fosilleri, kalıntıları, bir daha geri dönmek üzere bu topraklardan atılıyordu.

Kuleliburgaz'da yarım saat duran tren, sonra, yine önceki hızla yola koyuldu. Bulgaristan sınırına yaklaşırken Mecit efendi, uykusundan uyandı. Başını kompartımanın camlarına dayayarak garip bakışlarla dışarı baktı. Dedelerinin bunca

yüzyıl üzerinde yaşadığı kendisinin de doğup büyüdüğü topraklara son kez alıcı gözlerle baktı. O, böyle anılarına gömülmüş, doğanın ilkyaz ürpertilerini duymağa başlayan ıssızlıkların acı güzelliğini seyrederken, koridor boyunca volta vuran bir kişinin sert ayak sesleri, kompartımanın sessizliğini bozuyordu. Bu, karışık, sıkıcı, yakıcı heyecanların etkisiyle yerinde duramayarak daracık koridorda gidip gelen Ömer Faruk efendinin ayak sesleriydi.

Son halifeyi sınırdışı etmek üzere trende salt polis müdürü Sadettin kalmıştı. Tren, sınıra yaklaşırken buyruğundaki polislere hazırlanmalarını söyledi. Polis müdürüyle buraya dek gelmiş olan İstanbul gazetecilerinden birkaçı da halifenin ağzından son birkaç söz olsun almak isteğiyle polis müdürünün yanbaşında bekleyip duruyorlardı. Tren, Karaağaç İstasyonuna varınca, polis müdürü Sadettin'le polisler, üçü içerde kalmak koşuluyla, eski halifeye allahaısmarladık diyerek indiler. Bu üç polis, eski halifeyi Cesrinustafapaşa İstasyonuna dek götürecek, ordan geri dönecek, onu sonsuz yolculuğunda yalnız bırakacaklardı. Tren, Karaağaç'ta pek az durakladıktan sonra, yine bütün hızıyla ilerlemeye başladı. Kurşun rengi sisleri yararak doğu ufkundan yükselen altın renkli güneş, Mecit efendinin trenini Bulgaristan toprakları içinde uğurluyordu. Arkada kalan Türkiye, bol güneş ışıklarıyla yıkanırken, Osmanlı hanedanının son aksakallı dönünün içinde yurt özleminin ölümsüz karanlıkları başlıyordu.

Mecit efendinin gözyaşlarıyla ıslak yüzüne artık hiçbir zaman bir kez daha. Çamlıca'nın parlak güneşi vurmayacaktı. Türk gazetecileri bu sırada kompartımanın önünde onunla son kez konuşabilmek isteğiyle bekleyip duruyorlardı. Sınırı geçmedikçe gazetecilere hiçbir söz söylememekte kararlı olan Mecit efendi, tren yabancı topraklarda da ilerlemeğe başladıktan sonra, Türk gazetecilerini aldı. Özel kalem müdürü aracılığıyla gazetecilere aşağıdaki sözleri söyledi:

«Söyleyeceğim sözler, ulusun kararı karşısında boyun eğmekten ve talih ve yazgının cilvelerine göğüs gereceğini bildirmekten öteye geçmez. Ulusa her zaman duacıyım. Şimdilik, İsviçre'ye gidiyoruz. Daha sonra başka bir yerde oturmak

üzere karar vereceğim. Yabancıların tutkularına aygıt olmayacağım. Esasen yerli ve yabancı gazetecilere bir şey söylememeye karar verdiğimden, beni bağışlayınız. Bundan sonra kendimi güzel sanatlara vereceğim.»

Eski halife Abdülmecit efendi, İsviçre sınırına dek engelsiz vardiysa da orda duraklamak zorunda kaldı. Sınırdaki pasaport kontrolü yapanlar, eski bir halife de olsa, pasaportunda dört karılı olduğu yazılı bir adamı İsviçre'ye alamayacaklarını bildirdiler. Nedeni de İsviçre kanunlarında bir karıdan çoğunu almanın yasak oluşuydu. Memurlar, ona karılarından birini alıp İsviçre'ye girebileceğini söylüyorlardı.

Bunun üzerine Mecit efendi, İsviçre cumhurbaşkanına bir telgraf çekmek zorunda kaldı. Cumhurbaşkanı, eski halifenin İsviçre'ye girmesine izin verdi. Ancak, onun içeri girmesini engelleyen özellik, sonradan incelenecekti.

Abdülmecit efendi, İsviçre'ye yerleştikten sonra, islâm dünyasına bir bildiri yayımladı: Bunda Türkiye Cumhuriyeti'nin kendisi üstüne verdiği kararı iteliyor, bütün yeryüzü müslümanlarının bir kongre yapıp yeni durum üzerinde bir karara varmalarını öneriyordu. Ancak, müslüman devletlerin çoğunluğu, onun bu bildirisine kulak asmadı. Bunlar, Osmanlı sarayının ulusal kurtuluş savaşına karşı takındığı olumsuz tutumu yakından bildiğinden, genç Türk Cumhuriyetine karşı cephe almanın yersizliğini düşündüler. Sonra, hiçbir süngü gücüne, gerçek güce dayanmayan bir islâm örgütünün hiçbir anlamı olamayacağını bildirerek eski halifenin en son umudunu da boşa çıkardılar.

İngilizler, eski halife Mecit efendinin çevresinde yeni bir halifelik oyunu oynayamayacaklarını anlayarak eski Osmanlı paşalarından Şerif Hüseyin'e Amman'da halifelik kurdurdular. Şerif Hüseyin, Osmanlı ordularına karşı gelerek İngilizlerin yardımıyla Amman'da bir krallık kurmuştu. İngilizler, onun çevresinde bütün Arapları bir araya toplamak istediler-

se de bunu başaramadılar. Yemen egemeni İmam Yahya ile İbni Suut buna karşı çıkmışlar, bu yeni siyasal oyunu bozmuşlar, böylece, islâm halifeliği, yurt dışında da bir kez daha dirilmemek üzere toza dumana karışmış, en sonra tarihin tozlu sayfaları arasında birkaç satırlık bir anı olup çıkmıştı.

ÇANKAYA'DA BİR GENÇ ADAM

Bu toplumda hak sahibi, olmak, herkesin bir iş görmesi temeline dayanacaktır.

MUSTAFA KEMAL

1924 yılı şubatının sonlarına doğru soğuk bir gündü. İnce uzun boylu, yakışıklı bir genç, Mersinli Örnek bahçesi fen memuru Mevlut, örnek fidanlığa yeni katılan bir kıraç tarlanın sürülmesi için gereken traktörü istemek üzere İzmir Ziraat Mektebi müdürü Abidin'e telefon edip isteğini söylemekteydi ki Müdür, sesi telefonda bir şaka tonu taşıyarak şöyle dedi:

«Sen, artık, traktörü, tarlayı bırak da yolculuğuna hazırlan. Gazi'nin Çankaya'daki köşküne atandın. Hemen okula gel de görüşelim.»

Genç öğretmen, içinde tuhaf bir coşkunluk duydu. Bu sıralarda bütün dünyanın gözlerinin, üzerinde bulunduğu Türkiye'nin de gözbebeği olan Mustafa Kemal'in evine gidecekti. Bu yakınlık, şu sırada hiç de ayrımı yapılamayacak türlü olumlu güzel duygularla içini allak bullak ediyordu. Müdürün verdiği haber, öyle beklenmez, şaşırtıcı bir şeydi ki birkaç dakika yerinde kımıldamadan bunun üzerine düşünmeyi denediyse de başaramadı. Sonra, hemen giyinerek bir köşede duran emektar bisikletine doğru gitti. Çevik bir davranışla üzerine atladı. Dışarda İzmir'in

ısıracı kuru soğuğu vardı. Ancak, kendisine verilen haber, öyle ısıtıcıydı ki bu soğuğu hiç de duymadı. Bacaklarının bütün gücüyle bisikleti uçurarak Ziraat Mektebi'ne yollandı.

Mevlut'un görevli bulunduğu Mersinli örnek bahçesi, Yunan işgali zamanında çiçek bahçesiydi. Burası, İzmir'in banliyösünde Bornova demiryolu üzerinde küçük bir istasyondur. Rumların çiçek bahçesi olarak kullandığı kocaman camekanlı bir bahçeyi Mevlut, örnek bahçe olmak niteliğinde bularak böyle bir rapor hazırlamıştı. Bunun üzerine, kurtuluştan sonraki ilk İzmir Valisi Abdülhalik'le İzmir Ziraat Başmüdürü Yaşar'ın yardımlarıyla bu örnek bahçe, burda biçim almağa başlamıştı. Mevlut, gençliğinin en ateşli zamanlarını bu küçük, güzel yere harcamaktan büyük bir mutluluk duyuyordu.

Mevlut, İzmir'in kurtuluşundan sonra, Sivas Ziraat Mektebi muavinliğinden çekilerek Ankara'ya gitmişti. İşte, bu güzel köşecikteki göreve de ordan gelmişti. Genç adam, bu örnek bahçeyi birtakım iktisat gereksinimlerine yanıt verecek bir iş yeri olarak düzenlemek, geliştirmek istiyordu.

Halkapınar'la, Mersinli arasında sivrisinek yuvası tehlikeli bataklıklar vardı. Bu sivrisinek cennetinden kalkan sivrisinek bulutları, İzmirli hemşerilerin kanlarını emmek üzere kalabalık filolarla bir hava orkestrası gibi kente yolanırdı. İşte, genç adam, bu pis hastalık yataklarını ilk elde kurutmak üzere davranmıştı. Sağlığın olmadığı yerde güzellikleri barındırmağa çalışmak, anlamsız bir şeydi. Bundan dolayı da Örnek bahçeyi ilk iş olarak bir okaliptüs fidanlığı haline getirmeyi düşünüyordu. «Topraktan sanki bir enjektör gibi su çeken sulak, sıcak bölgelerde çabucak yelişen» çok yararlı ağaç tipi, İzmirli bataklıklardan kurtaracak önemli bir öge olabilirdi.

Mevlut, yüzünü ısıran kuru soğuğa karşı bisikletini bütün hızıyla sürerek Ziraat Mektebine vardığında, müdür Abidin, ona Ankara'da Gazi'nin köşküne atandığını bildiren

yazılı buyruğu gösterdi. Kâğıtta, onun atanışıyle birlikte Ankara bölgesinde yetişebilecek bir yığın ağaç fidanının gönderilmesi de bildiriliyordu.

Müdür, yeni görevinde başarı dileyerek onu kutladı. Oraya gönderilecek fidanların kendisince hazırlanacağını söyledi.

Mevlut, buyruğu aldıktan sonra, öğretmenler odasına girince hemen hepsi, onun yeni görevine bayağı imrendi. Kalemelerini, kâğıtlarını ellerine alarak onunla röportaj yapmak ister gibi pozlar takındılar. Bundan sonra, artık onunla konuşup görüşmenin zorlaşacağından söz ederek şakalaştılar.

Genç adam, yeni atandığı görevin sürekli mi yoksa geçici mi olduğu üstüne ikircikliydi. Telgrafta belirli bir şey yoktu. O, bu görevin geçici olduğu üstüne bir yorum yaparak bütün eşyasını burda bırakıp oraya bir valizle gitmeyi düşünüyordu.

Üç dört gün yolculuk hazırlığı yapmak zorunda kaldı. Müdür Abidin'le bütün öğretmen arkadaşları, onu istasyona kadar uğurlamak inceliğini gösterdiler.

Mevlut, trene bindiğinde, İzmir Ziraat Başmüdürlüğü Fen Danışmanının annesi de yoldaş olarak yanına yerleştirilmişti. Tren, Eskişehir'de yolcularını Ankara trenine aktardı. Mevlut da yol arkadaşı olan yaşlı kadıncağızı bu trendeki kadınlar kompartımanına yerleştirdi. Kadınlar vagonunda İstanbul'dan Ankara'ya giden gözlüklü bir kadınla, ona hizmet ettiği anlaşılan genç bir kadından başka yolcu yoktu.

Genç adam, kadıncağızı yerleştirdikten sonra kendi kompartımanına geçtiğinde orda Darülfünun Emmini İsmail Hakkı Baltacıoğlu ile Fuat Köprülü'yü, yanlarındaki birkaç profesörü gördü. Ankara'ya gidiyorlardı. Genç yolcu bunlarla yirmi gün önce İzmir Ziraat Mektebinde tanışmıştı. Bilimsel bir gezi yapan bu kurula okulda bir öğle yemeği

verilmiş, anı resimleri çekilmişti. Bu resimlerden onlara da gönderileceği söylenmişti. Ancak, Darülfünun kurulu İstanbul'a geçip gittikten sonra Ankara'ya çağrılmış, bu da bir haber olarak gazetelerde çıkmıştı. Bu yüzden okulda hazırlanan resimler, İstanbul'a gönderilmeyerek Ankara'da kendilerine verilmek üzere, müdür Abidin'ce Mevlut'a verilmişti.

Kurul üyeleri, Mevlut'u yolculuk arkadaşı olarak karşılarında görünce, hemen İzmir'de çekilmiş olan resimleri andılar, bunlardan kendilerine gönderilmediğini söyleyerek izüntülerini bildirdiler.

Genç yolcu, bavulundan çıkardığı agrandisman edilmiş resimleri onlara uzatınca hepsi şaşırды. Resimler, bütün yol boyunca türlü şakalar, konuşmalara yolaçtı.

Mevlut, trenin istasyonlarda duruşunu fırsat bilerek kendisine emanet edilen yaşlı kadının kompartımanına uğruyor, ona çay, kahve vb. gibi şeyler sunuyor, onu elden geldiğince rahat ettirmeğe çalışıyordu. Bu sırada İstanbul'dan gelen kibar bayan da Mevlut'un Ankara'yı çok iyi bildiğini öğrendiğinden ona Ankara üstüne türlü sorular soruyordu. Kültürlü bir ortamın insanı olduğu anlaşılan kadın, Ankara'ya telgraf çektiğini, istasyonda kendisini karşılayacaklarını da bu arada söyleyiverdi.

Genç yolcu, bu kibar kadına kim, neyin nesi olduğu üstüne hiçbir şey sormak görgüsüzlüğünü göstermeyerek ona da öbür yaşlı kadın gibi küçük yardımlarda bulundu. Her iki kadın da bütün yolculuk boyunca genç adama karşı minnet duygusuyla doldu.

Ertesi gün, saat dokuzla on arası, tren, Ankara istasyonunda durdu. Mevlut, trenden inerken demir gibi sert bir kış havası yüzünü yaladı. Soğuktan insanın dişleri birbirine vuruyordu. Baktı, peronda genel müdürlükten üç dört kişi bekliyordu. Sonradan mebus, tekel bakanı olacak olan Ankara Ziraat Mektebi Müdürü de bunların arasındaydı. İşin tuhaflığı şurdaydı ki hepsi de onun öğretmenleriydi. Herhalde

bekledikleri bir yolcu vardır diyerek onlara aldırış etmeden İzmir'den beri getirdiği yaşlı kadıncağızı karşılayıcılarına teslim etmek üzere davrandı. Bu sırada gözleri, onun kompartımanındaki gözlüklü kibar kadına ilişti. Kadıncağız peronda tek başına dikiliyordu. Genç adam, acaba karşılayıcısı gelmedi mi diye sormak üzere ona yaklaştığında orta boylu, tıknaz, orta yaşlı bir adam, birdenbire ortaya çıkarak onun üstüne yürüdü. Onu öyle bir azarladı ki sanki istasyon genç adamın başına yıkıldı. Ne olduğunu şaşırmişti. Utançtan yerin dibine geçen, yüzü kıpkırmızı kesilen Mevlut ne yapacağını, ne söyleyeceğini şaşırarak biraz ötede bekleyen eski müdürü Tahsin'le öğretmenlerine doğru yürümek üzere yekindi. Bu sırada gözlüklü kadın, karşısındaki tom-bul erkeğe:

«Ah, ne yaptın?» der gibi çok üzüntülü birkaç saniye geçirdi. Sonra, karşısındaki adamla birlikte uzaklaştı.

Mevlut, utancın pembe ateşin genç yanaklarını yakarken ellerini sıkmak üzere müdürüyle öğretmenlerinin yanına vardığında hepsi de önemle onun elini sıktılar, ona hoşgeldin, dediler. Sonra, müdür, onu alarak hemen biraz ötedeki Direksiyon konağındaki Özel Kalem'e götürdü. Genç adam, o zaman, müdürüyle öğretmenlerinin kendisini karşılamak üzere istasyona geldiklerini anladı. Biraz da övünç duymaktan kendini alamadı. Ancak, demin duyduğu utancın ateşi, şimdi dahi yüzünde gezinip duruyordu.

Özel kalem müdürü, Mustafa Kemal'in yaverlerinden Hayati idi. Onları iyi karşıladı. Hemen telefona sarılarak beklenen yolcunun gelmiş olduğunu Çankaya'ya bildirdi. Müdür Mevlut'u almak üzere köşkten araç istedi. Onlar, araç beklediği sırada, Hayati, bir aralık Mevlut'un yanına sokularak:

«Mevlut bey, dedi. bizim arkadaşlardan Ercüment Ekrem (Talu), biraz önce size, tanımadığından dolayı yakışık almayan bir davranışta bulunmuş, sonradan kim olduğunu zu zü öğrenince çok üzüldü. Kendisi eşiyle uğraştığından bun-

ları size söylememi şimdilik benden rica etti.»

Biraz sonra, bavulunu yoklamak üzere dışarı çıkan Mevlut, Ercüment Ekrem'le yüz yüze geldi. Ünlü mizah yazarı, elini genç adamın omuzuna koyarak ondan özür diledi:

«Eşime yollarda çok yardımınız dokunmuş, sizi bilme-yerek kırdım. Size eşime ettiğiniz iyilikler için çok teşekkür ederim» dedi. Böylece, yüzünde utanç alev alev yanan genç adam, birdenbire rahatladığını duydu. Bu kez, karşısındaki tombulca iyi yürekli mizah ustasının yüzünde üzgünlük izlerine rastlayarak içi büsbütün rahatladı.

Biraz sonra, Çankaya'dan gelen bir otomobil, genç adamla müdürünü alıp götürdü. Müdürü, onu orda başyaver Rüsuhi'ye teslim etti. Bu sırada öğle yemeğini yaverlerin dairesinde, orta köşkte hep birlikte yediler. Yemekten sonra, müdür Tahsin, kente döndü.

Tahsin gittikten sonra, genç adamın üzerine bir garip lik çöktü. Başyaver, küçük dağları ben yarattım der gibi bir büyüklük sıtması içinde görünüyordu. Ağzından dirhemle söz çıkıyordu. Bu, genç adamın üzerinde çok kötü bir etki yaptı. Başyaver, onun sorduklarına bayağı kızarak yanıt veriyordu. Sonra da onu yapayalnız bırakarak yitkilere karıştı. Ona bir amele çavuşu kertesinde bile önem vermemişti. Oysa, müdür Tahsin, otomobilde gelirken Gazi'nin durmadan İzmir'den gelen yolcu için:

«Daha gelmedi mi, neden gecikti?» diye sordurup durduğunu söylemişti. Mevlut'un gecikmiş olması, onları güç durumda bile bırakmıştı. Şimdi, bu nazlanmak neyin nesiydi? Gazi'nin günlerdir, önem verip beklediği bir yolcuyu bu umursamayış ne demektir? Genç adamın içinde ancak gençliğe özgü çok ince, nazik tellerden biri kırılmıştı.

Başyaverin en bayağı konuklu kurallarını dahi çiğneyerek onu hiçe sayması, genç adamı ayaklandıracak nitelikteydi. Adam, gerçekten en bayağı nezaket kurallarını hiçe saymıştı.

Acı acı bunları düşünüp dururken içerde pineklemenin de doğru olmadığına karar verdi. Dışarı çıkıp şöyle bir çevreyi gözden geçireyim diye düşündüyse de bunun da bin türlü sakıncası olabileceğini anladı. Burası, rasgele bir kır parçası değil ki. Burası, bütün dünyanın gözlerini diktiği, önemine parmak bastığı büyüklü bir ışık kaynağıydı. Burası yeryüzü tarih kişilerinin en büyüklerinden, hem de yaşayan birinin eviydi, onun bahçesiydi. Burda rasgele gezilemezdi. Kendisini ta İzmirden çağırtmış olan adam, acaba şu sırada nerelerdeydi? Acaba şu sıralarda da kendisini gereksiyor muydu? Genç adam, böyle düşüncelerle bahçeye adın atmaktan korkuyor, yanlış bir noktaya basarak haşlanmaktan çekiniyordu. Yaverler dairesinin önünde bir mahpus gibi bi volta vurarak gidip gelmeğe başladı.

Bu sırada iri bir karafatmaya benzeyen bir otomobilin yokuştan tırmanarak bahçeye girdiğini gördü. İçinden özel kalem müdürü Hayati çıkıp da köşke doğru ilerlemeğe başlayınca Mevlut, bayağı açıldı. Bu adam da güler yüzlü değildi. Ancak, bir inceliği vardı. İnsana daha insanca davranmasını biliyordu. Bu bile büyük bir şeydi. Hayati, doğruca genç adamın yanına vardı:

«Mevlut bey, dedi, paşa hazretleri rahatsız, bugünlerde sizi görebileceğini hiç sanmıyorum. Her şeyden önce sizin için yatacak bir yer sağlayalım. O zamana dek de Ziraat Mektebinde yatıp kalkarsınız.»

Hayati, sonra, yaverler dairesine girdi. Orda, fiskos biçiminde bir konuşmadır gitti. Genç adamın anladığına göre, bu kendisine yatıp kalkacak bir yer sağlanabilmesi üstüneydi.

On beş dakika sonra, Hayati, yanında yaver Muzaffer Kılıç, dışarı çıktı. Hayati, Muzaffer Kılıç'a:

«Muzaffer, kardeşim, dedi, o yeri Mevlut beye göster. Uygunsa temizletip kendisine verelim.»

Genç adam, onların davranışlarından, kendisine hiç de iyi olmayan bir yer gösterileceğini anladı.

Onu alıp ıssız bir tepenin üzerinde yıkık bir kulübeye götürdüler. Muzaffer, cebinden çıkardığı anahtarla kulübe-

nin kapısını açtı. Burası, tavukların bile yatmayacağı berbat bir yerdi. Bu delik deşik yerde yatacak kişi, bir gecede ayazdan kıkırdar giderdi. Tavana asılmış hevenk hevenk soğanlar, sarmısaklar leş gibi kokuyordu. Bu ıssız dağbaşıda yatacak kişinin korkudan ödü patlar, kurtlar bile körpe bir insan etiyile şölen yapmak üzere kapısını çalabilir ya da herhangi bir yanından zorlayarak içeri girebilirdi.

Durumun acıklılığını kavrayan Muzaffer Kılıç:

«Burasını temizletiriz» dedi.

Mevlut, ansızın yüzüne bir şamar yemiş gibi oldu. Yüzü kıpkırmızı kesilmişti. Bu aşağılamadan daha kötüsü de can sağlığıydı.

Geri döndüklerinde genç adamın adımları, sarhoşlarıncı gibi sağa sola yalpalıyor, nereye adım atacağını bilemiyordu. Bir ziraat uzmanını bu kerte aşağı görmenin anlamı neydi? Bunu birtürlü anlayamıyordu. Onu nasıl oluyor da bir mevsim işçisinin bile yatmağa nazlanacağı bir yerde ya tırmağa çalışıyorlardı?

İzmir, Bornova, Mersinli'deki konforlu yaşayışını andıkça bu cehennem işkencesinin kendisine neden yaraştırıldığını birtürlü anlayamıyordu. İzmir Ziraat Okulundaki sevgili öğretmen arkadaşlarının kalem kâğıtlarını ellerine alarak kendisini önemli bir adam yerine koyup röportaj yapmak isteyişlerini andıkça, ağlamak mı gülmek mi gerektiğini birtürlü kestiremiyordu.

Genç adamın böylece öfkeden kızarıp morardığını en sonra ayırt eden Muzaffer Kılıç, yoğun sessizliği şöyle bozdu:

«Biz, savaş sırasında bundan daha kötü koşullar altında yaşadık, daha kötü yerlerde yattık.»

Genç adam, ona üç sözcükle yanıt verdi:

«Şimdi, savaş yok.»

Köşke vardıklarında, Hayati, büyük bir merakla ikisinin yüzüne baktı. Kulübenin beğenilmesini çok istediği anlaşıyordu. Böylece omuzlarından bir yük kalkmış olacaktı.

Mevlut, Hayati'nin bu merakını gidermeğe çalıştı:

«Hayati bey, dedi, ben, Ankara Ziraat Mektebinde kala-

yım. Sabah akşam bir araç beni götürüp getirsin. Elbet sonra bir çözüm düşünüyoruz.»

Bu çözümü, Hayati'nin kafasına yatmıştı. Buna sevinir gibi oldu. Akşam da olmak üzereydi. Genç adam gitmek üzere müsaade istedi. Ordaki erlere genç adam için bir vasıta hazırlanmasını söyledi.

Bir çavuş, biraz sonra Mevlut'un karşısına dikilerek aracın hazır olduğunu bildirdi. Hayati'ye veda ederek garajın önüne varan genç adam, kendisi için külüstür bir körüklü fayton hazırlandığını gördü. Bu araba onu Ankara'nın öbür ucundaki Ziraat Okuluna birbuçuk saatte götürdü. Yayan gitseydi oraya en çok yarım saatte varabilirdi. Okula vardığında karanlık iyice basmıştı. Yolda yediği korkunç ayaz yüzünden boğazı şişti. Okulun öğretmenleri durumu öğrenince şaşırıp kaldılar.

Ertesi sabah, boğazında tedirgin edici bir ağrıya uyanı. Kendisini almak üzere bir aracın gelmesini uzun uzadıya bekledi. En sonra, külüstür fayton saat onbuçukta çıkageldi. Ancak, öğle üstü Çankaya'ya vardı. Hayati:

«Çok geç geldiniz» diye onu azarladı.

«Ne yapayım, zaman yollarda geçiyor.»

Mevlut, bugün biraz daha serbestçe çevreyi dolaşıp gözden geçirdi. Yapılacak işler üstüne ufak da olsa bir düşün edinmek istedi. O, yapılacak işler üstüne böyle dalgın dalgın düşünürken alaydan yetişme şişman bir teğmen, yemeğe götürmek üzere onu yanına kattı. Adamcağız, onu şoförlerin yatıp kalktığı, köşkün elektriğini sağlayan lokomobilin bulunduğu garaja, atelyeye, tamirhaneye benzer bir yapıya götürdü. Ortalık mazot, benzin kokuyordu. Beton taban üzerinde kapkara yağ lekeleri yayılıyordu. Bir taburenin üstündeki bir tepside kapalı sahanlarda yemekler, oturmak üzere de bir iskemle vardı. Bu sahanlarda bulunan yemeklerin, yaverlere kâtiplere özgü yemeklerden olduğunu anlamakla birlikte böyle uygunsuz bir yere atılmış olmayı kendisine yediremeyen genç adam:

«Karnım tok» diyerek koşarcasına oradan uzaklaştı.

Bu, köşke kapılanmış birkaç kapıkulunun bilinçli aşagılamasından başka neydi? Yoksa, gerektiğinde en uygun-suz yerlerde bile insan yemek yiyebilir, hiç de yadırgamazdı. Ancak, genç adam, bunu iyice yadırgamış, çok kırılmıştı. Bu adamlar, Gazi'nin çevresine hiç de yakışmıyordu. Bunlarda, insanlık, insancılık hiç mi hiç yer etmemişti. Genç adam, böyle düşünüp ötelerde gezinip dururken alaylı teğmen bundan hiçbir şey anlamayarak hemen durumu üstlerine yetiştirdi. Genç adam, akşama dek karnı açlıktan zil çalarak oralarda dolaşıp durduysa da hiç kimse ona yemeği neden yemediğini sormadı.

Genç adam, çok az zamanda kendisine yapılan işlemi anlamıştı: Gazi'yi en yakından kuşatan bir maiyet adamları kategorisi vardı. Bunlar da genel kâtip Tefvik (Bıyıköğlü), özel kalem müdürü Hayati, teşrifat müdürü yazar Ercüment Ekrem (Talu), başyazar Rüsuhi, yaver Muzaffer Kılıç'tı. Bunlar, büyük adamın çevresinde öyle sıkı kenetlenmişlerdi ki yeni bir adamın içeri sızması düşünülemezdi. Bu kişilerin kategorisi dondurulmuştu. Bunların arasından sızarak Cumhurbaşkanına yaklaşabilecek herkesin alnını karışarlardı. Zaferden sonra, herkesin post kapmağa çalıştığı bir zamanda onların da kaptıkları post işte burda, Cumhurbaşkanının yanbaşıında bulunuyordu. Mevlut'un pek az zamanda edindiği gözlemlere göre bu adamlar salt postlarına başkalarının yaklaşmasına engel olmakla kalmıyor, köşke, paşayı görmek üzere gelen seçkin kişilere de yukardan bakarak küçümseyici davranışlarda bulunuyorlardı.

Genç adam, Gazi'nin dişlerinin ağrması yüzünden dışarı çıkmayışından yararlanan bu adamların kendisini hizmetliler kategorisine sokmağa çalıştıklarını anlamıştı. Kötü niyetten başka bir şey olmayan bu tutum, genç adamı ruhunun en ince yerinden kırmıştı. Onlara karşı direnişe geçmişti. Büyük bir yerdeki bu küçüklükler, onun genç ruhundaki pek çok gençte idealistçe temizliğe, güzelliğe çarpmış, çok büyük yankılar yapmıştı.

Kendisini zorla hizmetliler arasına sokmak isteyen köşk

adamlarının davranışlarına karşı şiddetle direnmeyi göze alan genç adam, iyileştikten sonra, Gazi'nin kendisine karşı ne biçim davranacağını görerek ona göre bir karara varacaktı. Ancak, köşkün adamları, bu arada bir oldubittiye getirerek onu hizmetliler arasına sokmak uğruna ellerinden geleni artlarına koymuyorlardı.

Genç adam, onlara karşı pasif korunmada bulunuyorsa da Gazi'den gelecek sonucu almadan eyleme geçmemeye çalışıyordu. O gün, yemek yememekle birlikte işten de geri durmadı. Eskişehir Devlet Demiryolları fidanlığından gelmiş olan çam fidanlarını birkaç erin yardımıyla yöredeki sırtlara dikti.

O, böyle çalıştığı sırada Hayati, Direksiyon'daki yazıhanesinden köşke geldi. Onun çalışmasını seyretti. Ona başarılar diledi. Mevlut, bundan yüreklenererek kendisiyle başbaşa biraz görüşüp görüşemeyeceğini sordu. Hayati'nin görüşmeyi benimsemesi üzerine birlikte yürümeğe başladılar. Ona şunları söyledi:

«Köşkün yöresindeki bahçeleri düzenlemek üzere elimizde hiçbir araç yok. Eldeki basit aygıtlarla bu iş yapılamaz. Gerek bu gibi araçlar gerekse fidan, fide, tohum gibi gerekli şeyleri almak üzere kendim İstanbul'a gitmeliyim. Lütfen bu konuda bana yardım ediniz, bunu özellikle rica ederim.»

«Peki, dediklerinizi paşaya bildiririm.»

Genç adam da Hayati de o gün Cumhurbaşkanını görmedi. Mevlut, akşam olup da Ziraat Okuluna gitmeye davrandığı sırada eski külüstür faytonun yerinde bir otomobilin durduğunu gördü. Yolda birkaç kez bozularak yarım saatlik yolculuğu birbuçuk saata çıkaran emektar fayton, herhalde onarımında olacaktı ki geçici olarak yerine bu hızlı gıcıır gıcıır otomobil gelmişti. Genç adam, böyle düşünerek otomobile bindi. Araba güzelse de üstü tenteli yazlık bir araçtı. Hızlı gideceğinden bunda donmak olasılığı olamazdı. Genç adamı, böyle düşündüyse de sonuç düşündüğü gibi çıkmadı. Şoförün çok hızlı sürdüğü araba, rüzgâr da yaptı-

ğından mevsimin bütün ayazı onu dalamağa başladı. Ceke-
tinin yakasını kaldırıp boynunu elleriyle örttüyse de kâr et-
medi. Dünkünün üzerine binen üşüme onu boğaz anjinine
yakalattı. Okulda sıcak, doyurucu yemekler yiyerek hem
üşümesini hem de açlığını gidererek yatağa girip yattı. Ertesi
sabah, uyandığında ilk işi, durumu müdür Tahsin'e anlatmak
oldu. Ona dert yandı. Bu arada, Cumhurbaşkanlığı köşkünün
çevresinde güzel bir park yapmanın, bunun için de oturup
eskizler hazırlamanın gerektiğini söyledi. Bu işleri yapabil-
mek de rahat bir çalışma ortamı gerekserdi. Bir soğan an-
barında böyle düşün işleri yapılamazdı.

Müdür Tahsin, «hı, hı» diyerek onu dinliyorsa da o da
kendi dünyasında idi. Yüzünün anlamında hiç de dost ton-
lar yoktu. Bunda küçümseyici bir şeyler de seziliyordu.

Genç adam, onun da köşkün adamları gibi düşündüğü-
nü sezerek hemen oradan fırlayıp gitmeğe hazırlanıyordu.
Eğer müdür, yüzünde yankılanan düşüncelerini açıkça söy-
leyip de bunlara bir öğüt verirse hemen kalkıp oradan uzak-
laşacaktı. İçinden bu kararı vermişti.

Ancak, genç adamın deminden beri müdürün yüzünde
okuduğu bütün küçümseyici anlam, kendisine karşı değil,
onun karşısında olanlara karşıydı. Bunu da şu sözlerle aç-
ığa vurdu:

«Sen, ilk önce bakanlığa git. Bütün bunları genel müdür
Zihni beye anlat. Çankaya'ya sonra gidersin. Araç gelirse
ben savarım. Esasen bu işleri ve bu projeleri düzenleme-
den senin çalışmalarından bir hayır gelmez.»

Müdür Tahsin'in bu yiğitçe konuşması, davranışı genç
adamı birdenbire hem şaşırtmış hem de diriltmişti. Onun
buyruğuyla koşulan okul arabasına atladığı gibi Bakanlığın
yolunu tuttu.

1923 yılının sonlarında Ziraat Bakanlığının isteğiyle zi-
raat okullarında Ziraat gösterisi adı altında birtakım ser-
giler açılmış, törenler düzenlenmişti. İzmir Ziraat okulu-
nun bahçesinde de büyük bir sergi açılmıştı. Bütün şube-

ler, kendi çalışmalarını sergilemiş, bu arada bütün bu işlere özgü aygıtlarla makinalar işler bir durumda seyircilere gösterilmiş, bu konuda onlara bir düşün verilmek istenmişti. Belediye Başkanı Şükrü Kaya (sonra İçişleri Bakanı) da bütün seyirciler gibi bu sergiye çokça ilgi göstermiş, hele saksılar içinde sergilenen okalıptüs fidanlarına gösterdiği aşırı ilgi, Mevlut'la tanışmasına neden olmuştu. Bunların yetiştiricisi öğretmen Mevlut'tan başkası değildi. Şükrü Kaya'nın gösterdiği ilgiye çok sevinen genç tarımcı, ona teşekkür etmek yollu şöyle demişti:

«Biz de Belediye için bu fidanlardan yetiştirelim.»

Şükrü Kaya'nın yanıtı kesin olmuştu:

«Bize yardımın gereği yok.»

İşte, Türkiye'nin her yanındaki Ziraat Okullarında açılan bu sergilerle törenlerden biri de Ankara Ziraat okulunda yapılmış, sergiyi görmesi için Cumhurbaşkanına da ricada bulunulmuş, o da büyük önem vererek sergiyi gezmişti.

Bu sırada okulun önünde yapılmakta olan çiçek bahçe-siyle havuzu gören Mustafa Kemal, Ziraat Bakanı Zekai'ye Çankaya'yı yeşillendirip, estetikçe güzelleştirmek üzere kendisine bir uzman verilmesini istemişti. Bakan, hemen genel müdür Zihni'nin gözlerine bakarak bu uzmanın nasıl bulunabileceğini işaretlerle sormuş, sonra arada ufak bir konuşma geçmiş, bunda da Macaristan'da ziraat eğitimi yaparak yurda dönmüş olan, şimdi de İzmir'de çalışan öğretmen Mevlut anılmıştı. Paşa, Mevlut'un sözü edilince:

«Hemen telgraf çekin gelsin» diye buyurmuştu.

Genç adam, hikâyenin bu yanını Tahsin'den böylece dinleyerek öğrenmiş oldu.

Doğruca Ankara hükümet konağına gitti. Burası birkaç bakanlığın sığınağıydı. Ziraat Bakanlığı da burdaki altı-yedi odayı kaplıyordu. Bakan Zekai (Apaydın - sonra Moskova elçisi) idi. Genç adam kapısında genel müdür yazılı küçük odanın kapısını vurup içeri girdiğinde çok sevdiği eski kimya

öğretmeni, şimdiki genel müdür Zihni (Derin) ile karşılaştı. Bu adam, onun anısında dinamik, korkusuz, doğru sözlü yiğit bir kişi olarak yaşıyordu. Eski öğretmeni, onu büyük bir sevgiyle karşıladı. Bundan yüreklenen genç adam, müdürü Tahsin'e anlattıklarını olduğu gibi ona da anlattı. Genel müdür etkilenmişti. Hemen bu yadırganmayı önleyici dört başı bayındır bir yazı yazdırarak bakana imzalatıp Mevlut'a verdi. Mektup, Özel kalem müdürü Hayati'ye ünlüyordu. Genel müdür Zihni, yazdırdığı güzel mektubu genç adama açık olarak vermişti. Mevlut, eski öğretmeninin öpülesi elini sıkarak hemen dışarı fırladı. Mektubu okudu: Ziraat uzmanı Mevlut'un başarılı işler görebilmesi için kendisine yardım edilmesi dileniyor, sonra, onun üstüne övücü sözler sıralanıyordu. Onun oraya Gazi Paşanın buyruklarıyla gönderilmiş yetenekli bir ziraat uzmanı olup rasgele bir bahçıvan olmadığı, oldukça nazik satırlarla anlatılıyordu.

Genç adam, böylece mektubu okuyup kapadıktan sonra cebine yerleştirdi. Sonra, bir fayton kiralayarak Çankaya'ya yollandı. Bir yandan da kendisi için okula yollanan aracın döndüğünü sanarak üzülüyordu. Fayton, Meclis konağının altından Yenişehir'e döndüğünde kendisini almak üzere okula gitmesi gereken otomobilin yakışıklı bir genç adamca sürülerek kendisine doğru geldiğini gördü. Genç, yakışıklı şöför, hemen otomobili arabanın yanına sürerek durdurdu. Mevlut'a nazıkçe:

«Affedersiniz, aracınızı alıkoydum, sizi geciktirdim, şöyle biraz gezmek istemiştım de. Buyurun» diyerek direksiyonu şöföre verdi. Mevlut, otomobile binerken genç adam da Mevlut'un sahibini hoşnut ettiği yaylıya binerek kente doğru uzaklaştı. Mevlut, bunun kim olduğunu şöförden sordu. Şu yanıtı aldı:

«Latife hanımefendinin kardeşi, Gazi'nin kayınbiraderi.»

Köşke varınca hemen oracıkta bulduğu Hayati'ye mektubu veriverdi. Mektubu hemen okumağa başlayan özel kalem müdürünün genç, esmer yüzü, birdenbire kara fırtına bulutları ile kaplanır gibi oldu. Kızardı, bozardı. Şiddetli bir

öfkenin eğri büğrü çizgileri, yüzünün buruşuksuz derisinde mini mini yılan yavruları gibi gezinmeğe başladı.

Mektubu okuyup bitirince başını kaldırıp genç adamın yüzüne tiksinti dolu bakışlarla bakarak:

«Kuzum, siz, bizden ne istiyorsunuz? Yatacak yer gösterdik, beğenmediniz. Verilen yemeği beğenmediniz. Şimdi de bizi Bakanlığa jurnal etmeğe kalkıştınız. Size ne yapalım istiyorsunuz?» diye öfkeli bir sesle azarlarcasına bağırdı.

Mevlut'un da gözleri kararmıştı. Her şeyi göze alarak öfkeyle şöyle parladı:

«Ne mi istiyorum? Siz, hangi odada yatıyorsanız o odanın karşısındaki odada yatmak, siz hangi sofrada yemek yiyorsanız o sofrada yemek yemek isterim. Bunun açıkçası budur. Beni aşağı görmeğe hakkınız yoktur.»

«Yaa, öyle mi? Şimdi, paşanın yanına gidiyorum. Koşullarınızı ona bildireyim öyleyse.»

Hayati, bu tehdit dolu sözleri söyleyerek Gazi'nin köşküne doğru, hızlı, öfkeli adımlarla yürüdü.

Mevlut, nasıl olsa bütün iplerin koptuğunu sanarak bir er çağırıp, yaverler dairesinin küçük koridorunda üç gündür bekleyen bavulunu aldırıp Hayati'nin kullandığı küçük Ford otomobiline taşıttı. Hiç olmazsa o kente dönerken o da bavuluyla birlikte geçer giderdi.

Özel kalem müdürü, öyle büyük bir hınçla gitmişti ki, görünüşe göre bugün kesinlikle onu Çankaya'dan kovdura-caktı. Genç adam, bu düşünceyle yaverler dairesinden kendisini Anksra'ya götürecek Ford'a doğru ilerlerken Gazi'nin köşkünden kalın sesli bir kişinin bağırıp çağırarak birisini azarladığını işitti. Gazi'nin sesini hiç işitmemiş olmakla birlikte burda ondan başkasının böyle yüksek sesle konuşamayacağını anlayarak bu bağırıp çağırışla biraz önce oraya giden Hayati arasında bir ilişki kurdu. Genç adam, bu sırada Gazi'nin çok yüksek söylenen, birçoğu işitilmeyen sözlerinden ancak «Elâlemin çocuğu» sözcüklerini işitebilmişti. Bu da durumu olduğu gibi yansıtıyordu. Bu öfke, olsa-olsa kendisiyle ilgiliydi. Hayati, paşayı kimbilir neler söyleyerek iyice kızdırmış, köpürtmüştü. «Elâlemin çocuğu» sözcüklerin-

de bir şefkat kırıntısı seziliyorsa da bunun ne olduğu iyice anlaşılamıyordu. Mevlut, şu sırada Gazi'nin dışarı çıkıp bu hasta halinde kendisini tedirgin ettiğinden dolayı bütün öfkesini göstermesinden korkarak sinirleri bozuk orada bekliyordu. Hayırlısıyla bu belâlı adamların arasından uzaklaşıp gitmeğe can atıyordu.

Biraz sonra, Hayati, köşkten çıkarak aşağıya, Ford'un bulunduğu yere doğru kızgın-kızgın ilerlemeğe başladı. Yüzünden düşen bin parça olurdu. Yaklaştığında, genç adam, onun esmer yüzünün kireç gibi apak olduğunu görerek içerde epeyce önemli birşeylerin geçtiğini anladı. Adamın iyi bir papara yediği de sanılabilirdi.

Hayati, Mevlut'un Ford'un öte yanında dikildiğini görmüyordu. Şimdi dahi öfkesinin koyu dumanı içinde yitip gittiğinden çıkıp arabadaki yerine otururken öbür yandan da Mevlut'un bindiğini ayırt etmedi. Sonra, onu görerek şaşırır gibi oldu. Paydos zamanı olmadığı halde neden kente döndüğünü de merak edip sormadı. Genç adamın bavulunu da şoförün yanında gördüğü halde hiç birşey demediğine göre demek ki köşkten koğulmuştu.

Ne Hayati'den ne de Mevlut'tan bir ses çıkmıyordu. Konuşmuyorlardı. Ancak, Hayati'nin genç adamdan bir soru beklediği anlaşılıyordu. Mevlut'sa kendisini kovulmuş saydığından bu felâketinin yüzüne karşı açıklamasına yarayacak hiçbir soru sormayı gerekli bulmuyordu.

İstasyona yaklaştıkları sırada sessizliği Hayati bozdu:

«Paşa hazretleri İstanbul'a gitmenize müsaade buyurdular, ne zaman gitmek istersiniz?»

Genç adam, katıksız bir sürpriz karşısındaydı. Ancak, bu sürprizin doğurduğu karışık duyguları hemen geriye iteleyerek:

«Olabilirse hemen yarın» dedi.

«Şu halde yarın sabah istasyona gelirsiniz ve hemen yola çıkarsınız. Latife hanımefendi oda işinizle kendisi uğraşacak.»

Genç adam, Hayati'nin kendisiyle eğlendiğini sandı. Bundan dolayı da bu sözlerine hiç yanıt vermedi. İstasyona var-

dıklarında arabanın kendisini Ziraat okuluna götürmesini rica etti. Okula giderken Gazi'nin öfkeyle bağırıp çağırışını da anan genç adam, buna anlam vermeğe çalışıyorsa da bir türlü içinden çıkamıyordu. Bunu ancak İstanbul'a gidip döndükten sonra köşkün inşaat işlerine gözcülük eden yüzbaşı Lütü'den öğrenecekti: Hayati, genç adamı köşkten koğdura-bilmek uğruna yapılması gereken bütün işleri yapmıştı. Onun huysuz, geçimsiz bir adam olduğunu, Ziraat Bakanlı-ğundan salık mektubu getirdiğini söyleyerek bunu paşaya vermişti. Paşa mektubu okuduktan sonra:

«Peki, siz ona şimdiye dek yatacak bir yer göstermediniz mi?» diye sormuştu.

«Gösterdik, paşam.»

«Neresini?»

İşte, paşa bu sorusuna aldığı yanıt sonucunda kızıp kö-pürmüş, bağırıp çağırarak Özel Kalem Müdürünü haşlamış-tı. Paşa, soğanlı kulübeyi iştince genç adamın ayaklanışına hak vermişti:

«Siz, gelen bir konuğa böyle bir yeri utanmadan nasıl olur da oturulacak yer olarak gösterebilirsiniz?»

Paşanın çokça öfkeleniğini gören eşi Latife, bu işi üze-rine aldığını söyleyerek zaten hasta olan kocasını yatıştır-mağa çalışmıştı.

Ertesi sabah, erkenden Özel Kaleme giden genç adam, birinci mevki biletle satın alınacak öteberi için altı yüz lira para bir de Cumhurbaşkanının yanında çalıştığını gösterir bir kâğıt aldı. Bunda kendisine gerekli bütün kolaylıkların gösterilmesi yazıyordu.

Trene bineceği sırada Hayati, ona bir başka görev daha verdi: Fatih Belediye müdürü köşke bir aşçı gönderecekti. Bunun ivedi gönderilmesi için Belediye müdürü uyarılacak-tı.

Genç adam, trende İstanbul'a doğru yola çıktığında ba-yağı coşkun duygularla dolup taşıyordu. Ailesi İstanbul'day-dı. Bu iş apansızın çıktığından İstanbul'a gideceğini onlara

yazmağa zaman bulamamıştı. Trenin birdiziye tıkırtılarına kapılmış gidiyor, kendini ılık dalgaların hamağında sallanır gibi duyuyor, şu birkaç yılki yaşayışı, gözlerinin önünde bir sinema şeridi gibi geçiyordu: İstanbul'un çamlıklarla süslü o güzelim adaları sanki sislerin ak karanlığından sıyrılarak yavaş yavaş gözlerinin önünde gerçek biçimlerini alıyordu. Üç yıl önce, işgal döneminde, Köprü'nün Üsküdar iskelesinde oturacak yer yüzünden Senegalli Fransız zencilerinin kendisini hırpalayışları onu Ankara'da bütün bir düşman dünyaya karşı çarpışanların saflarına itmişti. Bu yurt nasıl olsa kurtulacaktı. O da yengiden sonra İzmir'in ünlü Kordonboyu'nda oturup nargile içecekti. Buna ant içerek hemen Anadolu'ya geçmenin yollarını araştırmaya başlamıştı.

Ancak, şu vardı ki Anadolu'ya geçmek, son günlerde son kerte zorlaşmıştı. Artık, herkes öyle kollarını sallayarak kutsal bir savaşın geçtiği topraklara giremiyordu. Pek çok hain oraya giden yolları pislemişti. Bu yüzden hainlerin geçebilecekleri bütün delik deşik tıkanmıştı. Şimdi dahi tıkanıyordu. İnsan Anadolu'ya silah, insan, değerli haber kaçırın gizli örgütlerin tamtmasıyle bile zor giriyordu. Neyse, en sonra, gizli örgütün vizesini alabilmiş, Galata rıhtımından kalkan Remo vapuruna atladığı gibi İnebolu'nun yolunu tutmuştu. Kutsal toprakların en önemli kapısı burasıydı.

Sevgili ana babası oğullarını kutsal topraklara doğru yolcu ettiklerinde gözlerinde hem büyük tehlikelerin yarattığı korkuların hem de gelecek mutluluk kurtuluş günlerinin sevinç yaşları yızıyordu. İnebolu'ya çıkışı kurban bayramına rastlamıştı. Bayramın sevincini yoketmek düşüncesiyle olacak, Yunanlıların Kılış, Panter zırhlıları, arkadan yetişip küçük kenti korkunç bombardımanıyle hallaç pamuğu gibi atmıştı. Evlerinden fırlayan halkın dereye doğru çilyavrusu gibi dağılışı, üstlerinden ılık çalarak geçen mermiler altında kadınların, çocukların çığlıklar atarak sözde kurtulmak üzere kaçışları sırasında o da paniğe kapılmış insan yığınları arasında canını kurtarmak uğruna dağa taş sığınmak istemişti. Kentçik, öyle çılgınca, vandolca bombalanmıştı ki orda birkaç gözü pek yöneticiden, askerden, görevliden

başka kimse kalmamıştı. Halk, bu sürekli bombardımandan sonra Yunanlıların bir çıkarma yapacaklarını sanarak dağılmış, yöredeki köylere sığınmıştı. Genç adam da İnebolu halkı gibi o geceyi bu köylerden birinde geçirmek zorunda kalmıştı. Ertesi gün, halkla birlikte kente döndüğünde düşman donanmasının yaptığı yıkım gözlerini yaşartmıştı. Yalnız, herkes gibi bir şeye sevinmişti: Düşman, deniz kıyısındaki hangarın silâhla, cephaneye dolu olduğuna olasılık vermediğinden bu çok değerli şeylerin kılına dokunulmamıştı. Bu kutsal kurtuluş silâhlarıyla cephaneleri «İnebolu, İnebolu - Bırakma tuttuğun yolu» şarkılarını söyleyerek İnebolu'dan alınıp Ilgaz dağları aşarak Cepheye götürülecekti.

Genç adam, bu cephaneleri taşıyan kağınlarla, onların üzgün ezgilerini dinleyerek Ankara'ya varmıştı. Orda edindiği ilk en güçlü izlenim, özel Karadeniz kılığında Lâz muhafızların ortasında zayıf yüzlü, gri kalpaklı genç Mustafa Kemal'in Anadolu lokantasına gidişiydi. Çok iriyarı bir adam olan eski valilerden Bekir Sami'ye götürdüğü mektup sahibini bulamamıştı. Şundan ki bu sırada Mustafa Kemal, onu kimi görüşmeler için Londra'ya göndermişti. Bekir Sami, Ankara'da bulunsaydı belki de genç adam, orda kalabilirdi. Onu Samsun fen memurluğuna atadılar. Samsun'a gidişi sırasında epeyce tehlikeler atlatmıştı. Pontosçuların, Samsun dağlarında kuş uçurtmadığı sıralardı. Samsun'un sırtındaki Karadeniz sıra dağlarının bir düzlüğünde kurulmuş olan Kavak bucağı, Anadolu'nun kapısından çok önemli bir dayanak noktası olduğundan Pontos çetelerinin bütün öfkesi bu küçük yerin üzerinde toplanıyordu. İdealist genç adam da burada pontosçuların yayılım ateşine tutuldu: Kavak'a doğru bayır aşağı inen arabada sarsılarak giderken birdenbire sık ağaçlıklar arasından pontosçuların ateşi başlamış, atlar, kordudan gemi âziya almış, bayırlardan aşağı alabildiğine arabayı uçurmuştu. En sonra hayvanlar arabayı bir ağaçlığa sokarak istemeden durmuş, böylece hepsi birlikte parçalanmaktan kurtulmuştu. Orda çocuk denecek yaştaki arabacıyla kucaklaşıp tanrıya şükrederek ağlaşmalarını hiç unutmuyordu. Bu kapandan kurtulduktan sonra da tehlike bitmiş

değildi. Yol boyunca öldürüp bırakılmış parça parça insan ölülerine rastladılar. Samsun'a vardığın Topal Osman alayının lâz kılığındaki askerleriyle karşılaştı. Belediyenin önünde sergilenen bu zavallı yurttaş ölülerini gören halk, öç duygularıyla dolup taşıyordu. Elbette, bunun da bir gün sonu gelecekti.

Samsun'daki fen memurluğu sırasında genç adam da bütün halk gibi Türk-Yunan cephesinde neler olup bittiğini öğrenmek için sokaklara asılan bültenlerin önünde boy gösteriyor, birinci, ikinci İnönü yengilerinin verdiği sevinçle göğsü balon gibi şişerek ordan ayrılıyordu.

Bir gün hükümet konağından içeri girerken elinde bastonuyla subay kılığındaki Topal Osman'la karşılaşmıştı. Topal Osman genç adamı tepeden tırnağa süzerek:

«Sen kimsun, buraya ne araysun?» diye sormuştu.

«Ziraat memuruyum, ağa.»

«Geç oyleyse, bakayum.»

Genç fen memuru, daha sonra, Sivas Ziraat okulu müdür muavinliğine atanmış, o öğursuz yolları bir kez daha teperek yeni bir Samsun-Sivas yolculuğu yapmıştı. Pontos eşkiyasının korkusu, bütün yol boyunca bir demir yağmuru gibi başına yağıp durmuştu. Bu, bitmez tükenmez gibi görünen yollar, onu en sonra Sivas Ziraat okulunun tarih kokan bir odasına ulaştırmıştı. Onun muavinlik odasının masasıyla sandalyesinde birkaç yıl önce oturup İstanbul'dan gelenleri karşılamak üzere bekleyen ünlü kişi, bugünkü Cumhurbaşkan'ydı. Ordaki bir yıllık muavinliği sırasında bu sandalyede oturup, kollarını bu masaya dayayıp dinlenmiş olan adamın yiğit varlığıyla karşı karşıya yaşamıştı.

En sonra: Ordular, ilk ereğiniz Akdeniz'dir, ileri» komutu bütün Türkiye'de bir volkan gibi patlamış, Türk orduları, Afyon ovasından kuş gibi İzmir'in Kordonboyu'na ulaşmıştı.

Bu yeni haberi, Sivas yaylasında çınladığı gün, genç fen memuru, sevincinden nasıl çılgınca bir ak aygırın sırtına atladığı gibi Sivas kentine doğru sürmüş, nasıl çılgınlar gibi kentin sokaklarına dalmıştı.

Bütün yaşayışı boyunca kendisini bu kerte coşturan bir olay, bu kerte büyük bir kahraman bilmiyordu. Demek, şimdi, onun yediği yemeği yiyecek, onun evinde, yanında oturacak, onun gezdiği yerlerde gezecek, sık sık onun çiğnediği toprakları çiğneyecek, her gün onu takından görecek.

Tren, onu tatlı anıların verdiği keyifle çalkalayarak götürdü. Bir ara, denizin kıyısını yalayıp geçen trenin, İstanbul'un iyotlu havasına çarptığını anladı. Birkaç yıl önce düşmanların bir karadüş cehennemine çevirdikleri güzel İstanbul, parlak sedef deniziyle onu karşılamış, almış götürüyordu. Şu birkaç yıllık serüvenli yaşayışı, İstanbul'un sedefli ışıkları içinde oynayan denizin üzerinde bir serüven filmi gibi oynayıp duruyordu: İzmir'in kurtuluşunu öğrenince nasıl istifayı basıp Kordonboyu'nda nargile içmek üzere Sivas'tan Ankara'ya doğru yola çıktığını andı. Artık, dünya gözünde yoktu. Aç da, memuriyetsiz de kalsa Kordonboyu'nda bir nargile fokurdatacaktı. Yaylı ile Ankara'ya yedi günde varmıştı.

Ankara'da, Ziraat Bakanlığına uğradığında Çumra Ziraat mütehassıslığına atandığını öğrenmiş, üzülmüştü. Yazgısı, onu yine İzmir'in Kordonboyu'ndan uzaklaştırmak istiyordu. Bakanlıkta öğrendiğine göre, o istifayı basıp Ankara'ya doğru yola çıktığında Bakanlık, onu söylediğimiz göreve atamış, bunu da Sivas Valisi Haydar'a bildirmişti.

Mevlut, değerli, sevgili öğretmeninden bakanlıkta bu haberi alınca ayaklanmış, ona, Kordonboyu'nda nargile içmek üzere ant içtiğini, bunu kesinlikle yerine getireceğini, ondan sonra da İstanbul'a dönerek Avrupa'dan edindiği bilgiyle gençlik güçlerini sermaye yapıp özgür bir yaşayış sürmeğe çalışacağını anlattı. Hocası, bunun bir gençlik kaprisinden başka bir şey olmadığını söyleyerek hemen Çumra'daki görevine gitmesi için diretti. Genel müdür, genç adamın dediğinin dedik olduğunu görerek bunu Ziraat Bakanı Mahmut Celâl'e (Celâl Bayar) açmak zorunda kaldı. Yararlı bir ögenin yitip gitmemesi gerekti. Ertesi gün, Bakan Celâl Ba-

yar, genç adamı katına çağırarak neden atandığı göreve gitmek istemediğini sordu:

«Sen buyruğa boyun eğmiyormuşsun, söyle bakalım nedenini?»

Mevlut, bütün gençliğinin açık yürekliliğiyle olanı bite-ni bakana anlattı. O zamanlar, henüz ulusal kurtuluş savaşını verenler, biraz idealistti. Bakan, onun bu coşkun gençlik antının anlamını kolayca anladı. Kendisi, daha önce o ateş-ten geçmişti. Genç adamın bu düşüncüsü, bu davranışı, ona çokça dokunmuştu.

Hemen ayağa kalkıp genç adamın saçlarını okşadı, şefkat, içtenlik, babalık dolu bir sesle şunları söyledi:

«Senin gibi içli, vefalı bir yurt çocuğu, İzmir'e ancak bir devlet memuru olarak gönderilebilir.»

Bakan, hemen onun atanışını değiştirdi. Genç adam bunun sevinciyle bakanın elini öperek ordan ayrılırken bakan, gülerek şöyle demişti:

«Sizi çapkınlar, sizi, güzel İzmir, yeşil Bursa deyip gider, bu tozlu Ankara'yı hep bize bırakırsınız.»

Erenköy, Göztepe köşkleri, cennet köşklerini andırırca-sına trenin her iki yanında sıralanmağa başlamıştı. Bütün bu yeşil, renkli güzellikler, genç adamın içinden, dışından taşan mutluluğu selâmlıyor gibiydi. Genç adam, Türk ordusundan sonra, sanki bir üçüncü güç olarak güzel İstanbul'u fethetmeye gidiyordu. Göze görünmeyen orduları dalgalar gibi arkasından, her iki yanından ilerliyor, bir ayak önce İstanbul'u ele geçirmeğe çalışıyorlardı.

Ana - baba yuvası genç adamı, bir ulusal savaş kahramanıymış gibi karşıladı. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in köş-künde yaşayan bir görevli olarak bütün tanıdıkları, bildik-ler, akrabalar onu gökten inmiş son ketre mutlu bir kişi olarak görüyor, yığınlarla çevresine doluşup ondan Gazi üstüne bilgi almak, böylece onun üstüne işittikleri güzel bil-gilere yenilerini katmak istiyordu. Ancak, genç adam, bütün orda başından geçenleri anlatınca görgülü bir adam olan ba-

bası, karamsar bir tutum takındı. Oğlanın başına bir şeyler gelmesinden korkmağa başladı.

Eskilerin sık sık kullandığı şu anlamlı sözü söyledi:

«Kurbüssultan - Ateşi suzan!» (yani: Sultanın yanı - yakıcı ateş.)

Bu söz, devlet büyüklerinin, özellikle devletin doruğunda bulunanların yanbaşında insanı yeyip yutan rekabet, kıskançlık ateşleriyle doludur. Babası, genç adamı böylece uyarak ona ılımlılık, serinkanlılık salıkladı.

Genç adam, İstanbul'da kaldığı bir haftalık zaman içinde gerekli bütün bahçe aygıtlarıyla Ankara iklimine dayanıklı ağaç, çiçek tohumlarını alıp sandıklattı. Çankaya havuzu için de kırmızı süs balıkları aldı. Bunların orda güzel bir sürpriz etkisi yapacağını düşünmüştü.

Mevlut, bir gaz tenkesi içine yerleştirdiği bu güzel hayvanlardan sonra, çiçek fideleri almak üzere bir çiçekçi dükkânına uğradı. Malların faturasını alırken, bunların Mustafa Kemal'e gideceğini öğrenen dükkâncı, birdenbire coştı. Yerinden fırladı. Candan kopmuş bir armağanın Mustafa Kemal'ce alınıp alınmayacağını sordu. Böyle bir armağan elbette alınabilirdi.

Adamcağız, kolları sıvadı. Büyük bir hezaran sepet buldu. Bunun ortasına kırmızı çiçekli bir Azalya, çevresine halka biçiminde sıralanmış seçme Hollanda sünbül saksıları, üçüncü halkaya da yine yaldızlarla sarılmış bol yapraklı kuşkonmaz saksıları dizdi. Bu parlak renkli değerli çiçek saksılarıyla süslenen sepet, Gazi'nin eşi Latife'ye sunulacaktı.

Bütün alacaklarını aldıktan sonra Ankara'ya yollanan Mevlut, bagaj vagonundaki kırmızı süs balıkları uğruna özellikle çok zahmet çekti. Durmadan kendi kompartımanı ile bagaj arasında mekik dokuyarak dinlenme nedir bilmedi.

Bütün aldıklarını istasyondan köşke yolladıktan sonra, kendisi de Çankaya'dan gönderilen otomobile binerek oraya yollandı. Bunların açılması, değerlendirilmesi sırasında yaverler dairesinden çıkan sofracıbaşı onu yemeğe çağırdı. Bir

sofranın çevresinde Tefik (Bıykoğlu), Ercüment Ekrem (Talu), başyaver Rüsuhi oturuyordu. Rüsuhi, hizmetli ere onun önüne yemek takımı konulmasını buyurdu. Öteki sofrada arkadaşları, onun gelişini görmezlikten gelerek kendi aralarında gevezelik ediyorlardı. Genç adam, sofraya sonradan konan tabak-kaşığın kendisine bir uyarı olduğunu ayırt etti. Bu demekti ki sen bir yabancısın, burda her zaman yemek yiyenlerin arasına giremezsin. Ercüment Ekrem, mizah yazarlığının sofradaki görevini anarak köylü diyeleğiyle öykünmeler yapıyor, yaverin manevra kayışının ne işe yaradığını bu diyelekle anlatarak arkadaşlarını güldürüyordu. Sofraya yeni bir kişinin, hem de İstanbul'dan geldiğini büsbütün bilmezlikten geliyorlardı. Genç adam, bu küçümseme havası içinde, yemek mi, ağı mu yediğini bilmeden bir şeyler atıştırmaya çalışıyor, bir yandan da terliyordu. Bunılıyor, yemekten kalkıp gitmek istiyor, bir olay demek olan bu işi de yapamıyordu. Bu sırada karşıki kapı açıldı. Başbakan İsmet paşa, dışarı çıktı. Bütün sofradakiler saygı göstermek üzere ayağa kalkmaya davrandıysa da paşa, hızlı adımlarla sofradan geçerken tedirgin olmamalarını söyleyerek bunu önledi. Genç adam, demek ki diye düşündü; İsmet paşa da içeriki odada yemek yemiş olacak!

O gün, özel kalem müdürü Hayati, Direksiyon'a dönmek üzere köşkten ayrılırken genç adama:

«Mevlut bey, dedi, paşa hazretlerinin bugün sizi görmek isteyeceklerini sanıyorum. Buralardan uzaklaşmayın.»

Genç adam, bu sözleri işitince çok garip bir duygu iklimine girdi. Sanki çok büyük bir sınava hazırlanan bir insan gibiydi. Okul sınavları, bunun yanında solda sıfır kalırdı. Bunun ne kerte yıpratıcı bir şey olduğunu ancak genç adamın yerinde olan bilebilirdi. Gazi'yle karşılaşma üstüne bin türlü şeyler düşünüp dururken onu geniş yakası yukarı kalkık kürklü paltosıyla set üzerinde ilerlerken gördü. Eğer çağrılacaksa bunun an sorunu olduğunu anladı.

Aradan bir iki dakika geçmiş geçmemişti ki muhafız birliği erlerinden biri, yanına sokularak:

«Paşa hazretleri sizi istiyor, efendim» dedi.

Genç adam, yukarı setlere doğru soluk soluğa koşarak hemen karşısında durdu. Durduktan sonra da eğilip elini öpmemiş diye içinden kendi kendini eleştirdi. Artık, olan olmuştu. Gazi, genç adamı delici bakışlarla tepeden tırnağa bir süre süzdükten sonra:

«İzmir'den gelen Mevlut bey siz misiniz?» diye sordu.

«Evet, paşa hazretleri.»

«Hoşgeldiniz. Sizin değerli bir genç olduğunuzu işittim.»

Mevlut'un ağzından «Estağfurullah» sözü çıkmak üzereydi ki bunu anlayan paşa, hemen sözü onun ağzından kapı, yüzünde öfkeye benzer bir güç dalgalanışı göründü:

«Yoo, benim bakanlıktan istediğim kişinin değerli olması gerekir.»

Genç adam, onun karşısında konuşulamayacağını anlayarak boynunu büktü, sustu. Paşa, onu süzmesini sürdürüyor, sanki, bakanlığın dediği gibi mi olduğunu anlamağa çalışıyordu. Hayır, Gazi'nin onu süzmesi, onun karakterini okumak için değildi. Gazi'nin yanılmayan gözleriyle belleği onda pek eski olmayan bir tanışıklık sezmiş gibiydi, bunu çıkarmağa çalışıyor, bu sırada belleğini zorluyordu. Sonra, birdenbire:

«Ben sizi bir yerde daha gördüm» dedi.

Belleği, yardımına koşmasaydı genç adam, hiçbir yerde görüşmediklerini söyleyerek gerçekten bir yanlışlığa düşecekti:

«İzmir'de bir buket sunmuştum size, paşam.»

«Oldu!»

İzmir'de yapılmış olan ilk ve son iktisat kongresinde genç adam, o gün kongrede konuşan, sergileri gezen paşaya bir buket vermişti. Yine de böyle birkaç saniyelik bir karşılaşmanın anısını saklayabileceği olağanüstü bir bellek, genç adamı şaşırtmaktan uzak kalmadı.

İktisat kongresi günü, İzmir çiçek, sepetçilik okulunun hazırladığı bir buketi paşaya vermek işini herkes birbirinin üstüne yıkmaya çalışırken genel müdür Zihni:

«Mevlut, bu işi sen pek iyi yapabilirsin» diyerek bununla onu görevlendirmişti. Nerden nereye?

Evet, paşa onların pavyonuna gelince genç adam, yapay olduğu hiç anlaşılmayan bu çok ustaca yapılmış buketi paşaya uzatırken bunu yapan okulun adıyla bunun ipek kumaşlardan yapılmış yapay bir buket olduğunu da söylemişti. Mevlut, o zaman, paşanın büyüüne öyle kapılmıştı ki onunla birlikte yürüyerek paşaya buketin ham maddesi, yapılışı üstüne bilgi vererek onun yüzünü biraz daha çokça görmek istemiş, ancak, paşa bu aşırı bilgi verişten sıkılmış olacaktı ki askerce bir selâm vererek yürüyüp öbür pavyonlara doğru uzaklaşmıştı.

Şimdi, karşısında eski bir tanış gibi gördüğü genç adama, paşa:

«Çalışmalarınızdan yararlanacağımızı sanıyorum» dedi.

«Görev duygusundan çok fedakârlık duygusuyla çalışacağım, paşa hazretleri.»

«Bakalım.»

Mustafa Kemal, cebinden çıkardığı eski gümüş tabakasından bir sigara alıp dibini tabakanın kapağına birkaç kez vurdu, ağzına götürdü. Karşısında sigara içebilecek birinin bulunduğunu anmış gibi sordu:

«Sigara içer misiniz?»

«İçerim, paşa hazretleri.»

Doğruyu söylemiş olmakla birlikte içmediğini söyleyerek onun yanında sigara içmek güçlüğünden kurtulmak istemiş, yine de doğruyu çiğneyip geçememişti. Kendisini karşısındaki kemikleşmiş dirence kaptıran genç adam, onun uzattığı sigarayı almak zorunda kaldı. Sonra, önce bayağı bir bağ köşkü iken sonradan Mimar Vedat'ça, paşanın isteklerine uyularak değiştirilen asıl Çankaya köşküne doğru ilerlediler. Bu köşkün yapımı, bu sırada bitmişse de Cumhurbaşkanlığı, henüz oraya taşınmamıştı. Buraya vardıklarında, Gazi'nin gözleri, köşkün kapısının biraz ötesinde dışarı doğru baş vermiş koskocaman bir kaya blokuna takıldı, bunun üzerinde biraz durdu.

Kayayı bir süre gözden geçiren paşa:

«Breh, bu kayalık burda çok biçimsiz, çirkin duruyor, dinamitle attırsak camlar kırılacak, boyalar berbat olacak, taşçılar getirip kırdırmağa kalkışsak günlerde pislikten geçilmez, elçi gelir, konuk gelir, olmaz» dedi.

Genç adam, paşanın karşısına cansıkıcı bir engel gibi dikilen bu kayalığı bir engel olmaktan çıkarmak üzere zorla kafasını şimşek gibi çalıştırdı. Avrupa kültürü, hemen yarımına koştu. Bu pis kaya parçasının bulunmaz bir olanak olduğunu hemen anladı. Oracığa hemen ufak bir cennet parçasığı yerleştirdi. Bu buluşunu beğendi. Hemen paşaya açmak yürekliliğini gösterdi. Bu, paşanın çaresizliğine karşı bir meydan okuma olur mu, olmaz mı hiç düşünmedi:

«Paşa hazretleri, bu kayalığı ortadan kaldırılmasına gerek ve zorun olmadan da bu sakınca ortadan kaldırılabilir. Giderek, belki de bu kayalığın bulunması bir nimet sayılabilir.»

Genç adam, bunları bir çırpıda söyleyip bitirince karşısındaki adamın yüzüne baktı. Bu yüzde kızgın bir anlamla karşılaştı. Onun anlatımından şunları okur gibi oldu: «Gerçekten söyledikleri gibi divanenin biriydi bu herif! Ne ukalalık ediyorsun? Senin gibi düşünemediğimiz ne gibi bir çözüm olabilir?»

Evet, bunları hemen söyleyecekmiş gibi Gazi'nin yüzünde atak bir anlatım yüzüyordu. Genç adam, salt paşanın düşüncesi olan bir konuşmaya karşı çıkış yapmış olmakla çılgınlık yapmış olduğuna inanıyordu: Ancak, bir kez ok yaydan çıkmıştı. Genç adam, imgesinde canlandırdığı düşüncesini paşaya anlatmalıydı. Bu yapılmadıkça kötü yangının altında ezilebilirdi.

Mavi gözlerin şimşekleri, üzerine yağdığı sırada genç adam, bir çaba daha göstererek paşaya şöyle dedi:

«Paşa hazretleri, müsaade buyurursanız, açıklayayım.»

Paşa, açıklamasına bir baş işaretiyle müsaade ettiğini bildirdi. Genç adam, birkaç kez yutkundü, kuruyan dudaklarını yaladı, sonra şunları söyledi:

«Paşa hazretleri, Ankara inşaatında çalışan yabancı ustalar arasında belki İtalyan ustalar da vardır. İtalyan ustaları, bahçe arşitektüründe çok becerikli ve sanatçıdırlar. Bunlardan bir iki kişi çağıralım. Bu kayanın üstünü çimentoyla sıvayıp kaskatlar (çağlayan öykünmesi) yapsınlar. Mağaracılar, istalaktit, istalakmit biçimleri yapsınlar. Kayalığın önüne dar, natürel bir havuz yaptıralım. Kayalığın içinden gizli bir su yolu geçirelim. Oluşturulacak oyuklarla kavukçuklara fujerler, yosunlar yerleştirelim. Bir de gizli aydınlatma tesisatı yaparsak, canınızı sıkan bu kayalık, hem beceriklice maskelenmiş, hem de şirin bir köşe, bir bahçe motifi kazanmış olur.

«Birçok durumlarda bu gibi bahçe süslemeleri için gider ve fedakârlık yapılarak dışardan kayalar taşındığı gerçekten biz ne diye bunları sökerek ortadan kaldırmak isteyelim?»

Kendisinden üç dört metre ötede durarak ona bakmadan bu sözleri dinleyen paşa, sözler bitince, birdenbire canlandı. Genç adama doğru yürümeğe başladı. Onun yanına varınca büyük bir şefkat taşıyan güler yüzüyle baktı. Sol elini onun omuzuna koydu. Genç adamın biraz önce söylediği sözleri, onun gözlerini gözlerine dikerek bir bir yineledi. Sonra, düşüncesini söyledi:

«Çoğ. güzel bir düşünüş. Uygun, uygun.»

Genç adam, Çankaya denilen bu saygıdeğer yere geldiğinden beri başından geçen bütün hoş olmayan şeyleri, bu sözler karşısında birdenbire unuttu. Çok mutluydu. Sanki, bir mucize birdenbire herşeyi değiştirivermişti. Tersine aktılmağa zorlanan bütün ırmaklar, yine olağan akışlarına başlamıştı. Bir büyü, deminden beri somurtarak duran çatık kaşlı büyük adamı birdenbire yumuşak huylu, tatlı bakışlı, hoş davranışlı bir kişi yapmıştı. Gazi, neşeli-neşeli yürürken genç adama da:

«Yürüyelim, Mevlut bey» dedi.

Şimdi, genç adamın salt kanatları eksikti. Paşa önde, o bir iki adım gerisinde yürüdüler. Köşkün kulesinin altından bayıra doğru tırmanıyorlardı:

«Mevlut bey, hani şu dağlarda patikalar vardır, keçiyolu

dedikleri. İşte, buralarda da böyle yollar yapalım, e mi?»

«Peki, paşa hazretleri.»

Paşanın imgesi de birdenbire parlamıştı. Köşkün yöresini cennet bahçelerinin bir köşesine benzetebilmek için çırpınan duygular, istekler, içinde renkli kelebek gibi birbirlerini kovalayıp duruyordu. Paşanın yürüyüşü, sağlıklı, dırım dolu, sevinçliydi. Parlak ayakkabıları tozlandıkça bunları silmek için ayaklarını yere vuruyordu.

Küçük yokuşu tırmanarak tepeye vardılar. Çankaya köşkü, sırtını, çıktıkları tepeye yaslamıştı. Paşa köşkün iki pençeresini göstererek şöyle konuştu:

«Mevlut bey, şurası, benim yatak odamdır. Sabahleyin kalkınca yeşillik görmek isterim. Bundan dolayı buraya çamlar diktiriniz.»

Tepe, köşke egemendi. Gerekirse köşkten kolayca geçilebilirdi. Buranın ağaçlarla örtülmesi, ilerisi için sakıncalı olabilirdi. Işığın engeller, köşkün içini alacakaranlık yapardı. Genç adam, böyle düşünerek paşaya:

«Paşa hazretleri, burası için de diyeceklerim var, müsaade ederseniz?» dedi.

«Buyurun!»

«Paşam, bu tepeliğin biricik düz bir yerine çam dikmek yazıktır. Çamları şu kayalık yere de dikebiliriz.»

«Abe çocuğum, kayalıkların ortasında nasıl çam yetişir?»

«Paşam, bu kayalık, taşlık toprakta açılacak çukurlara dikilecek çamlar, kökçüklerin uçlarındaki klensovelerin özel salgıları sayesinde kendilerine çok ince yarıkçılar, galeriler açıp bir kez oralara yerleşince, sonra yavaş yavaş kalınlaşıp odunlaştıkça bu taşlar azar azar çatlar ve kendilerine yer ederler. Böylece, kayalıkları zamanla yokederek koca koca çamlar halinde buralarda köklenip yetişirler.

«Öyle düşünüyorum ki bu egemen tepeliğin üstündeki küçük düzlük, güzel bir camlı köşk yapımına çok elverişli bir yerdir.

«Ayışıklı ve serin gecelerde gecenin ayazına uğramadan oturup dinlenmeniz, kahve içebilmeniz için yatak odanızdan

bu camlı köşke yine camlı ve köprüllü bir dehlizle de geçilebilir.»

Gazi, çok hoşnuttu. Genç adamın üstüste anlattıkları, onun imgelemine gıcıklamıştı:

«Bu da çok güzel bir düşünüş» diyerek onu övdü.

Böylece gezinip konuşarak aşağı indiler. Bütün bu konuşmalar sırasında başyaver Rüsuhi de onların yanındaydı. Paşayı iki adım geriden izliyorlardı. Paşa, yorulmuş gibi köşkün camlı kapısından hole girdi. Ordaki bir koltuğa yerleşerek sigarasını tüttürmeğe başladı. Rüsuhi ile Mevlut da arkasından içeri girerek yanbaşında dikilip durdular. Genç adam, bu sırada şöyle düşünüyordu: «Acaba, benim müsaade alıp çıkmam mı yoksa onun müsaadesini beklemem mi gerek?»

Oysa Cumhurbaşkanı, gerekli konuya yeni girdiğini açığa vuran şu konuşmayla onun düşünüşünün yerinde olmadığını anlatmış oldu:

«Mevlut bey, ben Ankara'da bir çiftlik kurmak istiyorum. Bir yer bulmak üzere arazi geziyoruz. Bundan sonraki gezintilere elbette siz de katılacaksınız. İşte, bu görevi size vermek istiyorum.»

Gazi'nin bu sözleri karşısında genç adam, birdenbire şaşırır gibi oldu. Bu iş, salt bir okul işi değildi, uzun zamanda elde edilmiş büyük görgü isterdi. Bir çiftlik işletmesi, dağ gibi bir sorum demekti. Genç adamın bu iş için hiçbir hazırlığı yoktu. Bunun, gücünün üstünde olduğunu paşaya söylemeliydi. Paşa, karşısındaki genç adamın durakladığını, ikin-ciye düştüğünü hemen anladı. Onu yüreklendirmek üzere şunları söyledi:

«Tarımın çok geniş, kompleks (karmaşık) bir iş olduğunu bilmez değilim. Bunu siz tek başınıza, elbette, başaramazsınız. Siz, şef olacaksınız. Her şube için gerekli öğeleri kendiniz seçip bunları çalıştıracaksınız.»

Gazi'nin bu sözleri üzerine genç adamın kafasından şimşek gibi şunlar geçti: «Abe Mevlut, sen bu işe, daha doğrusu, bu devlete bir yanlışlık yüzünden konmuşsun. Yoksa, sana gelinceye dek sabah olurdu. Şimdi, sersemlik edip, ben bunu

yapamam, demenin ayağa gelmiş müstesna bir fırsatı tepmenin sırası mı? İşte, Gazi sana yol gösteriyor. Hazır, yüreklilik de veriyor. Gereken elemanları ayrı-ayrı alanlarda yükselmiş arkadaşların arasından seçerek adlarını bana söyle. Onları başına topla, elbirliğiyle çalış, diyor. Sen, bunu yapacak bir zekâyâ sahip değil misin? Eğer yapamazsan git kendini Sarayburnu'ndan denize at!»

Mevlut, bu işi kendi kendine benimsedikten sonra, bütün yürekliliğini toplayarak paşaya şöyle dedi:

«Paşa hazretleri, Ankara ekstrem bir yayla iklimidir. Burada hiçbir zaman rantabl bir çiftlik işletmesi olamaz. Zararla sonuçlanır. Size İzmir, Aydın bölgesinde ideal, örnek bir çiftlik kursak!»

«İyi ama, be çocuğum, ben Aydın'da ya da İzmir'de oturacak değilim ki!»

Genç adam, sanki paşa kazancı bol bir çiftlik kurarak para kazanmak istiyor sanıyordu. Yine de bu sözler, paşanın hoşuna gitmişti. Genç adam, yüreğinin bütün temizliğiyle düşünüldüğü gibi konuşuyordu. Kaşarlanmış hiçbir politik kaygusu yoktu. Bu temiz içtenlik karşısında artık paşanın yüzü ona karşı bir şefkat bahçesi gibi sıcak, açık bir anlam almıştı. İlk günlerdeki bilmezliğin getirdiği mimik mahşeri, artık paşanın yüzünde yerini bu yumuşak iklime bırakmıştı.

Gazi ile bir saattir böylece geziyor, zaman-zaman karşılıklı düşüncelerini söylüyorlardı. Paşa, bir ara, bir saat önce verdiği sigarayı hâlâ içmeyerek elinde tuttuğunu görerek Mevlut'a:

«Sigaranı neden içmiyorsunuz?» diye sordu.

Genç adam, böylece, sınavın iyi geçmiş olduğu kanısına vardı.

«Paşa hazretleri, sorunuza salt doğru yanıt vermiş olmak üzere sigara içtiğimi söylemiştim. Lütfettiğiniz sigarayı almazlık da edemezdim. Ancak, karşınızda sigara içmekten teddüp ederim. Ne yaşıım ne de mevkiim buna uygun. Haddim

değildir. Müsaade buyurunuz, paha biçilmez lütfunuzu değerli bir armağan olarak saklayayım.»

Gazi, bu sözlerden pek çok hoşlandı. Şefkatle, sevgiyle gülümseyerek şunları dedi:

«Çocuğum, bizim yanımızda bulundukça daha birçok anıların olacaktır. Emrediyorum, sigaranı iç.»

Mevlut, ceplerini karıştırdı. Yanında kibrit yoktu. Gazi'nin buyruğunu yerine getiremeyeceğini anlayarak kızarıp bozarmağa başladı. Bunu ayırt eden başyaver: Rüsuhi, öfkeyle cebinden kibriti çıkararak ona uzattı. Başyaverin yüzünde tiksinti vardı. Böyle bir adama kibrit vermek kibrine dokunmuşa benziyordu. Genç adam, sigarasını çaktırmadan yakarak, paşa yüzüne bakmadığı sıralarda usulca içmeğe başladı.

Paşa, ayrılıp içeri gittikten sonra, genç adamı da kendi işlerinin başına koştu. Sevinç içindeydi. Artık, kendisine pir aşkına düşmanlık yapmak isteyecek eski köşk adamlarının kılıçlarının körlendiğini sanıyordu.

Bir sabah, Lâtife, onu çağırttı, gitti.

Saksılardaki İstanbul'dan gelmiş olan güzel, değerli çiçekleri göstererek:

«Mevlut bey, bu çiçeklere bir hal oldu, bunlara bir çare bulamaz mısınız?»

«Ne yaptınız, hanımefendi, bunlar donmuş?»

Lâtife, hava alsın diye gece nazik çiçekleri dışarda bırakmış, ilkyazın, geceleri kurt sürüleri gibi bozkırda dolaşıp duran uğursuz ayazı, onları yakmış, dondurmıştu.

«Üzülmeysin, hanımefendi, inşallah, daha iyilerini, daha güzellerini getiririz.»

Genç adam, o gün Lâtife'yi büyük üzüntüsüyle başbaşa bırakarak işinin başına koştu: İstanbul'dan getirdiği sarmaşık fidelerini duvarların, ağaçların diplerine dikti. Ortalık kararmağa başlayınca, Yaverler dairesinin önüne diktirdiği

çiçek fidelerini erlere sulatmağa başladı. Bu sırada arkasında:

«Off!» diye bir ses işitti. Hızla başını çevirdiğinde yaverler köşkünün kapısında dikilmiş duran İsmet Paşayı gördü. Adam, son kerte yorgun görünüyordu. Günün başbakanı çok yorgundu. Mevlut'a:

«Kolay gelsin. Ne yapıyorsunuz?» diye sordu.

«Çiçekleri sulatıyorum, paşam.»

«Ah, ne mutlu sana!»

Başbakanın bu son sözü, ağzından sanki bir inilti gibi çıkmıştı. Başını kaşıyacak zamanı olmayan günün genç başbakanı, açık havada bahçe sulatan bir tarım memuruna imreniyordu. Genç adam, böyle dağ gibi bir sorunun hiçbir vakit omuzlarına yüklenmemesini diledi. Acaba, Gazi'nin orman çiftliğinin yükünü omuzlarına aldığında o da İsmet Paşa gibi sık sık of çekecek miydi?

Bir gün, Mevlut, Gazi ile köşkün bahçesinde dolaşıyordu. Küçük-küçük şekillerden oluşan bahçenin şekillerinden biri de yaşlı bir kavak yüzünden çok daralmış, geçit vermez duruma gelmişti. Hemen yolun ortasında büyüdüğünden, duvarla onun arasından geçerken her ikisine de sürtünülerek geçiliyordu. Gazi, ince gövdesiyle bile burdan geçerken zorluk çekiyordu. O sırada, Gazi yine her zamanki gibi ağaçla duvara sürtünerek geçti. Arkasından giden genç adamın usuna birden belâlı bir düşünce geldi:

«Paşa hazretleri, buradan geçerken tedirgin oluyorsunuz. Bu kavağı keselim» deyiverdi.

Cumhurbaşkanı, bu söz üzerine birdenbire zınk diye durdu. Sonra, geri dönüp genç adamı tepeden tırnağa süzdü:

«Senin ömründe böyle bir kavak yetiştirdiğin var mı?» diyerek yürüdü.

Biraz ilerledikten sonra dönerek ona sordu:

«Burdaki işlerinizi kaç erle çevirebilirsiniz?»

«En azdan on beş, yirmi kişiyle.»

Gazi, inşaat işlerine bakan yüzbaşı Lütfü'yü çağırttı.

Ona kaç er çalıştırdığını sordu. Yüzbaşı, ahıra, atlara bak-anları, mutfaktakileri, inşaattakileri, garajla makina daire-sindekileri saydıktan sonra Mevlut'u göstererek:

«Bu beye de hergün 6-7 kişi veriyoruz» deyiverdi.

Buraya dek durgunca yüzbaşını dinleyen paşa, burda bir-denbire kıpkırmızı kesilerek bir parlayış parladı ki zavallı yüzbaşıyla birlikte Mevlut da bu sırada burda bulunmaktan-sa pek çok şeylerini feda etmeye göze alabilirlerdi. Paşa, yüz-başını bütün anlamaıyla yerin dibine geçirircesine azarladı. Paşanın adalet duygularının incindiği anlaşılıyordu. Yüzba-şı da, Mevlut da korkudan titriyordu. Paşa, haykırarak şöyle diyordu:

«Şimdi de bu çocuğu dilinize doladınız. Bugün de bunu mu bahane ediyorsun? Hem ben sana bunu sordum mu? Bah-çe işlerine bundan böyle daha çok insan verilecek, çekil kar-şından.»

Paşa, bağırmasından kendisi de tedirgin olarak yürüyüp gitti. Genç adam, yüzbaşıya çok acıdı. Onun, sözlerini ken-disine saldırır anlamda söylemediğine inanıyordu. Şundan ki yüzbaşı çok iyi bir insandı. Demek ki şimdiye dek köşk a-damlarının incir çekirdeği doldurmaz işler yüzünden birbiri-leriyle didişip durması, Paşaya yanlış kapılar çaldırarak ker-teye gelmişti. Bundan dolayı, yüzbaşının dosdoğru sözüne dahi başka anlam vermişti. Mevlut, paşanın arkasından ba-karak böyle düşündü.

Genç adam, paşanın kendisini destekler durum almasın-dan sonra artık yaverlerin sofrasında yeyip içmeğe başlamış-tı. Sofraya çok güzel yemekler geliyordu. Bol malzeme bulan usta aşçıbaşı, genç adama parmaklarını yedirecek yemekler pişiriyordu. Ancak, ne var ki, sofrada arkadaşlarının kendisini ha var ha yok sayarak sığıntı gibi görmelerinden dolayı ye-meği işkence içinde yiyor, sofradan bir ayak önce uzaklaşa-rak onların kendisine karşı takındığı tiksintiye çalan ilgisiz-liğin sıkıntısından kurtulmağa can atıyordu. Bayağı, her gün sofradan yarı aç kalkıyordu. Durmadan ayakta çalıştığından, öteye beriye koşup durduğundan daha çok acıkıyor, bu açlı-ğını bir türlü gideremediğinden dolayı da tedirgin oluyordu.

Oysa, sofrada yemek boldu. Ortada bunca yemek dururken bunlardan biraz daha alamayarak sofradan yarı aç kalkmasının nedenlerini hep yaverlerle Ercüment Ekrem'in kendisini manevi baskı altında bulundurmalarında buluyordu. Sonra, sofrada her gün bulunan çok sevdiği nefis ırmık helvasının nedenini de merak eder olmuştu. Bir gün, kendisi gibi bunu merak eden Ercüment Ekrem'e başyaver Rüsuhi, bunun gizini açıkladı: Paşa, ırmık helvasını çok seviyordu. Yese de yemese de bu yemek hergün yapılıyordu.

Yemekler yendikten sonra kahveler de içiliyor, sonra, herkes işine gidiyordu.

Genç adam, bu günlerden bir gün, türlü iş yerlerinde koşup durmuş, iyice de acıkmış, yine yemek düşünmeğe başlamıştı. Yemeklerde personelin bakışlarından sıkılmayıp da ortadaki yemeklerden biraz daha alabilseydi bu iş hiçbir zaman başına gelmezdi. Genç oluşu da bu açık havada daha çok acıkmasına yol açıyordu.

Yaverler dairesinin önünde terini silip dururken sofracı erlerden birinin işaret ederek kendisini çağırdığını gördü. **İlkin başyaverin çağırttığını sandı. Yaklaşınca böyle olmadığını gördü. Sofrada kocaman iki yafa portakalı ile birkaç muzun büyük bir tabağın içinde kendisini beklediğini gördü. İyi yüzlü asker, bunları onun önüne iterek şöyle dedi:**

«Beyim, ben dikkat ediyorum, sen sofrada adamakıllı yemek yemiyor, utanıyor, aç kalıyorsun. Şunları yeyiver. İstedığın zaman da gel, ben sana bir şeyler çıkarırım. Kahvaltı edersin.»

Genç adam, yaşadıkça bu duygulu Mehmetçiğin yaptığı iyiliği unutmayacaktı.

Bugünlerde Mevlut'un bütün işi, Devlet Demiryolları Ziraat Müdürü Celal (Durusoy) in Eskişehir fidanlığından durmadan gönderdiği büyük, güzel köknar çamlarını köşkün çevresine çepeçevre diktirmektir. Bütün gününü bu iş alıyordu.

Eskişehir fidanlığı, sonradan Büyük Millet Meclisinin bahçesini düzenleyecek olan Celal'in yönetimindeydi. Celal, gönderdiği çamların yetip yetmediğini, nasıl kullanıldığını görmek üzere bir gün kalkıp Çankaya'ya geldi. Mevlut'la kucaklaşıp öpüştüler. Budapeşte'deki Ziraat okulundan tanışı-yorlardı. Ancak, Celal, Mevlut'la arkadaşlarından iki sınıf yu-kardaydı. Hepsi, ona Celâl ağbi diyorlardı. Ayrıca, Celal Bu-dapeşte'de çok ünlüydü. Bu, onun birinci sınıf futbolculu-ğundan ileri geliyordu. Birinci sınıf Macar futbol takımları, onu yalvararak okuldan alıp oyunlara sokuyorlardı.

Mevlut, bu sevip saydığı eski arkadaşıyla karşılaşınca çok sevindi. Oturup başbaşa dertleştiler. Böylece ondan kimi önemli şeyler dinledi: Kendisine verilen bu görev daha önce Celal'e verilmek istenmiş, o tabiatını çokça serbestliği eğilim-li olduğunu bildiğinden buna yanaşmak istememişti. Gazi'nin evinin yöresini güzelleştirip bayındır duruma getirmek ilk yapılacak işlerden biri olduğu halde bunu engelleyecek bin türlü şey insanın ayaklarına dolanıyordu. Bir kez, bunu ba-şarmağa yarıyacak aygıtlar yoktu. Mühassısın, buyruğun-da çalışması gereken ufacık memurların her biri küçük dağ-ları ben yarattım sevdasında idi. Onlara dert anlatmak deve-ye hendek atlatmaktan daha zordu. Bir kez, bu adamlarla karşılıklı iki denk insan gibi rahatça konuşulamazdı.

En basit işlerde bile cumhurbaşkanına başvurmak gere-kiyordu. Bu ise, her zaman yapılamazdı. Onun işleri zaten başından aşkındı. Genç adam, ilkönce yörenin bir rölövesini çıkarmak, sonra bir park planı yaparak bunu paşaya gös-terip onayını almak istiyordu. Bunu yapabilmek için bile şöy-le oturup rahatça birkaç saat çalışmamıştı.

Şimdi bile Ziraat okulunda konuk olarak kalıyordu. Ba-vulunu açıp yüzünü kurulayacağı havluyu bile çıkarmış değıl-di. Bütün bunları arkadaşına açtığında, öbürü hepsini olağan buldu...

Müdür Celal, Eskişehir'den durmadan en güzel çamları seçerek Mevlut'un buyruğuna gönderiyor, o da bunları koru-luk olsun diye tepelere diktiriyordu. Ancak, bunların sülin gibi güzellerini, biçimlilerini ayırıp bir yanda bekletiyordu.

Bunları, park olarak üstünkörü tasarladığı düzlüklere diktiriyor, şimdiden ilerdeki parkın temelini atıyordu.

«Peki, ya orası yol olmazsa?»

«Plânımızda öyle olacak, paşam.»

«Bakalım, o plânı ben beğenecek miyim?»

Mevlut, bunda paşaya hak verdi. En aşağı bir eskiz yapıp paşaya verilecek, onun eleştirilerini dinledikten sonra işe başlanacaktı. Ancak, bu eskizin yapılabilmesi için gereken en küçük huzur, genç adama sağlanmıyor, sağlanmak da istenmiyordu. Kendisine çalışmak üzere küçük bir odanın gerektiğini hiç kimseye anlatamazdı. Paşanın çevresindeki kişiler, Çankaya'ya bir başka kişinin yamanmasını engellemek uğruna ellerinden geleni artlarına komuyorlardı. Genç adam, büyük bir bunaltı içindeydi. Artık, kendisini başarıya götürecekt bütün gençlik duygularının en güzelleri, en atakları, en idealistçe olanları yavaş yavaş kendisini bırakıp boğucu bir havadan kaçan kelebek sürüleri gibi bir bilinmezliğe uçuşuyorlardı.

Bir gün, mimar Vedat, bu durumunu görerek onu bir yana çekti. İçtenlik, acıma, şefkat dolu sözleriyle onu avutmağa çalıştı:

«İçinde yüzdüğün güçlükleri biliyorum. Ben de şu gördüğün köşkün restore edilmesi işinde, bilmezsin, neler çektim. Şu bildiğin adamlar, kan kusturdular bana. Derdini anlatan olmaz. Sonunda paşaya karşı yine sen rezil olursun. Bundan dolayı, hiç çekinmeden paşaya anlat. Tanrı yardımcın olsun.»

Ne yazık ki genç adam mimar Vedat'ın salığını tutamadı. Dertlerini paşaya dökemedi.

Köşkün eski sahipleri olan Ermeniler, buralara pek çok mavi süsen çiçeği dikmişler, bunlar da kendiliklerinden çoğalmışlardı. Ancak, hemen hepsi, köşkün pek yakınında toplanmıştı. Şu bildiğin adamlar, kan kusturdular bana. Derdini anlatan olmaz. Sonunda paşaya karşı yine sen rezil olursun. Bundan dolayı, hiç çekinmeden paşaya anlat. Tanrı yardımcın olsun.»

gü süsenleri buralara diktiriyor, sulatıyordu. Bu, geçici bile olsa yöreyi bir ayak önce yeşilliğe, güzelliğe kavuşturmak uğruna yapılan bir işti. Yaverlerle Ercüment Ekrem, onun yanına giderek bir süre yaptırdığı işi şöyle önemsemeyerek gözden geçirdiler. Sonra, Ercüment Ekrem, bilmezlikten gelerek genç adama sordu:

«Oralara pırasa mı dikiyorsun, Mevlut bey?»

İşte, bu tüy dikmişti. Demek, ona yardım etmek, elinden tutmak yerine, onu burdan attırmak uğruna, içine alayı, küçümsemeyi de alan hertürlü davranışı olağan görüyorlardı. Ercüment Ekrem'in bu pırasa mizahından sonra genç adamda pırasaya karşı bile bir tiksinti uyandı. Güzelim pırasayı bile kirletmişlerdi. Yaverlerin dudaklarında kıvrılan aşağılama, küçümseme şimşekleri genç adamı ta yüreğinden vurdu.

Bir gün, yeni yapılan köşkün önünden geçerek askerlerin çam diktikleri tepelere gidiyordu. Köşkün önündeki dayanak duvarının bir bölümünün yıkılmış olduğunu gördü. Kendi işi olmadığı halde içinden bunu yaptırmak geldi. Hemen, biraz aşağıda duvar yapan ustaları emreden bir tonla yanına çağırttı. Eğer, yumuşakça seslense gelmezler diye onlara buyurur biçimde seslenmişti. Bu, hemen etkisini gösterdi. Biraz ikirciklenmekle birlikte ustalar, buyuran sese uymak zorunluluğunu duyarak onun yanına geldiler. Ustalar, yıkılan taşları yine yerlerine koyarak harçla sıvadılar. Onlar işlerini bitirip yerlerine gittikten bir saat sonra, yüzbaşı Lütfü, genç adamı buldu, Gökümsüyordu:

«Müjde, dedi. Paşa seni çok seviyor.»

Genç adam, şaşkın şaşkın, yüzbaşının yüzüne baktı.

Yüzbaşı, sözünü sürdürdü:

«Sen, farkında değilsin. Ustaları çağırıp duvarı ördürdüğün sırada paşa balkonda duruyordu. Bütün davranışlarını görüyor, sözlerini işitiyorduk. Davranışın paşanın çok hoşuna gitti. Çevresindeki bizlere: Göreceksiniz, bu çocuk burada iş görecektir, diyerek arkandan seni övdü, iltifatta bulundu. Bu müjde sana yetmez mi? Şundan ki paşaca sevilme ve güvenilmek kolay iş değildir.»

Genç adam, birbiri ardınca sıralanan ufak tefek rastla-
yışlar yüzünden artık şeytanın bacağına kırıldığını, köşk
personeliyle arasının düzelme yolunda olduğunu sanmağa
başladı: Bir gün yemekten sonra Başyaver Rüsuhi kendisini
yanına çağırarak köşkün yöresinde bulunan evinin çevresi-
ne biraz çekidüzen vermesini istedi. Genç adam, elinden ge-
len işlerle personeli sevindiren dostluklarını kazanacağını um-
manın sevinci içinde, ilk fırsatta evinin çevresini güzelleş-
tirmeğe çalışacağını başyavere sözverdi. Onların kendisine ya-
pacakları ağabeylik, kılavuzlukla bu barınılması son kerte
güç yerde yararlı olabilecekti. Rüsuhi'nin, bu yarar duygu-
sundan ileri gelen ilişkisi bile genç adamı gerçekten sevin-
dirmişti.

O akşam, köşkün otomobiliyle Ankara'ya dönerken, Mec-
lis başkanı Ali Fethi'nin yayan olarak yokuştan Çankaya'ya
tırmandığını gördü. Arabayı onun buyruğuna vererek kendisi
yayan gitti.

Ertesi gün, Karaoğlu çarşısında dolaşırken yanında bir
otomobilin durduğunu gördü. Genelkâtip Tevfik'le Ercüment
Ekrem'i arabada görüp selâmladı. Köşke gidecekse kendisini
götürebileceklerini söylediler. Çankaya'ya iki saat sonra çık-
acağı halde onlarla bir içtenlik kurarak ilişkilerini düzeltebil-
menin özlemi içinde arabaya atladı. Köşkün bu ileri gelen
adamları, ona tarım işleri üzerine sorular sorup birçok şeyler
dinlediler. Onların böyle ilgiyle dinleyişleri, genç adamı büs-
bütün umutlandırdı. Aralarındaki buzların çözülmeğe başla-
dığını görmek onu sonsuz sevindiriyordu.

Bir başka gün, paşanın kendisini çağırdığını söylediler,
gitti, Paşa, kapının önünde başyaver Rüsuhi'yle konuşuyordu.
Onu görünce:

«Sizi hanım istiyor» dedi.

İçeri girince Lâtife'yle karşılaştı. Ali Fethi'nin eşi Galibe
ile konuşuyordu. Sigarasını tütüren Galibe'den ayrılarak

genç adama doğru ilerleyen Lâtife, onu arkadaşına tanıttı:

«Ziraat mütehassısı Mevlut bey.»

Galibe, onu bir baş işaretiyle selâmladıktan sonra Lâtife, genç adama dönerek, salonun ortasındaki baştanbaşa sanat yapıtı olduğu ilk bakışta anlaşılan pirinç bir mangalı gösterdi:

«Mevlut bey, dedi, kış geçti. Bu mangalı salondan da çıkarmak istemiyorum. Bir kaşpo görevi görmek üzere bu mangalın içine bir palmiye koysak, diye düşündüm. Düşüncenizi sormak üzere çağırdım sizi. Ne dersiniz?»

Gerçekten mangal, hem büyük hem de güzeldi. Genç adam, Lâtife'nin düşüncesini de yerinde bulmuştu. Ancak, mangalın ateş konan bölümünü çıkarıp asıl gövdesinin içine mangalın güzelliği, görkemiyle orantılı bir fiçı yaptırmalı, fiçinin görünen dış kenarlarını da vernikleyerek parlatmalı, ya da kakmalarla süslemeliydi. Genç adamın bu düşüncesi kadının çok hoşuna gitti. Genç adam, bir metreyle mangalın kutruyla derinliğini ölçerken Cumhurbaşkanı içeri girdi.

«Ne yapıyorsun, Lâtife?»

Lâtife, kocasının bu sorusunu, genç adamla konuştuklarını anlatarak yanıtladı. Kendisinin düşüncelerine Mevlut'un katıldığını eklemeyi de unutmadı. Gazi, birdenbire irkilip toparlandı. Yanlış bir iş yapılmak üzereydi.

«Mangalın ateş konulan parçası çıkarılırsa zamanla bir yana atılıp unutulur, yiter gider. Böylece mangal da ziyan olmuş olur. Mangal başlıbaşına bir sanat yapıtıdır. Bunu parçalamak doğru değildir.»

«O bölümün içine palmiye dikilemez. Pek küçük. Bundan dolayı ateş bölümünü çıkarmaktan başka çözüm yoktur. Çıkarılan parçayı ben özenle saklarım.»

Lâtife, bu biçimde evirip çevirerek birçok konuştuyse da kocasını kandıramadı. Bu konuda sözün bittiğini anlatmak isteyerek Cumhurbaşkanı Mevlut'a döndü, şiddetle:

«Olmaz!» dedi, çıkıp gitti.

Lâtife, hıncını Mevlut'tan çıkarmak istercesine bayağı azarlayarak:

«Canım, paşaya karşı düşüncenizi neden savunmuyorsunuz, böyle şey olur mu?» diye bağırdı.

Paşanın olmaz, diye kestirip attırışına karşı direnmek, genç adamın ne haddineydi!

«Hanımefendi, iki biçime göre birer fıçı ısmarlarım. Paşa hazretleriyle sonradan aranızda nasıl uygun bulursanız o biçimi uygularsınız.»

Lâtife'nin de kafasının tası atmıştı:

«Ne istiyorsanız yapın, karışmıyorum, artık» diyerek yürüyüp gitti.

Mevlut'un kolu kanadı kırılmıştı. Yukarı tükürse sakal aşağı tükürse bıyıktı. Çekiçle örs arasında kalmıştı. Bunun sonu hiç de iyi değildi. Burda görev görmenin sakıncaları, hergün biraz daha başdöndürücü incelikleriyle açığa çıkıyordu. Korktuğu, en sonra genç adamın başına gelecekti.

Genç adam, paşadan da eşinden de zılgıtı yedikten sonra sözkonusu mangal-saksı işinin arkasını bırakmadı. Seçimini karı-kocaya bırakmak üzere iki fıçı yaptıрмаğa karar verdi. Düşündü taşındı: Bütün Ankara'da bu görkemli mangalla bağdaşacak güzellikte fiçılar yapabilecek ustayı bulmakla bir zümrütanka kuşu bulmak arasında bir ayırtı yoktu. Genç adamın usuna Sanayi Mektebi geldi. Bir kâğıt yazdırarak gidip okul müdürüyle görüşecek, istenilen nitelikte fiçıların yapılmasına çalışacaktı.

Ertesi gün, yaverler dairesinde Özel Kalem Müdürü Hayati'ye derdini anlatarak kendisine Sanayi Mektebi Müdürüne başvurusu için bir tezkere yazmasını istedi.

Hayati, bir koltuğa kurulmuş sigarasını tütündürüyor, genç adam da derdini ayakta anlatıyordu. Özel kalem müdürünün ancak profilini görüyordu. Onu dinledikten sonra Hayati başını kendisine çevirerek:

«Be birader, böyle her şeye aldırış edersen işi gücü bırakıp seninle uğraşmamız gerekecek. «Ham hum şaralop» der geçersin.» dedi.

Bu konuşmaya başyaver Rüsuhi de tanık olmuştu. Ko-

nuşmanın üzerinden bir hafta geçmişti. Genç adam, o günü bahçede paşa ile işler üstüne konuşuyordu. Paşa, söz arasında birdenbire şöyle sordu:

«Geçen gün Lâtime hanım size mangal için bir şeyler söylemişti. Ne yaptınız o işi?»

Genç adam, şefaât dilenir gibi başyaver Rüşühi'nin yüzüne baktıysa da o hiç tınmadı. Oysa, Özel Kalem Müdürüyle yapılan konuşmaya o da tanık olmuştu. Genç adam, kahrolurcasına susmaktan başka bir şey yapamadı. Genç adamın içinden korkunç bir kuşku kara, yağlı kanatlarını çırparak geçti. Demek ki, paşanın hiçbir şeyi unutmadığını bildikleri halde onu yanlış yola sürükleyerek yanıltmışlardı. Bunun arkasından ne geleceğini de kesinlikle biliyorlardı. Genç adamın yüzünde terler belirmişti. Yaşayışının en güç anlarından birini geçirdiğini anlıyordu. Artık, Türkiye'de bir gencin gördüğü yükselme düşlerinin hepsine veda etmek gerekiyordu. Ufak bir yanlışlık, bunların hepsini acımadan baltalamıştı.

Genç adamdan hiç ses çıkmadığını gören paşa:

«Böyle ziraat mütehasşışlığı olmaz» diyerek kestirip attı. Artık her şey bitmişti. Genç adam, yer yarılrsa da içine giresem diye düşündü.

Paşanın bu sözünden sonra bir aralık Rüşühi'nin yüzüne bakabildi. Adamın gözlerinde sevinçten ileri gelen parıltıların kaynaştığını gördü. Demek ki kurtların kurdukları ayı tuzağına düşmüştü.

Paşanın azarlamasına son kerte üzülen, genç adam, bu işe bir son vermeğe karar verdi: Ta başından beri burda geçenleri paşaya bir bir anlatarak ya büsbütün çekilip gitmek ya da kalırsa bu adamlara kendini çiğnetmemek üzere bir düzen almak istiyordu. Kararı kararsa da başyaver, bütün gezintilerde paşayı bir gölge gibi izliyor, onun paşaya derdini açmasına olanak bırakmıyordu. Maiyet adamlarını paşanın yanında kendi yüzlerine karşı suçlamağa çalışmanın da olmayacak bir iş olduğunu biliyordu.

Genç adam, böyle bir gerilim içinde köşkün yöresinde

dolaşıp dururken paşanın tek başına bahçeye çıktığını gördü. İçini dökme fırsatının doğduğunu görerek çok sevindi. Ancak, bu sırada hiç olmayacak bir şey oldu. Paşa, kendisine doğru ilerleyen genç adamı görür görmez gerisin geri çar-kederek köşke yöneldi. Acaba bu bir rastlayış mı, yoksa bilinçli bir davranış mıydı? Ne türlü olursa olsun, genç adam, beyninden vurulmuş gibi oldu. Paşa, ondan kaçıyor muydu? Hayır, kaçmıyordu. Paşa, onun kendisine derdini dökmek istediğini anlamış, davranışının haliyle genç adamı içerde dinlemek istediğini anlatmak istemişti. Sonra, genç adamın ikircik içinde bunaldığını, dönüp gitmek üzere olduğunu anladı. Bu kez yine dönerek genç adama doğru ilerledi. Ona yürek-lilik vermek istedi. Sonra, yine onun kendisini izlediğini gö-rerek köşke girdi. Arkasından da yüreklenen genç adam, içe-ri daldı. Paşa, orda dikilip durarak halinin diliyle «Haydi, de bakalım diyeceğini» der gibi ona bakıyordu. Genç adam, paşanın şefkatle parlayan gözlerini, insancıl davranışını kor-kusuna siper ederek hemen derdini dökmeye başladı:

«Paşa hazretleri, şu üzücü davranışından dolayı başışla-manızı dilerim. Uğradığım güçlükler, size başarıyla hizmet etmek gibi ağır bir soruma yansımayıp salt kişi-me ilişkin kal-sa, önem vermezdim.

«Yakınızda ve buyruğunuzda bulunmak gibi bir mutluluk uğrunda katlanamayacağım zahmet ve cefa yoktur. Ancak, bu böyle sürüp giderse gereği gibi hizmet edemezsem, en sonra bir gün azarlamanızla karşılaşabilir, utanç duyarım.

«Olabilir ki bir gün «peki, mademki çalışmalarına çelme takanlar oluyormuş, beni bundan vaktiyle neden haberdar etmedin» diyebilirsiniz.

«Örneğin, hanımefendinin mangal içine konulacak sakı konusundaki buyruklarını da ben izledim. Ne yazık ki yerine getirilmedi. Sonunda ben utandım.

«Burada hiçbir yetkim yok. Her şeyi...»

Paşa burda onun sözünü kesti:

«Yetki verilmez, alınır.» dedi.

Genç adam, sözünü sürdürdü:

«Evet, burada her şeyi sağlamak uğruna buyruğunuzda-

kileri tedirgin etmek zorundayım. Oysa, onlar, benim, örneğin, birkaç su kovası ve başka basit gereksinimlerimi sağlamak uğruna yaptığım başvuruları dahi küçümsemeyle karşılayarak orali bile olmuyorlar.

«Onların kulakları, bakanların ve elçilerin istek ve başvuruları gibi yüksek konulara, konuşmalara göre ayarlanmış olduğundan (Paşa burda hafifçe gülümsedi) bu basit istekler karşısında sinire kapılıyorlar.

«Bu konuda haklı bulunuyorlarsa ve ayrıntılar kendilerini sıkıyorsa bana belli avanslar verilerek kendileri bu sıkıntıdan kurtarılabilir. O zaman, hertürlü gereksinimlerimi kendim izler, satın aldığım malzemenin faturalarını kendilerine sunarak, onları bu küçük işlerle uğraşmaktan kurtarırım. Bunun iki türlü çözümü vardır: Ya söylediğim gibi gereksinimlerimi verilen avanslarla görmek ya da bu gereksinim ve malzemenin bir amirlikçe gecikmelere meydan vermeyecek biçimde sağlanıp hazırlanması.

«Yetkisizlik konusundaki dediklerim bu bakımdan olmuştur.

«Bir aydan beridir süregelen konukluk durumum da henüz değişmemiştir. Arazinin ölçümünü yaptıktan sonra tasarımlarımı plân olarak size sunmak, yüksek onayınızı gören bölümlerde işe başlamak üzere içinde gönül rahatlığıyla çalışıp plân çizebileceğim bir odam olmasını isterim. Kendi rahatım hiçbir zaman sözkonusu değildir. Ancak, takdir buyursunuz ki bu yolda bir çalışma için bu gereklidir.

«Sonra başaramazsam ne yaparım, nasıl karşınıza çıkarım, paşam?»

Gazi, yetki konusunda olduğu gibi onun konuşmasına ancak bir kez karıştıktan sonra onu sonuna dek ilgiyle dinledi. Konuşmanın sonuna doğru yüzü gittikçe kızarmağa, yüzünde belli belirsiz öfke izleri belirmeğe başlamıştı. Suskunluğunu korumak uğruna direncini kullandığı açıkça görülüyordu. Onun yüzünü inceleyen genç adam, konuşmasının çok olumlu karşılandığını anladı. Paşa, birdenbire öfkeyle bir ayağını yere vurarak kükreneye benzer bir sesle bağırdı:

«Görevleridir, görevleridir, yapacaklar. Söylerim!»

Genç adam, adalet duygusuna son kerte bağlı olduğunu gördüğü büyük adamın karşısında saygıyla eğilerek oradan ayrıldı. Ne var ki içinde hiç de sevinç yoktu. Şundan ki birkaç adım ötede küçük hırsların pusu kurduğunu biliyordu. Eğer burda görev yapmayı sürdürürse bu küçük tutkular, ona durmadan çelme takacak, onu burdan yürütünceye dek uğraşacaklardı. Paşanın yanından ayrılırken kendisinde bu seziş egemendi. Nasıl olmuştu da olaylar, hiç istemediği halde onu buraya dek sürükleyip getirmişti.

Bir saat sonra, yaverler dairesinde oturmuş dinleniyordu. Bu sırada teşrifat müdürü Ercüment Ekrem (Talu) kaygulu bir yüzle içeri girdi. Genç adama yaklaşarak acı bir gülümseyişle şöyle dedi:

«Paşaya yakınmada bulunmuşsunuz. Odanız için birkaç gün içinde bir çözüm bulacağım.» sonra uzaklaştı. Genç adamın anladığına göre, paşa onu birçok işler üstüne sorguya çekmişti.

Ertesi gün, başyaver Rüsuhi, genç adama:

«Mevlut bey, gel, sana bir oda göstereceğim» diyerek onu alıp götürdü. Lokomobil dairesine gittiler. Köşke ilk geldiği gün kendisine getirilen yemeği andı. Soförlerle makinistlerin oturduğu bu dairenin en üst katına çıktılar. Burda dikkörtken genişçe bir odaya girdiler. Rüsuhi:

«İşte, sizin odanız, burayı güzelce döşetir, perdelerini taktırırız» dedi.

Genç adam, içinden şöyle söylendi: «Şu odayı ilk geldiğim gün göstereşlerdi ya. Belki de kendileri için cansıkıcı bir insan haline girmez, büyüklerim olan kendilerine saygıda kusur etmez, pekâlâ geçinir giderdik. Geceleri, burda lokomobil gürültüsünden çalışmam güç olacaksa da ona da alışırız zamanla.»

Okula dönme zamanı gelmişti. Kendisini götürecek arabayı bekliyordu. Bu sırada paşanın taşınmak üzere olduğu yeni köşkte çalışan İstanbul'dan getirilmiş zengin, kalifiye ustalar işten çıkmış, onlar da kente inmeğe hazırlanıyorlardı.

Yaverler, onların üstlerini başlarını arattılar. Adamcağızlar, bütün ceplerindekileri meydana döktüler, hepsinin yüzü bir karıştı. Bu arama çok güçlerine gitmişti. Yüzlerinden anlaşıyordu. Böyle bir yerde böyle bir şeyin oluşuna hiç anlam veremedikleri görülüyordu. Ustalar, olan biteni görmezlikten, anlamazlıktan gelerek geçip gider gitmez, paşa, köşkün önünde görüldü. Deminden beri olup bitenleri görmüş, önleyememiş, çok öfkelenmişti. Arslan kükremesine benzeyen sesi, bir kez daha işitildi:

«Bizi utandıracak, küçük düşürecek davranışlar bunlar. Bu adamlar, İstanbul'da zengin, rahat bir yaşayış süren aile sahipleridir: Sigara çalmazlar, ancak, ailelerine bizden bir hatıra götürmüş olmak üzere alabilirler. Şimdi, gidecekler, iki sigara aldık, bize hırsız işlemi yapıldı, diyecekler.»

Paşanın azarladığı kişiler, ortada görünmemekle birlikte onlar kendilerini biliyor, paşa da kimleri azarladığını biliyordu.

Olay şuydu: Yeni köşkün yapılışı sırasında paşa sık sık yapımı gözden geçiriyor, zamanlı zamansız oraya girip çıkıyordu. Onun oraya gittiği zaman sigara gereksinimini karşılamak üzere bütün odalara kullansın diye tabaklar içinde sigaralar konmuştu. Ustalar, işlerini bitirip giderken birer hatıra olmak üzere işte bunlardan birer, ikişer tane almışlardı. Sigaraların eksildiğini gören yaverler de onların üstlerini arayarak bunları geri almışlardı. Mustafa Kemal, bunu yüzü kızarak gizli bir yerden seyrederken utançtan yerin dibine geçtiğini duymuştu. Yaverlerin bu davranışını ayıplayan paşanın madeni sesi bir zaman köşkün yöresindeki sessizliğe egemen oldu. Genç adamın yüreğine de bir kez daha soğuk su serpildi.

Paşa, buyruğundakilerden tedirgin olmuyor değildi. Ancak, ufak tefek suçlar için onlardan ayrılmayı hiçbir zaman göze alamayacak kerte de adamlarına karşı bağlılık duyuyordu.

Yeni köşk bitmiş, paşayla Lâtife, bir de iki baldızı oraya taşınmıştı. Bir gün, genç adam, yeni köşkün önünden ge-

çip sırtlardaki işlerini denetlemeğe gidiyordu. Paşanın, yanındaki önemli oldukları anlaşılan bir yığın kişiyle kendisine doğru geldiğini gördü. O zamanki Bayındırlık Bakanı Feyzi ile Hatip Hamdullah Suphi de bunlar arasındaydı. Öbürlerini tanıımıyordu. Genç adam, hemen bir kenara çekilerek saygıyla onların geçmelerini bekledi. Paşa, bu sırada bütün yanındakilere Mevlut'u gösterdi:

«Ziraat mütehasısı Mevlut bey,» diye onu onlara tanıttıktan sonra ona:

«Mevlut bey, sen de bizimle gel» dedi.

Paşa, bir sırtın üzerinde temeli atılmış olaa yeni özel kalem konağı üstüne çevresindekilere bilgi veriyordu. İnşaata pek meraklı olan paşa, bakanlarla bu konu üstüne söyleşirken Mevlut da onun birkaç adım gerisinde dikiliyor, konuşulanlara kulak veriyordu. Paşanın kendisini neden çağırdığını da çok merak ediyordu. Konuştuğu sürece sağ ayağını bir duvar temelinin üzerinde dinlendiren paşa, doğruldu. Çevresini gözden geçirdi. Sonra, genç adamın yanından geçerken ona yaklaştı, başkalarının işitemeyeceği biçimde fısıldayarak şunları söyledi:

«Mevlut, görüyorsun, yapı sıkıntısı çekiyoruz. Ama, ilerde hepsi düzeldir.»

Bu şefkat duygusu, genç adamın gözlerinden yaş getirdi. O zaman karşısındaki savaşı devlet adamının bir o kerte de duygulu bir insan olduğuna iyice inandı. «Aman paşam, üzülmeysin, insan senin için çamurlarda bile yatar» diyesi, şapür şupur ellerinden öpesi geldi. Demek ki, paşa, salt bu sözü söylemek, sevindirmek üzere onu alıkoymuştu. İşte, bu da olup bittikten sonra, haddini bilen bir kişi olarak yavaşça burdan çekilip gitmeliydi. Bunu yapmak üzere ordaki Ercüment Ekrem'e danışmayı uygun buldu. Onun kulağına fısıldayarak:

«Beyefendi, müsaade ederseniz ben işlerimin başına döneyim» dedi.

«Hayır, Mevlut bey, paşa sizi kendisi çağırdı. Kendi müsaadeleri olmadıkça uzaklaşmanız doğru değildir.»

O da bu yetkili kişinin salığına uyarak oralarda oyalanmağa koyuldu. Bu sırada bir er yanına yaklaştı:

«Sizi başyaver bey istiyor» dedi.

Genç adam, paşayla adamlarını orda bırakarak başyaverin yanına gitti.

«Beni emretmişsiniz» demek üzereydi ki karşısındaki, son kerte öfkeli bir çıkış yaparak genç adamın bütün insan-cıl duygularını altüst etti:

«İstedim ya! Bütün gereksinimlerimizden kısıp size her gün sekiz on kişi veriyoruz. Böyle olduğu halde bir iş çıkmıyor. Tepedeki çamlara su taşıyan erler, tepeye çıkıncaya dek yarı yarıya suyu döküyorlar. Yukarı ancak, bir maşraba su çıkarıyorlar. Siz, onların başında duracak yerde gitmiş paşanın peşinde geziyorsunuz. Hem siz ne yetkiyle paşanın yanına gidiyorsunuz?»

Artık, bıçak kemiğe dayanmıştı. Genç adam, bütün gençliğiyle patladı:

«Başyaver bey! Sizin okuduğunuz okullarda olduğu gibi benim okuduğum okullarda da ilkel görgü kuralları öğretilirdi. Paşanın buyruğu, çağırışı dışında yanlarına sokulmak yürekliliğini gösterecek bir divane olmadığım gibi buna giriştiğim anda paşanın, bu yersiz davranışı durduracak bir kişi olduğunu da bilirsiniz.

«Ben paşanın yanına ancak, buyruk ve müsaadeleriyle gidebilecek bir insanım. Nitekim, şimdi de böyle oldu. Paşa, beni kendisi çağırdı. Üstelik Ercüment Ekrem beyden müsaade alıp ayrılmak isteyişim de onun karşı durması yüzünden olamadı. Bunu biraz sonra kendilerinden öğrenebilirsiniz.

«Sonra, askerlerin suyu tepeye eksik götürmeleri işine gelince, ben amele çavuşu değilim. Ben ancak, her çam fidanının dibine iki kova su dökülmesi gerektiğini söylerim. Suyun eksik ya da dolu gitmesi işi, sizi yakından ilgilendiriyorsa bunu, başlarına koyacağınız bir onbaşı pek iyi yapabilir.

«Hem sonra size kısa bir sözüm daha var: Bülbülü altın kafese koymuşlar da ah yurdum diye haykırmış. Bu altın kafesinizi size bırakıyorum. İstifa ediyorum.

«Bu istifamla kim ilgilenecekse lütfen bunu ona bildiriniz. Artık yarın gelmeyeceğim.»

Son sözünü söyledikten sonra kendini dışarı attı. Oh, artık, özgürdü. Artık, bıktığı çalımcı insanlardan kurtulacaktı. Tanrım, bunlar nasıl bir ruh taşıyorlardı? Ev sahibinin son kerte nazikliği, konukseverliği, şefkatli oluşu yanında bunlar, bambaşka insanlardı. Büsbütün tersineydiler!

Mevlut, o gün Çankaya'dan ayrılırken içinde bin türlü anlam taşıyan ateşten bir acı kıvranıyordu. Bütün yaşayışı boyunca yanında bulunmaktan mutluluk duyacağı bir büyük adamla karşılaşmış, ne yazık ki onun çevresini alan kişiler, onu ordan püskürtmesini bilmişlerdi.

Genç adam, iki üç yıl Rize'de, Ordu'da ziraat memurluklarında bulunduktan, İzmir'de Parklar Müdürlüğünde görev gördükten sonra, kurulmasına başlanan Gazi Orman Çiftliğine alındı. Vaktiyle buranın müdürlüğüne getirilmek istenen genç adam, Mustafa Kemal'ce anılarak yine oraya aldırılmıştı. Gazi, elbette, onun bir haksızlığa kurban gittiğini anlayacak, onu yine kendi adamları arasına katacaktı. Ne var ki, ona verilmesi düşünülen, belki de kesinleşen Gazi Orman Çiftliği, Müdürlüğünde şimdi, genç adamı yükselmek üzere bir koz gibi kullanmaktan çekinmeyen Tahsin bey bulunuyordu. Orası, artık onun çiftliği gibi bir şey olacaktı. Ancak, genç adam, çiftliğin gerçek kurucusunun yanında sonuna dek çalışmaktan sonsuz mutluluklar duyacaktı.

KESİN İKTİDARA DOĞRU

İnsanları istediği gibi kullanan güç düşüncülerdir. Ve bu düşüncülerini canlandırarak yayan insanlardır.

MUSTAFA KEMAL

Büyük Millet Meclisi 9 Mart 1924 de Teşkilâtı Esasiye Kanununu değiştirmeye görüşmesine başladı. Encümen Başkanı Yunus Nadi, tutanak yazarı Celal Nuri'ydi. Bu görüşmeler bir süre dikensiz bir gül bahçesinde yapılmış gibi sürdüyse de martın sonuna doğru, birden bire gül bahçesinden çıkılarak dikenli, taşlık kayalık bir yokuşa doğru diki-liverdi. Gürültülere yolaçan 25'inci madde şöyleydi:

«Meclis, seçimin yenilenmesine kendiliğinden karar verebileceği gibi, Cumhurbaşkanı da, hükümetin görüşünü aldıktan sonra, gerekçesini Meclisle ulusa bildirmek koşuluyla buna karar verebilirdi.»

Bu madde, birdenbire birçok mebusu büyük bir gerilim içine attı. Bütün bunlar, maddenin taşıdığı korkulu havayı yansıtmak istediler. Bunlardan Saruhan mebusu Ruşat, İzmir Saruhan, Karesi vilâyetleri halkıyla görüşerek edindiği gözlemlere dayanarak konuşmak üzere kürsüye çıktı:

«Gazi, yaptığı geziler sırasında söylediği nutuklarda ulus egemenliğinin korunmasının gereğiyle öneminden söz etmişti. Bunları ezberleyen, gereklerini bütünüyle yapmaya hazırlanmış olan bir Türk gençliği vardır. Gençlik bu formüllerden vazgeçilip geçilmediğini anlamak istiyor. Bu amaçla, bana, bir kurul göndermiştir. Halkla, gençlikle olan ilişkilerimin doğruluğunu hükümet her zaman inceleyebilir. Gazi, anasının mezarı başında: «Ulus egemenliği, sonsuz sürecektir. Anamın ve bütün dedelerimin ruhlarına andımı yineleyeyim. Anamın mezarı önünde, tanrının katında ant içiyorum, bunca kan dökerek ulusun elde ettiği egemenliğin korunması ve savunulması uğrunda, gerekirse, anamın yanına gitmekte hiçbir zaman duraksamayacağım. Ulus egemenliği uğrunda canımı vermek benim için namus ve vicedan borcu olsun» demişti.»

İsmet Paşa, sözünü keserek ona şu soruyu yöneltti:

«Hükümetin, gerekirse inceleyebileceği bir durum vardır diye buyurdular. Anlamak istiyorum. Bir toplantı mı olmuştur?»

Reşat:

«Hayır, görüşme.»

İsmet Paşa:

«O toplantının verilen kararlarını mı uyguluyorlar? Meclisin vereceği herhangi bir karar, bulundukları toplantının hoşuna gitmezse eylem üzere bir karar mı almışlardır?»

Reşat:

«Hayır, efendim.»

İsmet Paşa:

«Büyük Millet Meclisinin kararı üstünde bir durum mu anlatıyorlar? Hükümet bunu anlamak istiyor.»

Reşat:

«İstekleri, görüşmeleri, heyecanları bildiriyorum. Hiçbir toplantı olmamıştır. Ancak, durmaksızın ilişkide bulunulmuştur.»

İsmet Paşa:

«Hükümetin inceleyebileceği bir durumu anlatıyorlar.

Demek istiyorsunuz ki bir kuramın korunması uğruna bir kurul olağanüstü duyguludur. Güzel, ancak, bütün bu işler Büyük Millet Meclisinin vereceği kararlarla suskunluk ve kararlılık bulacaktır. Bu durumu mu anlatmak istiyordunuz?»

«Paşa hazretleri, bana o halkın delegeesi yalnız sen misin dediler. Bu soruya şu yanıtı verdim: Halkla ilişki kurdum. Halkın heyecanlarını, dileklerini dinledim. Böylece, seçim dairemde görüşmeler yaptım. Onların dilekleriyle isteklerini bildiriyorum.»

İsmet Paşa:

«Görevinizdir, dinlersiniz. Ancak, bizim için araştırma yapabileceğimiz bir şey söylediniz. Sorun açık olsun. Dünyaya karşısındayız, ne araştıracağımız?»

Reşat:

«Ben, dileği, heyecanı, kendi kanımı bildirdim. Kimileri bundan gocunuyorlar. Kesin kanım şudur ki olmayacak iş ama, tanrı cumhurbaşkanı olsa (Haşa sesleri) melekler de bakanlar kurulu olsa, fesih yetkisini verecek yoktur. (Alkışlar, alkışlar).

Karesi mebusu Süreyya da özetle şöyle dedi:

«(...) Teşkilâtı Esasiye Kanununa böyle ulus egemenliğine karşıt bir egemenlik ruhu giremez. Hükümet, Teşkilâtı Esasiye Kanununun görüşülmesinde büsbütün yansız kalamıyorsa söz vermişken 25. maddenin görüşülmesi sırasında salt azınlıkta oyunu vermekle kalmamış nisap olmasın diye obstrüksiyona katılmıştır. Adliye Bakanı Necati, Eğitim Bakanı Vasıf beyler, Meclisi dağıtmak üzere açıkça girişimde bulunmuşlardır. Bu girişime, Millî Savunma Bakanı Kâzım Paşa, İçişleri Bakanı Ferit bey, daha az eylemle katılmışlardır.»

Bu arada, Yunus Nadi, Yenigün gazetesinde «ulus egemenliğine ilk vuruş» başlığı altında bir başmakale yayımlayarak herkesi şaşırttı. Sonra Halk Partisi toplantısında bu özgürlükçü makaleyi yalayıp yutmak zorunda bırakıldı. Yunus Nadi, 25. maddenin, Meclis çoğunluğunca benimsenme-

yeceğini anladığından bunun encümence geri alınmasını istedi.

Meclisin çoğunluğu, şuna inanmaktaydı:

Meclisin feshi hakkı cumhurbaşkanına verilirse hem ulus egemenliği ilkesi baltalanmış, hem de Meclisin istizah (gensoru) hakkı kaldırılmış oluyordu. Meclisin baskısına uğrayan bir kabine, cumhurbaşkanına başvurarak Meclisi dağıtmak olanağını elde edebilecekti. Cumhurbaşkanımız iyi ise de sorun cumhurbaşkanı sorunu değildir. Söz konusu olan bütün Türk ulusunun yazgısıdır. Öneri, devrimimizin bütün ilkelerini içine alamamıştır. Pek çok gerekli maddeler kaldırılarak yerlerine gereksizler konmuştur.

Meclisin dağıtılması yetkisini cumhurbaşkanına vermek istemeyen mebuslar çoğunlukta idi. Bunun Meclisten geçmeyeceğini anlayan Mustafa Kemal'e yakın adamları, yeni formüller düşünmek zorunda kaldılar.

Kütahya mebusu Recep (Peker) ortalama bir formül ileri sürdü. Bu öneri şuydu: «Büyük Millet Meclisi, seçimin yenilenmesine karar verebileceği gibi yurdun yüksek çıkarları gerektirince cumhurbaşkanı da gerekçesiyle bu konuda yazılı olarak Meclise öneride bulunabilir. Bu öneri Mecliste bulunan üyelerin üçte ikisince hemen itelenmezse benimsenmiş sayılır. Her iki biçimde, seçim dairelerinde hemen kendi başına genel seçim işlemi hazırlanır.»

Oya konan bu önerge, yüz doksan mebusun ancak yetmişinden oy alabildi. 25. inci maddeye karşı direnen Meclis kabinede geçici bir şartı yarattı. Halk Partisi Yönetim Kurulu, kimi bakanların kabineden atılmasını, yerlerine daha güven verici kişilerin getirilerek Meclisin güvenine yakın bir kabine kurulmasını istedi. Yapılan parti toplantısından sonra, İsmet Paşa, kabinesinden hiçbir bakanı çıkarmayacağını bildirdi. Yine güvenoyu aldı. Cumhurbaşkanının yedi yıl üzere seçilmesi önerisi güler yüz görmedi. Bir seçim devresi için seçilmesi benimsendi. Cumhurbaşkanı, dört yılda bir seçilecekti. Sonra, Meclisin çıkardığı kanun-

ların Cumhurbaşkanınca bir ay içinde yayımlanması önerisi de on güne indirildi.

Üzerinde en çetin tartışmaların yapıldığı bir madde de suydı: «kara, deniz, hava güçleriyle bütün güçlerin başkomutanlığı Cumhurbaşkanına verilir.»

Bu kırkıncı madde en sonra şu biçime sokulabildi: «Başkomutanlık, Türkiye Büyük Millet Meclisinin anlamca kişiliğinde var olup cumhurbaşkanınca temsil olunur. Savaş güçlerinin komutası, hazarda özel kanununa uygun olarak Genelkurmay Başkanlığına ve seferde İcra Vekilleri Kurulunun inhası üzerine cumhurbaşkanınca atanacak kişiye verilir.»

Meclisin askerlik eksperleri, barış zamanında, ordunun en yüksek komutasının Genelkurmay Başkanlığında bulunmasını doğru buldular. Bunlar, şöyle diyorlardı:

«Ülke savunması icra güçlerinin en önemli görevlerinden biridir. Bu nasıl denetimsiz kalır? Herhalde Genelkurmay Başkanlığını ya Başbakanlığa ya da Millî Savunma Bakanlığına bağlamak gerekir.»

İsmet Paşa, buna şöyle yanıt verdi:

«Bağımsız Genelkurmay Başkanlığı önceleri bir başkanlıkken bu makamı siyasetten ayırdık ve bağımsız yaptık. Bağımsız Genelkurmay, Yargıtaya benzer. Bu mahkeme kendi kanısına göre mi karar verir, yoksa Adliye Bakanının buyruğuna göre mi davranır?»

Teşkilâtı Esasiye Kanununun 44'üncü maddesi de uzun tartışmalara yolaçtı: Kabine, nice kurulmalıydı? Bu da en sonra, çözümlendi. Kabinenin kuruluşu, Büyük Millet Meclisine bildirildikten sonra hükümet bir hafta içinde tutumuyla siyasal görüşünü Meclise bildirmek zorunda kalacak, güvenoyu isteyecekti.

Gazi'nin çevresinde cirit oynayan mini mini militanların gürültüsünden kulakları sağır olan Ali Fuat Paşa, her zaman olduğu gibi büyük üzgünlüğünü arkasından sürükleyerek 5 Ağustos 1924 günü ikinci ordu müfettişlik makamının bulunduğu Konya'ya döndü. Ağustosun sıcak günleri, sanki bütün ateşini onun içine bırakarak geçiyordu.

Eski sevgili devrim arkadaşı Mustafa Kemal'in kendisinden, kendilerinden büsbütün kopmakta, ufacık kişilerden oluşan bir fildişi kulenin savunağına girdiğini görüyor, son kerte üzülyordu. Birinci Meclisin o devrimci, yiğit ruhu yitkilere karışmıştı. Şimdi, daha çok buyruklar, komutanlarla yönetilmek istenen bir kişi egemenliği evresine giriliyordu. Cumhuriyet kuruluncaya dek bütün devrim kararları, ancak, Mecliste günler, geceler boyunca tartışılarak veriliyordu. Oysa, ondan sonra işler hiç de böyle yürümüşti. Son kerte önemli devrim kararlarının taslakları, ilkönce kulislerde kotarılıyor, daha sonra Meclise getiriliyor, belli hatiplerce şiddetle savunulduktan sonra Meclisten çıkıyordu. Bu hatipçikler de hep kişi iktidarı yanlılarıydı. Daha önceden görevlendiriliyor, öylece sahneye atılıyorlardı. Alınan kararlar bu yüzden hep oldubittilerdi. Kişi yönetiminin bütün girişimlerini boşa çıkaran birinci Meclisin yerinde artık yellere esiyordu. Gerçi ikinci, Meclise de özgürlüğe açılan çatlaklardan biraz ışık sızmışsa da bu yetmiyordu. Şimdi, birinci Meclisteki ikinci grupun görevini İstanbul basını yapmağa başlamıştı. İstanbul gazetecileri, birinci dünya savaşı içinde, bırakışma döneminde, Ulusal Kurtuluş Savaşı süresince çok şeyler görmüş, Avrupa demokrasileri kertesinde bir özgürlük havasının özlemi içine girmişlerdi. Bunların içinde, şimdi bile, padişahçı, halifeci kişiler varsa da çoğunluğu, burjuva demokrasilerinin hayranıydı. Bu yüzden de Ankara'da yeni filizlenen güdümlü rejime karşı, bir kişi diktatörlüğüne gidiştir diye ateş püskürtüyorlardı. Eskiden beri sonsuz muhalif olarak tanınan Lütfü Fikri, zamanın nazikliğini hiç göz önüne almadan gericiliği kışkırtacak güçte bir açık mektupla tahtı ya da taht düşleri sarsıntı geçiren halife Abdülmecit'e ünleyince kıyamet de kopmuş oldu. Baro başkanı da olan uslanmaz muhalifle birlikte bir yığın İstanbul gazetecisi tutuklandı. Anadolu'da kanunsuz asıp kesmelerle ün saldı söylenen İstiklâl Mahkemesi, bir terör makinası gibi İstanbul'a gönderildi. Türkiye'de Demokrasinin kurulacağına inanmış olan gazetecilerle kimi aydınlar, İstiklâl Mahkeme-

sini tanrının kılıcı olarak karşılarında görünce şaşırdılar. Demek ki bir batı burjuva demokrasisi özgürlüğü düşü, bir düş olarak kalacaktı.

İstiklâl Mahkemesi, Lütfü Fikri'yi hapse mahkum etti. Ancak, Ankara'dan verilen direktif üzerine öbür gazetecilerle aydınlara karşı çok anlayışlı, yumuşak, babacan davranıldı. Onlara salt bir gözdağı verilmek istenmişti. Lütfü Fikri'den başka bütün gazetecileri beraat ettiren İstiklâl Mahkemesi, tuhaf bir iş yaptı, hükümlü, beraet etmiş bütün gazetecileri beraberine alarak İzmir'de bulunan Mustafa Kemal'in yanına götürdü. İstanbul'da gözdağını yiyen gazeteciler, burda cumhurbaşkanının okşamalariyle karşılaşınca bayağı şaşırdılar, mutlu oldular. Hiç şakası olmayan İstiklâl Mahkemesi gibi bir ölüm makinasının elinden kellerini kurtardıklarına mı, yoksa Gazi'nin güler yüzüyle karşılaştıklarına mı sevineceklerini bilemediler. Demek ki patriyarkal bir yönetim kurulmak üzereydi. Demokratik sistem andıran bir yönetim üzerinde egemen baş kahraman, bundan böyle Türkiye'nin yazgısını elinde tutacaktı. Gazetecilerle aydınlar, Gazi'nin katından ayrıldıkları sırada böyle düşünüyorlardı. Başlarında Hüseyin Cahit'in bulunduğu bu gazeteciler grubu, burda Mustafa Kemal'in kendilerine uzattığı dostluk elini sevinçle sıktıysa da bundan sonra yine düşman kardeşler gibi cumhurbaşkanının güdümlü yönetiminin karşısına dikilecek, onun kurucusundan türlü zılgıtlar, hükümlülükler yiyecekler, bunun sonu gelmeyecekti.

Büsbütün yeraltına inmiş olan çok güçlü gericilik güçleri, aydınların birbiriyle yaptığı kavgalardan çok utanmağa başlamışlarsa da düşmanı daha yeni denize dökmüş olan ordunun başkomutanının şimdi bile devletin başında en yüksek koltuğu kaplaması onları ölesiye korkutuyordu. Padişahın, İngilizlerin buyruğunda çalışmış olan türlü hacılar, hocalar, şeyhler, gericiliğin en gerekli yollarını tıkamış, onu gün ışığında yaşayabilmek olanağından yoksun

bırakmıştı. Böyle de olsa içerden, dışardan, labirent yollarına benzeyen pek gizli tünellerden hava alıyor, düşünüyor, yaşıyor, bekliyordu. Bugün, vaktiyle Ethem beyin bütün ayaklanışların tepesine karakuş gibi inen sindirici güçlerinin yerini İstiklâl Mahkemelerinin sorgusuz sualsiz asma kesme makinası almıştı. Nerde bir karadüş kımıldanışı görülürse oraya yetişiyor, bütün yıldırıcı gücünü göstererek Ankara'da boy atmağa başlayan fidanı korumaya çalışıyordu. Bu yeşil fidana karşı olduğu anlaşılan hertürlü kımıldanış, bir ayaklanış olarak nitelenip üstüne varılıyordu.

Ancak, gerici yığınlarının haklı olarak beklediği bir şey vardı: Dumanlı hava. Kurtlar, dumanlı havayı severdi. Bu dumanlı hava da Türkiye'nin çok güçlü olması gereken bir zamanda yavaş yavaş belirmeğe başlamış gibiydi: Ulusal Kurtuluş savaşını yapan kadro, birbirine girmek üzereydi. Türkiye'yi bir suskunluk evresine götürmek orda gönlünce devrimler yapmak isteyen yeni kadro, eleştiriye de, özelleştiriye de katlanamaz duruma gelmişti. Birinci Meclisteki ikinci grubun yavuz silâhşörleri yönetimin başında bulunan bürokratlar, öyle yıldırılmışlardı ki, şimdi yapılan ufak bir eleştiri, onlara ikinci grubu yine hortlatacakmış gibi geliyordu. İstanbul'da gazetecilerle bir basın toplantısı yapan zamanın İçişleri Bakanı, gazetecilerin birtakım eleştirilerinden gocunarak şöyle dedi.

«Biz, nasıl ulusla ülkeyi kurtarmak uğruna ihtilâl etmiş isek şimdi de devrimleri kurtarmak, ülkeye maledebilmek uğruna ihtilâl etmesini, bu ruhu süreklile göğüslerimizde taşımasını bilir insanlarımız.»

Kısaca, hükümet, aydınların eleştirilerini de artık gericiilik olarak görmeyi daha kolay bir gözlem olanağı saymağa başlamıştı. Sonra, küçük bürokratların, türlü toplantılarla şöenlerde içerek patavatsız konuşmalar yapmaları, bütün ulusal savaşının havarileri olarak kendilerini görme alışkanlığını yaratmağa çalışmaları bütün yönetici kadrolar dışında bırakılan, vada salt bir aydın olan, bu kadrolarla uzak yakın hiçbir ilişkisi bulunmayan kişileri çok kırıyor, gücendiriyordu. Kimi bakanlarla partizan mebuslar,

ayrıcalıklı kişiler olduklarını çevrelerine benimsetmek uğruna çok şiddetli yazılar yazıp nutuklar çekiyorlardı. Bütün umutlarını Türkiye'nin yeni gidişine bağlamış olan aydınlar, üvey evlat işlemi görmekten, giderek karşı bir kampa itilmek istenir gibi davranılmaktan pek çok üzültüyorlardı. Bütün bunlar da gerici çevrelerin gözleri parlayarak karanlıkta seyrettiği umut verici davranışlardı. Hele partizan gazete başyazarları, yazdıkları yıldırıcı başmakalelerle öbür aydınları yıldırarak isterken gerici düşüncelere nice umutlar verdiklerini ayırt edemeyecek kerte sarhoştular. Bu tutum, Ankara'nın dışında yaşayan bir çok aydınla oranın bağını koparmağa başlamıştı. Aydınlar, Ankara'dakileri bir nimetler şöleninin başına hakları olmadan üşüşmüş haramiler gibi görmeğe başlamıştı ki bu çok tehlikeli bir durumdu. Bu, şu demekti ki aydınlarla halk yığınları, Ankara'daki bürokratlardan kopmuştu. Halk, aydınların sofrasından da uzakta, gericilerin pıspışlamalarına bırakılmış gibiydi.

Kırgın, gücenik İstanbul gazeteleri, Cumhurbaşkanının çevresinde toplanan yeni kişilere fena halde tutuluyorlardı. Bir gazete şöyle diyordu:

«Gaziyle çevresinde kalmış olan bir iki kişiye diyeceğimiz yoktur. Ancak, Ankara'da yeniden toplanmış olan parazit, oportünist kişilerin herkesi aşağılamaları, herkese saldırmaları, kendilerini ayrıcalıklı saymaları ne oluyor?»

Kimi genç bakanlarla mebusların devrim kahramanı olarak oyuna sürülmesi biçiminde görülen yeni durum, ülkenin bütün aydınlarını kesin olarak mutlular, küskünler kamplarına ayırdı. Cumhurbaşkanının, gezilerinde verdiği patavatlı, ılımlı devrim nutukları bile sonsuz bir sevinçle karşılanmaz duruma geldi.

İşin bu kertelerde olduğu sırada Büyük Millet Meclisinin çatısı altında şimdi bile yasa yapma göreviyle kalmış olan Refet Paşa Rauf, Adnan gibi kutsal savaşın iri kıyım kahramanlarına bir merkezden yönetilen bir yayılım ateş

başladı. Meclisin çatısı altında artık bunların yeri olmama-
lıydı. Bunların muhalefet mikrobi taşıdıkları kesinlikle an-
laşılıyordu. Bu iri kıyım kişilerin en çok üzüldükleri şeydu
ki kendileri Türk kamuoyuna birer gerici olarak tanıtıl-
mağa başlamışlardı. Hele, onların ulusal kurtuluş savaşın-
daki çalışmalarını küçültmek uğruna yapılan saldırılar, çok
üzücüydü. Bunlar, Gazi'nin yapmağa koyulduğu devrim atı-
lımlarının en az onun gibi istedikleri halde birer gerici
olarak halka sunulmaları, onları derinden yaralıyordu.
Kendilerinin, devrimler karşısında birer yobaz olarak gös-
terilme çabaları, onları çileden çıkarıyordu. Refet Paşa,
Rauf, Adnan beylere karşı açılan yeni yadsıma kampanyası,
iki kişiyi en az bu saldırılan kişiler kertesinde üzüyor, ya-
ralıyordu: Bunlar, Kâzım Karabekir'le Ali Fuat paşaydı. Bu
kötü kampanyaya karşı seslerini çıkarmayarak köşelerin-
de pusmuş gibi kalmaları da ayrı bir dramdı. Şundan ki he-
müz ikisi de ordu saflarının başında iki ordu müfettişi olarak
bulunuyorlardı. Bu yüzden ki siyaset çalkantıları biç-
minde sürdürülen çürütme, aşağılama, yoketme kampanya-
sı karşısında sessiz kalıyorlardı. Seslerini yükseltmeğe baş-
lasalar, iş büsbütün çığrından çıkacaktı. İlerde onlar da or-
du müfettişliğinden çekilerek Meclise döndüklerinde arka-
daşlarına yapılan aynı saldırıların kendilerine de yapılaca-
ğını biliyorlardı. Şimdilik, ordunun kalın zırhı bu ikisini ko-
ruyordu. Ancak, arkadaşlarına yapılan aşağılamaya karşı
seslerini yükseltmemişleri onları yeyip bitiriyordu.

Rauf'a yapılan saldırı, Cumhurbaşkanının karşısında İs-
met paşaya yaptığı sekiz saatlik ağız dalaşıyla başlamış,
şimdi de dozunu artırarak sürüp gidiyordu.

Refet paşaya karşı açılan kampanya, Rauf'tan biraz
sonra başlamıştı. Bunun nedeni şeydu: Şimdiki kabinede
içişleri bakanı bulunan Ferit, İstanbul'daki Damat Ferit pa-
şa kabinesindeki Bayındırlık nazırı iken Albay Refet de Sam-
sun'da Üçüncü Kolordu Komutanıydı. Bu sırada İngilizler
Samsun'a asker çıkarmak isteyince Refet paşa buna karşı
koymuştu. Bunun üzerine Mustafa Kemal, İstanbul hükü-
metinin «Meclisi Vükela» kararını bildirerek karaya asker

çıkarılmasına karşı durmamasını, hemen çekip İstanbul'a gitmesini bildirmişti. Mustafa Kemal'in, elbette bir taktik gereği verdiği bu buyruğu taşıyan şifreli telgraf şimdi de Refet paşanın elinde bulunmaktaydı.

Refet paşa, Cumhurbaşkanının, çevresine yeni kişilerin bir kale örmeğe başlamasından sonra iplerin kopmağa, karalanma döneminin geldiğini görerek bu şifreli telgrafi 24 nisan 1924 tarihli İstanbul gazetelerinden bir ikisinde yayımlatmıştı. İşte, böylece eski silâh arkadaşları arasında kesin yıpratma savaşı başlamıştı. Refet paşanın bu şifreyi yayımlamasını ivedileştiren nedenler, yine Meclisin damı altında kendisine karşı yeltenilmeğe başlanan saldırı başlangıçlarıydı. Ancak, Mustafa Kemal'in Refet paşaya havale ettiği bu telgrafın İstanbul gazetelerinde çıkması bardağı taşırmıştı. Bir şifre telgraf, hem şimdi İçişleri Bakanı bulunan Ferit'i hem de onun Meclisi vükelanın verdiği kararı destekleyerek Refet paşaya baskı yapar görünen Cumhurbaşkanını gocunduruyordu.

Telgraf, gazetelerde çıkar çıkmaz bomba gibi patlamıştı. Bunun etkisiyle Refet paşa bile bir ara pusmuş, gürültünün daha çok büyümemesi için kendisine yöneltilen sorulara karşı ne iteleme ne de doğrulamada bulunmuştu. İstanbul gazetecileri, Refet paşanın arkasını birtürlü bırakmadılar. Susmakta direten askerın ağzından telgrafi doğrular bilgiyi en sonra kopardılar. Ancak, paşa, işin sarpa sardığını görerek telgrafın sahibi olan Ferit'i savunmak yollu birtakım sözler söyledi: Ferit bey, bu telgrafında içtendi. Ülkenin güvenliğini o türlü davranışta görmüşü. Tersine davranış ülke için felâket olacaktı, filân.

Refet paşanın bu kavgadan geri durma çabası da beş para etmedi. Ankara gazeteleriyle onlara katılan birtakım İstanbul gazeteleri, bütün güçleriyle bu artık gövdeli ufacak paşaya karşı yapılan bu yaylın ateş sırasında adamcağız bir kaza geçirmiş, iki gözü bağılı olarak yatağında yatıyordu.

Birtakım gazeteciler, onu hasta yatağında yoklayarak düşüncelerini sormaktan geri durmadılar. O da kısaca onlara şu anlamda yanıtlar verdi.

«Mustafa Kemal paşayla arkadaşlarının salt uygulama konusunda oluşan görüş ayrılıklarından yararlanarak aralarını daha çok açmak, kendilerini gerekli birer kişilik biçiminde göstermek düşüncesini izleyen insanların şimdi de aynı biçim düşünme izlerini, yazılan makalelerle görmekteyim. Bu kişiler, şu sırada Gazi paşa ile arkadaşlarından hal ve hatır soran telgraflar aldığını bilmiş olsalardı, ne yapacaklardı bilmem. Ferit beyi yıkmak isteyenler de tutmak isteyenler de, Refet paşanın Rauf beyin adını ortaya atıyorlar.

«Hayır, artık bu gibi adamların her zaman kullandığı ve ülke için çoktan beri zararlı olduğu anlaşılan bu silah kırılmalıdır.

«Dedikodulardan bir tanesi de Refet paşanın bitmez tükenmez hırsı deniliyor. Hayır, ben iktidara her zaman arkadaşlarımın diretişi ve istekleri üzerine gelmişim ve sonra hepsinden isteğimle çekilmişimdir.

«İktidarda hiç gözüm olmadığı gibi bunun ne güç ne acı bir şey olduğunu da pek iyi bilirim.

«Eğer barış yapılmış olsaydı son Meclise girmeyecektim. Seçim barıştan önce olmuştu. Elbette, savaşamazdım. Ülke yararına kullanılan bu mebusluk silahını kullananların elinden almak herhalde, ülke hesabına çok kârlı bir iş olacaktır.

«Eğer iktidar koltuğuna çıkmak uğruna biricik yol olan mebusluktan çekilecek olursam bu efendiler ne söyleyecekler? İşte, ben bugün onu yapıyorum. Beni seçenler, davranışımı iyiniyetime versinler ve beni bağışlasınlar.

«Bizlere, Rauf ve Refet paşa ortakları» denmek istenmişti. Bunu temelinden itelerim. Mustafa Kemal paşa ve arkadaşları vardır.

«Son bir işim daha olacaktır. O da ben dışında olmak üzere Mustafa Kemal paşa ile arkadaşlarından iş başında olmayanları iş başına getirmeğe çalışmaktır.

«Bunlar, İsmet, Fevzi paşalar ve Fethi beyle bütün birlik içinde çalışmışlardı. Gazi paşanın istekleriyle bu amacın pek kolaylıkla gerçekleşeceğine inanıyorum. Orta yerde

ben belki bir engeldim. Ben çekiliyorum ve bu amaca kendimi adıyorum. Başarırsam, o zaman seçmenlerimin benim bu davranışından çok hoşnut kalacaklarını sanıyorum.»

Refet Paşanın mebusluktan çekilerek Mustafa Kemal'in çevresinde, kendinin dışında, en eski kuvayı milliyecilerden bir yönetim kadrosu, idealist bir ayağılı yaratmak üzere yekınmesi, Gazi'nin çevresine sıkıca yerleşmiş olan herkesi tedirgin etmişti. Bunlardan olduğuna kuşku olmayan bir mebus, Refet paşanın davranışına karşı gazetelere şöyle bir konuşma yaptı:

«Gazi ve İsmet paşalar, kendi gücencikliklerine bağı olan eski arkadaşlarından hiçbirinin yardımını gereksemiş değillerdir. Birtakım entrikacıların etkisiyle belki de kötü anlaşmalar oluşmuştur. Ancak asıl neden bu kerte hızlı ve temelli bir değişikliğe Refet paşanın bildirisinde adı geçen birtakım kişilerin yanlış olmamalarıdır.»

Refet paşanın mebusluktan çekiliş belgesi, 1924 mayısında Ankara'ya vardı. Ancak Meclis tatile girdiğinden işlem göremedi.

İkinci ordu müfettişi Ali Fuat paşa, Konya'daki bürosunda başını ellerinin arasına almış, bütün bu anlattıklarımızı bir kez daha yaşıyor, geleceğın karanlıklarını bunlardan aldığı ışık parçalarıyla aydınlatmağı çalışıyordu. Ana leylek, eski yavrularını birer birer tutup havadan atmaktaydı. Bu iş, sonuna dek böyle sürecekti. Bunu durduracak hiçbir güç yoktu. Tarih, elinde demir kalemıyla Ankara kalesinin burcunda oturmuş, bunları yazmağı başlamıştı.

Konya'dan uzak kaldığı sürece birikmiş olan işlerini bitirmeğı çalışırken birdenbire hastalandı. Yüksek ateşler içinde kıvranıp durdu. En sonra, bunun yüksek ateşle yürüyen bir sıtma olduğı anlaşıldı. Kırktan aşağı düşmeyen ateş, onu durmadan komaya doğru sürüklüyordu. 30 ağustos-ta Dumlupınar'da meçhul şehit için bir anıt yapılacak, bu-

nun temel atma töreninde bulunması gerektiği gibi İzmir'in 9 eylül kurtuluş töreninde de bulunacaktı. Bu iki törenin geçtiği yer de ikinci ordu bölgesinde bulunduğundan bunlara katılmak zorundaydı. Ancak, yüksek ateşli malarya, onu öyle tüketmişti ki bu durumda bu törenlere katılıp katılamayacağını düşünüp duruyordu. Bu sıralarda Türkiye'nin her yanında olduğu gibi önemli merkezlerinde de sıtma almış yürümüşü. Sanki ulusal kurtuluş savaşını sivrisinekler vermiş, bağımsızlığa kavuşmuş gibiydi. Büyük bir özgürlük içinde Yeni Türkiye'nin bütün yöneticilerine büyük bir ıstahla saldırıyor, mebus, bakan, yurttaş hepsini acımaksızın kırıp geçiriyor, yorgan döşek yatırıyor. Doktorları da saldırı alanına alan sıtma, en sonra yine onlar aracılığıyla büyük merkezlerden olsun kovulmağa başlandı. Sağlık bakanlığı, bu korkunç hastalığa karşı elindeki bütün olanaklarla savaş açtı.

Dumlupınar'daki meçhul şehit anıtına temel atma töreni parlak bir biçimde yapıldı. Genelkurmay başkanı Mareşal Fevzi paşa, bir nutuk söyledi. Başkomutanlık meydan savaşının genel bir panoramasını çizdi, özetini yaptı. Ondan sonra, birçok kurunlun başkanlarıyla Meclis başkanı, birer nutuk söyledi. En sonra, mareşal giyneğiyle gelmiş olan Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, bir saatten çok süren ağırbaşlı bir nutuk söyledi. Paşa, uzun nutkunun bir yerinde şu anlamlı sözleri de söyledi:

«Ulusumuz kutladığı zaferden daha büyük bir zafer peşindedir. O zaferin kazanılması, iktisat alanındaki başarılarıyla olacaktır.»

Sonra, törene katılmış olan asker birlikleri, Cumhurbaşkanının önünde bir geçit resmi yaptılar. Akşama doğru biten tören yerinden ayrılan kabileler, trenle yerlerine döndüler. Mustafa Kemal eşiyile Bursa'ya, Ali Fuat paşa da İzmir'e yollandı. Ali Fuat paşa, İzmir'e doğru ilerlerken Dumlupınar'daki törenin izlenimleri üzerinde şöyle düşünüyor-du: «İkinci yılını kutladığımız Başkomutanlık meydan sa-

yaşı yengisi öyle büyük bir tarih olayıdır ki, yeni Türkiye Cumhuriyeti koskoca Osmanlı İmparatorluğu üzerinde bundan sonra kurulmuştur. Her yıl, kalanlarımız, bu kutlu yerleri görmeğe geldiklerinde, yeni Cumhuriyeti daha çok güçlendirecek çağdaş yollardan nasıl bir direniş ve inanla yürüyeceğini düşünmeli, arkaya bakmadan uzun mesafe kestirmelidir. Burası, Türk birliğinin, gücünün simgeci bir anlamı olmalıdır.»

9 Eylül günü, İzmir'in kurtuluşu için yapılacak törenin çok parlak olmasına çalışılıyordu. Birinci ordu müfettişi Kâzım Karabekir de evlenmek üzere izin alarak İzmir'e gelmişti. O da törene katılacaktı. Eski başbakan Hüseyin Rauf da Kâzım Karabekir'in düğününde bulunmak üzere İzmir'e çağırılmıştı.

O gün, Hüseyin Rauf'un annesinin Karşıyaka'daki evinde üç eski silah arkadaşı Kâzım Karabekir, Ali Fuat Paşa, Hüseyin Rauf, birleşip baştan kara gittiğini sandıkları siyaset işleri üzerinde uzun uzun, yanık yanık söyleşip dertleştiler. Hüseyin Rauf'un anlattığına göre, Ankara'da hafiyelik, Jurnalcılık almış yürümüşü. Mektuplar, açılıp okunmadan sahiplerine verilmiyor, ülkenin hayrına söz söyleyen mebuslara karşı düşmanca davranılıyor, haysiyetlerine, onurlarına sataşılıyordu.

Serbest eleştiri olmadıkça ulus egemenliği kavramı da sözden öteye geçemezdi. Sonra, sözlerine şunları kattı:

«Bu durumlarda iki yanı, yansız, bir yargıcı haliyle çağırıp dinlemesi cumhurbaşkanının en nazik, en önemli görevi olması gerekmez mi?»

Kâzım Karabekir de şöyle konuştu:

«Rauf beyin anlattıklarını ben de doğrularım. Mektuplarımın açıldığı kuşkusunu bende de çoğalmıştır. Ulus savaşı büyüklerine karşı düşmanlık ilân edilmiş gibi bir durum vardır.»

Ali Fuat paşa:

«Benim mektuplarım da açılıyor, bunu yediğim etmek

gibi biliyorum, dedi, sonra, Milli Savunma Bakanlığı, eşliğim-
de bulunan müfettişlik mütehassıslarının denetimlerini önle-
mek üzere «Harcırah faslında para kalmadı» gibi yanıtlarla
geziye çıkmamıza engel oluyor. Milli Savunma Bakanlığının
verdiği buyrukla bizde de, Konya'da da jurnalcılık başlamış-
tır.»

Hüseyin Rauf, söze karıştı:

«Meclisten ayrılmamıza bakmadan sizlerin de Meclisin
içerisinde kalan bizler gibi kötüsani altında kaldığınız anlaşılı-
yor. Cumhurbaşkanının yansız bir yargıcı durumuna geçip
geçmeyeceği üstüne bir şey diyemem. Kötülüğün önüne Mec-
lisin geçmesi belkisi vardır.»

Kazım Karabekir paşa:

«Kuşku altında ordu müfettişliğinde çalışmayı çok güç
görüyorum. Bütün arkadaşlar Mecliste toplanırlarsa az da
olsa yapılan kötülüklerin önüne geçilebilir.» dedi.

Üç arkadaş, Meclis açıluncaya dek bekleyip görmeğe ka-
rar verdi.

Ali Fuat paşa, birbuçuk aylık hava değişimi alarak İz-
mirden İstanbul'a vardığında yine şiddetli sıtmanın bitkinli-
ği, yorgunluğu içindeydi. Dinlenmek istiyordu. Kuzguncuk'ta-
ki annesinin köşküne yerleşti. Annesi, sağdı, orda oturuyordu.
Paşa, bu genel bitkinliğin nedenlerini anlamak üzere Gülhane
asker hastanesine başvurdu. Sıkı bir yoklamadan geçti. Eski-
miş, azgın malaryayı safdışı bırakarak sağlığını kazanacağını
anladı. Doktor Sani Yaver de bademciklerini alarak bunların
ona sık sık oynadığı oyunlardan onu temelli kurtardı. Dok-
torların salıkladığı rejimi uygulayarak az zamanda kendine
geldi.

Paşanın sağlığının gerekleriyle uğraşarak dinienmeğe ça-
lıştığı bugünlerde İçişleri Bakanlığına getirilen yüzbaşı Re-
cep (Peker), İstanbul basınına şiddetli bir bildiride bulundu:
Hertürlü gericilik, savaş sırasında olduğu gibi devrimci atı-
lımlar yokedilecekti. Ali Fuat paşa, Mustafa Kemal'den ko-
parılmağa çalışılan irikıyım arkadaşlarının da (Kendisi de

bunların arasındaydı) bir türlü gericilikle suçlanmak istediğini bildiğinden, bu sözlerden fena halde alındı. Demek ki bürokratların niyetleri kötüydü. Arslanlar, kısıkvrak bağlanarak çakallara boğdurulacaktı.

Paşa, İçişleri Bakanının bu tehdit edici sözlerini yorumlayıp acı acı düşünürken yeni bir olay, sınırlarını büsbütün bozdu: Bir geceyarısı, Vali Raşit, 5-6 eylül gecesi bütün İstanbul'u içine alan bir manevra uygulaması yaptırdı. Kolordu komutanı Şükrü Naili paşanın da bilgisi olmadan yapılan bu uygulama, İstanbul'da patladığı varsayılan bir karşı devrimi bastırmak üzere hazırlanmıştı. Vali Raşit, bu sırada İstanbul - Beyoğlu bölgesiyle, Boğazın Rumeli yakasındaki bütün güçleri seferber etmişti. Gerek insanlar, gerekse araçlar üç saat boyunca yerlerinden kıpırdayamaz duruma getirilmişti.

Bir karşı devrim olasılığına karşı yapılan bu geceyarısı manevrası, Ali Fuat paşa gibi bütün İstanbulluların da sınırlarını bozmuştu. Böyle birçok karanlık evreler geçirmiş olan kentin yaşlıları, en karanlık olayların yine at oynatmağa başladığını sanarak pek karanlık düşüncelere dalmış, hem kendileri heyecanlanmış, hem de yeni yetişenleri heyecanlandırmışlardı.

Halkın, durup dururken tedirgin edildiğini ele alan İstanbul gazeteleri, bu konuda verip veristirerek Vali Raşit'in görevden alınmasını istediler, bunda da diretiler. Öbür yanda, Vali Raşit, görevini yaptığını söyleyerek gazetelerin bombardımanından kurtulmağa çalışıyordu. Belki de bu geceyarısı manevrasının yapılması, buyruğunu kendisi verdiğinden dolayı, İçişleri Bakanı Recep başlangıçta valiye karşı açılan yayılım ateşe önem vermedi, kulaklarını tıkar gibi yaptı. Sonra, kamuoyunun baskısı karşısında valiyi yerinden almak zorunda kaldı.

Refet paşa, yansız bir durum takınmağa çalıştığından, leyleğin yuvadan attığı üç yavru, Kazım Karabekir, Ali Fuat paşalarla Hüseyin Rauf, dertlerine bir çözüm bulmak uğruna Rauf'un Şişli - Osmanbey bahçesinin arkasındaki apartmanında bir kez daha toplandılar.

İzmir'deki görüşmelerinde bir kuşku olarak nitelendirdikleri kendilerini erek alan olaylar, daha sertleşmiş, şiddetlenmişti. Ankara'da gittikçe güçlenen otoriter bir çekirdek, durmadan onlara yaygın ateş ediyordu. Bunu şimdilik usturupluca yapıyorsa da her an sertleşeceğini gösteren izler belirtmekteydi. Hepsi de siyaset, iktidar düşünceleri sahnesinden silinmek isteniyor, bu, sistemli bir biçimde uygulanıyordu. Rauf'un evindeki toplantıda bütün bunlar ayrıntılarıyla incelenerek konuşulup görüşüldü. Görüşmenin sonucunda varılan kararlar şöyleydi:

«Kuşku altında ordu müfettişi kalamayız. Herhangi bir düşüncüyle mebusluktan çekilmek doğru değildir. (Rauf, Refet paşanın daha önce Meclis başkanlığına verdiği istifayı geri aldirmıştı.) Doktor Adnan beyin mebusluğu, delegeliğe yeğ tutarak Meclise katıldığı haberi hoşnutlukla karşılandı.

«Devrimlerin hepsinden yana olmakla birlikte, bunların herhangi bir kişiye yada zümreye ayrıcalık vermek üzere değil bütün ülkeyle halkımıza maledilmek amacıyla yapılmış olduğu üstüne birlik kaldılar. Bu sırada 10 eylülde Bursa'nın kurtuluşu dolayısıyla yapılan şenliklerde Gazi'nin verdiği nutukta söylediği şu sözleri bir kez daha andılar: «Yaptığımız devrimler, Türkiye'nin yüzyıllarca, rahat yaşamasına, mutluluğuna yeter. Bize düşen, bunu anlayarak korunması uğruna çalışmaktır.»

«Devlet biçiminiz olan bir kişi yada zümrenin yönetimine aygıt olmasını önlemeye elimizden geldiğince çalışacağız.

«Mecliste toplanmanın, orda ülkenin çıkarını bütün yeteneklerimizle çalışmanın, içinde bulunduğumuz durumun en uygun bir çözüm olacağına anlaştık. Mecliste bizimle bir düşünlüşte olacak arkadaşlarla sözlerimizi işittireceğimize inandık.»

Ali Fuat paşa, Hüseyin Rauf'un apartmanına tekbaşına değil akrabasından eski İzmir valisi Rahmi'yle birlikte gittiğinden orda Kazım Karabekir'le İsmail Canbulat'ı kendilerinden önce gelmiş bulmuştu. Konuşmalar, bütün bu kişiler-

le yapılmıştı. Böylece, askerlerin kurmağa başladıkları yeni karşı gücün içine İttihat ve Terakki'nin ılımlı iki üyesi katılmış oluyordu. Bu ise iktidarı bütün ayrıntılarıyla toparlamağa çalışan iktidardaki kişilerle kuşku üstüne kuşku verecek bir davranıştı. Hüseyin Rauf'un apartmanının çevresinde türlü kılıklara girmiş hafiyeler, yukardan aldıkları özel buyrukla, vızır vızır dolaşıp duruyorlardı.

Ali Fuat paşa, İstanbul'da bir aya yaklaşmış bir süre kaldıktan sonra İzmir'e döndü. Orda bitiremediği kimi askerce incelemelerini sürdürecekti. O sırada, Cumhurbaşkanının Büyük Millet Meclisini ivedi birleşime çağırdığını öğrendi. Bu haber, salt onda değil her yanda bayağı heyecan uyandırdı. Önemli olaylar, Türkiye'nin eşiğinden içeri atlayacak gibi görünüyordu. Gazetelerin yazdığına göre, bunun nedeni, Türk - Irak sınırında oluşan birtakım olaylardı. Bu yüzden Meclis 18 ekime dek kesinlikle toplanacaktı.

Bu çok önemli görünen sınır olaylarının arkasında İngiliz imparatorluğunun saldırgan güçlerinin bulunduğunu anlayan paşa, İzmir müstahkem mevki komutanlarıyla tümen komutanlarından kendilerine bu konuda törensel bir yazı gelip gelmediğini sorduğunda gelmediğini söylediler. Onlar da haberi basından almışlardı. Paşa, hemen Konya'daki kendi müfettişlik kurmay başkanıyla makina başında görüştü, ivedi olarak istediği bilgiyi ancak birkaç gün sonra alabildi: Olay, yirmi - yirmi beş gün önce güneyde Çölemek - Beytül şebbat köyünde, Türkiye toprakları üzerinde hükümet memurlarıyla zabıta güçlerine karşı Nasturi eşkiyasının açtığı ateşle başlamıştı. Türk birlikleri, hemen bunlara karşı davranarak bir aylık bir çabalamadan sonra olayın kökünü kazınmıştı. Bu yüzden de Türkiye ile İngilizler arasında bir anlaşmazlık çıkmıştı, bu da çözümlenmek üzereydi. İkinci ordu birliklerini ilgilendirecek herhangi bir sorun yoktu.

Sözkonusu «Tedip» işi, Hakkari vilâyetinin güney bölgesinde olmuştu. Bizim topraklarımız üzerinde geçen bu tedip davranışına İngilizler karışmak istemişlerdi:

İngiliz güçleri komutanı 10 ekim tarihinde ağızdan Türk komutanına başvurmuştu. Bu konuşmada, Türk memur-

lariyle askerlerinin işgal ettikleri bölgedeki çalışmalarını artırdıklarını, yeniden asker getirmelerine İngiltere hükümetinin müsaade etmeyeceğinden söz ederek eğer Türk Hükümeti, 29 Eylül tarihli İngiliz notasında gösterilen çizgi-den geri dönmeyecek olursa İngiliz hükümetinin 11 ekim öğlesiyle birlikte durumu eskisine döndürmek üzere gereken askerce tedbirleri almak üzere davranış serbestliğini kazanacağını, Irak'taki İngiliz asker makamlarının bu konuda buyruk almış olduklarını bildirmişti.

İngiliz komutanının bu konuşması, bayağı yürekliliğin sınırlarını aşar gibiydi. İngilizler, sınır üzerine eskiden beri belâhı bir halk olan Nasturileri yerleştirerek onları silâhlandırmak, yarı serbest bir yönetim içinde, petrol bölgesinin nöbetçileri yapmak istiyordu. İstanbul konferansında, petrol bölgesini temelli güvene almak kaygusuyla Hakkari vilâyetimizin bir bölümünün Irak'a verilmesini istemişlerdi. Bugünkü sınır olayı da İngilizlerin istenilen bölgeyi o'dubitti biçiminde Irak topraklarına katmak üzere davranışlariyle açıklanabilirdi. Nasturiler, Hakkari valisini, bölgenin denetimi sırasında pusuya düşürmüşlerdi.

İngilizler, bu o'dubittiyi Türkiye'ye benimsetmek uğruna çetin işler yapmayı bile göze almışlar, Nasturileri tenkile çağırarak asker birliklerimiz üzerine uçaklarla bombalar yağdırmışlardı. Hem suçlu hem güçlü durumundaki İngilizler, Türk birlikleri, bölgeyi her şeye karşın temizleyince, Türklerin bu bölgede statükoyu bozduklarını ileri sürerek Cemiyeti Akvam'a işin aslını astarını açıkladılar. Sınır üzerindeki Türk birlikleri geriye alındığı, askerce eylemler bittiği halde şimdi bile İngiliz uçaklarının bölge üzerinde saldırgan davranışlarda bulunduklarını bildirdiler. Böylece Cemiyeti Akvam'ın bir kez daha dikkati çekilerek İngiliz protestosunun bir oyun olduğu anlatılmış oldu.

Anı Fuat paşa, 1924 ekiminin onuncu günü sabahı Ankara'ya vardı. Onun Ankara'da bulunduğu sıralarda oturduğu Hacıbayram yöresindeki evde şimdi, Halk Fırkası genel sekreteri Saffet (Arıkan) oturuyordu. Paşa, eski alışkanlığı sür-

dürerek emirsubayı Ali Rıza'yla birlikte yine oraya giderek Saffet'e konuk oldu.

Yine, o gün öğleden sonra, saat üçte Mareşal Fevzi paşayı görmeğe gitti. Bir saattan çok görüşüp konuştular. Konuşma, ülke savunması üstüneydi: Türk orduları, üzerlerine alacakları türlü görevlere göre nasıl yığınak yapacaklar, yığınak bölgeleri nasıl örtülecek, buralardan nasıl karşı devimlere geçeceklerdi?

Ali Fuat paşa, kendi bölgesinde ayrıntılı incelemeler yapıp, iyice hazırlandığından dolayı mareşale doyurucu bilgi verebildi.

Mareşal, ülkenin savunması bakımından üç ayrı ordu müfettişliğine ayrılmış olmasının çok yerinde bir iş olduğunu söyledi. Mareşal, konuşma sırasında şunu da söyledi:

«Hükümet, ordunun yevgi gücünden ayırarak demiryolu yapımına başlayabilmiştir.»

Ali Fuat paşa, bundan sonra, sözü birdenbire kendisi için pek çok önem kazanmış olan kendi konularına getirerek:

«Çalışmalardan hoşnut kaldığınızı birçok kez söylediniz Ali Fuat'tan hükümetle Millî Savunma Bakanlığı kuşkuluyorlar ki haberleşmeleri kontrol ettiriyorlar, son zamanlarda kimlerle ilişkide bulunduğunu araştırıyorlar.»

Ali Fuat paşanın daha çok söyleyeceği vardı. Ancak, mareşalin yılanı basmış gibi ayağa fırlaması bunu önledi. Mareşal, öfkeyle şöyle haykırdı:

«Yeni Türk Cumhuriyetinin temellerinden biri olan sizden hükümet nasıl kuşkulabilir? Bunu anlamıyorum?»

Mareşal, böyle dedikten sonra, durumu bütünüyle anlatmasını paşadan istedi. Ali Fuat paşa, sözünün gerisini şöyle getirdi:

«İzlendiğimi işittiğimde inanmamıştım. Ne yazık ki, kimi bana bağlı arkadaşlarım, bana bunu belgeleriyle kanıtlayınca şaşıtm. Bu, şimdi, bir doğrudur. Benim kuşku altında ordu müfettişliği yapamayacağımı anlarsınız. Siz, bizim amirimiz bulunuyorsunuz. İvedi işe karışıp bu kuşkuyu temelinden üzerimden kaldırmadıkça, askerlik görevimi sürdüremeyeceğim açıktır. Yoksa, istifa ederek Büyük Millet Meclisindeki teş-

rii görevime döner, Mecliste kimlerin ne hakla kuşkulandıklarını bulmağa çalışırım. Böylece, Cumhuriyetimizin daha ilk yılında kimlerin yönetimimizi bozduğunu bulurum.»

Ali Fuat paşa, sözlerini bitirdiği sırada mareşali sıkı bir göz hapsine almıştı. Sözlerinin, onun üzerindeki etkisini sürdürüp sürdürmediğini öğrenmek istiyordu. Mareşal, düşünceli, sıkıntılı bir ruh içine yuvarlanmıştı. Demin arslan gibi kükreyen adam şimdi, sanki o değildi. Süngüsü iyice düşmüştü. Güvensiz bir sesle şöyle dedi:

«Çok üzücü şeyler anlatıyorsunuz.»

Ayakta bir savaş tanrısı gibi dikilerek konuşan Mareşal, sonra, bir bürokrat çekingenliği, gevşekliği içinde koltuğuna çökerek sözünü sürdürdü:

«Bu konuda kimî karşıma alabilirim? Kim bana bu yapılan şeyleri kendi yaptığını söyler, nasıl bir garanti verir? Ben, bu anlattıklarınızda bir aldanış olacağı kanısını korumak istiyorum?»

Ali Fuat paşa, şöyle yanıt verdi:

«Paşam, kesinlikle bilmemiş olsam, katınıza gelip anlatmazdım. Sorun çok önemlidir. Bir ordu müfettişini kuşku altında bulunduranlar vardır. Bu ağır koşullar altında görevimi sürdüremeyeceğim. Eğer siz bir girişime geçemeyecekseniz, müsaade ediniz, ben istifamı verip Mecliste, ülkeyi fesada verenler üstüne görevimi yapayım.»

Mareşal, biraz düşündü. Sonra:

«Evet, paşa, hakkınız var» dedi..

«Şu halde istifamı uygun görüyorsunuz. İstifamı işleme koymazdan önce, bir kez cumhurbaşkanıyla, başbakanla görüşemez misiniz?»

«Onlar, istifanızın işleme konulmamasını isteyecekler, siz de direteceksiniz.»

«Yanılmıyorsam, siz de istifamı vermekten başka bir çözümleri görmüyorsunuz. Öyle mi?»

Mareşal, üzülerek:

«Evet» dedi.

Bir süre, her ikisi de sessizliği korudu. Mareşalin söyleyecek bir şeyi kalmamış gibiydi. Ali Fuat paşa, gerekeni yaptı:

«Şimdi, istifamı yazar, sunarım.»

Sonra, mareşalin katından çıktı, emirsubayının odasına gitti.

Orda istifasını yazdı, imzaladı, sonra gidip kendi eliyle mareşalin eline tutuşturdu. Bunca yıllık askerlikten, onun için her şey demek olan askerlikten bir kez daha, bu kez kesin olarak ayrılırken gözleri dolu dolu idi. Karşısındaki görgülü askerin yüzünde de bu üzünlüğü anladığını gösteren derin bir acı yüzüyordu.

Ali Fuat paşanın konuk olduğu evde yemek pişirilmediğinden yemeği dışarda yemek üzere çıkacağı sırada Saffet (Arıkan) geldi. Sonsuz bir üzüntüye boğulmuş olan paşaya bunun nedenini sorduğunda ordudan ayrılmak üzere istifasını verdiğini söyledi.

«Neden Gazi'yi görmeden istifanı verdin? Bu akşam, ne yapacaksın?»

Bu durumda ne yapabilirim? Yemekten sonra hemen eve döneceğim.»

Paşanın gözlerine sabaha dek bir damla uyku girmedii. Acı acı düşünüyordu. Doluya koyuyor, almıyor, boşa koyuyor dolmuyor. Ulus savaşının o idealist yılları artık büsbütün arkada kalmıştı. Yenginin yemişlerinin devşirilmeğe başladığı artık o güzel, o kutsal, o ülkücü, o insansever, arkadaşsever, dostsever yıllar, artık zümrütankanın güneş gibi ısıldayan kanatlarında bilinmeyen bir ufka doğru uzaklaşıp gidiyordu. Koca asker, mareşal Fevzi bile daha şimdiden ufacık bir bürokrat gibi sinmiş, yerinden olur korkusuyla yaşamağa başlamıştı. Ali Fuat paşa, kendi evinde, herkesten, her şeyden uzakta koskoca bir yaşayışın hesaplaşmasını yaparken onun istifasını öğrenen cumhurbaşkanı da tedirginlik izleri göstermeğe başlamıştı. Onu adamlarını salarak her yanda arattıysa da bulduramadı. Yepyeni atılımlara geçmek isteyen cumhurbaşkanı, en çok korktuğu muhaliflerden biri olarak görmeğe başladığı eski okul arkadaşı Ali Fuat paşanın böyle ayaklanırcasına birdenbire istifasını basıp yitkilere karışmasından bayağı işkillenmişti. Ali Fuat paşayla bütün onun irikıyım arkadaşlarının haberleşmelerini direkerek kontrol ettiren elbette,

cumhurbaşkanından başkası değildi. Kâzım Karabekir'le Rauf'un başta olarak onların kendisine karşı bir hazırlığa giriştiklerini yakından biliyordu. Ordunun içinde şimdi bile bunlardan yana öyle çok subay vardı ki, cumhurbaşkanı onları morenler gibi birer yana iterken ılımlı taktikler, dostluk gösterileri göstermek zorunda olduğunu anlıyordu. Onların dört bir yanını ateşten bir çemberle çevirirken bile güler yüzünden bir şey eksiltmiyordu. Bu eski komutanlar, beceriklice yürütülen bir süre avın korkunç boruları, tenekeleri, tamamları önünde av hayvanları gibi sıkışıklarını görerek hep bir araya geliyor, oradan topluca bir çıkış noktası, bir gedik araştırmak üzere başbaşa veriyor, bu sırada sıkıştırılmış av hayvanlarının duyduğu bütün tedirgin edici duyguları duyuyorlardı.

Ali Fuat paşanın ikinci ordu müfettişliğinden ayrılışı, elbette, Mustafa Kemal'le yeni iş arkadaşlarını çok sevindirmişti. Bütün ordu, bu sırada hep kendisine cephe almış eski komutan arkadaşlarının elindeydi. Bir ayaklanışa geçseler, kolayca iktidara gelebilirlerdi. Kâzım Karabekir, Ali Fuat, Cevat, Cafer Tayyar paşalar, yeni kuruluş sırasında sürekli bir tedirginlik duymakta, üvey evlât durumunda harcanacaklarından kuşkulananmakta, onların bu kuşkularını sezen cumhurbaşkanı da bu kez onlardan kuşkulandı.

Ali Fuat Paşa'nın askerlikten çekildiğini bildirdişi, Cumhurbaşkanının çok canını sıkmıştı. Şu sırada onları hiç de mecliste istemiyordu.

Ali Fuat paşa, istifa edip de yitkilere karışır gibi ortadan çekilince, Mustafa Kemal, Erzurum'da İstanbul hükümetine karşı askerlikten soyunuşunu andı. Acaba, eski paşa arkadaşlarının bir düzeni, bir ayaklanış deneyiyle karşı karşıya mıydı? Bunu saptamak üzere hemen geceyarısı, bütün mebus komutanları makina başına çağırttı. Hemen o anda mebusluktan çekildiklerini birer telgrafila Meclis başkanına bildirmelerini buyurdu. Bunların arasında üçüncü ordu müfettişi Cevat paşayla, yedinci kolordu komutanı Cafer Tayyar paşa, istifanın nedenini sormak gereğini duyular. Bunun

üzerine, her ikisine de askerlik görevlerinden alındıkları bildirildi.

Cumhurbaşkanı, ülkenin, ordunun üzerinde şimdi bile güçlü etkileri olan büyük savaş arkadaşlarının Büyük Millet Meclisinde görev almalarını sakıncalı görüyor, onları, ayrı ayrı bölgelerde ordu birliklerin başında, merkezden uzakta bulundurmak daha çok işine geliyordu. Kâzım Karabekir de Ali Fuat Paşadan daha önce ordudan çekilmişti. Şimdi istifa ederek teşrii görevlerini görmek üzere Meclisteki işlerini üstün kılınca Cumhurbaşkanı, Meclisin içinde bir kez daha Ali Şükrü-Ziya Hurşit dönemindeki güçlü muhalefetin kurulacağını düşünerek çok irkildi. Bir oldubitti olarak Mecliste kalmış olan Ali Fuat Paşayla Kâzım Karabekir'den başka hem mebus hem de ordu komutanı olanlar, atik davranamadıklarından hem mebusluktan istifa ettirilmiş, hem de ordu komutanlığından uzaklaştırılmışlardı. Bu iş de yukarıda söylediğimiz gibi Kâzım Karabekir'le Ali Fuat Paşaların istifalarını vermiş oldukları 26 gününün gecesinde olmuştu.

Bayındırlık iskan bakanı bu sırada istifa etmiş, sıtmadan döşek yorgan yatan İsmet Paşanın durumu biraz sarsılır gibi olmuştu. Hemen bu sırada İçişleri bakanı Recep bütün Türk kamuoyunu kıskırtan bir bildiri yayımladı: Başta Cumhurbaşkanı olarak, bütün Türk devleti büyüklerine suikast yapmak amacı güden bir grup, Pire'den geçerek Selânik yolu ile Edirne sınırına gelmiş, bunlardan kimisi ülke içinde yakalanmıştı. İki ünlü paşanın da askerlikten ayrılarak Meclise girmeleri, Ali Fuat Paşanın sözde cumhurbaşkanınca aratıldığı halde bulunamaması, bütün kötü olasılıkları bir araya getirmiş, özellikle Ankara'daki yöneticileri, irilî ufaklı, cansıkıcı bir durumun karanlığına yuvarlamıştı. Bu sırada, en çok üzülenler, zorla başlarının üzerine kuşku bulutları yığılan, muhalefete geçtiği anlaşılan, Meclisten de bir türlü koparılıp atılamayan paşalardı. Ankara'da öyle bir cadı kazanı kaynatılıyor ulusun gözünde kapkara birer lânetli kişi durumuna getirilmek istendiklerini görüyor, son-

suz üzülmüyorlardı. Bu kötü suikast işi de nerden çıkmıştır? İçerdeki bu itişmeleri kolayca dışardaki bu sorumsuz davranışlara bağlayabilirler, onları bayağı kötü durumlara düşürebilirlerdi. Bu olasılık üstünde durulması bile talihsiz paşaları karalamaya yeter de artardı bile.

Ekimin sonlarında yapılan Halk Fırkası toplantısında, İsmet Paşaya bu toplantıda güvenoyu verilmeyip bu iş Meclisin serbest görüşmelerine bırakıldı. Bundan da yakın bir kabine bunalımı anlamı çıkarıldı.

Kâzım Karabekir Paşa, Ali Fuat Paşadan önce ordudan istifa edip gelmiş, Meclisteki sıralardan birinde okul çocuğu gibi oturmuş, teşrii görevine başlamıştı. Bu, davranış, Meclisin havasında hiç de doğal olmayan bir yankı yapmamıştı. Ancak, Ali Fuat Paşanın da istifasını basıp Meclise yanlaması, Mustafa Kemal'e arkadaşlarını kara-kara düşündürmeğe başlamıştı. Hemen o gece, Meclisi yeniden basmağa başlayan azgın muhalefet seline bir baraj yapmak düşünüldü. Kabine bunalımının sürmesi olasılığı olan sekiz on gün için paşaların Meclisten uzak bulundurulması düşünülererek onlara eski görevlerinin «devri teslimi» gibi bir geçici görev yükletmek üzere birer yazı yazıldı. Ali Fuat Paşa, Milli Savunma Bakanı Kâzım (Özalp) paşadan, istifasının ertesi günü Meclise gidip görevine başlayacağı sırada, ikinci ordu müfettişliğinden istifasının alındığı, yerine Fahrettin Paşanın atandığı, görevin törensel olarak yeni komutana aktarılması, ondan sonra da Meclise gelip teşrii görevine başlaması üstüne bir yazı aldı.

Paşa, hemen o gün Kâzım Karabekir Paşayla görüşünce bu yazının bir kopyasının ona da gönderilmiş olduğunu anladı. Birinci ordu müfettişliğine Sait Paşa atanmıştı. O, Erzurum'dan gelip görevini alıncaya dek Kâzım Karabekir Paşanın Meclisteki görevine başlamaması bildiriliyordu. Gerçek Ali Fuat Paşa, gerekse Kâzım Karabekir Paşa, bu davranışın kötü niyete dayandığını düşünmekle birlikte buna karşı gelmeyi de uslarından geçirmedi. Temelli kanun içinde davranmak kararındaydılar.

Millî Savunma Bakanı Kâzım Paşanın buyruğundan sonra, bunu daha da üçlendirmek üzere olacak, Genelkurmay Başkanı Başkanı Mareşal Fevzi Paşadan da Ali Fuat Paşaya bir başka buyruk geldi. Mareşal, bunda, Ali Fuat Paşayla son karşılaşmalarında konuşulan konular üstünde duruyor, bunların temelli bir rapor olarak hazırlanıp yeni müfettişe verilmesini buyuruyordu.

Ali Fuat Paşa, şöyle bir düşündü: Ortada kendisinden sonra gelene teslim edilecek hiçbir şey yoktu. Mareşalin söz konusu ettiği muhtıralar da vaktiyle hazırlanıp müfettişlik Kurmay Başkanlığının kasasına kitlenmişti. Demek ki hükümet, Kâzım Karabekir'le ikisini bir süre Meclisten uzak tutmak uğruna böyle sudan bahaneler uyduruyordu. İsmet Paşa kabinesi, bir soru yağmuruna ya da dolusuna tutulmuş durumdaydı. 30 ekimde başlayıp ne zaman biteceği belli olmayan bu sert tartışmalar süresince iki paşanın orda bulunmaması sağlanmak üzere bir düzen kurulmuştu.

Gerek Millî Savunma Bakanı gerekse Genelkurmay Başkanının her iki paşaya gönderdiği yazılı buyruklar, Meclis Başkanlığına da bildirilmişti. Her iki paşa için yine eski görev yerlerine dönmelerinden başka çözüm kalmamıştı.

Ali Fuat Paşa, 9 kasımda Konya'dan Ankara'ya döndü. Birinci ordu müfettişi Sait Paşanın Ankara'ya gelmesi çok uzun sürmüş, Kâzım Karabekir Paşanın «devrî teslim» işi uzun sürdüğünden, Meclise katılması bir ay gecikmişti.

Halk Fırkasının Meclisteki üyeleri arasında şimdi bile temizlenememiş özgürlükçü olduklarına inanılan bir yığın kişi vardı. Bunlar, İsmet Paşa hükümetini, fırsat buldukça sıkıştırıp duruyorlardı. Meclis, birtürlü Mustafa Kemal'in istediği «kız gibi» bir Meclis durumuna gelmemişti. Bir yığın muhalif ayıklanıp atılıyor, yerlerine mantar gibi eleştiriciler, muhalifler türüyordu. Bu eleştiriciler, genel kurul başkanının gerekse hükümet başkanının kafalarını bozuyordu.

Hükümetten açıklama bekleyen eleştirici mebuslar, Mecliste birdenbire bakanların saldırılarına uğrayarak şaşırınırlardı. Adliye Bakanı Necati, Rıza Nur'a saldırmış, İçişleri Bakanı Recep de (Peker) ortalığı karıştırdığına inandığı kimi eleştiricilere daha çok Hüseyin Rauf'a saldırmıştı. Rauf, Recep'in dişe dokunmayan saldırılarını şiddetle karşılamış, Meclisi kendi düşüncelerine, yatırmayı becermişti. Eleştirici mebuslara en çok saldıran kişilerden biri de Eğitim Bakanı Vasıf'tı.

Eleştirici mebusların hükümetten istedikleri açıklama, özellikle Yunanistan'daki Türklerle ülkemizdeki Rumların değiş tokuş üstüneydi. Bu değiş tokuş işinde umursamazlık yüzünden binlerce kişi ölüp gitmişti. Mebusların istediği açıklamaya karşı İsmet Paşa hükümeti ayak diremişti. Bu incelemenin, araştırmanın yapılmaması uğruna elinden geleni yapmıştı. Mebusları susturma manevraları çok acı izlenimlerle mebusları üzüntülere boğmuştu. Açıklama isteyiş toplantısı, Ali Fuat Paşanın sürgüne benzeyen on günlük uzaklaşmasından dokuz gün sonra, paşanın Ankara'ya döndüğü gün bitmişti.

Halk Fırkasının hükümeti, Meclisten 147 oy alarak durumu kurtardysa da 19 kişi güvensizlik bildirmiş, bir kişi çekimser kalmış, 41 kişi de oylamaya katılmamıştı. Artık, olumlu oy verenlerin dışında kalan bütün üyelerin bir başka örgütün damı altına sığınmaları zamanı gelmişe benziyordu.

Parti hükümetinin zorbalığına karşı kazan kaldırmış olan mebusların kapı dışarı edilmeleri zamanı gelip çatmıştı. Parti içinde özgürlükçülük, disiplinsizlik olarak görülüyordu. Bu da kurulmak istenen otoriter hükümetin temellerine şimdiden dinamit yerleştirmekten ayırtsız bir şey olarak görünüyordu. Particiler, bozguncuların, hemen makina'dan atılmalarını istemeğe başlamışlardı. Halk Fırkasından uzaklaştırılmayı göze alan bir yığın mebus, gittikçe daha çok uzaklara itilen, nerdeyse ihanetle suçlanmak talih-sizliğine uğrayan birkaç paşayla Hüseyin Rauf'un, birkaç sivil aydının çevresinde toplanmaya doğru bir eğilim duyu-

yorlardı. Kurulmakta olan devlet, hiç de demokrasi karakterinde değilse de Ulusal Kurtuluş Savaşının büyük paşalarıyla bir yığın dişli, aydın mebus, Halk Fırkasının yanbaşında, Meclisin çatısı altında bir başka parti yaratmak üzere başkaldırmışlardı. Halk Fırkasının başındakiler, oldubitti biçiminde karşılarına dikilmek tehlikesi gösteren bu yeni partiyi nasıl doğmadan boğabiliriz diye düşünüyor, tek başlarına egemen olmanın tadını kaçırarak olan bu adamlara diş biliyorlardı. İsmet Paşayla arkadaşlarının istediği, oldu olacak, tutucu, gerici bir partinin doğmasıydı. Ne var ki doğacak parti, hiç de onların istediği biçimde olacağı benzermiyordu. Tersine, bunun Halk Fırkasından daha ileri olması tehlikesi bile vardı. Daha çok yenilikçi olarak ortaya atılmağa hazırlanan bu parti, karşısındakileri bayağı üzüntülere boğuyordu.

Cumhuriyetçi, ilerici olduklarını şimdiye dek barbar bağırarak söyleyen eleştiriciler, Halk Fırkasının bağınaz, atak kıskırtıcılarına yayılım ateş altına alınmışlardı. Onlara yağırdıkları ateşin kısaca anlamı şuydu:

«Kalbinizin en iç köşesinde kesinlikle cumhuriyete karşısınız. Haydi, şunu açıkça söyleyiniz!»

Böylece, eleştirenleri kızdırarak ters lâflar etmelerini, bu kez de onları kanun karşısında, rejim düşmanı olarak damgalamak, yoketmek istiyorlardı.

Bu sırada en korkunç suç, Cumhuriyet rejimine karşı olma idi. Özgürlükçülere karşı kullanılan en etkin silah da buydu. Ağzını açmakta biraz ileri gidenler, bu suçla suçlanıyor, ulusun gözünden düşürülüp İstiklâl Mahkemelerine gönderilmekle korkutuluyordu. Bu türlü suçlamalar, çabucak etkisini göstermiş, İsmet Paşa kabinesine karşı kurulan eleştiriciler ya da parti içi muhalefet cephesi, suçlamaların ağırlığı altında çökmüştü.

Mecliste, İsmet Paşa hükümetini şiddetle eleştirenler halen olarak damgalanmağa başlanmıştı. Onları destekleyen birçok mebus, bu korkunç damgayı yememek uğruna öncü muhalifelerin arkasını bırakmak zorunda kalmıştı. Kabineden hesap soran bir yığın mebus, öncülerin arkasından ayrılıp

karşı yana sığınmıştı. Daha önce oylarını İsmet Paşa kabinesinden esirgemiş olan bu mebuslar, bu kez yapılan oylamada onu desteklemiş, kabine, büyük çoğunlukla güvenoyu almıştı.

Halk Fırkasının terörü karşısında, onun saflarına katılan ılımlılar dışında bütün karakter sahibi eleştiriciler, kabineye güvenoyu vermeyerek Halk Fırkası saflarından ayrıldılar.

Kurulmak istenen otoriter devlet düşüncesine karşı çıkmış olan bu kişiler, başlarına geleceği bildiklerinden daha önce yazgı arkadaşlarıyla görüşüp konuşmuş, yeni partinin çekirdeğini hazırlamışlardı. Yeni doğacak olan partinin propagandası da bu gürültüler sırasında kendiliğinden yapılmıştı. Tek parti iktidarının İttihat ve Terakki zorbalığının yinelenmesinden başka bir şey olmayacağını düşünen bütün aydınlar, doğacak partinin propagandasını sevakerek yapıyordu.

Hükümetten hesap soranların başında Hüseyin Rauf geliyordu. Son dakikaya dek Halk Fırkasının çatısı altından ayrılmayan Hamidiye kahramanı, genel açıklama isteyişinin son günü Meclise gelmemişti. İsmet Paşa hükümeti, muhalefet cephesini terörle, türlü manevralarla sindirdikten sonra gülbahçesinden gül devşirir gibi oyları toplayarak muhaliflerin istifalarını da alıp ilk ereğine ulaştı. İstifalarını toplu olarak verenlerin başında Hüseyin Rauf vardı. Onun bu istifasının büyük önemi şurdaydı ki büyük bir parlamento kavgası vererek ivedi diktatörlüğe gitmeğe çalışan yeni Türkiye devletini demokrasi iklimine doğru itecekti. Onunla birkaç arkadaşının bütün ağırlığını koyması sonucudur ki tek partiyle yönetmek üzere rayına oturtulmağa çalışılan ülke, kısa da olsa bir demokrasi dönemine girecekti.

Hüseyin Rauf'un istifası şöyleydi:

«Halk Fırkası başkanlığına,

Perşembe günü yapılan görüşmeye verilen biçim, şimdiye dek velev dıştan olsun, korumağa çalıştığım birlik ola-

nağını artık yoketti. Cumhuriyet yönetiminin güçlendirilmesine serbestçe çalışmak üzere Fırkadan ayrıldığımı bildiririm.

İstanbul mebusu

Rauf»

Halk Fırkasından ayrılan mebuslar, yeni partinin kurulması için çalışmaya başladılar. Partinin yönetmeliğini hazırlıyorlardı. Partinin temelli ilkeleri, programı olması gerekiyordu. İlkönce bunu yapmalıydı. Sıtmalı bir biçimde çalışmaya koyulmuşlardı. Tek parti diktatörlüğünü kafasına koymuş olan hükümet, bu oldubittiye benimsemekten başka bir şey yapacak durumda değildi. Yeni Partinin yönetmeliğinde üyelere bolca eleştiri hakkı verilecekti. Şimdilik, partinin iktidara geçme tutkusu, sözkonusu değildi. Ülkede diktatörlüğü önlemek, sağlam bir denetim gücü kurmak, en büyük istekleriydi. Bütün korktukları, sorumsuz bir diktatörlüğün kurulmasıydı. Yeni partinin adı Cumhuriyet Fırkası olacaktı. Bunu işiten Halk Fırkacılar, hemen partilerini **Cumhuriyet Halk Fırkası** olarak benimsediler. Böylece Cumhuriyetçiliği muhalif parti kurucularına kaptırmak istemediler.

Hüseyin Rauf, biraz da Büyük Millet Meclisindeki sürekli tartışmalar, saldırılar, karşı saldırılar sırasında çok yorulmuştu. İstifasını verip Halk Fırkasından ayrıldıktan sonra, bütün yorgunlukları açığa çıkmış, onu yatağa mihlamıştı. İstasyon yöresindeki evinde yatıyor, yeni partinin kurucuları ona sık sık uğruyor, hal hatır soruyor, bir yandan da hızla partinin mekanizmasını hazırlıyorlardı. Yangından mal kaçırır gibi hızlı, sıtmalı davranışları, biraz da yeni bir başarıya uğramadan kaşla göz arasında bu yeni örgütü bir güç durumuna getirebilmek içindi. Halk Fırkasının başları, toplanarak türlü manevralarla karşılarını dikilebilir, daha iskelet halindeyken yapıyı çökertebilirlerdi.

Bugünlerde bir gün, Ali Fuat Paşa da Rauf'u evinde ziyaret gördü. Adamcağız, oldukça ağır bir hastalığa yakalan-

mişsa da eski askerlikten kalma hastalıklara meydan okuma yeteneği yüzünden zoraki bir sağlık gösterisiyle dikiliyor, konuşup görüşüyordu. Paşa, hasta arkadaşıyla çokça konuşmadı. Ancak, ondan öğrendiğine göre, partiyi kurmakla görevli arkadaşların kendisiyle görüşmek istediklerini söyledi. Daha önce, uzun uzun görüşüp konuştukları biçimde bir partinin doğmak üzere olduğu haberini alarak sevindi. Arkadaşlarına şifalar dileyerek ayrıldı. Rauf'un bildirdiğine göre arkadaşlar, onu bekliyorlardı. Kasım ayının puslu bir gününde Rauf'u trenle İstanbul'a yolcu eden Ali Fuat Paşa, Etlik bağlarında yeni evlendiği genç karısıyla oturan Kâzım Karabekir'i görmeğe gitti. Uzun uzun konuştular. Kâzım Karabekir, bu sırada Mecliste geçen bütün gürültü patırtıyı ancak dışardan izleyebilmişti. Kurulacak yeni partinin varlığını bütün ayrıntılarıyla konuşmuş, saptamışlardı. Bu, her şeyden önce programlı bir parti olacaktı. Cumhuriyet Halk Fırkasının henüz bir programı bile yoktu.

Ali Fuat Paşa, küçük, mutlu kır evinde eski arkadaşıyla genç karısını mutluluk dilekleriyle arkada bırakarak Vilâyet Konağının arkasındaki büyükçe bir evde toplantı halinde bulunan parti arkadaşlarını görmeğe gitti. Burda yirmi kişi vardı. Doktor Adnan, Refet Paşa, Rüşti Paşa, İsmail Canbulat, Faik (Ziya Hurşit'in ağbisi), Erzincan mebusu Sabit, Sivas mebusu Halis Turgut, Zeki, Ferid, Fikri, Halit bir masanın çevresinde toplanmıştı. Sigara dumanından oda boğucu bir haldeydi. Paşanın bu gördüğü kişiler, şimdiye dek Halk Fırkasının onuru olan en güçlü kişilerdi. Tek parti otoritesine karşı bayrak açarak yeni bir demokrasi havası yaratmak umudiyle burda toplanmışlardı. Kâzım Karabekir, Cafer Tayyar paşalar, Bekir Sami, Hüseyin Rauf gibi çok değerli üyeler henüz bu toplantıları onurlandıramamışlardı.

Yeni parti, hem demokrasiyi kurtarmak, hem de türlü yenilikler yapmaktan yanaydı. Yapılması düşünülen devrimlere çelme takılmasını önlemek düşüncesiyle şimdilik parti üyelerinin devrimci karakterdeki otuz kişiyi aşmamasına önem veriliyordu. Tutucu arkadaşları partiye almış olsalar-

dı, sayıları pek çok artabilirdi. Ancak, o zaman yapılacak devrim atılımlarına da paydos demek gerekecekti. Sayısı sekseni bulacak böyle bir kalabalık muhalefet gücüyle Mecliste bulunmak, görünürde göz doyurur olmakla birlikte partinin devrimciliğini büsbütün köstekler, bu atılımcı örgütü işe yaramaz duruma getirebilirdi.

Yeni kurulacak partinin şimdilik hükümeti denetlemekten, Halk Fırkasının otoriter eğilimlerine engel olmaktan başka düşüncesi yoktu. Şu sırada iktidara geçmek usularının kıyıcığından geçmiyordu. Ancak, hükümetten durmadan hesap sorulmasını bir gelenek durumuna getireceği anlaşılan yeni partinin bu eylemini önlemek üzere Halk Fırkası, hemen davranmış, Meclisin müsaadesiz «gensoru yapılamayacağı» kararını almıştı. Halk Fırkası, yeni doğacak partinin oluşumunu adım adım izleyerek onun aradığı, yararlanmak olasılığı olan bütün gedikleri şimdiden tıkağa çalışıyordu. Hükümetten hesap sorma olanağı elden gidince bütün mebuslar dilsiz bir duruma getirilmiş olacaktı. Cumhuriyet Halk Fırkasının egemen kişileri, partilerini kıpırdanamayacak biçimde çok sıkı bir disiplin altına almışlardı. Halk Fırkası, bununla da kalmamış, yeni partinin bütün kurucularını mebusluktan uzaklaştırmak üzere direktmeğe başlamıştı. Bütün yeni partinin kurucuları, müdafaayı hukuk adayı olarak seçilmişlerdi. «Müdafaayı Hukuk ilkelerinden ayrılanlar, yeni partinin kurucuları değil, Halk Fırkahlıydı.»

Bir oldubitti biçiminde doğum yoluna girmiş olan yeni partinin bir ayak önce yeryüzünden göçettirilmesi için her türlü silâh şimdiden hazırlanıyor, sağlanıyordu. Yeni partiye hoşgörü gösterileceğine değgin lafları edenler, bu oldubittiyi yere sermek üzere ancak zaman kazanmağa çalışıyorlardı.

Yeni partinin kurucuları da karşılarındakilerin art niyetlerini bildiklerinden örgütlerini bir ayak önce kurup törensel olarak yürütmek üzere sıtmalı bir biçimde çalışmağa başladılar. Böylece eli kolu bağlı durdukça her an başlarına bir yıldırım iner, bütün umutlariyle birlikte onları siyaset meydanından süpürebilirdi. Halk Fırkasının gerek başında-

kiler, gerekse içindekiler, karşılarına böyle bir örgütün bir belâ gibi dikilivereceğini hiç hesaba katmamışlardı. Şimdi, önüne bir yığın engeller yığarak doğuşunu kösteklemeğe çalışıyorlardı.

Karşılarındakilerin tehlikeli düşüncülerini kavrayan yeni partililer, yangından mal kaçırır gibi çalışmak zorunda olduklarını anlıyorlardı. Bir ayak önce partinin tüzüğüyle programını hazırlayarak bildirisini hükümete vermek gerekiyordu. Yoksa, bu koşullar altında bebek doğmadan ölebilirdi.

Ali Fuat Paşa, oybirliğiyle partinin genel sekreteri seçildi. Programla tüzük, onun başkanlığında görüşülüyordu. 17 kasımda hazırlık bitmişti. Paşa, yeni kurulacak partinin genel sekreteri seçilince Halk Fırkasından çekildi. Sonra, yeni partinin bildirgesini bir dilekçe ile kendisi götürüp İçişleri Bakanı Recep'e verdi. Bu dakikayla birlikte yeni parti Türkiye Büyük Millet Meclisinin çatısı altında doğmuş oluyordu.

Törenselsel olarak tanınmış olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, siyaset alanına atılırken şöyle bir bildiri yayımladı:

«Yazgısını kendisi belirlemek ve yönetmek olgunluk ve yeteneğini gösteren ulusumuza, girdiği yeni alanda sarsılmadan yürüyebileceği dolambaçsız yolu açmak amacıyla Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını kurduk.

«Egemenlik ve hükümlanlık haklarının koşulsuz kısıtsız kullanılması, seçilen bir ya da iki Meclise verilmiştir. Bu Meclisler, ulustan aldıkları egemenlik gücünün icraya ilişkin bölümünü aralarından ayırdıkları sınırlı bir kurula verirler. Bu bir sorun olmakla birlikte sakıncasız değildir. Sakıncanın en büyüğü, ulusu bu hakkından büsbütün yoksun edecek bir istibdat biçiminin kurulabilmesidir. İcra kurulunu hakkın dışına çıkmaktan alıkoyacak, ulus ve icra

vekillerini sürekli denetim altında bulunduracak araçlara şiddetle gereksinim vardır.

«Kamuoyu ile onun bir dalı olan basın, böyle bir araç iseler de sürekli olarak etkin değildirler. Bu araçlar arasında en etkini, kanımızca, özdeş kanıyı taşıyan milletvekillerinin Ulusal Mecliste oluşturacakları dengeleme ile denetim grupları, yani partilerdir.

«İşte, bu nedenlerle ve düşünlere göre kurduğumuz partinin programını ve birtakım temelli düşünlerini yurttaşların anlayışına bırakıyoruz:

«Ulus birliğine inanan partimiz, bu birliğe uymayan her davranışı kınayacaktır.

«Şiddetle genel özgürlüklerden yanayız.

«Toplum yaşayışını bozulup kokuşmaktan ve düşkünlükten korumak uğruna çalışmaktan geri durmayacağız.

«Kişi özgürlüğünü her alanda kutsal sayacağız.

«Olgun ve mütehassıs insanların yetişmesine engel olmaktan sakınacağız.

«İstikrarın kurulmasına çalışacağız.

«Ülkeyi sarsıntılara uğratmaktan sakınacağız.

«Partimiz, baskıların şiddetle karşısında olduğundan kendi iç işlerinde de buna müsaade edip olanak vermeyerek ne bireyin ne de birkaç kişinin baskı yoluyla, oligarşiyle meramlarını icra ve infaz etmelerini benimsemeyeceğiz. Her yargı ile kararı yetkili kurulların çoğunluk oyuna dayandıracağız.»

Tüzük, 64 maddelikti. Bir de geçici madde eklenmişti. İlk üç madde, partinin amacını gösteriyordu. Birinci madde, ulusun, yazgısına kendisinin egemen olduğu ilkesine dayanılarak Cumhuriyeti güçlendirmek, kanunların herkes için eşitlikle uygulanmasını sağlamak uğruna çalışılacağını bildiriyordu.

İkinci madde, partinin Büyük Millet Meclisinde, programını savunacak bir çoğunluk elde etmek üzere seçimde başarı sağlanması gerektiğini anlatıyordu. Üçüncü madde ise

18 yaşını geçniş herkesin partiye üye olabileceği üstüneydi.

58 maddelik program, iktisat, maliye, toplumsal siyaset bölümlerine ayrılmıştı. Programda şöyle diyordu:

«Türkiye devleti, halkın egemenliğine dayanan bir Cumhuriyettir. Özgürlükçülük, yani liberalizm, halkın egemenliği, yani demokrasi, partinin temel mesleğidir. Teşkilâtı E-sasiye Kanunu, ulustan açık vekalet alınmadıkça değiştirgenemeyecektir.

«Parti, din düşünceleriyle inanışlarına saygılıdır.

«Mebus seçimi bir dereceli olacaktır. Her kazanın bir seçim dairesi olması ilkesi savunulacaktır. Yargıçlar azledilmeyecektir. İstemedikçe, hatta terfi biçiminde de olsa başka görevlere gönderilmeyecektir. Cumhurbaşkanı seçilen kişinin mebusluk niteliği, seçimden sonra ortadan kalkacaktır. Şehreminleri seçim yöntemine bağlı olacaklardır. İç siyasette yönetimde ademi merkezîyet ilkesi benimsenecektir. İktisat alanında serbest meslekten yanayız. Bu endüstrimizin korunmasına engel olmayacaktır. Mübadillerin hakları onların da katılmasıyla sağlanacaktır. On yıllık gümrük tarifesi yapılacak, süs eşyası dışında, öbür maddelerin gümrük resmi indirilecektir.

«Sermayedarlarla çalışanların çıkarları özdeş biçimde savunulacaktır. İşçilerin kazanca ortak edilmesinden yanayız. Bunu kanunla değil, inandırarak sağlamağa çalışacağız. Ticaret ve ziraat odalarına manevi kişilik verilecektir. Paranın istikrarı için devlet bankasıyla anlaşma yapılacaktır. Tekellerin çoğalmasına karşıyız.

«Eğitimde, eğitim birliği temeldir. İlkokulların yönetimleri mahallelerine özgü olacaktır. Hükümetçe para yardımı yapılacaktır.»

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, programının propagandasını yapmak üzere bir de dergi çıkaracaktı. Halk Fırkasının yaptığı gibi parayla tutulmuş yazarlar kullanmayı düşünmüyordu. Bunların sırasında yararından çok zararı dokunduğu düşüncesindeydi.

Ulustan vekâlet alınmadıkça yeni devrimler yapılmama-

sı, partinin ilkeleri arasındaydı. Yapılan devrimlerin de halk-
ça sindirilmesine çalışılacaktı. Teşkilâtı Esasiye Kanunu da
hiçbir biçimde değıştirmeye yapılamayacaktı.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurucuları, Meclisin
damı altında bir siyaset örgütü olarak yerleştikten sonra,
merakla, kayguyla beklemeğe başladılar: Cumhurbaşkanı
kendilerine karşı ne gibi bir tutum takınacaktı? Paşa, şim-
di, Mecliste karşı karşıya gelmiş her iki partinin üstünde bir
denge, denetim ögesi olarak mı kalacak, yoksa, kendisinin
kurmuş olduğu Cumhuriyet Halk Fırkasından yana çıkarak
kendilerine karşı cephe mi alacaktı? Onun partiler üstünde
alacağı durum ülkenin gürültü patırtısız bir barış yaşayışı
içinde gelişmesine yardım edebilirdi. Onun kendilerine kar-
şı cephe alması ise, yeni partinin yazgısını şimdiden karar-
tabilirdi. Mustafa Kemal'in, Halk Fırkasına sahip çıkarak o-
nu kendi partisi diye kanadının altına alması, açıktan açı-
ğa gerçekleşince bundan sonra patlak verecek bütün çekiş-
melerde onun adı da çın çın ötecek, ufacık politikacıların
ya da bürokratçıların çevreye saçtıkları çamurlara o da
bulaştırılmağa çalışılacaktı. Bu, yeni Türk demokrasisi için
büyük bir talihsizlik olacaktı. İşte, Türkiye, yeni partinin,
Meclisin damı altında yerleştiği şu birkaç günden beri, dün-
ya demokrasileri kervanına katılmış sarı gagalı bir demok-
rasicikti. Bunun uzun yaşaması için gerekli koşullarsa he-
nüz doğmamıştı. Şimdilik, bu yavru, rasgele yaşamak zo-
rundaydı. Eğer, Cumhurbaşkanı, ilgilenir, ona, süt, biberon
sağlanmasına yardımcı olursa yaşayabilir, yavrucak onca
üvey evlât işlemi görürse, yaşaması güçleşebilirdi.

İşte, Mecliste, güçlü bir grup kurarak, denetim günle-
rinin başlamasını dört gözle bekleyen (şundan ki bu sırada
Meclis tatile girmişti) yeni partinin kurucuları, kaygular i-
çinde böyle düşünüyordu.

Cumhurbaşkanı kılavuz mı yoksa salt Halk Fırkasının
başı mı olacaktı?

Onun Halk Fırkasından çekilerek yansızlığı benimsenme-

yeceği anlaşılmakta gecikmedi. Cumhurbaşkanı, Halk Fırkasının kurucusu olarak kalıyor, İsmet Paşa da parti Genel Başkan Vekili olarak görünüyordu.

Halk Fırkası, güçlü kişilerin kurduğu yeni partinin karşısında şimdilik dış gıcırdatmaktan başka bir şey yapmıyorsa da yavaş yavaş çok kötü şeyler düşünebileceğinin izlerini belli ediyordu. Yeni parti oldubittisini hiçbir zaman bağışlamayacağını gösteren belirtiler su yüzüne çıkmaya başlamıştı: Türkiye’de iki parti bir arada yaşayamazdı. Halk Fırkası gibi ülkenin en büyük adamının korumasında bulunan en idealist bir partiye karşı böyle bunalımlı, birlik isteyen bir zamanda cephe alınması, ancak, kötü düşüncelerden doğabilirdi. Bu partiyi kurmuş olanlar, ülkeyi yeniden yıkarak bilinmeyen korkunç fırtınaların içine atmak isteyen serüvencilerdi. İçlerinde eski İttihat ve Terakkiden kişiler de bulunduğuna göre düşüncelerinin ne olduğu kolayca anlaşılabildi. Bunlar, bunca kan dökülerek elde edilmiş olan özgürlükle, bağımsızlığı, Cumhuriyeti tehlikeye atmanın arkasındaydılar. Yeni Cumhuriyet yönetiminden hoşnut olmayan bütün kuşkulu öğeleri arkalarına takarak belki de yeni bir Hürriyet ve İtilâf Partisi yaratmanın arkasındaydılar. Ülkeyi ta gerilere, padişahlık evresinin karanlıklarına bile sürükleyebilirlerdi. «Cumhuriyet ve Özgürlükten zarar gören «gayri memnunları» çevrelerine toplamak, çünkü devrim arkadaşlarıyla kavgaya girmek için parti kurmak, bir gericilik davranışı değil midir?

Cumhuriyet Halk Fırkası, işte bu türlü silahlarla toptan yayılım ateşe başlamıştı. Yeni doğmuş olan partiye karşı kıyasıya ateş edenlerin arkasında cumhurbaşkanının si-lueti kolayca seçilebiliyordu. Evet, o da bu partinin ülkeyi onulmuş karanlıklara, yıkılışlara sürükleyecek bir serüven aygıtı olduğuna inanıyordu.

Dördüncü Bölümün Sonu

